

พัฒนาการของพิพิธภัณฑ์ไทย: กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

วิเชียร วิไลแก้ว

อภินันทนาการ

จาก

ฝั่งท้าวทศทิศ ม.ม.พ.ก.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

พ.ศ. 2543

ISBN 974-664-378-9

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหิดล

๐๗

๐ 561๗

๒๕๔๓

Copyright by Mahidol University

51826 (๒.๕)

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

พัฒนาการของพิพิธภัณฑ์ไทย: กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

.....
นายวิเชียร วิไลแก้ว

ผู้วิจัย

.....
อาจารย์โสพล ศิริไสย์

กศ.บ., ศศ.ม., M.A.

ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

.....
ผู้ช่วยศาสตราจารย์อภิญญา บัวสรวง

ศศ.บ., M.A.

กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

.....
อาจารย์ภัททิยา ชิมเรวัต

ก.บ., ศศ.ม., Ph.D.

กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

.....
ศาสตราจารย์เลียงชัย ลิ้มล้อมวงศ์ Ph.D.

คณบดี

บัณฑิตวิทยาลัย

.....
รองศาสตราจารย์เสาวภา พรศิริพงษ์

ประธานคณะกรรมการประจำหลักสูตร

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

พัฒนาการของพิพิธภัณฑ์ไทย: กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
ที่ได้รับการพิจารณาให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา

วันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ.2543

.....

นายวิเชียร วิไลแก้ว

ผู้วิจัย

.....

อาจารย์โสพล ศิริไสย์

กศ.บ., ศศ.ม., M.A.

ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....

ผู้ช่วยศาสตราจารย์อภิญญา บัวสรอง

ศศ.บ., M.A.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

อ.บ., M.A.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....

ศาสตราจารย์เลียงชัย ลิ้มล้อมวงศ์ Ph.D.

คณบดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

.....

อาจารย์ภัททิยา ยิมเรวัต

ค.บ., ศศ.ม., Ph.D.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....

ศาสตราจารย์ คุณหญิงสุริยา รัตนกุล

อ.บ.(เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง), Ph.D.

ผู้อำนวยการ

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท
มหาวิทยาลัยมหิดล

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความช่วยเหลืออย่างยิ่งของอาจารย์ โสภส ศิริไสย์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์อภิญญา บัวสรวง และ ดร.ภัทธิตยา ยิมเรวัต อาจารย์ที่ปรึกษา วิทยานิพนธ์ที่ได้ให้คำแนะนำและข้อคิดเห็นต่าง ๆ มาโดยตลอด

ขอขอบพระคุณอย่างสูงในความกรุณาของรองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ที่เสียสละเวลาอันมีค่าของท่านมาเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ รวมทั้งยังได้ให้แนวคิดทรงคุณค่า

ขอขอบพระคุณอาจารย์และเจ้าหน้าที่ของสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดลทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ ถ่ายทอด ทรศนะอันเป็นประโยชน์ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ รวมถึงจะนำไปปรับใช้ เพื่อประโยชน์ต่อสังคมในอนาคต

ขอขอบคุณเพื่อนร่วมชั้นเรียน เพื่อนร่วมงานและเพื่อนร่วมโลกทุกคนที่ได้ให้กำลังใจ ให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดี ทั้งโดยตรงและทางอ้อม

แม้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะทำขึ้นด้วยความตั้งใจจริง อีกทั้งผู้วิจัยก็ได้พยายามทุ่มเท อย่างเต็มที่เต็มแรงกำลังและความสามารถ แต่งานวิจัยฉบับนี้ก็ยังมีข้อบกพร่องอยู่มาก อันเป็นผลมาจากข้อจำกัดที่มีอยู่ในหลายด้าน ในทุกขั้นตอน ความบกพร่องที่เกิดขึ้นนี้ หากกระทบกระเทือน ต่อบุคคลหรือหน่วยงานใด ขอได้โปรดเข้าใจด้วยว่าหาได้เป็นไปโดยเจตนาของผู้วิจัยแต่อย่างใด กระนั้นก็ตาม แม้จะหาใช่เจตนา แต่ผู้วิจัยก็จะยินดียิ่ง ที่จะขออภัยต่อท่านไว้ ณ ที่นี้

ขอยืนยันันว่าวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ทำขึ้นด้วยความรักงานพิถีพิถัน ผู้วิจัยจึงยินดี เป็นอย่างยิ่งหากจะมีโอกาสได้เปิดรับความรู้ใหม่ น้อมรับข้อบกพร่องและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น กับผู้สนใจในทุกประเด็น แม้เวลาจะล่วงไปกี่ปีก็ตาม ขอขอบพระคุณล่วงหน้ามายังท่านที่จะติดต่อ นำเสนอทรศนะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และโปรดอย่าได้เกรงใจ

วิเชียร วิไลแก้ว

3836399 LCCS/M : สาขาวิชา: วัฒนธรรมศึกษา; ศศ.ม.(วัฒนธรรมศึกษา)

คำสำคัญ : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ / สังคมไทยกับงานพิพิธภัณฑ์

วิเชียร วิไลแก้ว: พัฒนาการของพิพิธภัณฑ์ไทย : กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (THE DEVELOPMENT OF THAI MUSEUM: A CASE STUDY OF THE NATIONAL MUSEUM)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์: โสภส ศิริไสย์ กศ.บ., ศศ.ม., M.A. อภิญญา บัวสรวง กศ.บ., M.A., ภัทธิตา อิมเรวัต ค.บ.,ศศ.ม., Ph.D. 162 หน้า. ISBN 974-664-378-9

งานวิจัยนี้ เป็นการผสมผสานระหว่างการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ การศึกษาวิจัยภาคสนาม และการเข้าร่วมสัมมนา โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติและปัญหาในการดำเนินงานอันเป็นสาเหตุแห่งการไม่ประสบความสำเร็จตามเจตนารมณ์ในการทำหน้าที่เป็น“สถาบัน”ในสังคม

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ปัจจุบันประเทศไทยมีพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ 40 แห่ง กระจายอยู่ใน 29 จังหวัด เป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่กรมศิลปากรสร้างขึ้น 29 แห่ง และที่ได้รับการยกฐานะจากห้องจัดแสดงของวัดอีก 11 แห่ง พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพัฒนามาจากพิพิธภัณฑ์ส่วนพระองค์ในรัชกาลที่ 4 เพื่อเก็บรักษาสสิ่งของที่หลากหลายรวมทั้งเครื่องราชบรรณาการ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้พัฒนาเป็นพิพิธภัณฑ์ที่เปิดให้คนทั่วไปเข้าชม โดยใช้ระบบการจัดการแบบตะวันตก มีการว่าจ้างชาวยุโรปเป็นที่ปรึกษาและจัดส่งเจ้าหน้าที่ไปศึกษางานที่ฝรั่งเศสกับอังกฤษ เพื่อกลับมาพัฒนางานพิพิธภัณฑ์ ในสมัยรัชกาลที่ 6 เกิดแนวคิดเรื่องชาตินิยม ทำให้พิพิธภัณฑ์กลายเป็นสถานที่จัดแสดงเฉพาะ โบราณวัตถุเพื่อยืนยันความเป็นเอกลักษณ์ประวัติศาสตร์ของชาติ จนกระทั่งถึงยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติทุกแห่งที่กรมศิลปากรจัดตั้งขึ้นจะเป็นพิพิธภัณฑ์ประเภทประวัติศาสตร์และโบราณคดีเพียงประเภทเดียว จนกระทั่งถึง พ.ศ.2517 จึงได้เริ่มมีพิพิธภัณฑ์รูปแบบใหม่ แต่ก็ยังเลียนแบบแนวคิดและการจัดการแบบเดิม แนวทางการดำเนินงานดังกล่าว ทำให้พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติยังไม่ประสบความสำเร็จในการเป็นสถาบันการศึกษานอกระบบ โดยดูจากสถิติผู้เข้าชมที่ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานตามการวิจัยของสภาการพิพิธภัณฑ์สถานระหว่างชาติ แนวการจัดแสดงที่ให้ความสำคัญกับโบราณวัตถุเป็นเหตุให้ผู้เข้าชมไม่สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างตนกับการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อีกทั้งกรมศิลปากรยังไม่ให้ความสำคัญกับวัดที่ทำหน้าที่ใกล้เคียงกับพิพิธภัณฑ์อันเป็นภูมิปัญญาไทยด้านการทำความเข้าใจบทบาทของวัดพร้อมกับการทบทวนประวัติศาสตร์อย่างไตร่ตรอง ก็จะนำไปสู่การปรับบทบาทของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติให้สามารถเป็น"สถาบันการศึกษานอกระบบ เพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าและความเพลิดเพลิน"อย่างสมบูรณ์

3836399 LCCS/M :MAJOR: CULTURAL STUDY; M.A.(CULTURAL STUDIES)

KEY WORDS : NATIONAL MUSEUM / MUSEUM IN THAI SOCIETY

WICHIAN WILAIKAEW : THE DEVELOPMENT OF THAI MUSEUM : A CASE STUDY OF THE NATIONAL MUSEUM. THESIS ADVISORS: SOLOT SIRISAI, M.A., APINYA BUASUANG, M.A. PATTIYA JIMREIVAT, M.A., Ph.D. 162 p. ISBN 974-664-378-9

This thesis is an integration of historical study and field research. It aims to look at the history of national museums and the reasons for their failures. It is found that at present there are 40 museums located in 29 provinces. Of these, 29 were initiated by the Department of Fine Art, and 11 are extensions of wat collections. Initially, national museums in Thailand developed from the royal private collections of King Rama IV. In the reign of King Rama V, museums became public and adopted the concept of museum, and management techniques from Europe, especially France and England. Foreign experts were hired and local staff were sent to be trained abroad. The turning point of museums occurred in the reign of King Rama VI. At that time King Rama VI introduced the ideology of nationalism to Thai people. As one of his strategies, the archives in the museum were praised as symbols of nationalism, and hence, the museum played an important role representing national identity in Thai history. Henceforth, the role of museums was static and the museum paradigm has never been shifted. As a result, the museum's role for the benefit of the public did not thrive, a fact indicated by the small number of visitors each year. This can be interpreted as follows: the presentations and display of the national museum can not meet the interest of the public while the Fine Art Department ignores the traditional institutions, particularly the role of the wats which traditionally function as a learning place for the communities. For the Fine Art Department, it is crucial to understand the traditional role of the wat, and its meaning for the people, in order to make the museum to be a place of informal education "for purposes of study, education and enjoyment".

สารบัญ

กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญและที่มาของหัวข้อที่จะศึกษา	1
1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา	4
1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
1.4 แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย	5
1.5 กรอบความคิด	5
1.6 ขอบเขตในการศึกษา	7
1.7 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา	7
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	9
2.1 พิพิธภัณฑสถาน ความหมาย ความเป็นมาและความสำคัญ	9
2.1.1 ความหมายของพิพิธภัณฑสถาน	10
2.1.2 กำเนิดพิพิธภัณฑสถาน	13
2.1.3 หลักการและความคิดพื้นฐานของพิพิธภัณฑสถาน	16
2.1.4 หน้าที่ของพิพิธภัณฑสถาน	20
2.1.5 ประเภทของพิพิธภัณฑสถาน	27
2.2 สภาการพิพิธภัณฑสถานระหว่างชาติ	27
2.2.1 วัตถุประสงค์ของไอคอม	28
2.2.2 ประเทศไทยกับการเป็นสมาชิกไอคอม	29
2.3 ภาพลักษณ์ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ	30
บทที่ 3 วิธีการศึกษา	34
บทที่ 4 สังคมไทยกับงานพิพิธภัณฑ	38
4.1 สภาพสังคมไทย	39

สารบัญ (ต่อ)

4.2	วัด : สถาบันที่ทำหน้าที่พิพิธภัณฑน์ในอดีต	42
4.2.1	กรณีศึกษาวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม	45
4.2.2	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ได้รับการยกฐานะจากสถานสะสมของวัด	48
4.3	พัฒนาการงานบริการสาธารณะในสังคมไทย	54
บทที่ 5	รูปแบบและแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑสถานในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์	66
5.1	พิพิธภัณฑสถานในสมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ.2394-2411)	66
5.1.1	การจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานส่วนพระองค์	66
5.1.2	แนวความคิดในการพัฒนากิจการพิพิธภัณฑสถาน	68
5.1.3	เหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับกิจการพิพิธภัณฑสถาน ในสมัยรัชกาลที่ 4	69
5.2	พิพิธภัณฑสถานในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411-2453)	71
5.2.1	การปรับปรุงพิพิธภัณฑสถาน	71
5.2.2	แนวความคิดในการพัฒนาพิพิธภัณฑสถาน	75
5.2.3	เหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับกิจการพิพิธภัณฑสถาน ในสมัยรัชกาลที่ 5	77
5.3	พิพิธภัณฑสถานในสมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2453-2468)	78
5.3.1	การพัฒนากิจการพิพิธภัณฑสถาน	79
5.3.2	แนวความคิดในการพัฒนาพิพิธภัณฑสถาน	79
5.3.3	เหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับกิจการพิพิธภัณฑสถาน ในสมัยรัชกาลที่ 6	81
5.4	พิพิธภัณฑสถานในสมัยรัชกาลที่ 7(พ.ศ.2468-2477)	82
5.4.1	การปรับปรุงกิจการพิพิธภัณฑสถาน	82
5.4.2	แนวคิดในการพัฒนาพิพิธภัณฑสถาน	84
5.4.3	เหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับกิจการพิพิธภัณฑสถาน ในสมัยรัชกาลที่ 7	84
5.5	ความเคลื่อนไหวของพิพิธภัณฑสถานในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์	88
บทที่ 6	รูปแบบและแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ	91
6.1	โครงสร้างการบริหาร	91
6.2	รูปแบบและแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ	95
6.2.1	การพัฒนาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ.2477-2500)	95
6.2.2	การพัฒนาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ยุค Site Museum (พ.ศ.2500-2515)	96

สารบัญ (ต่อ)

6.2.3	การพัฒนาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ยุค Regional Museum (พ.ศ.2515-2517)	97
6.2.4	การพัฒนาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ยุค Provincial Museum (พ.ศ.2517-2521)	98
6.2.5	การพัฒนาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ยุคปัจจุบัน (พ.ศ.2521-2540)	99
6.3	การทำหน้าที่ทางสังคมของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ	105
6.3.1	การจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ	106
6.3.2	หน้าที่ด้านการศึกษา	108
6.3.3	หน้าที่ทางสังคม	109
6.4	แนวปฏิบัติของกรมศิลปากรกับสถานสะสมของวัด	110
6.5	วิเคราะห์เปรียบเทียบพัฒนาการของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกับพิพิธภัณฑ ในยุโรป	111
บทที่ 7	บทสรุปและข้อเสนอแนะ	118
7.1	บทสรุป	118
7.1.1	พัฒนาการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในสังคมไทย	118
7.1.2	วัดกับการแสดงบทบาทพิพิธภัณฑสถานในสังคมไทย	119
7.2	ปัญหาและความล้มเหลวของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ	121
7.2.1	สถิติผู้เข้าชม: เครื่องชี้วัดผลการดำเนินงาน	121
7.2.2	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ: วัฒนธรรมนำเข้า	122
7.2.3	การละเลยพื้นฐานสังคมและวัฒนธรรมไทย	123
7.2.4	วิสัยทัศน์ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเกี่ยวกับผู้รับบริการ	125
7.3	ข้อเสนอแนะ	129
7.3.1	การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา	129
7.3.2	การเสริมศักยภาพของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในด้านการศึกษาวิจัย	130
7.3.3	การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการพัฒนาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ	130
บรรณานุกรม		132
ภาคผนวก		
	ประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ	140
	พระราชดำรัสในการเปิดพิพิธภัณฑสถานและหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร	142

สารบัญ (ต่อ)

พระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร	144
สภาพการดำเนินงานของสาขาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ	148
ประวัติผู้วิจัย	163

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1	แสดงสถานที่ตั้ง ผู้รับผิดชอบและผู้เข้าชมของพิพิธภัณฑ์สถาน ระหว่าง พ.ศ.2494-2477	89
ตารางที่ 2	พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ แสดงระยะเวลาการเปิดดำเนินการ อาคาร หรือสถานที่ตั้ง ประเภท และจังหวัดที่ตั้ง	99
ตารางที่ 3	แสดงพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจำแนกตามภูมิภาคและจังหวัดที่ตั้ง	104
ตารางที่ 4	แสดงพัฒนาการพิพิธภัณฑ์สถานในยุโรป	112
ตารางที่ 5	แสดงจำนวนผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร พ.ศ.2520-2536	121

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของหัวข้อที่จะศึกษา

“เป็นปกติอย่างยิ่งที่ประชาชนสามัญมักถูกละเลยในประวัติศาสตร์ไทย สำนึกในความบกพร่องของประวัติศาสตร์ในแง่ที่ละเลยต่อเรื่องราวของประชาชนนั้นมีมานานแล้ว”(นิธิ เอียวศรีวงศ์, มปป: 1) งานพิพิธภัณฑสถานเป็นกิจกรรมสังคมที่เกิดขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่มีการเริ่มต้นขึ้นภายในพื้นที่พระบรมมหาราชวัง และภายหลังได้ขยายวงกว้างออกมาสู่กลุ่มชนชั้นสูง ดังนั้น โอกาสที่ไพร่จะได้รับประโยชน์จากกิจกรรมนี้ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์จึงมีไม่มากนัก ซึ่งก็เป็นไปในแนวทางเดียวกันกับอีกหลายกิจกรรมที่มีขึ้นในสมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง

กิจการพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยกำเนิดขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัด“พิพิธภัณฑสถานส่วนพระองค์” ณ พระที่นั่งราชฤดี ในพระบรมมหาราชวัง แต่โปรดเกล้าฯ ให้เฉพาะราชอาคันตุกะคณะทูตชาวต่างประเทศเข้าชมในโอกาสพิเศษเท่านั้น ต่อมาในปี พ.ศ.2399 เมื่อโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งอภิเนาวนิเวศน์ พระองค์ทรงจัดพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑสถานที่จัดแสดงโบราณศิลปวัตถุและของแปลกประหลาดที่ย้ายมาจากพระที่นั่งราชฤดี พร้อมทั้งนำเครื่องราชบรรณาการจากนานาประเทศจัดแสดง ผู้ที่ได้เข้าชมพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้มีเฉพาะพระราชอาคันตุกะ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กิจการพิพิธภัณฑสถานได้รับการพัฒนาอย่างรวดเร็ว ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการเสด็จประพาสต่างประเทศและได้ทอดพระเนตรพิพิธภัณฑสถานหลายแห่ง และทรงนำแบบอย่างนั้นมาปรับปรุงพิพิธภัณฑสถานของไทย ภายหลังจากการเสด็จประพาสชวา โปรดเกล้าฯ ให้สร้างหอคองคอคเดียเป็นหอประชุมและแบ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งจัดแสดงสิ่งของ มีพิธีเปิดหอมิวเซียมหรือพิพิธภัณฑสถานหอคองคอคเดียในวันที่ 19 กันยายน 2417 กระทั่งในปี พ.ศ.2418 โปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้าประวิงและนายเฮนรี อาลาบาสเตอร์ปรับปรุงวิธีการจัดแสดง โดยแบ่งวัตถุออกเป็น 3 ประเภท แยกจัดแสดงในแต่ละห้อง ได้แก่ ห้องโบราณศิลปวัตถุของไทย ห้องเครื่องราชูปโภคและเครื่องต้น และห้องศิลปวัตถุจากต่างประเทศ พร้อมจัดทำเอกสารบัญชีรายการวัตถุทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ การเปิดพิพิธภัณฑสถานหอคองคอคเดียต่อสาธารณชน ปรากฏว่าเป็นที่สนใจของประชาชนเป็นอันมาก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง

มิวเซียม* เป็นพิเศษให้ประชาชนได้ชมในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของทุกปี พ.ศ.2430 โปรดฯ ให้ย้ายสิ่งของจากหอทองคอกเดียวมาจัดแสดงที่พระราชวังบวรสถานมงคล(วังหน้า-ปัจจุบันเป็นสถานที่ตั้ง พช. พระนคร) (ชิน อยู่ดี, ใน กรมศิลปากร, 2517: 2-3; ธวัชชัย ผลเพิ่ม, 2523: 39; อารีย์ อิศว นุภาพ, 2532: 14-15)

แม้พิพิธภัณฑสถานจะเป็นสถาบันที่ดูเหมือนว่าจะเพิ่งเกิดขึ้นใหม่ในสังคมไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 แต่เมื่อพิจารณาจากบทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานแล้ว กลับพบว่ากิจการพิพิธภัณฑสถานนั้นหาได้เป็นปรากฏการณ์ใหม่ของสังคมไทยแต่อย่างใด สถาบันดั้งเดิมที่เคยทำหน้าที่นี้มาก่อนคือวัด วัดนอกจากจะเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่สืบทอดพระพุทธศาสนาแล้วยังทำหน้าที่อื่นอีกหลายอย่าง อาทิ เป็นแหล่งรวบรวมศิลปะและสรรพวิทยาที่เปิดกว้างถ่ายทอดแก่ผู้ใฝ่รู้ เป็นสถานศึกษา เป็นสถานสงเคราะห์ เป็นสถานพยาบาล เป็นที่พักคนเดินทาง เป็นสโมสรของชุมชน เป็นสถานที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นคลังพัสดุเก็บของใช้ส่วนกลาง เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ (พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต), 2523: 16; มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2533ก: 257-259) สังคมไทยในอดีตก่อนการกำเนิดพิพิธภัณฑสถาน วัดยังได้ทำหน้าที่ส่วนหนึ่งในการพิพิธภัณฑสถาน สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของสังคม เพียงแต่สภาพและผลการดำเนินงานในแต่ละแห่งอาจจะแตกต่างกันบ้างตามศักยภาพของชุมชนและผู้อุปถัมภ์วัด นอกจากนี้ วัดกับประชาชนไทยยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกันได้อย่างยิ่ง ชีวิตคนตั้งแต่เกิดจนถึงตายต้องติดต่อสัมพันธ์กับวัดอย่างต่อเนื่อง ไกล่ลัด การทำหน้าที่“พิพิธภัณฑสถาน”ของวัดจึงมีโอกาสนำผู้เข้าวัด ได้สัมผัส แต่ครั้งเมื่อสังคมไทย โดยกลุ่มชนชั้นนำ(ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์)และระบบราชการ(ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง)ได้ก่อตั้งและพัฒนาพิพิธภัณฑสถานให้เป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ดังกล่าวโดยตรง พัฒนาการของพิพิธภัณฑสถานได้ก่อผลกระทบต่อบทบาทของวัดด้านนี้ของวัดที่เคยปฏิบัติมาก่อน ปัจจุบันวัดหลายแห่งถึงกับเกิดความไม่มั่นใจในการดำเนินงานด้าน“การสะสมและจัดแสดง”

พิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยกำเนิดตามแนวความคิดเพื่อจัดให้เป็นสถานที่เก็บรวบรวมทรัพย์สินสมบัติ วัตถุ ศิลปโบราณหรือสิ่งแปลกประหลาด ภายหลังจึงได้เปิดให้สาธารณชนเข้าชม และภายหลังได้พัฒนาบทบาทหน้าที่ด้านอื่นเพิ่มเติมเพื่อการเป็นพิพิธภัณฑสถานตามอย่างสากล แต่ในปัจจุบันพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมีผลการดำเนินงานที่วิกฤตยิ่ง โดยสถิติที่ประชาชนเข้าชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทุกแห่งถัวเฉลี่ยเพียงประมาณร้อยละ 3.5 ของประชากรในชาติ ซึ่งต่ำกว่ามาตรฐานสากลที่กำหนดไว้ร้อยละ 12.5(มูลนิธิ ปรียาศึกษา ญสส., 2538: 39) สาเหตุที่มีผู้เข้าชมน้อยขนาดนั้น บุคลากรของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติให้ความเห็นว่าส่วนหนึ่งเนื่องมาจาก

* คำว่าตั้งมิวเซียมในสมัยรัชกาลที่ 5 หมายถึงการจัดนิทรรศการในโอกาสพิเศษ(กรมศิลปากร, 2536: 28-31)

งานหลักของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติมุ่งเน้นที่การอนุรักษ์ เก็บรักษา ศึกษา วิจัยศิลปโบราณวัตถุ และจัดแสดงงานด้านศิลปะ วัฒนธรรม โบราณคดีและประวัติศาสตร์ ซึ่งปกติพิพิธภัณฑ์ประเภทนี้ จะมีผู้เข้าชมน้อยกว่าพิพิธภัณฑ์ประเภทอื่น ทั้งนี้เนื่องจากมักไม่มีเรื่องตื่นเต้นหรือสนุกสนาน ผู้ชมที่สนใจจริงและมีพื้นฐานมาก่อนเท่านั้นจึงจะได้รับประโยชน์และเห็นคุณค่าจากการเข้าชม การที่ประชาชนยังไม่สนใจเท่าที่ควรยังอาจจะเนื่องมาจากเนื้อเรื่องที่จัดแสดงเป็นเรื่องไกลตัวหรือมองไม่เห็นความสำคัญในการนำมาใช้หรือเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ การจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติมักจะเน้นที่ตัววัตถุ แม้จะมีแสงสีประกอบบ้างแต่ยังไม่มีเทคนิคน่าสนใจ นิทรรศการที่จัดก็มักจะเป็นแบบถาวรค้างไว้นานหลายปี ส่วนนิทรรศการพิเศษอื่นมีประมาณปีละครั้งโดยมีกองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในส่วนกลางเป็นผู้สนับสนุนการจัดแสดง(จิรา จงกล และ วลภา ขวัญยืน, สัมภาษณ์ อ้างถึงใน รัชชชัย ผลเพิ่ม, 2523: 45-46)

สภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ (International Council of Museum หรือ ICOM) บัญญัติความหมายของพิพิธภัณฑ์สถานขึ้นหลังจากการประชุมสมัชชาทั่วไปในปี พ.ศ.2517 ไว้ว่า “A museum is a non-profit making, permanent institution, in the service of society and of its development, and open to the public, which acquires, conserves, researches, communicates, and exhibits, for purpose of study, education and enjoyment, material evidence of man and his environment.” นิคม มุสิกะคามะและคนอื่น ๆ (2521: 3; 10-21) ได้สรุปความหมายของพิพิธภัณฑ์สถานตามคำจำกัดความนี้ว่า พิพิธภัณฑ์สถาน คือ สถาบันที่ตั้งขึ้นเพื่อรวบรวม สงวนรักษาและจัดแสดงวัตถุอันมีความสำคัญทางวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม เพื่อประโยชน์ในการศึกษา ค้นคว้า และความเพลิดเพลิน นอกจากนี้ยังได้แยกบทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์สถานไว้ 6 ประการ ได้แก่ การรวบรวมวัตถุ(Collection) การจำแนกประเภทวัตถุ(Identifying) การทำบันทึกหลักฐาน(Recording) การสงวนรักษา(Preservation) การจัดแสดง(Exhibition) และการศึกษา(Education)

การดำเนินกิจกรรมของพิพิธภัณฑ์สถานจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการมีกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการ การบริการสาธารณชนเป็นหน้าที่อันสำคัญยิ่งของพิพิธภัณฑ์สถานตามเจตนาของการเป็นพิพิธภัณฑ์สถานตามที่ไอคอมนิยาม รวมถึงในฐานะที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเป็นหน่วยงานของรัฐที่พึงให้บริการแก่ประชาชน แต่จากพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติกลับปรากฏว่าประชาชนมีความหมายไม่มากนักทั้งในแง่ผู้ดำเนินการและในฐานะของผู้เข้าชมในยุคแรกกำเนิดของพิพิธภัณฑ์สถาน แม้กระทั่งในปัจจุบัน ประชาชนก็ยังคงไม่เป็นเงื่อนไขสำคัญในการกำหนดแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

การก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานขึ้นเป็นสถาบันเพื่อทำหน้าที่เฉพาะอย่าง น่าจะส่งผลให้การพัฒนาเป็นไปอย่างรวดเร็วและประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ แต่ในความจริงกลับปรากฏว่ากิจการพิพิธภัณฑสถานของประเทศไทยไม่ประสบผลสำเร็จดังที่ควรจะเป็นเช่นในนานาประเทศ ภาพลักษณ์ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในสายศาสนาสุวรรณไทยกลับเป็นสถานที่ไม่น่าสนใจ ไม่ดึงดูดใจให้ประชาชนเข้าชม การที่สถาบันใดไม่สามารถทำหน้าที่ตอบสนองสังคมนับเป็นเรื่องที่เสี่ยงต่อการสูญสลาย จำเป็นอย่างเร่งด่วนที่จะต้องพิจารณาโดยละเอียดถึงปัจจัยที่มีผลกระทบ และหาทางปรับปรุงพัฒนาเพื่อให้เป็นสถาบันที่สามารถทำหน้าที่ตอบสนองสังคมก่อนที่จะกลายเป็นสถาบันที่ไร้ค่าและไม่เป็นที่ต้องการของสังคม

ด้วยความสำคัญของของพิพิธภัณฑสถานในฐานะที่เป็น “สถาบันที่ตั้งขึ้นเพื่อรวบรวม สงวนรักษาและจัดแสดงวัตถุอันมีความสำคัญทางวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม เพื่อประโยชน์ในการศึกษา ค้นคว้าและความเพลิดเพลิน” สภาพการณ์ที่ปรากฏในปัจจุบันของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นเรื่องซีดๆ เป็นอย่างดีว่าผลการดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอยู่ในสภาพวิกฤต ไม่สามารถดำเนินงานได้ตามวัตถุประสงค์ ควรที่จะศึกษาวิจัยบทบาทของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในสังคมไทย เพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหาและหาแนวทางในการปรับปรุงให้สามารถสนองความต้องการของสาธารณชน อันเป็นบทบาทหน้าที่ วัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายของสถาบัน

1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา

- 1.2.1 เพื่อศึกษาความเป็นมา มูลเหตุการสร้างและกระบวนการพัฒนาพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทย
- 1.2.2 เพื่อศึกษาบทบาทของวัดในสังคมไทยในบทบาทด้านการพิพิธภัณฑสถาน
- 1.2.3 เพื่อศึกษาปัญหาและข้อจำกัดของการพัฒนาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
- 1.2.4 เพื่อเสนอแนะแนวทางการปรับปรุงพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.3.1 ได้ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการกิจการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในประเทศไทย
- 1.3.2 ได้ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมด้านการพิพิธภัณฑสถานของวัดในสังคมไทย
- 1.3.3 ได้ทราบสภาพปัญหาของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทั้งในอดีตและปัจจุบัน
- 1.3.4 ได้ทราบแนวทางการแก้ปัญหาของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

1.4 แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

ทฤษฎีโครงสร้างการหน้าที่ (Structural-Functionalism) กล่าวถึงระบบสังคมไว้ว่า โครงสร้างสังคม (social structure) ประกอบขึ้นจากสถาบันต่าง ๆ (institutions) ทำหน้าที่ (function) ร่วมกันอย่างใกล้ชิดเพื่อรักษาความสมดุล (equilibrium) ของสังคมเอาไว้ หลักการสำคัญที่นักมานุษยวิทยาแนวนี้เห็นพ้องกันคือ หลักแห่งความเชื่อมโยงและการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างสถาบันสังคมต่าง ๆ (principle of interdependence of social institutions) ซึ่งตามหลักการนี้ทุกสถาบันในสังคม อาทิ สถาบันครอบครัว ศาสนา การเมือง การศึกษา ฯลฯ ต้องมีความเกี่ยวพันและพึ่งพาอาศัยกันและกันเพื่อทำหน้าที่ขจัดความขัดแย้งและรักษาความสมดุล

เมื่อสถาบันในสังคมต้องหน้าที่ตอบสนองความต้องการของคนในสังคม ซึ่งความต้องการของคนก็จะเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและความก้าวหน้าทางการศึกษาค้นคว้าของมนุษย์ และครั้งเมื่อมีความเปลี่ยนแปลงใด ๆ เกิดขึ้นในสังคม สถาบันแต่ละสถาบันก็จำเป็นต้องปรับตัวให้เหมาะสมสอดคล้องเพื่อรักษาบทบาทและสถานภาพของตน หากสถาบันใดไม่สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงก็อาจจะส่งผลให้สถาบันหมดคุณค่าความหมาย และอาจกลายเป็นสถาบันที่ไร้ประโยชน์ จนกระทั่งถึงกับไม่เป็นที่ต้องการของสังคมและสูญสลายไปก็ได้

พิพิธภัณฑสถานในฐานะที่เป็นสถาบันที่มีหน้าที่เป็นสถาบันด้านการศึกษานอกระบบมีความพยายามปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับความต้องการของคนในสังคมมาโดยตลอด แต่หากจะเปรียบเทียบกับเกณฑ์มาตรฐานที่ใช้จำนวนผู้เข้าชมเป็นเครื่องชี้วัดผลการดำเนินงาน มาตรฐานสากลนั้นกำหนดไว้ว่าพิพิธภัณฑสถานจะต้องมีจำนวนผู้เข้าชมคิดเป็นร้อยละ 12.5 ของจำนวนประชากร จากเกณฑ์นี้ปรากฏว่าสภาพการณ์ในปัจจุบันของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมีผลการดำเนินงานอยู่ในสภาพล่อแหลมยิ่ง สถิติที่ประชาชน นักเรียนนักศึกษา เข้าชมถั่วเฉลี่ยเพียงประมาณร้อยละ 3.5 ของประชากรในชาติเท่านั้น สภาพการณ์เช่นนี้เป็นเครื่องชี้วัดได้เป็นอย่างดีว่าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติดำเนินงานตอบสนองความต้องการของสังคมได้น้อยมาก และอยู่ในฐานะที่เสี่ยงต่อการสูญสลายของสถาบันหากยังไม่มีการปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินงานให้ทันและสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงและความต้องการของสังคม

1.5 กรอบความคิด

พิพิธภัณฑสถานต้องเป็นสถาบันที่สามารถสนองตอบความต้องการของสังคมทั้งด้านการบริการความรู้และความเพลิดเพลินของประชาชนผู้รับบริการ โดยที่ผู้รับบริการของพิพิธภัณฑสถานนั้นมีอย่างหลากหลายประเภท ไม่ว่าจะเพศ วัย ระดับความรู้ รวมถึงผู้พิการ งานบริการด้านวิชาการของพิพิธภัณฑสถานในแต่ละแห่งจะขึ้นอยู่กับประเภทของพิพิธภัณฑสถานนั้น อาทิ

งานบริการของพิพิธภัณฑ์สถานประเภทประวัติศาสตร์และโบราณคดีก็จะเป็นการให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดี ในขณะที่พิพิธภัณฑ์สถานประเภทอื่น ๆ ก็จะต้องให้ความรู้ด้านต่าง ๆ ไปตามลักษณะแนวทางและวัตถุประสงค์ของพิพิธภัณฑ์สถานประเภทนั้น ๆ

ในสังคมไทย พิพิธภัณฑ์สถานเป็นสถาบันที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 หากแต่บทบาทงานพิพิธภัณฑ์สถานหาได้เป็นของใหม่สำหรับสังคมไทยไปเสียทั้งหมด ทั้งนี้เนื่องจากเป็นงานหนึ่งในกิจกรรมที่วัดปฏิบัติสืบมาอย่างสอดคล้องเหมาะสมกับสังคม กระทั่งเมื่อมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานขึ้นใหม่ และปรับปรุงพัฒนาจนสาธารณชนยอมรับในความเป็นสถาบัน ส่งผลให้วัดได้ลดความมั่นใจในการดำเนินการ“การสะสมและจัดแสดง” แต่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติกลับมีจุดเน้นงานประวัติศาสตร์และโบราณคดีมาตลอดพัฒนาการ การดำเนินงานจึงมักเน้นหนักให้ความสำคัญกับการรวบรวมวัตถุวัตถุ ส่งผลให้ภาพลักษณ์ของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในสื่อมวลชนและในงานสัมมนาต่าง ๆ มีภาพเป็นคลังเก็บของเก่า ขาดความเชื่อมโยงให้เข้ากับวิถีชีวิตของผู้เข้าชม จนทำให้ผลการดำเนินงานไม่ประสบผลสำเร็จในการเป็นสถาบันที่ให้ความรู้และความเพลิดเพลินตามกรอบคำนิยามของไอคอม

ในปัจจุบัน(พ.ศ.2540)พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในประเทศไทยมีจำนวนทั้งหมด 40 แห่ง กระจายอยู่ใน 29 จังหวัด และเกือบทุกสาขาจัดเป็นพิพิธภัณฑ์สถานประเภทประวัติศาสตร์และโบราณคดีหรือใกล้เคียง ผลการดำเนินงานในภาพรวมนั้นอยู่ในระดับต่ำกว่ามาตรฐานสากลอย่างมาก มูลเหตุพื้นฐานที่ส่งผลให้เป็นเช่นนั้นเกิดจากปัญหาหลายประการ เช่น เนื้อหาที่จัดแสดงด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันน้อยมาก เทคนิคการจัดแสดงยังไม่เข้าใจผู้ชม รัฐบาลยังมองไม่เห็นความสำคัญทำให้ไม่ค่อยให้การสนับสนุนเท่าที่ควร (ธวัชชัย ผลเพิ่ม, 2523: 46)

นอกจากปัญหาที่กล่าวมาแล้วนั้น ยังมีความเป็นไปได้ว่าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติมีรูปแบบและวิธีการดำเนินงานที่ไม่สอดคล้องกับสังคมและวัฒนธรรมไทย ทั้งนี้เนื่องมาจากพิพิธภัณฑ์สถานเป็นสถาบันที่เลียนแบบมาจากพิพิธภัณฑ์สถานของยุโรปที่มีเงื่อนไขและสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่แตกต่างไปจากโครงสร้างพื้นฐานของสังคมไทย รวมถึงการที่พิพิธภัณฑ์สถานของไทยยังทำหน้าที่ซ้อนเหลื่อมกับวัดที่ทำหน้าที่ด้านนี้อยู่แล้ว

วัดในสังคมไทยนั้นทำหน้าที่อย่างหลากหลาย กล่าวคือ นอกจากการทำหน้าที่สืบพระศาสนาอันเป็นหน้าที่หลักแล้ว วัดยังดำเนินกิจกรรมด้านอื่น ได้แก่ งานด้านการศึกษา เป็นสถานสงเคราะห์ เป็นสถานพยาบาล เป็นที่พักคนเดินทาง เป็นสโมสรของชุมชน เป็นที่ตัดสินใจไกล่เกลี่ยข้อ

พิพิธภัณฑสถาน เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม เป็นศูนย์กลางบริหารการปกครอง เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม(พระราชวรมุณี (ประยูรค์ ปยุตโต), 2523: 16; มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, 2533ก: 257-259) การทำหน้าที่อย่างหลากหลายของวัดนั้น งานแต่ละอย่างเป็นไปโดยเกื้อกูลกันและคนในสังคมมีความเกี่ยวข้องให้ความเป็นเจ้าของและให้การดูแลดูแลอย่างใกล้ชิด งานด้านการพิพิธภัณฑสถานของวัดจึงสอดคล้องกับวิถีชีวิตอันเรียบง่ายของสังคมไทยในทุกยุคสมัย การที่ในสังคมมีสถาบันที่ทำหน้าที่ซ้อนเหลื่อมกันเช่นนี้ หากการดำเนินการไม่เกื้อหนุนสอดคล้องกัน นอกจากประชาชนจะสับสนแล้ว ยังเกิดข้อเปรียบเทียบ ซึ่งสถาบันที่ทำหน้าที่ด้อยกว่าย่อมไม่เป็นที่สนใจ การให้ความสนใจและเปรียบเทียบข้อเด่นและจุดบกพร่องอย่างไตร่ตรองอาจจะได้รับคำตอบที่จะเป็นแนวทางในการพัฒนาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ตรงตามความต้องการของสังคม และเป็นไปตามหลักการพิพิธภัณฑสถาน

1.6 ขอบเขตในการศึกษา

- 1.6.1 ศึกษาความเป็นมาของพิพิธภัณฑสถานตั้งแต่เมื่อแรกก่อตั้ง ในสมัยรัชกาลที่ 4 จนถึง พ.ศ.2540
- 1.6.2 ศึกษากรณีศึกษาวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามในฐานะเป็นวัดที่ทำหน้าที่ด้านการพิพิธภัณฑสถานก่อนการกำเนิดพิพิธภัณฑสถานในสังคมไทย
- 1.6.3 ศึกษาแนวคิดและวิธีการดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ตั้งแต่ พ.ศ.2477 จนถึง พ.ศ.2540

1.7 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา

กระบวนทัศน์ทางสังคม(Social Paradigm) หมายถึง กลุ่มของความคิด ค่านิยม การรับรู้และการปฏิบัติของสังคม ที่รวมกันเป็นทัศนคติอันเป็นแบบแผนเฉพาะของแต่ละสังคมใช้ในการตัดสินใจในการดำเนินการเรื่องต่าง ๆ (a constellation of concepts, values, perceptions and practices shared by a community, which forms a particular vision of reality that is the way the community organizes itself) (Fritjof Capra. อ้างถึงใน ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์. 2538: 15)

พิพิธภัณฑสถาน หมายถึง พิพิธภัณฑสถานทั่ว ๆ ไปที่ไม่ใช่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ(ตามความหมายของพจนานุกรม 2525) *พิพิธภัณฑสถาน* หมายถึงสิ่งของต่าง ๆ ที่รวบรวมไว้เพื่อประโยชน์ในการศึกษา เช่น โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ)

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หมายถึง พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติทุกสาขาในสังกัดกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ กรณีที่ต้องการระบุว่าเป็นสาขาใดจะมีการชี้แจงเฉพาะ โดยการระบุสาขาต่อท้าย

บทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ หมายถึง บทบาทหน้าที่ที่พิพิธภัณฑ์พึงปฏิบัติ โดยการอ้างอิงเปรียบเทียบกับพิพิธภัณฑ์ในต่างประเทศและตามบทบาทที่เื้อคานิยามไว้

บทบาทการบริการสาธารณะ หมายถึง งานด้านการบริการประชาชนของพิพิธภัณฑ์ ซึ่งจะเน้นงานที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ชมและพิพิธภัณฑ์

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 พิพิธภัณฑสถาน ความหมาย ความเป็นมาและความสำคัญ

“พิพิธภัณฑ์”เป็นคำที่แปลมาจากภาษาอังกฤษจากคำ Museum รากศัพท์เป็นคำในภาษากรีก Mouseion หมายถึง วิหารของมิวเซส ซึ่งมิวเซส(Muses)คือเทพธิดาทิ้งเก้าของเทพเจ้าจูปีเตอร์(Zeus)กับเทพีนิโมซิน(Mnemosyne) เทพธิดาทิ้งเก้าองค์ประทับรวมกันในเทวาลัยที่เรียกว่ามูเซออน Mouseion(Temple of the Muses) โดยแต่ละองค์จะทรงคุณวุฒิในสรรพวิทยาการต่าง ๆ ที่ศึกษาเล่าเรียนกันอยู่ในสมัยกรีก ประกอบด้วย(หลวงบริบาลบุริภณห์, 2531: 181-182; อารีย์ อัสวานภาพ, 2532: 7-8)

1. คลีโอ (Clio) เทพธิดาแห่งวิชาประวัติศาสตร์
2. ยูเทอเป (Euterpe) เทพธิดาแห่งกวีนิพนธ์และทำนองเสนาะ
3. ธาลเลีย (Thalia)เทพธิดาแห่งกวีนิพนธ์ร้อยกรองและสุขนาฏกรรม
4. เมลโพมิน (Melpomene) เทพธิดาแห่งโศกนาฏกรรม
5. เทรพซิคอร์ (Terpsichore) เทพธิดาแห่งการเต้นรำขับร้อง
6. อีราโต (Erato) เทพธิดาแห่งกวีนิพนธ์เรื่องรักใคร่และการล้อเลียนท่าทาง
7. โพลีไฮมเนีย (Polyhymnia) เทพธิดาแห่งเพลงศักดิ์สิทธิ์
8. ยูรานีย (Urania) เทพธิดาแห่งวิชาดาราศาสตร์
9. คอลลีโอเป (Calliope) เทพธิดาแห่งวิชาสุนทรพจน์ กวีนิพนธ์

ความหมายของเทวาลัยอันเป็นที่มาของคำว่าพิพิธภัณฑสถานประกอบด้วยแนวคิดสำคัญ 2 ประการ ที่เป็นประเด็นพื้นฐานในการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถาน คือ (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ อ่างถึงใน อารีย์ อัสวานภาพ, 2532: 8)

1. เทวาลัยของเทพธิดาเป็นสถานที่เก็บรวบรวมสิ่งของและรวบรวมศิลปวิทยาการต่าง ๆ อันเป็นสถานที่ซึ่งผู้สนใจใฝ่รู้วิชาได้มาเล่าเรียนศึกษาหาความรู้กัน
2. การที่ผู้สนใจศึกษาเล่าเรียนมาสู่เทวาลัยนั้นย่อมได้รับแรงบันดาลใจจากวิชาความรู้ใหม่ที่ได้รับสัมผัสกับความบันเทิงใจจากกิจกรรมทั้งทางศิลปะ(Art)กวีนิพนธ์(Poetry)และวิทยาศาสตร์(Science)ที่มีสอนกันอยู่ในสถานที่นั้น

2.1.1 ความหมายของพิพิธภัณฑสถาน

คำว่า“พิพิธภัณฑ”ของไทย บัญญัติขึ้นโดยรัชกาลที่ 4 ปรากฏคำนี้ในครั้งแรกเป็นส่วนหนึ่งในชื่อของ“พระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ” ซึ่งเป็นพระที่นั่งองค์หนึ่งในหมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์ที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นใน พ.ศ.2400 ให้เป็นสถานที่เก็บและจัดแสดงสิ่งของ โดยที่คำว่า“พิพิธภัณฑ”สามารถแยกตามรูปคำและความหมายของคำได้ดังนี้(อารีย์ อัสวานุภาพ, 2532: 5)

พิพิธ เป็นภาษาบาลีและสันสกฤต แปลว่า ต่าง ๆ กัน

ภัณฑ แปลว่า สิ่งของ เครื่องใช้

พิพิธภัณฑ จึงแปลรวมความได้ว่าสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ นานา ที่เก็บรวบรวมไว้เพื่อการศึกษารูปร่างและศึกษาหาความรู้ เช่น โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ เป็นต้น

สถาน หมายถึง แหล่ง ที่ตั้ง ปราการ เป็นคำเติมท้ายสถานที่สำคัญเป็นการเฉพาะแห่ง

อย่างไรก็ดีคำว่า“มิวเซียม” “มูเซียม” และ“พิพิธภัณฑ”ที่ปรากฏในหลักฐานบันทึกสมัยรัชกาลที่ 5-6 นั้น หลายครั้งจะหมายถึงการจัดนิทรรศการ หรืองานมหรสพสินค้า อาทิ คำว่า“ตั้งมิวเซียม”ในสมัยรัชกาลที่ 5 หมายถึงการจัดนิทรรศการชั่วคราว เช่น การตั้งมิวเซียมที่ท้องสนามหลวงในงานสมโภช100 ปีพระนคร ซึ่งจัดเป็น“การแสดงพิพิธภัณฑของชาติไทย” หรือ “ในการเฉลิมพระชนมพรรษาปีต่อ ๆ มาจึงโปรดฯ ให้จัดตั้งมิวเซียมขึ้นอีก โดยมีประกาศให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการนำของต่าง ๆ มาตั้งที่หอมิวเซียม”(กรมศิลปากร, 2536: 28-31) ส่วนคำว่า “พิพิธภัณฑ” ที่ปรากฏในหลักฐานสมัยรัชกาลที่ 6 นั้นมักจะหมายถึงงานมหรสพสินค้าหรือนิทรรศการขนาดใหญ่ เช่น งานสยามรัฐพิพิธภัณฑ 2468 ก็คืองานมหรสพสินค้าสยาม และนอกจากนั้นคำว่าพิพิธภัณฑในสมัยรัชกาลที่ 6 นี้ยังใช้เป็นคำสรรพนามเรียกงานการจัดแสดงต่าง ๆ อีกด้วย อาทิ ใช้เรียกแทนชื่องานกิจกรรมและพาณิชยกรรม เป็นต้น(คณะอำนวยการ, 2470: 145-153)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 แยกคำและให้ความหมายไว้ดังนี้

พิพิธภัณฑ หมายถึง สิ่งของต่าง ๆ ที่รวบรวมไว้เพื่อประโยชน์ในการศึกษา เช่น โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ เป็นต้น

พิพิธภัณฑสถาน หมายถึง สถาบันถาวรที่เก็บรวบรวมและแสดงสิ่งต่าง ๆ ที่มีความสำคัญด้านวัฒนธรรมหรือด้านวิทยาศาสตร์ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเล่าเรียนและก่อให้เกิดความเพลิดเพลินใจ

สภาการพิพิธภัณฑระหว่างชาติ (International Council of Museum หรือ ICOM) ได้บัญญัติความหมายของพิพิธภัณฑสถานขึ้นหลังจากการประชุมสมัชชาทั่วไป ในปี พ.ศ.2517 ไว้ดังนี้(Icoms Statutes อ้างถึงใน นิคม มูติกะคามะ และคนอื่น ๆ, 2521: 2-3)

“A museum is a non-profit making, permanent institution, in the service of society and of its development, and open to the public, which acquires, conserves, researches, communicates, and exhibits, for purpose of study, education and enjoyment, material evidence of man and his environment.

In addition to museums designated as such, Icom recognized that the following comply with the above definition :

- a. Conservation institutes and exhibition galleries permanently maintained by libraries and archive centers ;
- b. Natural, archaeological and ethnographic monuments and sites and historical monuments and sites of a museum nature, for their acquisition, conservation and communication activities ;
- c. Institutions displaying live specimens, such as botanical and zoological gardens, aquaria, vivaria etc. ;
- d. Nature reserves ;
- e. Science centers and planetariums”

ตามคำจำกัดความดังกล่าว พิพิธภัณฑ์สถานเป็นสถาบันถาวรที่สร้างขึ้นเพื่อบริการและพัฒนาสังคม และเปิดบริการแก่สาธารณชนทั่วไป โดยไม่หวังผลกำไร ทำหน้าที่รวบรวม สงวนรักษา วิจัย และจัดแสดงเพื่อประโยชน์ในการศึกษา และความเพลิดเพลินในเรื่องของมนุษย์ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งครอบคลุมรายละเอียดในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. เป็นสถาบันที่รวบรวม สงวนรักษา จัดแสดงนิทรรศการ โดยมีบริการห้องสมุด และศูนย์เก็บเอกสารและสิ่งสำคัญ
2. สงวนรักษาและจัดกิจกรรมบริการในด้านธรรมชาติ โบราณคดี ชาติพันธุ์วิทยา และประวัติศาสตร์ ตลอดจนแหล่งหรือสถานที่ที่มีลักษณะเป็นพิพิธภัณฑ์ในตัวเองโดยธรรมชาติ
3. เป็นสถาบันที่จัดแสดงตัวอย่างสิ่งที่มีชีวิต เช่น สวนพฤกษศาสตร์ สวนสัตว์ พิพิธภัณฑ์สัตว์น้ำ สถานอนุรักษพันธุสัตว์ ฯลฯ
4. สถานสงวนรักษาธรรมชาติ
5. ศูนย์วิทยาศาสตร์และท้องฟ้าจำลอง

นอกจากความหมายตามที่กล่าวมาแล้วนั้นยังมีผู้ให้ความหมายของพิพิธภัณฑ์สถานอีกหลายความหมายที่มีความแปลกแตกต่างกันบ้างตามความคาดหวังและความใกล้ชิดกับพิพิธภัณฑ์สถานแต่ละประเภท ดังนี้

พจนานุกรมคำเหมือนของเวบสเตอร์และพจนานุกรมการศึกษาของกูด (อ้างถึงใน ธวัชชัย ผลเพิ่ม, 2523: 21) ให้ความหมายของพิพิธภัณฑ์สถานคล้าย ๆ กันว่า คือสถานที่เก็บสะสมหรือรวบรวมวัตถุทางธรรมชาติ วิทยาศาสตร์ สิ่งแปลกประหลาดและศิลปวัตถุไว้ด้วยกัน

คณะกรรมการพิเศษแห่งสมาคมพิพิธภัณฑ์สถานอเมริกัน(อ้างถึงใน ธวัชชัย ผลเพิ่ม, 2523: 21-22) ให้ความหมายว่า เป็นสถาบันที่มุ่งให้บริการด้านความรู้และสนองตอบความพอใจและความสนุกสนานของผู้เข้าชมด้วยในขณะเดียวกัน

นิเชต สุนทรพิทักษ์ (อ้างถึงใน ธวัชชัย ผลเพิ่ม, 2523: 22) กล่าวว่า พิพิธภัณฑ์ชนิดต่าง ๆ นั้นเป็นเสมือนสถานศึกษาเปิดเฉพาะสาขาวิชาที่จัดกิจกรรมและเรื่องราวที่น่าสนใจ นำรู้ นำศึกษาไว้ให้ผู้สนใจทั้งหลายได้เข้าไปศึกษาหาความรู้ตามใจปรารถนา ธรรมชาติของพิพิธภัณฑ์นั้นต้องจัดเป็นสถาบันการศึกษาที่เปิดโอกาสอันเท่าเทียมกันอย่างยิ่งให้แก่คนทุกเพศทุกวัย ได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองได้ตลอดชีวิตโดยอิสระ

นิคม มุสิกคามะและคนอื่น ๆ (2521: 3)สรุปความหมายของพิพิธภัณฑ์สถานตามคำจำกัดความของ ICOM ว่า พิพิธภัณฑ์สถาน คือ สถาบันที่ตั้งขึ้นเพื่อรวบรวม สงวนรักษาและจัดแสดงวัตถุอันมีความสำคัญทางวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม เพื่อประโยชน์ในการศึกษา ค้นคว้าและความเพลิดเพลิน

เฮ็น เจ ฟลานาแกน(N.J. Flanagan) ประธานกรรมการแห่งชาติ ว่าด้วยสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ ประเทศออสเตรเลีย (อ้างถึงใน อารีย์ อัสวณูภาพ, 2532: 6)กล่าวว่า พิพิธภัณฑ์เป็นสถาบันถาวรที่รวบรวม รักษา ค้นคว้าวิจัยและจัดแสดงหลักฐานวัตถุสิ่งของที่แสดงถึงประชาชนและสิ่งแวดล้อมนั้น พิพิธภัณฑ์มีจุดประสงค์ที่จะศึกษา พัฒนา และบริการความรู้ความบันเทิงให้แก่สังคม

Paul Chang กรรมการไอคอมแห่งมาเลเซีย(อ้างถึงใน อารีย์ อัสวณูภาพ, 2532: 25)กล่าวว่า พิพิธภัณฑ์เป็นศูนย์สื่อการศึกษา การสอน ซึ่งไม่ควรเป็นแต่ผู้รักษาการสืบทอดทางวัฒนธรรม แต่ควรอยู่ในฐานะเป็นสถาบันที่เชื่อมระหว่างอดีตและอนาคตให้เข้ากับปัจจุบัน

Philippe Assogba(อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, 2533ข: 513)ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์และสถานที่ประวัติศาสตร์แห่งอโบเม ประเทศเบนิน กล่าวว่าพิพิธภัณฑ์มีความหมายมากกว่าโรงเรียนในการเป็นผู้นำความเคลื่อนไหวใหม่ ๆ ในสังคม ในอนาคตพิพิธภัณฑ์จะมีบทบาทสำคัญในการให้การศึกษและสร้างรูปแบบเยาวชนของชาติ

Encyclopaedia Americana (อ้างถึงใน สอาด ปายะนันท์, 2507: 1) ให้คำจำกัดความไว้ว่า “Museums” หมายถึงสถาบันที่มีหน้าที่ 3 ประการคือ เก็บรวบรวม สงวนรักษาและแสดงถึงสิ่งต่างๆ บรรดาสิ่งเหล่านี้ อาจจะเป็นวัตถุธรรมชาติที่เกี่ยวกับภูมิวิทยา คาราศาสตร์หรือชีววิทยาหรือแสดงเกี่ยวกับกำเนิดของมนุษย์ในประวัติศาสตร์ ศิลปะหรือวิทยาศาสตร์ วัตถุประสงค์ของพิพิธภัณฑ์ อาจจะมุ่งเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งใน 3 ประการดังกล่าวแล้วข้างต้น หรือแสดงออกซึ่งปรัชญาและวิถีทางดำเนินชีวิต นอกจากนั้นเช่นเดียวกับสถาบันอื่น ๆ ซึ่งย่อมจะแสดงออกซึ่งความนิยมชมชอบ ความมุ่งหวัง ตลอดจนหน้าที่ของชุมชนนั้น ๆ ก็ได้

Encyclopaedia Britannica (อ้างถึงใน สอาด ปายะนันท์, 2507: 1) ให้คำจำกัดความไว้ว่า Museums หรือ Galleries หมายถึงสถานที่เก็บรวบรวมบรรดาวัตถุต่าง ๆ เพื่อตั้งแสดง โดยมีจุดมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ พิพิธภัณฑ์บางแห่งอาจจะมีวัตถุประสงค์หลายประการ ก็ได้ เช่น เกี่ยวกับศิลปะ ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์และอุตสาหกรรม เป็นต้น

ความหมายของ“พิพิธภัณฑ์สถาน”ดังที่กล่าวมานั้น แม้ผู้นิยามจะให้ความหมายที่แตกต่างกันในรายละเอียด แต่เมื่อสรุปจุดร่วมพบว่าแม้ความเห็นเหล่านั้นจะมีจุดเน้นที่แตกต่างกัน แต่ก็ให้ความหมายและความสำคัญกับพิพิธภัณฑ์สถานภายในกรอบการนิยามของไอคอม คือ“พิพิธภัณฑ์สถานเป็นสถาบันเปิดที่มุ่งให้บริการการศึกษาและความสนุกสนานเพลิดเพลินแก่สาธารณชนทั่วไปในเรื่องราวเกี่ยวกับมนุษย์และสิ่งแวดล้อม โดยพิพิธภัณฑ์แต่ละแห่งสามารถที่จะเลือกให้ความรู้และบริการเพียงด้านหนึ่งด้านใดก็ได้ และไม่จำเป็นต้องให้บริการครบทุกด้านดังกล่าวจำกัดความของไอคอม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประเด็นความสนใจ วัตถุประสงค์และความพร้อมของพิพิธภัณฑ์สถานนั้น ๆ ว่าพร้อมจะให้บริการในแง่มุมใด รูปแบบการบริการของพิพิธภัณฑ์สถานนับเป็นบริการการศึกษาแบบเปิดที่จัดให้ผู้เข้าชมได้ศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองจากการจัดแสดงทั้งที่เป็นนิทรรศการประจำและนิทรรศการชั่วคราว โดยมีการจัดเตรียมสิ่งของจัดแสดงให้อยู่ในรูปที่เอื้ออำนวยให้ผู้ชมสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองเป็นสำคัญ พร้อมกันกับจัดให้มีการบริการเพิ่มเติมแก่ผู้ชมที่สนใจเป็นพิเศษ อาทิ การจัดพิมพ์เอกสารความรู้ มีการจัดเตรียมผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ ในการให้ความรู้รายละเอียด การจัดวิทยากรนำชม ฯลฯ”

2.1.2 กำเนิดพิพิธภัณฑ์สถาน (จิรา จงกล, มปป., 4-14; สอาด ปายะนันท์, 2507: 10-16; อารีย์ อัสวานุภาพ, 2532: 7-13; ธวัชชัย ผลเพิ่ม, 2523: 24-34)

พิพิธภัณฑ์สถานกำเนิดในสมัยกรีก คือ The museum of Alexandria(อียิปต์) เมื่อราว 300 ปีก่อนคริสตกาล ตั้งขึ้น โดย Ptolemy Philadelphus โดยจัดให้เป็นส่วนหนึ่งในพระราชวัง

ประกอบด้วยห้องบรรยาย ห้องโถงรวบรวมจัดแสดงศิลปโบราณวัตถุ มีสวนพฤกษชาติ และสวนสัตว์รวมอยู่ภายในสถานที่เดียวกัน สิ่งของที่รวบรวมไว้มีทั้งด้านศาสนา การแพทย์ ภูมิศาสตร์ สัตวศาสตร์ ปรัชญาและศิลปะ แต่ก็ยังเป็นเพียงสถานศึกษาเฉพาะพระมหากษัตริย์เท่านั้น

สมัยโรมัน พิพิธภัณฑ์สถานกลายเป็นส่วนหนึ่งของพระราชวังของกษัตริย์ มีห้องแสดงภาพเขียนและจัดตกแต่งให้มีแสงสว่างเพื่อแสดงภาพ เช่น ที่เมืองไตรเบอร์ (Tribur) พระเจ้าฮาเดรียน (Hadrian) ได้จำลองสถานที่ที่มีชื่อเสียงของกรีกมาสร้างไว้ในลักษณะพิพิธภัณฑ์กลางแจ้ง (Open air museum of models of monuments)

ในทวีปยุโรปยุคกลาง แม้บ้านเมืองจะวุ่นวายเรื่องศาสนา แต่การรวบรวมสะสมสมบัติของเก่าแก่และของแปลกประหลาดก็ยังคงเป็นความนิยมของชนชั้นสูง เช่น กษัตริย์ พระและขุนนาง แต่ก็ยังเป็นเพียงคลังสมบัติส่วนตัวไม่ได้เปิดให้ประชาชนชม จนกระทั่งในช่วงเวลาระหว่างสมัยกลางกับสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา แนวความคิดในการเก็บรวบรวมทรัพย์สินสมบัติได้เปลี่ยนแปลงจากที่เคยคำนึงถึงเพียงมูลค่าที่เป็นเงินตราได้กลายมาเป็นคำนึงถึงคุณค่าทางจิตใจหรือคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม (Spiritual value) มากขึ้น

สมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance period) มีการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดอีกครั้ง จากที่มนุษย์ในยุคโบราณไม่สนใจอดีตหรืออนาคต และในยุคกลางที่มนุษย์ดูถูกอดีตเพราะเข้าใจว่าตนเป็นผู้สร้างอารยธรรมใหม่อันเป็นผลพวงที่มากพร้อมกับคริสตศาสนา ครั้นถึงสมัย Renaissance ชาวยุโรปตื่นตัวคิดถึงอดีตและอนาคต โดยเฉพาะวัฒนธรรมที่เคยรุ่งเรืองมาในอดีต บรรดากษัตริย์ขุนนาง คหบดี ต่างก็แสวงหา รวบรวมทรัพย์สินสมบัติ ศิลปวัตถุเพื่อแสดงความมั่งคั่งโอ้อวดกัน และมักจะเรียกสถานที่เก็บรักษาสิ่งของนั้นหลายอย่าง ได้แก่ Museum, Gallery, Closet, Chamber และ Cabinet ช่วงนี้เองที่แนวคิดพิพิธภัณฑ์สถานได้แพร่กระจายไปทั่วยุโรป ทั้งอิตาลี อังกฤษ ออสเตรีย เยอรมัน ฯลฯ และในพุทธศตวรรษที่ 20 คำว่า Museum ปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกที่เมืองฟลอเรนซ์ (Florence) เมื่อคลังสมบัติของ Cosimo Medicis ถูกเรียกว่า Museum (พ.ศ.1977)

พิพิธภัณฑ์สถานของตระกูล Medicis สะสมสมบัติและศิลปวัตถุ ทั้งจิตรกรรมและประติมากรรม มีภัณฑารักษ์ มีการซ่อมรักษาวัตถุ ส่วนในกรุงโรม สันตะปาปาได้สร้างพิพิธภัณฑ์ Pope Sinte IV และ Capitole (พ.ศ.2014) มีการแยกประเภทวัตถุจิตรกรรมประติมากรรมไว้อย่างเป็นระเบียบ ในยุคนี้เป็นยุคที่มีนักสะสมมากมาย อาทิ กษัตริย์ Charle I (พ.ศ.2168-2192) แห่งอังกฤษ เป็นนักสะสมศิลปวัตถุที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในพุทธศตวรรษที่ 22 (สมบัติเหล่านี้ถูก Cromwell นำออกขายทอดตลาดในช่วงปี พ.ศ.2193-2196) นอกจากนั้น ในยุคนี้ยังเป็นยุคที่บรรดานักปราชญ์

และศิลปินได้รับการยกย่อง อาทิเช่น Leonardo da Vinci, Michael Angelo, Raphael Rembrandt และคนอื่น ๆ เป็นยุคที่ความรู้ศิลปวิทยาหลากหลายสาขาได้รับความสนใจ ไม่ว่าจะเป็นความตื่นตัวว่าวิชาโบราณคดีที่เกิดขึ้นและกลายเป็นกฎเกณฑ์สำคัญในการไขสู่ความก้าวหน้าในวิชาประวัติศาสตร์ วิชาวิทยาศาสตร์ทำให้เกิดความเข้าใจในโลก เรื่องระบบสุริยะ เกิดการเดินทางรอบโลก การเดินเรือของ Columbus และ Vasco da Gamas ได้เปิดเส้นทางใหม่รอบโลก แต่ถึงแม้วิทยาการด้านอื่นจะตื่นตัวพัฒนาไปมาก แต่พิพิธภัณฑ์สถานก็ยังมีลักษณะเป็นเพียงพิพิธภัณฑ์ส่วนบุคคล (Private Collection) ยังไม่มีพิพิธภัณฑ์ใดแสดงบทบาทเป็นพิพิธภัณฑ์สำหรับประชาชน (Public Museum) อย่างแท้จริง

พิพิธภัณฑ์สำหรับประชาชนได้เริ่มก่อรูปขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 22-23 ช่วงนี้ประชาชนตื่นตัวและสนใจการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา แนวคิดประชาธิปไตยส่งผลกระทบต่อรูปแบบการดำเนินการของพิพิธภัณฑ์อย่างมาก โดยเฉพาะในฝรั่งเศสและอเมริกา ที่เห็นว่าความสามารถทางสติปัญญาของประชาชนทุกคนสามารถเรียนได้เท่ากัน ดังนั้นความรู้สูง รสนิยมสูง การชื่นชมในศิลปะความงามและอื่น ๆ จึงไม่ควรมีไว้ให้เพียงคนชั้นสูงฝ่ายเดียว แต่ควรเปิดกว้างให้เป็นของทุกคน กระแสสังคมดังกล่าวได้ผลักดันให้พิพิธภัณฑ์เปลี่ยนบทบาทของตัวเองให้สอดคล้องกับแนวความคิดนี้ พิพิธภัณฑ์ที่เด่นมากในสมัยการเปลี่ยนแปลง เช่น พิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัยออกฟอร์ด (พ.ศ.2226)* พิพิธภัณฑ์บริติชในอังกฤษ (พ.ศ.2256)** พิพิธภัณฑ์ชาเลสต์ตันในอเมริกา (พ.ศ.2319) และพิพิธภัณฑ์ลูฟวร์ในฝรั่งเศส (พ.ศ.2336) กระนั้นก็ตาม แม้พิพิธภัณฑ์เหล่านี้จะเปิดให้บริการประชาชนแต่ก็มีการกำหนดเงื่อนไขและกฎเกณฑ์การเข้าชมอย่างมากมาย การเปิดตัวของพิพิธภัณฑ์สำหรับประชาชนในพุทธศตวรรษที่ 24 ส่วนใหญ่จะเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ลักษณะการดำเนินงานมักจะเป็นที่รวบรวม สงวนรักษาวัตถุที่เป็นสมบัติทางวัฒนธรรมของชาติ รวบรวมวัตถุ โดยการเปิดรับการบริจาคจากประชาชน โดยไม่จำกัดว่าสิ่งของนั้นจะเป็นอะไร ภาพลักษณ์ของพิพิธภัณฑ์ในสายตาประชาชนจึงเป็นคลังวัตถุโบราณ ซึ่งสามารถส่งสมบัติเข้าไปเก็บไว้เป็นการถาวร หรือคลังเก็บของเก่า

* พิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัยออกฟอร์ดถือเป็นพิพิธภัณฑ์แห่งแรกที่เปิดให้สาธารณชนเข้าชมมาตั้งแต่ยังเป็นพิพิธภัณฑ์ส่วนตัวของ John Tradescant ซึ่งต่อมาบุตรชายคนเดียวของเขาได้ยกให้เป็นสมบัติของมหาวิทยาลัยออกฟอร์ด ในปี พ.ศ.2202 และทางมหาวิทยาลัยได้สร้างอาคารใหม่พร้อมเปิดแสดงในปี พ.ศ.2226

** British Museum กำเนิดจากห้องสมุดของ Lord Cotton ซึ่งได้มอบให้รัฐบาล ภายหลังรัฐบาลได้รวบรวมห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์ส่วนบุคคล พร้อมกับสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์ขึ้นใหม่ในปี พ.ศ.2296 หลังจากนั้นได้มีผู้มอบศิลปวัตถุอย่างมากจนต้องสร้างอาคารและขยายงานอีกครั้งในปี พ.ศ.2378

ยุคการปฏิวัติอุตสาหกรรมมีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีการค้นคว้าทางอุตสาหกรรมอย่างสูง ในปี พ.ศ.2394 อังกฤษได้จัดงานแสดงผลภัณฑ์อุตสาหกรรมนานาชาติขึ้นเป็นครั้งแรกที่Crystal Palace ในกรุงลอนดอน การจัดงานครั้งนี้ทำให้เกิดพิพิธภัณฑ์ Victoria and Albert Museum(2395) ขึ้นเพื่อเก็บรวบรวมงานประณีตศิลป์ที่ละเอียดอ่อนซึ่งอุตสาหกรรมไม่สามารถทำได้ และต่อมาในปี พ.ศ.2398 ประเทศฝรั่งเศสได้จัดแสดงผลภัณฑ์อุตสาหกรรม การจัดงานในครั้งนี้ทำให้เกิดพิพิธภัณฑ์ผ้าที่เมืองลียงส์(Lyons)เพื่อเก็บตัวอย่างและเป็นการส่งเสริมอุตสาหกรรมผ้าของประเทศ

ครั้งหลังของพุทธศตวรรษที่ 24 เมื่อความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแพร่กระจายออกไปถึงชนบทของยุโรป ส่งผลให้วิถีชีวิตและข้าวของเครื่องใช้ดั้งเดิมเริ่มเปลี่ยนแปลงสูญหาย มนุษย์เริ่มติดคำนึงถึงอดีตและตระหนักว่ามรดกพื้นบ้านอาจจะไม่เหลือไว้ให้ลูกหลานได้เห็น จึงได้เร่งเก็บรวบรวมวัตถุสิ่งของเครื่องใช้พื้นบ้าน ตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยา (Museum of Ethnology) พิพิธภัณฑ์ชาติวงศ์วรรณา(Museum of Ethnography) พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน(Folk Museum) ขึ้นเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มชนต่าง ๆ ไว้ บางแห่งได้มีการจัดเป็นแบบหมู่บ้านชนบทจริง บ้างก็จัดแสดงแบบกลางแจ้ง(Open Air Museum) และในยุคนี้ก็ยังมีการจัดพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อเป็นที่เก็บรักษาผลประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์ เช่น พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์แห่งลอนดอน

ในพุทธศตวรรษที่ 25 พิพิธภัณฑ์ได้มีการปรับบทบาทหน้าที่ภายใต้อิทธิพลของสังคมและการศึกษา ยังผลให้พิพิธภัณฑ์กลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนและขยายงานไปสู่สถาบันการศึกษา ในราว พ.ศ.2443-2473 ได้มีการพัฒนาบทบาทด้านการศึกษา มีการตีพิมพ์ตำราและจัดรายการการศึกษาในพิพิธภัณฑ์โดยทั่วไป นอกจากนั้นยังหันมาให้ความสนใจกับเยาวชนมากขึ้น จนทำให้เกิดพิพิธภัณฑ์เด็ก พร้อมกับได้พัฒนารูปแบบกิจการและบริการให้เหมาะสมสำหรับเด็ก หลังจากที่วงการพิพิธภัณฑ์ได้ละเลยมาตลอด

2.1.3 หลักการและความคิดพื้นฐานของพิพิธภัณฑ์สถาน

แนวความคิดในการจัดพิพิธภัณฑ์สถานมีจุดกำเนิดมาจากการเก็บรวบรวมสะสมทรัพย์สมบัติ วัตถุ ศิลปโบราณหรือสิ่งแปลกประหลาดไว้เป็นสมบัติส่วนตัวมาก่อน ต่อมาภายหลังจึงได้นำมาจัดแสดงเปิดให้สาธารณชนได้ชมและศึกษา และพัฒนาจนกระทั่งพิพิธภัณฑ์สถานกลายเป็นสถาบันถาวรเพื่อให้บริการทางการศึกษาและให้ความเพลิดเพลินแก่ประชาชนทั่วไป

ในสมัยกรีกและโรมันความคิดเรื่องการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานเกิดขึ้นมาภายในพระราชวัง โดยในครั้งแรกนั้นมีความคิดพื้นฐานเพื่อการเก็บรวบรวมทรัพย์สมบัติ วัตถุโบราณ ของเก่าแก่และวัตถุมีค่าต่าง ๆ เป็นส่วนบุคคล การรวบรวมดังกล่าวมุ่งเพื่อแสดงถึงความมั่งคั่งของตน จนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ 19 ขณะที่คริสตศาสนากำลังแยกนิกายโปรเตสแตนต์และคาทอลิกในประเทศอิตาลี ปัญหาเรื่องอารยธรรมในอดีตของมนุษยชาติถูกนำมาเป็นข้อโต้เถียง โดยกลุ่มหนึ่งประกาศว่าอารยธรรมของมนุษยชาติเพิ่งเกิดขึ้นจากความกรุณาของพระเยซู การประกาศดังกล่าวนี้ทำให้กลุ่มผู้ไม่เห็นด้วยพยายามรวบรวมหลักฐาน วัตถุโบราณในอดีต จุดค้นเสาะหาหลักฐานที่สามารถแสดงเรื่องราวความเป็นมาและพัฒนาการของมนุษย์เผ่าต่าง ๆ จากการรวบรวมวัตถุในยุคนี้ทำให้เกิดมีสถานที่รวบรวมวัตถุหรือพิพิธภัณฑ์สถานส่วนบุคคล ครั้นการรวบรวมโบราณวัตถุแพร่หลายขึ้น ยังผลให้สุนทรียภาพของวัตถุและข้อมูลตำนานเอกสารการจารึกค่อย ๆ คลี่คลายปรากฏความชัดเจนเกี่ยวกับรายละเอียดประวัติความเป็นมาของมนุษย์ และเมื่อค้นคว้าก็ยิ่งพบความลุ่มลึกในรายละเอียดของมนุษย์ด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม การเมือง ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม จากการรวบรวมข้อมูลอย่างแพร่หลายนี้เองทำให้ทราบและยอมรับว่าอารยธรรมของมนุษย์นั้นมีมานานแล้ว การรวบรวมศิลปวัตถุเพื่อโต้แย้งทฤษฎีอารยธรรมที่ว่าเพิ่งเกิดขึ้นหลังพระเจ้านั้นจึงได้สลายไป เหลือแต่ความสงสัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ของมนุษย์ในอดีตเข้ามาแทนที่

การที่จุดมุ่งหมายของการรวบรวมวัตถุเปลี่ยนแปลงไป ได้ส่งผลให้หลักการและความคิดพื้นฐานของพิพิธภัณฑ์สถานปรับเปลี่ยนตามจนกระทั่งกลายเป็นสถาบันที่ตั้งขึ้นสำหรับการค้นคว้าอารยธรรมและศิลปกรรมในหลากหลายสาขา และเกิดความเชื่อกันว่าพิพิธภัณฑ์สถานเป็นสถาบันที่เชิดชูพุทธปัญญาของมนุษย์ ดังนั้นการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานจึงเป็นที่นิยมของบรรดาขุนนาง พ่อค้าและบรรดาเชื้อพระวงศ์ในราชสำนักในประเทศต่าง ๆ ที่จะต้องรวบรวมหลักฐานวัตถุทางอารยธรรมและศิลปกรรมเพื่อประดับสติปัญญาและความรอบรู้ เมื่อแนวคิดนี้ได้ขยายไปตามราชสำนักต่าง ๆ กลายเป็นการแข่งขันกันขึ้น อิตาลีเป็นประเทศหนึ่งที่มีห้องรวบรวมศิลปะมากมาย ห้องรวบรวมของเศรษฐีแห่งเมืองเทรวิคานับเป็นสถานที่ซึ่งได้รวบรวมงานประติมากรรมและจิตรกรรมจนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันทั่วไป จนกระทั่งแนวคิดเรื่องการรวบรวมวัตถุและงานศิลปะได้แพร่หลายต่อไปยังประเทศฝรั่งเศส อังกฤษ เนเธอร์แลนด์ เยอรมัน สวีเดน ฯลฯ การรวบรวมในระยะหลังขยายออกจนมีการรวบรวมหลักฐานวัตถุด้านต่าง ๆ อย่างหลากหลาย ทั้งด้านชีววิทยาด้านวิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา แผนที่ ตำราต่าง ๆ สถานที่เหล่านี้ในที่สุดได้กลายเป็นพิพิธภัณฑ์สถานส่วนบุคคล (Private Collection) โดยการรวบรวมนี้มีขึ้นเพื่อแสดงและอวดอ้างความยิ่งใหญ่ของผู้สะสมซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นชนชั้นสูง

เพื่อแสดงวิวัฒนาการของงานฝีมือไปสู่เครื่องจักรกล จะเห็นได้ว่าความเคลื่อนไหวและการพัฒนาแนวคิดงานพิพิธภัณฑสถานเกิดขึ้นภายใต้อิทธิพลของสังคมและการศึกษาซึ่งมีผลให้พิพิธภัณฑสถานกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนและเป็นสถาบันการศึกษาอย่างแท้จริง พิพิธภัณฑสถานในปัจจุบันจะดำเนินการตามหลักการพื้นฐานเพื่อสนองความต้องการของประชาชนตามวัตถุประสงค์เบื้องต้นของพิพิธภัณฑสถานในการให้ความรู้ การศึกษาและความเพลิดเพลินแก่ประชาชนทุกเพศและทุกวัย

พิพิธภัณฑสถานในปัจจุบันมีแนวคิดและหลักการพื้นฐานที่เปลี่ยนแปลงแตกต่างจากการจัดพิพิธภัณฑสถานในยุคต้น ๆ อยู่หลายประการ ขณะเดียวกันหลักการเดิมบางประการก็ยังคงอยู่ซึ่งสามารถสรุปหลักการและแนวคิดพื้นฐานของการจัดพิพิธภัณฑสถาน ดังนี้(นิคม มุสิกคามะ และคนอื่น ๆ, 2521: 4)

1) เพื่อรวบรวม เก็บรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมทุกประเภทของชาติไว้มิให้เสื่อมสูญและจัดแสดงให้ประชาชนได้ศึกษา ค้นคว้า หาความรู้

2) เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารทุกสาขาของศิลปวิทยา เช่น โบราณคดี ศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติ ชาติพันธุ์วิทยา เทคโนโลยีและนวัตกรรมต่าง ๆ เป็นต้น โดยแหล่งข้อมูลเหล่านี้สามารถให้บริการการศึกษาแก่ประชาชนได้อย่างกว้างขวางด้วย

3) เพื่อเป็นแหล่งการศึกษานอกระบบสำหรับผู้ไม่มีโอกาสศึกษาในระบบโรงเรียน และเพื่อเป็นแหล่งที่สามารถจัดสื่อการเรียนที่มีคุณภาพและเหมาะสมเพื่อสนองความต้องการของสถานศึกษา นักเรียนและนักศึกษา ให้เข้ามาใช้สื่อเหล่านั้นได้อย่างเสมอภาคกัน ทั้งยังสามารถจัดกิจกรรมพัฒนาเยาวชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กิจกรรมทางวิทยาศาสตร์นอกระบบโรงเรียน กิจกรรมค่ายวิชาการเพื่อฝึกฝนความมีระเบียบวินัย ความรักสภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ทรัพยากรและการรักษาสิ่งแวดล้อมให้สมดุล

4) เพื่อเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจให้ความเพลิดเพลินแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัย ขณะเดียวกันก็ช่วยให้เกิดการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม โดยจัดสื่อการเรียนรู้น่าสนใจและเกิดความเพลิดเพลินในการเรียนรู้ ตลอดจนจัดสวนและสภาพแวดล้อมที่สวยงามร่มรื่น และให้บริการเพื่อการพักผ่อนเช่นเดียวกับสวนสาธารณะทั่วไป

5) เพื่อจัดให้เป็นแหล่งส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของประเทศซึ่งสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งจากภายในประเทศและจากต่างประเทศให้เข้ามาศึกษาชื่นชมกับมรดกทางวัฒนธรรม ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ

6) เพื่อมุ่งส่งเสริมให้เป็นสถาบันการศึกษาเปิดอย่างแท้จริง ที่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย สามารถเข้ามาแสวงหาความรู้ด้วยตนเองได้ตลอดเวลาอย่างเท่าเทียมกัน

2.1.4 หน้าที่ของพิพิธภัณฑสถาน

ยูเนสโกได้ตีพิมพ์บทความ The museum and its functions ของ Dr. Douglas A Allan ในหนังสือ The Organization of Museum : Practical Advice ตีพิมพ์ในปี พ.ศ.2503 ซึ่งมีการจำแนกหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานไว้ 8 ประการ ประกอบด้วย (อ้างอิงในนิคม มุสิกคามะ และคนอื่น ๆ, 2521: 4)

1) **การรวบรวมวัตถุ (Collecting)** พิพิธภัณฑสถานมีพัฒนาการมาจากการเก็บรวบรวมวัตถุ ซึ่งมีที่มาของวัตถุจากหลายทาง ได้แก่

1.1) การรับบริจาค บางแห่งจะเลือกสิ่งของที่รับบริจาคตามประเภทของตน ในขณะที่พิพิธภัณฑสถานประเภททั่วไป (general museum) มักจะรับบริจาคสิ่งของทุกประเภท

1.2) ผลจากการขุดค้นทางโบราณคดี การปฏิบัติงานสนามของนักมานุษยวิทยา หรือผลงานการประดิษฐ์ของนักวิทยาศาสตร์

1.3) การรวบรวมวัตถุโดยการจัดซื้อ พิพิธภัณฑสถานใหญ่ ๆ มักจะตั้งงบประมาณไว้ค่อนข้างสูงสำหรับจัดซื้อสิ่งของที่มีคุณค่าสำคัญ

1.4) การแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างพิพิธภัณฑสถาน โดยการประเมินคุณค่าสิ่งของให้ใกล้เคียงกัน และสิ่งของที่จะแลกเปลี่ยนกันนั้นมักจะเป็นสิ่งของที่พิพิธภัณฑสถานแห่งนั้นมีจำนวนหลายชิ้น

2) **ตรวจสอบ จำแนกแยกประเภทและศึกษาวิจัย (Identifying, Classifying, Research)** เมื่อพิพิธภัณฑสถานได้รับวัตถุไม่ว่าจะด้วยวิธีการใด จะต้องมีการตรวจสอบ แยกประเภท กำหนดอายุแบบสมัย ที่มา ฯลฯ หน้าที่นั้นนอกจากจะตรวจสอบสิ่งของที่จะนำเข้ามาแล้ว ยังต้องทำหน้าที่บริการแก่ประชาชนที่นำวัตถุมาขอรับการตรวจสอบ การให้บริการตรวจสอบนี้สำคัญมากมีผลให้พิพิธภัณฑสถานกลายเป็นสถาบันทางวิชาการ

งานการศึกษาวิจัยเป็นอีกหน้าที่ของภัณฑารักษ์ซึ่งสามารถเผยแพร่ให้ความรู้และสนับสนุนการเป็นสถาบันทางวิชาการของพิพิธภัณฑสถาน

3) **การทำบันทึกหลักฐาน (Recording)** การจัดทำทะเบียนวัตถุทุกชิ้นที่เก็บรวบรวมในพิพิธภัณฑสถานเป็นงานสำคัญยิ่ง เนื่องจากจะต้องใช้เป็นหลักฐานไม่ให้เกิดการสูญหายหรือทุจริตของเจ้าหน้าที่แล้วยังเป็นทะเบียนประวัติเพื่อความสะดวกในการค้นคว้ารายละเอียดและการอ้างอิง

4) **ซ่อมสงวนรักษาวัตถุ (Conservation and preservation)** วัตถุทุกชิ้นที่จะนำเข้ามาเก็บรักษาในคลังหรือจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานจะต้องมีการตรวจสอบสภาพ การทำความสะอาด ปฏิบัติการป้องกันการเสื่อมสภาพโดยนักวิทยาศาสตร์เฉพาะทาง

5) รักษาความปลอดภัย (Museum security) พิพิธภัณฑ์สถานมีหน้าที่ปกป้อง สงวนรักษา วัตถุให้ปลอดภัย ทั้งจากการเสื่อมชำรุดตามกาลเวลา สภาพแวดล้อม โจรภัย อัคคีภัยและภัยอื่น ๆ

6) การจัดแสดง (Exhibition) ประชาชนไปพิพิธภัณฑ์สถานก็เพื่อชมการจัดแสดง พิพิธภัณฑ์สถานแห่งใดจัดแสดงได้ดีตรงกับความต้องการของประชาชน สามารถให้ได้ทั้งความรู้และความเพลิดเพลินก็จะสามารถดึงดูดให้มีผู้เข้าชมเป็นจำนวนมาก

การจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์สถานประกอบด้วยการจัดแสดงนิทรรศการประจำ (permanent exhibition) และนิทรรศการชั่วคราว (temporary exhibition) ซึ่งนิทรรศการประจำนั้นก็ไม่ได้หมายความว่าจัดแสดงอย่างถาวร หากแต่จะต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นประจำ เพื่อเรียกความสนใจของผู้ชมนั่นเอง นอกจากนี้นิทรรศการทั้งสองประเภทที่จัดภายในอาคารพิพิธภัณฑ์สถานแล้วยังสามารถจัดนิทรรศการแบบเคลื่อนที่ (travelling exhibition) โดยการจัดนิทรรศการในยานพาหนะเคลื่อนย้ายไปจัดแสดงและบริการในชุมชนต่าง ๆ

7) หน้าที่ให้การศึกษา (Museum education) หน้าที่ให้การศึกษาเป็นหน้าที่ที่พิพิธภัณฑ์สถานพึงจะตื่นตัวหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 พิพิธภัณฑ์สถานในสมัยก่อนหน้านั้นจะมีลักษณะเป็นสถาบันค้นคว้าวิจัย (research institution) ที่มีวัตถุเป็นหลักฐาน พิพิธภัณฑ์สถานในปัจจุบันจะต้องจัดให้มีกิจกรรมและบริการด้านการศึกษาก่อนทุกเพศทุกวัยทุกระดับความรู้ ซึ่งรวมถึงบุคคลกลุ่มพิเศษ เช่น คนพิการ หูหนวก ตาบอด และนอกจากการบริการในพิพิธภัณฑ์สถานแล้วยังจัดกิจกรรมนำวัตถุออกไปจัดแสดงให้ความรู้ความเพลิดเพลินแก่ชุมชนในชนบทห่างไกลอีกด้วย

พิพิธภัณฑ์สถานสามารถจัดบริการการศึกษาได้หลายรูปแบบ เช่น

- 7.1) การจัดนิทรรศการ ซึ่งเป็นวิธีหลักของพิพิธภัณฑ์สถาน โดยทั่วไป
- 7.2) การบริการนำชมพิพิธภัณฑ์
- 7.3) การบริการนำเที่ยว โบราณสถาน หรือสถานที่ที่น่าสนใจ
- 7.4) การจัดบรรยาย อภิปราย สัมมนา
- 7.5) จัดตั้งศูนย์สารสนเทศศึกษา ควบคุมดูแล ดำเนินการและรับผิดชอบห้องบรรยาย การควบคุมบริการอุปกรณ์การศึกษาต่าง ๆ การผลิตสื่อเผยแพร่ความรู้
- 7.6) ศูนย์ข้อมูลข่าวสาร บริการความรู้สู่ประชาชน เก็บรวบรวมเอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เพื่อเป็นสมบัติของชาติและใช้จัดแสดงกิจกรรมเพื่อการศึกษาแก่ประชาชน
- 7.7) จัดพิมพ์เอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ
- 7.8) จัดรายการเผยแพร่ความรู้สู่สื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ
- 7.9) จัดสอนพิเศษ อบรมวิชาเฉพาะ
- 7.10) ให้ยืมศิลปวัตถุ

- 7.11) บริการการสอนในระบบโรงเรียน โดยการจัดเป็นวิทยากรบรรยายพิเศษ
- 7.12) ร่วมร่างหลักสูตรการเรียน จัดทำบทเรียนเฉพาะเรื่อง เป็นการเน้นเนื้อหารายละเอียดตามหลักสูตรการเรียนการสอน

8) หน้าที่ทางสังคม (Social function) หน้าที่นี้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับงานด้านการศึกษา เมื่อกล่าวว่าพิพิธภัณฑ์สถานมีหน้าที่รับผิดชอบต่อสังคมนั้นหมายความว่าพิพิธภัณฑ์สถานต้องเป็นสถาบันที่เปลี่ยนแปลงปรับตัวไปตามสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคม ดำเนินกิจการตามความต้องการของสังคม จัดบริการแก่ชุมชน และสามารถเป็นศูนย์กลางของชุมชน (community center)

พิพิธภัณฑ์สถานในปัจจุบัน ได้พยายามพัฒนาบริการความสะดวกสบายแก่ผู้เข้าชม สร้างบรรยากาศให้ผู้เข้าชมรู้สึกว่าได้รับการต้อนรับ มีความสบายกายใจเพลิดเพลินอยู่ตลอดเวลา มีห้องจำหน่ายอาหาร เครื่องดื่ม ร้านจำหน่ายหนังสือและของที่ระลึก จัดบริการสาธารณะ เช่น โทรศัพท์ ไปรษณีย์ มีห้องสุขาสะอาดและเพียงพอ ห้องนั่งพักผ่อน ห้องสมุดสำหรับการค้นคว้า

การจัดกิจกรรมเสริมอื่น ๆ ก็นับว่ามีความสำคัญในการบริการ เช่น จัดการบรรเลงดนตรี จัดแสดงละคร จัดเป็นศูนย์วัฒนธรรมชุมชน เช่น พิพิธภัณฑ์กลางแจ้ง (Open-Air Museum) ที่มักจัดการละเล่นตามเทศกาลจัดงานมหรหรรพ์พื้นเมืองเพื่อดึงดูดผู้ชมให้เข้าชม ได้เป็นจำนวนมาก

การประชาสัมพันธ์ข่าวคราวของพิพิธภัณฑ์สถานเผยแพร่ผ่านสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ จะเป็นการประสานความสัมพันธ์ระหว่างพิพิธภัณฑ์สถานกับประชาชน โดยพิพิธภัณฑ์สถานจัดให้มีแผนกประชาสัมพันธ์ (public relation) ที่คอยทำหน้าที่ให้ความร่วมมือช่วยเหลือให้ประชาชนเกิดความเป็นกันเองใกล้ชิด และรู้สึกว่าเป็นของประชาชนที่จะมาใช้บริการได้ทุกโอกาส

การจัดนิทรรศการของพิพิธภัณฑ์สถานสามารถจัดให้สอดคล้องกับปัญหาของสังคม เช่น ปัญหาเสพติด ปัญหาสิ่งแวดล้อม ฯลฯ อย่างไรก็ตาม การจัดนิทรรศการดังกล่าวจะต้องตั้งอยู่บนปรัชญาของการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์นั้นว่าไม่ใช่สถานที่โฆษณา หากแต่เป็นสถานที่ให้ความรู้และข้อเท็จจริงแก่ประชาชนและสังคมอย่างถูกต้อง

จิรา จงกล (มปป.: 32-46) กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์สถาน โดยอ้างถึงบทความ The museum and its functions ของ Dr. Douglas A Allan ว่าพิพิธภัณฑ์สถานมีหน้าที่ 8 ประการ ได้แก่ การรวบรวมวัตถุ (Collecting) การตรวจพิสูจน์ (Identifying) การทำหลักฐาน (Recording) การสงวนรักษา (Preservation) การจัดแสดง (Exhibition) การให้การศึกษา (Education) และหน้าที่ต่อประชาชน (Social function) โดยงานทั้งหมดนั้นสามารถแยกเป็นหน้าที่หลังจาก คือ งาน 5 ประการแรก และงานหน้าที่ซึ่งต้องติดต่อพบปะสัมพันธ์กับประชาชน โดยที่ประชาชน

ที่เข้าชมพิพิธภัณฑ์สถานนั้นมีหลากหลายพื้นฐานและมีความต้องการในการชมที่แตกต่างกันซึ่งพิพิธภัณฑ์สถานจะต้องมีความพร้อมต่อความหลากหลายเหล่านี้

นิคม มูลิกะคามะ(อ้างถึงใน กรมศิลปากร, 2536: 21-29) กล่าวว่าหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์สถานทั้งายที่สุดก็คือการสร้างอาคารสำหรับเก็บรวบรวมวัตถุต่าง ๆ เพื่อดูแลรักษา เพื่อการศึกษาและเพื่อความเพลิดเพลิน วัตถุเหล่านี้อาจจะได้มาจากการขุดค้นในที่ต่างๆ ห้างไกลรอบโลก วัตถุเหล่านี้อาจจะเป็นสิ่งของในปัจจุบันหรือเป็นของโบราณจากอดีตหรือเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือมนุษย์เราทำขึ้นก็ได้ ล้วนเป็นวัตถุของพิพิธภัณฑ์สถานได้ ด้วยเหตุดังกล่าว พิพิธภัณฑ์สถานจึงเป็นสถานที่รวบรวมสิ่งของนานาชนิด ซึ่งระยะแรกอาจจะมีเพียงอาคารเพียงหลังเดียว ครั้นเมื่อรวบรวมวัตถุได้มากขึ้นก็ขยายออกตามเวลาและสถานที่ หน้าที่ประการแรกของพิพิธภัณฑ์สถานก็คือต้องค้นคว้าวัตถุพร้อมจัดหาคำอธิบายวัตถุเหล่านั้น การเขียนบัตรประจำวัตถุซึ่งเป็นงานขั้นแรกที่น่าประชาชนไปสู่ความเข้าใจทางการศึกษา เพราะทำให้ผู้ชมได้เข้าใจเรื่องราววัตถุอย่างลึกซึ้ง พิพิธภัณฑ์สถานต้องจัดแสดงสิ่งของที่รวบรวมมาได้ในรูปแบบที่ทำให้ผู้ชมได้รับความเพลิดเพลินและเกี่ยวกับการศึกษา เพื่อว่าเมื่อผู้ใดได้เข้ามาในสถานที่จัดแสดงจะได้พอใจและดูด้วยความพินิจพิจารณาทั้งยังต้องหันกลับมาดูอีกครั้งหนึ่ง เพราะความอยากรู้อยากเห็นนั้นกระตุ้นให้หยุดและพิจารณาสีของ และคิดอย่างละเอียดถี่ถ้วนเพื่อนำไปพิจารณาศึกษาต่อไป หน้าที่ของพิพิธภัณฑ์สถานแบ่งออกเป็น 6 หมวด ใหญ่ ๆ ได้แก่ การรวบรวมวัตถุ(Collection) การวิเคราะห์และจำแนกประเภทวัตถุ(Identifying) การทำบันทึกหลักฐาน(Recording) การสงวนรักษา(Preservation) การจัดแสดง(Exhibition)และการบริการทางการศึกษา (Education Service)

รัชชชัย ผลเพิ่ม(2523) กล่าวว่า บทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์สถานจากรากศัพท์คำ“Museum” ว่าหมายถึง “Temple of the Muses” เป็นสถานที่รวมของสรรพวิทยาการต่าง ๆ ที่ศึกษากันในสมัยกรีก โดยพิพิธภัณฑ์สถานเป็นสถาบันการศึกษาตั้งแต่ระดับต้นจนถึงระดับอุดมศึกษา เพราะในสมัยนั้นยังไม่มีโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย พิพิธภัณฑ์สถานเป็นศูนย์กลางของการเก็บรวบรวมวัตถุและสิ่งของตัวอย่าง เป็นศูนย์กลางของการวิจัยค้นคว้า และเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอนให้แก่ชุมชน ในยุคต่อมาเมื่อมีแหล่งวิทยาการมากขึ้น สภาพและสถานะของพิพิธภัณฑ์สถานได้กลายเป็นสถาบันวิชาการเพื่อการศึกษาวิจัยระดับสูง เป็นสถานที่สำหรับผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขา ครั้นถึงปัจจุบันที่การศึกษาขยายตัวมากขึ้น ประกอบกับอัตราการเพิ่มของประชากรที่มากขึ้นทำให้การจัดบริการการศึกษาในระบบโรงเรียนไม่สามารถกระทำได้อย่างทั่วถึง ต้องมีการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน พิพิธภัณฑ์สถานจึงเปลี่ยนบทบาทให้สนองการบริการการศึกษาแก่สังคมและประชาชนทั่วไปในรูปของการศึกษานอกโรงเรียน โดยไม่มีกรจำกัดเวลาศึกษา ไม่จำกัดพื้นที่ความรู้ ไม่จำกัดเพศและวัย กล่าวคือเป็นสถาบันการศึกษาเปิดสำหรับบุคคลทุกเพศทุกวัย

Copyright by Mahidol University

เพื่อการแสวงหาความรู้ได้ตามความสนใจ ตามเอกัตภาพของแต่ละบุคคล สิ่งที่มีพิพธิภณสถานนำมาเป็นตัวกลางก่อให้เกิดการเรียนรู้ ได้แก่ สื่อการศึกษา ซึ่งอาจจะเป็นวัตถุสิ่งของ ตัวอย่าง หุ่นจำลอง วัสดุอุปกรณ์และวิธีการต่าง ๆ อันจะนำไปสู่การเรียนรู้ของผู้ศึกษาด้วยตนเอง นอกจากนี้ อาจจัดให้มีบริการการศึกษาหลายรูปแบบ เช่น การจัดนิทรรศการ การบริการนำชม การบริการนำเที่ยวโบราณสถานหรือสถานที่ที่น่าสนใจ การบรรยาย อภิปราย สัมมนาในและนอกสถานที่ การฉายภาพยนตร์ จัดพิมพ์เอกสารเผยแพร่ จัดการศึกษาทางสื่อสารมวลชน จัดนิทรรศการเคลื่อนที่ จัดนิเทศการใช้บริการพิพธิภณแก่สถานศึกษา การให้บริการการสอนในระบบโรงเรียน(ร่วมร่างหลักสูตร สอนพิเศษ ให้ยืมวัสดุอุปกรณ์ จัดอบรมนักเรียนให้เป็นอาสาสมัครทำงานในพิพธิภณสถาน และร่วมมือกับทางโรงเรียนและผู้ปกครองในการจัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน)

คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยสภาพการพิพธิภณระหว่างชาติ (อ้างถึงใน อารีย์ อัสวานภาพ 2532: 2-3) ได้กล่าวถึงหน้าที่ของพิพธิภณว่าประกอบด้วย

- 1) เป็นสถาบันซึ่งอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมทุกประการของชาติไว้ไม่ให้เสื่อมสูญ และจัดแสดงให้ประชาชนได้ศึกษาหาความรู้
- 2) เป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารได้ทุกสาขาของศิลปวิทยา เช่น โบราณคดี ศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติ ชาติพันธุ์วิทยา วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและนวัตกรรมต่าง ๆ เป็นต้น แหล่งข้อมูลข่าวสารเช่นนี้สามารถบริการการศึกษาแก่ประชาชนได้อย่างกว้างขวาง
- 3) เป็นแหล่งของการศึกษานอกระบบสำหรับผู้ไม่มีโอกาสศึกษาในระบบโรงเรียนและเป็นแหล่งที่สามารถจัดสื่อการเรียนที่มีคุณภาพ เพื่อสนองความต้องการของสถานศึกษาหรือนักเรียน นักศึกษา ได้เข้ามาใช้สื่อเหล่านั้นอย่างทัดเทียมกัน ทั้งยังสามารถจัดกิจกรรมพัฒนาเยาวชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กิจกรรมวิทยาศาสตร์นอกระบบโรงเรียน กิจกรรมค่ายทางวิชาการ เพื่อฝึกฝนความมีวินัย ความสามัคคี ความรักสภาพธรรมชาติ การอนุรักษ์ทรัพยากรและการรักษาสิ่งแวดล้อมให้สมดุล เป็นต้น
- 4) สามารถจัดให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนทุกเพศทุกวัยได้อย่างเหมาะสม โดยจัดสื่อการเรียนรู้ที่น่าสนใจและเกิดความเพลิดเพลินในการเรียนรู้ จัดสวนและสภาพสิ่งแวดล้อมให้สวยงามร่มรื่นและให้บริการเพื่อการพักผ่อนตามธรรมชาติเช่นเดียวกับสวนสาธารณะทั่วไป
- 5) สามารถจัดให้เป็นแหล่งส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของประเทศไทยได้อย่างเหมาะสม สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างชาติต่างวัฒนธรรมให้เข้ามาชื่นชมกับมรดกวัฒนธรรมและทรัพยากรของประเทศไทยไม่น้อยไปกว่าสถานเริงรมย์ต่าง ๆ ซึ่งภาคเอกชนได้จัดเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวอยู่แล้วนั้น

Paul Chang (อ้างในอารีย์ อัสวานุภาพ 2532: 25) กล่าวว่า พิพิธภัณฑสถานเป็นศูนย์สื่อการศึกษา การสอน ซึ่งไม่ควรเป็นแต่ผู้รักษาการสืบทอดทางวัฒนธรรม แต่ควรอยู่ในฐานะเป็นสถาบันที่เชื่อมระหว่างอดีตและอนาคตให้เข้ากับปัจจุบัน

อารีย์ อัสวานุภาพ(2532: 23-26) แยกบทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานว่าประกอบด้วย

- 1) หน้าที่กำหนดบทบาทของตนเองให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม งบประมาณ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์อย่างฉะฉาน
- 2) การรวบรวมวัตถุ มีหลายวิธี เช่น การรับบริจาค การแสวงหาเก็บมาเอง จัดซื้อ การขุดค้นทางโบราณคดี การแลกเปลี่ยน การประดิษฐ์ การจำลอง เป็นต้น
- 3) การจำแนกประเภทวัตถุ
- 4) การทำบันทึกหลักฐาน
- 5) การจัดแสดงและนิทรรศการ ประกอบด้วย
 - 5.1) นิทรรศการถาวร มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในเวลาอันพอสมควรเพื่อไม่ให้ผู้ชมเบื่อหน่าย
 - 5.2) นิทรรศการชั่วคราว เพื่อชักจูงความสนใจให้ประชาชนมาชมนิทรรศการถาวร
 - 5.3) นิทรรศการเคลื่อนที่ เพื่อขยายบริการความรู้แก่ชุมชนห่างไกล
- 6) การศึกษา พิพิธภัณฑสถานเป็นสถานศึกษาแบบหนึ่งที่ทำให้การศึกษานอกระบบ สามารถจัดบริการการศึกษาหลายรูปแบบ เช่น
 - 6.1) การจัดนิทรรศการ เป็นวิธีให้การศึกษาหลักของพิพิธภัณฑสถานทั่วไป
 - 6.2) การบริการนำชมพิพิธภัณฑสถาน
 - 6.3) บริการนำเที่ยวโบราณสถานหรือสถานที่ที่น่าสนใจ
 - 6.4) การจัดบรรยาย อภิปราย สัมมนา
 - 6.5) จัดตั้งศูนย์โสตทัศนศึกษา ควบคุมดูแล ดำเนินการและรับผิดชอบห้องบรรยาย การควบคุมบริการอุปกรณ์การศึกษาต่าง ๆ การผลิตสื่อเพื่อเผยแพร่ความรู้
 - 6.6) ศูนย์ข้อมูลข่าวสาร บริการความรู้แก่ประชาชน และรวบรวมเก็บเอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เพื่อเป็นสมบัติของชาติและใช้จัดแสดงกิจกรรมเพื่อให้ความศึกษาแก่ประชาชน
 - 6.7) พิมพ์เอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ
 - 6.8) จัดรายการเผยแพร่ความรู้ทางสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์

- 6.9) จัดสอนพิเศษ อบรมวิชาเฉพาะ
- 6.10) ให้ยืมศิลปวัตถุ หรือสื่อการสอน แก่สถาบันการศึกษาและหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ
- 6.11) บริการการสอนในระบบโรงเรียน โดยจัดวิทยากรบรรยายพิเศษ
- 6.12) ร่วมร่างหลักสูตรการเรียน จัดทำบทเรียนเฉพาะเรื่อง สำหรับให้นักเรียน นิสิตนักศึกษาเข้าชมเป็นพิเศษ เป็นการเน้นเนื้อหารายละเอียดตามหลักสูตรการเรียนการสอน

7) การสงวนรักษา เป็นการป้องกันวัตถุมิให้ถูกทำลายทั้งทางฟิสิกส์ ความเสื่อมทางเคมี หรือการคุกคามโดยอินทรีย์สารและแมลง

8) การรักษาความปลอดภัย คุ้มครองวัตถุให้ปลอดภัย

9) ความสัมพันธ์กับชุมชน พิพิธภัณฑ์สถานจะเจริญก้าวหน้าได้ ต้องได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบ

การดำเนินงานกิจการพิพิธภัณฑ์สถานต้องคำนึงถึงหน้าที่(Museum functions)ที่ต้องเป็นสถาบันของประชาชน เป็นศูนย์ชุมชนและบริการชุมชนซึ่งประกอบด้วยประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ทุกระดับการศึกษา เป็นสถานที่ซึ่งสามารถให้ความรู้และความสนุกเพลิดเพลินบันเทิงใจ และยิ่งกว่านั้นยังจะต้องนำพิพิธภัณฑ์สถานไปสู่ชุมชนทุกแห่งหนที่อยู่ห่างไกลอย่างทั่วถึง และมีการพัฒนาบริการหรือกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม (จิรา จงกล, มปป.: 32) ไม่ว่าผู้เข้าชมจะเป็นนักเรียน นักศึกษา เด็ก ผู้ใหญ่ นักท่องเที่ยว หรือนักวิชาการ หากพิพิธภัณฑ์สถานดำเนินการไปในแนวทางที่สังคมไม่ให้ความสนใจ ผลการดำเนินงานก็มักจะชบเซาและมีผู้เข้าชมในจำนวนที่ไม่มากนัก Dr. Douglas A Allen ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสกอตแลนด์ และ Mrs.Cart ภัณฑารักษ์แผนกการศึกษาของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติลูฟวร์ ประเทศฝรั่งเศส ต่างก็มีความเห็นร่วมกันและสอดคล้องกับคำกล่าวข้างต้นว่า “ประชาชนเป็นส่วนสำคัญที่สุดที่พิพิธภัณฑ์สถานจะต้องคำนึงถึงเป็นประการแรก เพราะเมื่อพิพิธภัณฑ์สถานไม่แยแสต่อปฏิภนของประชาชนแล้ว ฐานะทางด้านงบประมาณซึ่งรัฐบาลของประชาชนจะจัดให้ก็ดี ความเจริญรุ่งเรืองเกี่ยวกับการศึกษาในพิพิธภัณฑ์สถานก็ดี ย่อมประสบแต่อุปสรรค ถ้ายังเป็นพิพิธภัณฑ์สถานทางชาติพันธุ์วิทยาด้วยแล้ว ความหายนะจะเกิดขึ้นต่อกิจการพิพิธภัณฑ์สถานนั้นทันที”(กรมศิลปากร, 2536: 127)

2.1.5 ประเภทของพิพิธภัณฑ์สถาน

สภาการพิพิธภัณฑ์สถานระหว่างชาติ(ไอคอม)ได้จำแนกประเภทของพิพิธภัณฑ์สถานออกเป็นสาขาต่าง ๆ ตามหัวข้อจากการอภิปรายของนักการพิพิธภัณฑ์สถานต่าง ๆ ทั่วโลกในปี พ.ศ.2506 ได้เป็น 9 สาขา ประกอบด้วย(นิคม มุสิกะคามะ ในกรมศิลปากร, 2536: 14-21)

- 1) พิพิธภัณฑ์สถานทางศิลปะ(Museum of Arts)
- 2) พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะร่วมสมัย(Gallery of Contemporary Arts)
- 3) พิพิธภัณฑ์สถานทางธรรมชาติวิทยา(Natural History Museum)
- 4) พิพิธภัณฑ์สถานทางวิทยาศาสตร์และเครื่องจักรกล(Museum of Science and Technology)
- 5) พิพิธภัณฑ์สถานทางมานุษยวิทยาและชาติพันธุ์วิทยา(Museum of Anthropology and Ethnology) ประกอบด้วย
 - 5.1) พิพิธภัณฑ์สถานชาติพันธุ์วิทยา(Ethnological Museum)
 - 5.2) พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะพื้นเมือง(Folk Arts Museum)
 - 5.3) พิพิธภัณฑ์สถานกลางแจ้ง(Open Air Museum)
- 6) พิพิธภัณฑ์สถานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี(Museum of History and Archaeology) แยกออกเป็น 3 ประเภทย่อย ดังนี้
 - 6.1) พิพิธภัณฑ์สถานทางโบราณคดี(Museum of Archaeology)
 - 6.2) พิพิธภัณฑ์สถานทางประวัติศาสตร์ (Historical Museum)
 - 6.3) พิพิธภัณฑ์สถานประจำโบราณสถาน(Site Museum)
7. พิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองหรือท้องถิ่น(Regional Museum/City Museum)
8. พิพิธภัณฑ์สถานแบบพิเศษ(Specialized Museum)
9. พิพิธภัณฑ์สถานของมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษา(University Museum)

2.2 สภาการพิพิธภัณฑ์สถานระหว่างชาติ หรือ ICOM (จिरา จงกล, 2517: 56-64; ธวัชชัย ผลเพิ่ม, 2523: 34 และ 54; อารีย์ อิศวนุภาพ, 2532: 13-14)

ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 หลังจากที่พิพิธภัณฑ์สถานเจริญแพร่หลายและเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว เกิดการรวมกลุ่มกันภายในแต่ละประเทศตั้งเป็นสมาคมเพื่อรวบรวมสมาชิกในหน้าที่เดียวกันและแลกเปลี่ยนความรู้สนับสนุนส่งเสริมกันและกัน เช่น ใน

ประเทศสหรัฐอเมริกาจัดตั้งสมาคมพิพิธภัณฑ์อเมริกา(American Association of Museum) และในประเทศอังกฤษมีสมาคมพิพิธภัณฑ์อังกฤษ(British Association of Museum) เป็นต้น

องค์การสากลที่มีบทบาทในการส่งเสริมกิจการพิพิธภัณฑ์สถานระหว่างประเทศ องค์การแรก คือ International Museum Office เป็นหน่วยงานย่อยของ International Institute of Intellectual Cooperation ซึ่งเป็นองค์การส่งเสริมการศึกษาขององค์การสันนิบาตชาติ ตั้งขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 มีที่ทำการอยู่ที่กรุงปารีส สถาบันนี้ได้จัดการประชุมผู้เชี่ยวชาญพิพิธภัณฑ์ มีการจัดพิมพ์เอกสารส่งเสริมงานทางด้านเทคนิคและงานอาชีพด้านพิพิธภัณฑ์สถาน สถาบันนี้สลายตัวเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อเกิดองค์การสหประชาชาติ ได้มีองค์การส่งเสริมการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม หรือยูเนสโก(Unesco : United Nation Educational, Scientific and Cultural Organization) ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2489 งานส่งเสริมกิจการพิพิธภัณฑ์สถานระหว่างชาติจึงได้เริ่มขึ้นอีกครั้ง ยูเนสโกตระหนักในความสำคัญของพิพิธภัณฑ์สถานว่าเป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม จึงจัดให้มีกองพิพิธภัณฑ์สถานเพื่อดำเนินงานส่งเสริมงานพิพิธภัณฑ์สถานทั่วโลก และยิ่งกว่านั้นยูเนสโกยังสนับสนุนให้มีการจัดตั้งสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ หรือไอคอม ขึ้นในปี พ.ศ.2489 โดยมีสำนักงาน ไอคอมตั้งอยู่ที่ตึกยูเนสโก กรุงปารีส ฝรั่งเศส จัดการประชุมสมัชชาครั้งแรกที่กรุงเม็กซิโก ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2490 พร้อมทั้งมีการออกธรรมนูญของไอคอม และได้จัดการประชุมสามัญครั้งแรกในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2491 ณ กรุงปารีส

ICOM (International Council of Museums) หรือสภาการพิพิธภัณฑ์สถานระหว่างชาติ เป็นองค์การระหว่างประเทศที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนพิพิธภัณฑ์สถานทั้งปวง และเป็นตัวแทนผู้ประกอบอาชีพในวงการพิพิธภัณฑ์สถาน ประเทศที่เป็นสมาชิกของ Unesco จะได้รับการสนับสนุนให้เป็นสมาชิกไอคอม ธรรมนูญของไอคอมได้มีการเปลี่ยนแปลงในการประชุมสมัชชาครั้งที่ 11 ที่กรุงโคเปนเฮเกน พ.ศ.2517 ซึ่งเป็นธรรมนูญไอคอมฉบับที่ยังคงใช้อยู่ในปัจจุบัน

2.2.1 วัตถุประสงค์ของไอคอม

ธรรมนูญสภาการพิพิธภัณฑ์สถานระหว่างชาติ พ.ศ.2517 ได้ระบุวัตถุประสงค์ที่สำคัญของไอคอมไว้ดังนี้(Icom Statutes อ้างถึงใน จิรา จงกล, 2517: 56-57)

The primary aims of Icom shall be :

- a. to define, support and aid museums and the museum institution; to establish, support and reinforce the museum profession;
- b. to organize co-operation and mutual assistance between museums and between the members of the museum profession in different countries;
- c. to emphasize the importance of the role played by museums and the museum profession within each community and in the promotion of a greater knowledge and understanding among peoples

ไอคอมเป็นองค์การระหว่างชาติที่ไม่ใช่ของรัฐบาล เป็นองค์การระหว่างชาติที่เป็นตัวแทนของวิชาชีพพิพิธภัณฑ์สถาน ปฏิบัติงานประสานงานกับยูเนสโก และมีวัตถุประสงค์สำคัญประกอบด้วย

- 1) ให้คำจำกัดความของพิพิธภัณฑ์สถาน สนับสนุนและช่วยเหลือพิพิธภัณฑ์สถานและผู้ประกอบอาชีพในวงการพิพิธภัณฑ์ให้มีมาตรฐาน
- 2) เป็นตัวแทนประสานงานในระดับนานาชาติในการให้ความช่วยเหลือกันและกันในบรรดาประเทศสมาชิก
- 3) มุ่งส่งเสริมฐานะและเน้นบทบาทความสำคัญของพิพิธภัณฑ์สถานที่มีต่อสังคม

2.2.2 ประเทศไทยกับการเป็นสมาชิก ไอคอม

เมื่อยูเนสโกได้จัดตั้งสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ(ไอคอม)ขึ้นในปี พ.ศ.2489 ประเทศไทยในฐานะสมาชิกขององค์การยูเนสโกได้สมัครเข้าเป็นสมาชิกไอคอมในปี พ.ศ.2490 พร้อมกับได้จัดตั้งกรรมการพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ (National Council of Museums หรือ NCOM ซึ่งภายหลังปรับเป็น National Committee of Icom หรือ คณะกรรมการสภาการพิพิธภัณฑสถานระหว่างชาติแห่งประเทศไทย และเปลี่ยนชื่ออีกครั้งเป็นคณะกรรมการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หรือ National Committee of Museum) โดยในครั้งแรกมีประธานคือพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร และหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์เป็นเลขานุการ* (หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, 2532: 9)

พ.ศ.2491 ประเทศไทยส่งตัวแทนเข้าร่วมการประชุมไอคอมครั้งแรกที่กรุงปารีส ระหว่างวันที่ 28 มิถุนายน ถึง 3 กรกฎาคม 2491 โดยมีกรมหมื่นพิทยลาภฯ เป็นหัวหน้าคณะ หลวง

* ข้อมูลในส่วนนี้ไม่ตรงกับที่ปรากฏในจรรยา จงกล(ใน กรมศิลปากร, 2517: 64) ที่ระบุไว้ว่าคณะกรรมการสภาการพิพิธภัณฑสถานระหว่างชาติแห่งประเทศไทย ชุดที่ 1 ประกอบด้วย พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิติ เป็นประธาน และกรรมการประกอบด้วย หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ม.ร.ว.เทวธีราช ป.มาลากุล พระยาอนุমানราชชน พระยาวิจิตรวินัยและหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ (ไม่ปรากฏว่าผู้ใดเป็นเลขานุการ)

บริหารฯ เป็นเลขานุการ พระองค์เจ้าเปรมบุรฉัตรเป็นกรรมการ และศาสตราจารย์ ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล ซึ่งขณะนั้นกำลังทรงศึกษาระดับปริญญาโทอยู่ที่กรุงปารีส เป็นผู้ช่วยเลขานุการ ในการเข้าร่วมประชุมได้เตรียมสไลด์โบราณวัตถุสถานที่สำคัญของไทย(ส่วนมากเป็นพระพุทธรูป) จำนวน 25 รูปไปนำเสนอในที่ประชุม ภายหลังจากการประชุม คณะฯ ได้รับเชิญให้เข้าร่วมประชุมนักปราชญ์นานาชาติผู้สนใจในวัฒนธรรมตะวันออก(Orientalists) ระหว่างวันที่ 23-31 กรกฎาคม ที่กรุงปารีส เช่นเดิม พร้อมกับได้นำเสนอบทความ 2 บทความ ได้แก่“พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงฟื้นฟูวัฒนธรรมไทย” และ“การขุดแต่งพระราชวัง โบราณกรุงศรีอยุธยา” หลังจากนั้นคณะฯ ได้เข้าชมพิพิธภัณฑ์สถานในปารีส ลอนดอนและหัวเมืองใกล้เคียง และในการเข้าชมพิพิธภัณฑ์แซงเจอแมง(Saint German)และพระราชวังแวร์ซาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว(รัชกาลที่ 9)เสด็จฯ ร่วมกับคณะฯ มีศาสตราจารย์เซเคส์เป็นผู้นำชม(หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, 2532: 9-10)

ในการประชุมสามัญของไอคอกครั้งที่ 2 พ.ศ.2493 ที่ประเทศอังกฤษ ประเทศไทยไม่ได้ส่งตัวแทนเข้าร่วมการประชุม

การประชุมสามัญของไอคอกครั้งที่ 3 ในปี พ.ศ.2496 ที่เมืองเจนัว มิลานและแบร์กาโม ประเทศอิตาลี คณะตัวแทนจากประเทศไทยประกอบด้วย กรมหมื่นพิทยลาภฯ เป็นหัวหน้า คณะ นายตรี อมาตยกุล กรรมการ หลวงบริหารฯ เลขานุการ และ ศ. ม.จ.สุภัทรดิศเป็นผู้ช่วยเลขานุการ ในการเข้าร่วมประชุมครั้งนี้ได้มีการพิมพ์หนังสือเป็นภาษาอังกฤษเรื่อง The images of the Buddha และ Archaeological maps of Thailand แจกให้สมาชิกที่เข้าร่วมการประชุมครั้งนั้นเพื่อเป็นการเผยแพร่งานโบราณคดีของไทย หลังจากการประชุมได้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ในกรุงโรม ในเมืองฟลอเรนซ์ประเทศอิตาลี ในกรุงปารีสประเทศฝรั่งเศส ในกรุงลอนดอนประเทศอังกฤษ และในเมืองไลเดิน เมืองอัมสเตอร์ดัมประเทศเนเธอร์แลนด์(หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, 2532: 10-11)

หลังจากการประชุมครั้งที่ 3 แล้ว ประเทศไทยไม่ได้ส่งสมาชิกเข้าร่วมการประชุมสามัญไอคอกครั้งที่ 4-7 ได้แก่ ครั้งที่ 4 พ.ศ.2499 ณ ประเทศสวีเดน ครั้งที่ 5 พ.ศ.2502 ประเทศสวีเดน ครั้งที่ 6 พ.ศ.2505 ประเทศเนเธอร์แลนด์ ครั้งที่ 7 พ.ศ.2508 ที่ประเทศสหรัฐอเมริกา จนกระทั่งในการประชุมสามัญของไอคอกครั้งที่ 8 พ.ศ.2511 มีการจัดการประชุมไอคอกที่ประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน ประเทศไทยส่งผู้แทนเข้าร่วมการประชุมอีกครั้ง และเข้าร่วมทุกครั้งที่ครั้งต่อมา(จิรา จงกล ใน กรมศิลปากร, 2517: 62)

2.3 ภาพลักษณ์ของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

สุจิตต์ วงษ์เทศ(ใน มติชนสุดสัปดาห์ 16-22 มิถุนายน 2536: 31) กล่าวถึงพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติว่า“หากกล่าวถึงพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยก็ยิ่ง ไคตรครี เพราะทุกคนจะมีภาพ

ของกรมศิลปากรอยู่ในใจเป็นพื้นอยู่แล้วโดยไม่รู้ตัว...ทำไมเป็นอย่างนั้น ลึกๆ แล้วผมอธิบายไม่ได้ว่าเพราะเหตุใด แต่ถ้าเชื่อมโยงเข้ากับสถาบันที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับกิจการพิพิธภัณฑ์แล้วผมออกจะเชื่อว่าส่วนสำคัญมีเหตุมาจากกรมศิลปากรและมหาวิทยาลัยศิลปากร...ผมให้ความสำคัญต่อกิจการพิพิธภัณฑ์เท่า ๆ กับกิจการประวัติศาสตร์ โบราณคดีและอื่น ๆ เพราะกิจการพิพิธภัณฑ์คือ การศึกษานอกระบบที่สามารถสร้างคนในสังคมทุกเพศทุกวัยและทุกระดับชั้นให้มีคุณภาพได้ดีพอ กับโรงเรียนและอาจจะดีกว่าโรงเรียนถ้าอยากรู้รากเหง้าความเป็นมาของบ้านเมืองตัวเอง ฉะนั้นในบ้านเมืองที่ก้าวหน้าเขาจะให้ความสำคัญต่อกิจการพิพิธภัณฑ์สูงมาก ๆ ญี่ปุ่นเองก็ใช้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นทั่วประเทศสร้างความก้าวหน้าจนกลายเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจในทุกวันนี้ น่าเสียดายที่รัฐบาลไทยผ่าน ๆ มาไม่เคยให้ความสำคัญต่อกิจการพิพิธภัณฑ์ อย่างมากก็ได้แค่ตีปี๊บความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เอาไว้พาดฟันคนอื่น แต่ไม่สนใจรากเหง้าแท้ ๆ ของบ้านเมืองและของตัวเอง”

รวิรัชชัย ผลเพิ่ม(2523: 46) สรุปปัญหาการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์สถานไว้ 4 ประการ ดังนี้

1. รัฐบาลยังมองไม่เห็นความสำคัญของพิพิธภัณฑ์สถานที่จะให้บริการทางการศึกษาแก่ประชาชนดีพอ ดังนั้น จึงไม่ได้รับการสนับสนุนมากเท่าที่ควรทั้งในด้านงบประมาณ อัตราค่าจ้างเจ้าหน้าที่ด้านการศึกษาวิชาการพิพิธภัณฑ์ พิพิธภัณฑ์สถานขึ้นอยู่กับหลายหน่วยงาน และต่างฝ่ายต่างดำเนินงานโดยไม่มี การประสานงานกัน และยังไม่มียุทธศาสตร์กลางที่จะจัดดำเนินการให้พิพิธภัณฑ์สถานมีจุดมุ่งหมาย มีการดำเนินการไปในทางเดียวกัน
2. พิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทยมีน้อย และจำกัดอยู่เพียงด้าน โบราณคดีและประวัติศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ ทำให้ประชาชนเข้าใจพิพิธภัณฑ์สถานว่าเปรียบเสมือนสถานที่เก็บรักษาของเก่าแก่ ของที่เป็นสมบัติของชาติหรือของหายาก ส่วนงานบริการด้านอื่น ๆ ของพิพิธภัณฑ์สถานมีน้อย โดยเฉพาะในต่างจังหวัดที่ไม่มีพิพิธภัณฑ์สถานตั้งอยู่ ดังนั้นจึงเป็นสาเหตุหนึ่งซึ่งทำให้ประชาชนไม่ให้ความสนใจงานของพิพิธภัณฑ์สถานเท่าที่ควร
3. วัตถุประสงค์ของพิพิธภัณฑ์สถานมุ่งที่จะอนุรักษ์ศิลปะของชาติ ศึกษาด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี งานที่ให้บริการส่วนใหญ่จึงเป็นงานด้านนี้ ซึ่งเป็นเรื่องที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันและนำไปใช้ในชีวิตรประจำวันได้น้อยมาก ประชาชนจึงไม่เห็นความสำคัญ นอกจากนักศึกษาที่ต้องค้นคว้าวิจัยทางด้านนี้โดยเฉพาะเท่านั้น ซึ่งก็มีจำนวนไม่มากนักเมื่อเทียบกับประชากรทั้งหมด
4. เทคนิคในการจัดแสดงยังไม่ดึงดูดหรือเร้าใจผู้ชม การนำเทคโนโลยีทางการศึกษามาใช้น้อยมาก ซึ่งคล้ายคลึงกับสถาบันการศึกษาอื่น ๆ อันเนื่องมาจาก ขาดแคลนสื่อการสอน

ขาดผู้มีความรู้ความชำนาญทางด้านนี้ ซึ่งสืบเนื่องมาจากผู้บริหารไม่เห็นความสำคัญและคุณค่าของการใช้สื่อการเรียนการสอนและเทคโนโลยีทางการศึกษาจึงทำให้ไม่ได้สนับสนุนให้ใช้ โดยมักอ้างเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ อีกทั้งในสภาพสังคมเราแต่ก่อนนั้นยังมีการศึกษาด้านนี้น้อย ส่งผลให้สามารถผลิตบุคลากรด้านนี้ไม่เพียงพอ และกระทบถึงทำให้ขาดผู้ที่จะเสนอหรือชี้ให้เห็นความสำคัญและคุณค่าของการใช้สื่อการเรียนแก่ผู้บริหารให้เห็นประโยชน์ที่จะได้รับอย่างจริงจัง แม้กระทั่งในปัจจุบันที่มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทางการศึกษาขยายตัวขึ้นบ้างแล้ว แต่การให้ความสำคัญต่องานด้านนี้ก็ยังไม่ค่อยกระตือรือร้นเท่าที่ควร”

สว่าง เลิศฤทธิ์(ใน ศิลปวัฒนธรรม มกราคม 2534: 87-95) กล่าวถึงพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติไว้ว่า “. . . ในเยอรมันนั้นแม้ว่าจะมีพิพิธภัณฑ์หลายแห่งในเมืองเดียวกัน แต่ละแห่งจะให้ความรู้ ความเพลิดเพลินแตกต่างกันออกไป ไม่ต้องกลัวว่าจะถูกหลอกให้มาชมของอย่างเดียวกัน พิพิธภัณฑ์ในบ้านเราน่าจะเอาอย่างบ้าง เช่น โบราณวัตถุที่พบในภาคเหนือก็ควรจะอยู่แต่ในพิพิธภัณฑ์ทางภาคเหนือ เป็นต้น แต่ปัจจุบันไม่เป็นเช่นนั้น อย่างหม้อบ้านเชียงพบในพิพิธภัณฑ์ทุกแห่งในประเทศไทย”

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์(ใน ศิลปวัฒนธรรม กันยายน 2532: 46-49) กล่าวถึงภาพลักษณ์และแนวคิดในการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติไว้ว่า“ภาพพิพิธภัณฑ์ในความคิดของเราก็คือที่เก็บของ นิกที่ไรก็เห็นแต่ภาพโรงทิม ๆ ที่เก็บรถเก็บเรือพระราชพิธีและเศษพระพุทธรูปหัก ๆ กระเบื้องแตก อิฐหักในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติของเราเท่านั้น คือล้วนเป็นซากอดีตสมัยไกลฟุ้ง ยากจะจินตนาการไปถึงได้ว่าแล้วมันมาเกี่ยวข้องกับเรา กับชีวิตวันนี้ตรงไหน อย่างไร”

ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช(ใน เจริญธรรมวัฒนธรรม, 2539: 133-159) วิเคราะห์สภาพการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติโดยมองในเชิงพัฒนาการไว้ว่า“แนวคิดการสร้างพิพิธภัณฑ์สถาน ในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นจะใช้พิพิธภัณฑ์สถานประวัติศาสตร์และโบราณคดีเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างอัตชีวประวัติให้กับชาติ เป็นการสร้างมรดกและคุณค่าให้แก่ชาติที่เพิ่งเกิดใหม่ โดยการพยายามสร้างความเจริญตามอย่างเจ้าอาณานิคม โดยการทำให้เมืองอื่น ๆ ในประเทศเป็นเสมือนเมืองขึ้นของกรุงเทพฯ ในลักษณะเดียวกับที่ประเทศเจ้าอาณานิคมตะวันตกทำให้ชนชาติอื่น ๆ กลายเป็นบริวารของตนเอง จุดเปลี่ยนทางความคิดของพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทยเริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 มีผลทำให้พิพิธภัณฑ์สถานกลายเป็นสถานที่รวบรวมวัตถุสิ่งของโดยที่พิพิธภัณฑ์สถานกลายเป็นเครื่องมือที่จะนิยามความเป็นชาติของสยามว่าเป็นชาติเก่าแก่ มีประวัติศาสตร์และอารยธรรมอันยาวนานนับย้อนหลังได้เป็นร้อย ๆ ปี หรือ การสร้างชีวประวัติชาติขึ้นใหม่ สิ่งของศิลปวัตถุและหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้มาจากหัวเมืองต่าง ๆ เปลี่ยนสถานะจากศิลป

วัฒนธรรมท้องถิ่นกลายมาเป็นศิลปวัฒนธรรมของชาติและเป็นวัฒนธรรมชุดเดียวกัน ไม่มีประวัติศาสตร์ส่วนท้องถิ่นที่แตกต่างกันต่อไป พิพิธภัณฑสถานได้ทำหน้าที่สร้างมิติเวลาที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้กับรัฐชาติทำให้คนในชาติมีระบบอ้างอิงเวลาเป็นชุดเดียวกัน อาทิ ปี พ.ศ.1826 เป็นปีสำคัญของทุกคนในรัฐชาติไทย เพราะเป็นปีที่มีการประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นเป็นครั้งแรก หรือปี พ.ศ.2310เป็นปีที่ทุกคนเสียดวงศรียุทธยา ในยุคปัจจุบันที่กระแสโลกาภิวัตน์ปะทะวัฒนธรรมชุมชน การรวบอำนาจไว้ที่กรุงเทพฯ ถูกท้าทายด้วยข้อเรียกร้องให้กระจายอำนาจ เป็นยุคสมัยที่ชนชั้นกลางกำลังเร่งสร้างประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมให้กับชนชั้นตนเอง การที่รัฐบาลไทยประกาศนโยบายอย่างชัดเจนว่าจะเร่งสร้างพิพิธภัณฑสถานประจำจังหวัดให้ครบทุกจังหวัด พิพิธภัณฑสถานในแต่ละจังหวัดจะกลายเป็นสนามวาทกรรมที่กลุ่มพลังต่าง ๆ ในสังคมจะเข้ามาช่วงชิงการนิยามความหมายที่เอื้อประโยชน์ให้แก่กลุ่มของตน”

แม้พิพิธภัณฑสถานทุกแห่งจะต้องทำหน้าที่หลายประการเพียงใด แต่ที่สุดแล้วเนื่องจากพิพิธภัณฑสถานนั้นเป็นสถาบันในสังคมที่จำเป็นต้องมี“หน้าที่”ต่อสังคม ดังนั้นพิพิธภัณฑสถานย่อมไม่อาจตั้งอยู่ได้หากขาดความสัมพันธ์กับชุมชนหรือต่อสาธารณชนทั่วไป และสถาบันจะเจริญก้าวหน้าได้จะต้องได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบ อันได้แก่ เมืองหรือท้องถิ่นที่พิพิธภัณฑสถานนั้นตั้งอยู่ ด้วยเหตุดังกล่าวการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานจำเป็นต้องเป็นไปตามหรือสอดคล้องกับความประสงค์ของสังคม ไม่ว่าจะเป็นนักเรียน นักศึกษา เด็ก ผู้ใหญ่ นักท่องเที่ยว หรือนักวิชาการ หากพิพิธภัณฑสถานดำเนินการไปในแนวทางที่สังคมไม่ให้ความสนใจ ผลการดำเนินงานก็มักจะชบเซาและมีผู้เข้าชมในจำนวนที่ไม่มากนัก และภาพลักษณ์ก็จะเป็นภาพที่ค่อนข้างติดลบ

บทที่ 3

วิธีการศึกษา

วิทยานิพนธ์เรื่อง “พัฒนาการของพิพิธภัณฑ์ไทย: กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ” ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการศึกษาเปรียบเทียบจากหลักฐานเอกสาร การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม พร้อมทั้งการขอรับคำแนะนำปรึกษาจากผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์และวิชาการพิพิธภัณฑ์ และนำข้อมูลที่ได้อภิปรายโดยมีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

1. ขั้นการรวบรวมข้อมูลเอกสาร

ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ทั้งในเชิงประวัติศาสตร์และข้อมูลสถิติต่าง ๆ ในปัจจุบัน ผลงานการศึกษาในทุกด้านที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์สถาน โดยทั่วไป นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ทำการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินกิจการพิพิธภัณฑ์หรือกิจกรรมที่ใกล้เคียงของวัดในสังคมไทย

2. ขั้นการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

ผู้วิจัยใช้วิธีการทางมานุษยวิทยาในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ทั้งในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสาขาต่าง ๆ และวัด โดยทั่วไป โดยมีวิธีการดังนี้

2.1 การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation)

ผู้วิจัยให้ความสนใจการสังเกตการณ์พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในสาขาต่าง ๆ ทั้งในช่วงที่มีการจัดกิจกรรมนิทรรศการชั่วคราว ในวันเปิดทำการปกติ ในวันสำคัญพิเศษ (อาทิ วันเด็ก วันเข้าพรรษา)

นอกจากนี้ยังได้เก็บข้อมูลจากวัด โดยทั่วไป โดยให้ความสนใจกับรูปแบบวิธีการสะสมและจัดแสดงของวัดนั้น ๆ และเก็บข้อมูลโดยละเอียดของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามในฐานะที่เป็นวัดที่มีการบูรณะปฏิสังขรณ์อย่างสมบูรณ์มาก่อนที่สังคมไทยจะพัฒนางานพิพิธภัณฑ์

2.2 การพูดคุยสัมภาษณ์กับผู้รู้ผู้สนใจ (Interview)

บุคคลผู้ให้ความสนใจและเชี่ยวชาญด้านพิพิธภัณฑ์สถาน ได้แก่ อาจารย์สวัสดิ์ จงกล (สามีของอาจารย์จิรา จงกล, ผู้ก่อตั้งหอประวัติ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) และผู้รับผิดชอบพิพิธภัณฑ์ประจำมหาวิทยาลัยเอกชน 6 แห่งในกรุงเทพฯ ประกอบด้วย มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น มหาวิทยาลัยศรีปทุม มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย มหาวิทยาลัยสยาม และมหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ

สัมภพณ์ คุณปรมาภรณ์ ลิมปเลิศเสถียรที่ครอบครัวได้เคยส่งมอบสิ่งของให้กับ
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

นักศึกษาและบุคคลทั่วไป ที่เข้าชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในระหว่างที่ผู้วิจัย
กำลังเข้าสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม

นักศึกษามหาวิทยาลัยหอการค้าไทยที่ลงทะเบียนศึกษาวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย

2.3 การเข้าร่วมการสัมมนาในเรื่องที่เกี่ยวข้อง(Seminar)

ในระหว่างที่ผู้วิจัยกำลังทำการศึกษายู่ในนั้น ได้ให้ความสนใจเข้าร่วมการสัมมนาใน
ทุกระดับในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์สถาน

3. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล

ภายหลังจากการรวบรวมข้อมูลในขั้นตอน 1 และ 2 แล้ว ผู้วิจัยได้นำข้อมูลทั้งหมด
มาตรวจสอบความถูกต้องและนำเชื่อถือตามหลักวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์(Historical Approach)
นำมาวิเคราะห์ตามแนวคิด เหตุผลและทฤษฎีในประเด็นต่าง ๆ สังเคราะห์รวบรวมประเด็นตาม
วัตถุประสงค์ ก่อนที่จะทำการสรุปผลจากข้อมูลที่ได้รับ

4. ชั้นสรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ อภิปรายผลตามแนวคิด
ทฤษฎีจากข้อมูลที่ได้รับทั้งจากงานศึกษาเอกสารและงานการศึกษาภาคสนาม

5. ชั้นจัดพิมพ์เนื้อหาของวิทยานิพนธ์

ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ออกเป็น 7 บท และจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม
นำเสนอตามลำดับดังนี้

บทที่ 1 บทนำ

ในเนื้อหาของบทนำได้บรรยายถึงความเป็นมาของหัวข้อวิชา วัตถุประสงค์ใน
การศึกษา ประโยชน์ ขอบเขต แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิเคราะห์ กรอบความคิด และนิยาม
ศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา

บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการรวบรวมวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยได้ทำ
การแบ่งแยกเป็นเนื้อหาในแต่ละประเด็นที่มีผู้ศึกษาในแต่ละเรื่อง ประกอบด้วย พิพิธภัณฑ์สถาน
ความหมาย ความเป็นมาและความสำคัญ สถานการณ์พิพิธภัณฑ์สถานระหว่างชาติ และภาพลักษณ์ของ

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ โดยที่แต่ละเรื่องมีการแยกออกเป็นประเด็นย่อยตามความเหมาะสมและสะดวกในการอ้างอิง

บทที่ 3 วิธีดำเนินการศึกษา

ในบทนี้จะเป็นการให้ข้อมูลเกี่ยวกับขั้นตอนและวิธีการศึกษาที่ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาและนำเสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง“พัฒนาการของพิพิธภัณฑ์ไทย: กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ”

บทที่ 4 สังคมไทยกับงานพิพิธภัณฑ์

กล่าวถึงสภาพสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ทั้งในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์จนถึงปัจจุบัน วัดในฐานะที่เป็นสถาบันที่ทำหน้าที่พิพิธภัณฑ์ในสังคมไทย และพัฒนาการของงานบริการสาธารณะในสังคมไทย

บทที่ 5 รูปแบบและแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ในบทนี้จะแยกพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานที่มีการดำเนินงานในสมัยรัชกาลที่ 4 5 6 และ 7 โดยในแต่ละรัชสมัยได้แยกประเด็นการนำเสนอออกเป็น 3 ประเด็น ประกอบด้วย การพัฒนากิจการพิพิธภัณฑ์สถานในสมัยนั้น ๆ แนวความคิดในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถาน และเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับกิจการพิพิธภัณฑ์สถาน และในตอนท้ายของบทนี้ได้ทำการสรุปความเคลื่อนไหวของพิพิธภัณฑ์สถานในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยจัดให้มีตารางเปรียบเทียบพัฒนาการ

บทที่ 6 รูปแบบและแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

ได้นำเสนอการแยกพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติภายหลังจากที่ประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย โดยมีการแยกกลุ่มของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติตามประเภทที่กรมศิลปากรกำหนดไว้เมื่อแรกก่อตั้งพิพิธภัณฑ์สถานนั้น ๆ และได้จัดแบ่งหมวดหมู่ออกตามระยะเวลาของแต่ละประเภทแยกเป็น 5 ยุคสมัย ได้แก่ ยุคแรกเป็นยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง(พ.ศ.2477-2500) ยุค Site Museum(พ.ศ.2500-2515) ยุค Regional Museum (พ.ศ.2515-2517) ยุค Provincial Museum(พ.ศ.2517-2521) และยุคปัจจุบัน(พ.ศ.2521-2540)

นอกจากนั้นในบทนี้ยังสรุปแนวปฏิบัติของกรมศิลปากรต่อวัดต่าง ๆ โดยให้ความสนใจเป็นพิเศษกับวัดที่ได้รับการยกฐานะเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ รวมทั้งได้สรุปเปรียบเทียบพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติกับพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานในยุโรปทั้งในเชิงพัฒนาการและในเชิงระยะเวลาของการพัฒนา

บทที่ 7 บทสรุป

ในการสรุปผลการศึกษา ผู้ศึกษาได้ทำการสรุปแสดงพัฒนาการความเป็นมาของ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในสังคมไทย ความล้มเหลวในการดำเนินงานโดยใช้เกณฑ์มาตรฐานของ สภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ(ICOM) พัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานในยุโรป และระบบ พื้นฐานวัฒนธรรมไทยในการนำมาเป็นเกณฑ์เพื่อใช้ในการเปรียบเทียบ

พร้อมกันนั้นในบทนี้ยังได้นำเสนอข้อเสนอแนะทั่วไปและข้อเสนอแนะเพื่อการ แก้ไขปัญหาในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

บทที่ 4

สังคมไทยกับงานพิพิธภัณฑ

พิพิธภัณฑสถานแม้จะดูเหมือนเป็นสถาบันที่เกิดขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2394-2411) เมื่อพระองค์ทรงนำสิ่งของที่ทรงรวบรวมไว้มาตั้งแสดง แต่หากพิจารณาบทบาทหน้าที่ และเนื้อหาของพิพิธภัณฑสถานแล้วกลับพบว่า “การรวบรวมและจัดแสดงสิ่งของ” อันเป็นหลักการพื้นฐานในการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานนั้นหาได้เป็นปรากฏการณ์ใหม่ในสังคมไทยแต่อย่างใด สถาบันที่ทำหน้าที่ดังกล่าวในสังคมไทยมาโดยตลอดคือวัด วัดเป็นแหล่งรวบรวมศิลปะและสรรพวิชาเปิดกว้างเพื่อถ่ายทอดแก่ผู้ใฝ่รู้ ตัวอย่างวัดในช่วงก่อนกำเนิดกิจการพิพิธภัณฑสถานที่แสดงบทบาทหน้าที่ในลักษณะเดียวกันกับพิพิธภัณฑสถานได้ชัดเจนและเป็นที่ยุติมาจนถึงปัจจุบัน คือ วัดโพธิ์หรือวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดโพธิ์เป็นสถานที่เก็บรักษาพระพุทธรูปทรงคุณค่าที่ได้รวบรวมมาจากแหล่งต่าง ๆ ทั่วประเทศ มีการรวบรวมความรู้สรรพวิชา มีโรงเรียนทั้งทางธรรมและทางโลก นอกจากนั้นยังมีการจัดแสดงความรู้ผ่านภาพจิตรกรรม ประติมากรรมหุ่นตำ หุ่นปั้น อีกทั้งยังจัดป้ายคำอธิบายเพิ่มเติม โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการแพทย์พื้นบ้านเพื่อให้ผู้สนใจได้ศึกษา (ธิดาสาระยา และคนอื่น ๆ, 2533: 27-41; เลื่อนศักดิ์ เจียมอุดม, 2533) นอกจากวัดโพธิ์แล้ว วัดอื่น ๆ ต่างก็ทำหน้าที่นี้เช่นกัน เพียงแต่ศักยภาพและผลงานจะมีความแตกต่างกันบ้างตามความสามารถของชุมชนและผู้อุปถัมภ์วัด แต่ครั้งเมื่อสังคมไทยได้พัฒนาพิพิธภัณฑสถานมาเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ด้านนี้โดยตรง ส่งผลกระทบต่อบทบาทของวัด รวมถึงขาดการส่งเสริม กระทั่งวัดหลายแห่งเริ่มไม่มั่นใจในรูปแบบการจัดการ “การสะสมและจัดแสดง” ที่ตนเคยมีและพัฒนามาก่อน

วัดโพธิ์นั้นสร้างและปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 3 เป็นตัวอย่างที่แสดงได้อย่างชัดเจนว่า “การสะสมและจัดแสดง” นั้นดำเนินอยู่อย่างเป็นปกติในสังคมไทย โดยมีวัดเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่นี้ เพียงแต่มีการรูปแบบเงื่อนไขที่ไม่ตรงกันเสียทีเดียวกับแนวคิดของพิพิธภัณฑสถาน การสถาปนาพิพิธภัณฑสถานเพื่อเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่โดยตรงด้านการสะสมและจัดแสดงของไทยมีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 พระองค์ทรงดำเนินการอย่างเป็นทางการในรูปแบบภายในพื้นที่พระบรมมหาราชวัง ในรัชสมัยของพระองค์นี้เป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่นานาประเทศในยุโรปตื่นตัวและพัฒนางานพิพิธภัณฑสถานอย่างกว้างขวาง เมืองไทยในเวลานั้นก็มีชาวยุโรปจำนวนมากเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยทั้งเพื่อทำการค้า แสพแพร่ศาสนาหรือแม้แต่การเข้ารับราชการ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เองก็ยังทรงเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์สนิทสนมกับชาวต่างชาติหลายท่าน มีโอกาสที่จะศึกษาวิทยาการต่าง ๆ ของชาวยุโรปหลายสาขาวิชา แนวโน้มส่วนหนึ่งที่มีโอกาสเป็น

ไปได้ไม่น้อยคือพระองค์ได้ชิมชั้รับความรู้และนำเอา“รูปแบบ”การดำเนินกิจการพิพิธภัณฑสถาน ในลักษณะ“สถาบัน” นำมาปรับใช้ในรัชสมัยของพระองค์

4.1 สถาปสังคัมไทย

ลักษณะสำคัญประการหนึ่งของสังคัมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น(รัชกาลที่ 1-3)คือขาดแคลนกำลังคน แม้เอกสารที่กล่าวถึงจำนวนประชากรจะยังมีความสับสนว่ามีจำนวนประชากรที่แท้จริงเท่าใด* แต่จากหลักฐานก็พอจะอนุมานได้ว่าประเทศไทยในช่วงนั้นประเทศไทย ยังมีกำลังคนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนพื้นที่ การที่มีประชากรน้อยทำให้ประเทศจำเป็นต้องต้องมีมาตรการการควบคุมและใช้กำลังคนอย่างรัดกุมให้มีประสิทธิภาพที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากกำลังคนมีความสำคัญต่อการอยู่รอดของสังคัมในการป้องกันและขยายอาณาจักร เพื่อการผลิต ตลอดจนการให้บริการผู้ปกครอง โครงสร้างการจัดระเบียบควบคุมกำลังคนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นอยู่ภายใต้ความคิดว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของทั้งแผ่นดินและชีวิตของราษฎร แนวความคิดดังกล่าวนำไปสู่การจำแนกชนชั้นและหน้าที่ความรับผิดชอบในสังคัม โดยชนชั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจำแนกออกได้เป็น 4 ประเภท ได้แก่ เจ้านาย ขุนนาง ไพร่ และทาส(ภารดี มหาจันทร์, 2527: 1-3)

สังคัมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอยู่ในระบบอุปถัมภ์ที่ชนชั้นสูงและชนชั้นต่ำ“ต่างตอบแทน”ซึ่งกันและกัน แต่ชนชั้นต่ำแทบจะไม่มีส่วนในการคิดหรือบริหารจัดการสังคัมได้ กิจการเกือบทุกอย่างของประเทศจึงอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของชนชั้นสูง และนอกจากคน 4 ชนชั้นดังกล่าวแล้วสังคัมไทยยังมีพระสงฆ์ที่นับเป็นประชากรชั้นพิเศษ และคนจีนอพยพที่เป็นชนกลุ่มน้อย หากแต่มีบทบาทที่สำคัญในระบบสังคัมและเศรษฐกิจ เมื่อชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานได้แทรกตัวเข้าช่องว่างระหว่างชนชั้นจนมีบทบาทอย่างยิ่งในด้านเศรษฐกิจของไทย ไม่ว่าจะเป็นการค้าขายภายในหรือการค้าขายระหว่างประเทศ รัฐบาลไทยให้อิทธิพลหลายประการ เช่น สามารถเดินทางได้ทั่วราชอาณาจักร ตั้งถิ่นฐานได้ และไม่ถูกเกณฑ์แรงงาน ชาวจีนเหล่านี้ได้สร้างความ

* จอห์น ครอว์ฟอร์ด(John Crawford)ประมาณว่าในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 2 มีประชากรทั่วทั้งพระราชอาณาจักรรวม 5,142,000 คน แต่ได้แก้ไขใหม่ในงานเขียนครั้งหลังเป็น 2,790,000 คน และในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 2 เช่นเดียวกัน มัลลอค(Mullock)ประมาณว่ามีประชากร 3,252,650 คน เอ็ดมันด์ โรเบิร์ต(Edmund Roberts) ประมาณว่าปี พ.ศ.2365 มีประชากร 3,620,000 คน สังฆราชปาเลอกัวส์ ประมาณว่าในสมัยรัชกาลที่ 3 (พ.ศ.2398)มีประชากรประมาณ 6 ล้านคน ในขณะที่เซอร์ จอห์น บาวริง ประมาณว่าในสมัยรัชกาลที่ 4 ประเทศไทยมีประชากรราว 4.5-5 ล้านคน และใน พ.ศ.2454 ในสมัยรัชกาลที่ 5 ประเทศไทยมีการสำรวจสำมะโนประชากรปรากฏว่ามีจำนวน 8,266,408 คน และมีการประมาณประชากรในกรุงเทพฯ ดังนี้ ครอว์ฟอร์ด(2365) 200,000 คน กุดสถาฟ(2371) 401,000 คน ทอมลิน(2371) 401,300 คน คณะมิชชันนารี(2381) 400,000 คน มัลลอค(2382) 100,000 คน นีล(2395) 350,000 คน ปาเลอกัวส์(2397) 404,000 คน และเบริง(2400) 300,000 คน(วิถัลย์ พงศ์พนิตานนท์ ในศิลปวัฒนธรรม, 2533: 98-103)

สัมพันธ์กับชนชั้นเจ้านายและขุนนางไทยเพื่อจุดประสงค์ในการเขียนฐานะทางสังคมและได้รับการคุ้มครองจากชนชั้นปกครอง ดังจะเห็นได้จากการแต่งตั้งเจ้าภีณายาอากรที่คนจีนมักจะได้รับแต่งตั้งเป็นส่วนมาก ในทำนองเดียวกันบรรดาเจ้านายและขุนนางก็จะยอมรับชาวจีนอย่างง่ายดายเนื่องจากชาวจีนได้ตอบแทนโดยนำผลประโยชน์มาตอบแทน การยอมรับเหล่านี้มีถึงการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองหรือยกบุตรสาวของตนให้แต่งงานด้วย(มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2532: 371)

สมัยรัชกาลที่ 4 สังคมไทยไม่เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมากนัก แต่ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิมากขึ้น อาทิ การลดหย่อนการเกณฑ์แรงงานภาคบังคับเพื่อให้ไพร่มีเวลาในการประกอบอาชีพมากขึ้น มีการออกพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์จ้าง ร.ศ. 119 มีการจ้างกรรมกรเงินทำงานก่อสร้างที่ต้องใช้เวลาและแรงงาน พร้อมทั้งมีนโยบายส่งเสริมการปลูกข้าวเพื่อการส่งออก นอกจากนี้ยังทรงออกประกาศห้ามบิดามารดาหรือสามีขายบุตรภรรยาเป็นทาส ความเปลี่ยนแปลงของสังคมประการหนึ่งที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 ที่ปรากฏชัดเจนคือการให้โอกาสประชาชนเข้าเฝ้าใกล้ชิดพระองค์โดยตรงประกาศเรื่องทูลเกล้าถวายฎีกา ประกาศอนุญาตให้ราษฎรได้เข้าเฝ้าชมพระบารมีและกราบบังคมทูลในเวลาที่ได้เสด็จพระราชดำเนินทางสถลมารคและทางชลมารค

ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีชาวยุโรปได้เข้ามาทำการค้า เผยแพร่ศาสนาหรือแม้กระทั่งเข้ามารับราชการจำนวนมาก ภาพรวมของประเทศไทยจึงเป็นช่วงที่มีการติดต่อกับชาติตะวันตกอย่างเข้มข้น มีชาติต่าง ๆ เดินทางเข้ามาทำสนธิสัญญากับไทยหลายประเทศอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มจากการทำสนธิสัญญาที่มีผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงของไทยอย่างยิ่งคือสนธิสัญญาบาวริงที่ลงนามกับอังกฤษ(พ.ศ.2398) หลังจากนั้นประเทศไทยต้องทำสนธิสัญญากับประเทศต่าง ๆ โดยใช้สนธิสัญญาบาวริงเป็นแบบฉบับ ได้แก่ ฝรั่งเศส 2399 สหรัฐอเมริกา 2399 เดนมาร์ก 2401 โปรตุเกส 2402 ฮอลันดา 2403 ปรัสเซีย(เยอรมัน) 2405 สวีเดนและนอร์เวย์ 2411 เป็นต้น สภาพของบ้านเมืองในสมัยนั้นจึงเป็นช่วงเวลาที่ชาวตะวันตกเข้ามาติดต่อกและมีอิทธิพลในเมืองไทยโดยอาศัยเงื่อนไขของสนธิสัญญาที่ประเทศไทยค่อนข้างเสียเปรียบในหลายด้าน ภาวะดังกล่าวทำให้ประเทศไทยต้องมีการปรับเปลี่ยนตัวเอง โดยเฉพาะด้าน “ความคิดความอ่าน” รับวิทยาการยุโรปเป็นการใหญ่ มีการสอนภาษาอังกฤษแก่เจ้านายฝ่ายในโดยผู้หญิงในคณะมิชชันนารี มีการศึกษาแบบตะวันตกโดยกัปตันอิมเป่ กิจการโรงพิมพ์ของหมอบรัดเลย์ที่เจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อได้มีการตีพิมพ์นิตราสลอนดอนในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2404 ซึ่งมีผู้สนใจเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้หมอบรัดเลย์พยายามเสาะแสวงหาพงศาวดารและกฎหมายนำมาตีพิมพ์เผยแพร่ รวมถึงการออกหนังสือพิมพ์บางกอกเรคอร์เดอร์ที่ผู้ใดบอกรับเป็นสมาชิกนั้น “โก้พิลึก” ออกฉบับแรกเมื่อวันที่ 16

มกราคม 2407(ศิลาปชัย ชาญเฉลิม, 2497: 177-186) สภาพสังคมโดยทั่วไปในสมัยนั้นจึงเป็นยุคที่มีการตื่นตัวในวิทยาการตะวันตกที่ไหลบ่าเข้าสู่สังคมไทยอย่างรวดเร็ว

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นยุคแห่งการปฏิรูปทางสังคมเนื่องจากพระองค์ทรงตระหนักดีว่าการที่จะทรงปรับปรุงเปลี่ยนแปลงด้านการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจจะสำเร็จได้ยากหากไม่มีการปรับปรุงโครงสร้างทางสังคม โดยเฉพาะฐานะของพลเมืองให้เท่าเทียมกันเสียก่อน การปฏิรูปทางสังคมในสมัยนี้ประกอบด้วย

1) การเลิกทาส โดยการออกพระราชบัญญัติเลิกทาส พ.ศ.2448

2) การยกเลิกระบบไพร่ การยกเลิกระบบไพร่มิได้กระทำโดยการตราพระราชบัญญัติยกเลิกดังเช่นพระราชบัญญัติเลิกทาส แต่ได้ถือเอาพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ.124(พ.ศ.2448) ซึ่งนับเป็นพระราชบัญญัติที่เปิดโอกาสให้ราษฎรทุกคนมีสิทธิเสรีภาพมากขึ้น มีโอกาสในการประกอบอาชีพและด้านสังคมมากขึ้น พันธะทางเศรษฐกิจและสังคมตามระบบไพร่ได้สิ้นสุดลงอย่างสิ้นเชิง ไพร่กลายเป็นเสรีชนผู้มีอิสระในแรงงานของตน ได้รับความเสมอภาคในการรับใช้ประเทศชาติด้วยการเป็นทหาร

3) การปฏิรูปการศึกษา จากในสมัยก่อนนั้นยังไม่มีหน่วยงานใดรับผิดชอบจัดการศึกษาโดยตรง กระทั่งในปี พ.ศ.2414 มีการสถาปนาสถาบันการศึกษาขึ้นเป็นครั้งแรกเรียกว่าโรงเรียนหลวงเพื่อ“ฝึกหัดเล่าเรียนเพื่อจะได้รู้หนังสือ รู้จักคิดเลขและขนบธรรมเนียมราชการให้ชัดเจน” ในปีเดียวกันนี้ยังทรงสถาปนาโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษให้แก่เจ้านายเพื่อใช้ประโยชน์ในการเจรจากับชาวต่างประเทศ พ.ศ.2424 สถาปนาโรงเรียนทหารมหาดเล็ก ณ พระตำหนักสวนกุหลาบ พ.ศ.2427 สถาปนาโรงเรียนสำหรับราษฎรที่วัดมหรณพาราม ปีถัดมาทรงโปรดฯ ให้ตั้งโรงเรียนตามมณฑลต่าง ๆ สมัยรัชกาลที่ 5 นับเป็นยุคเริ่มแรกแห่งอิสระเสรีของราษฎรในการดำรงตนในสังคมและเลือกประกอบอาชีพ อย่างไรก็ตามประชาชนเองก็ยังไม่คุ้นเคยกับรูปแบบสังคมแบบใหม่ รวมถึงยังมีจำนวนไม่น้อยที่สมัครใจอยู่กับมูลนายเดิมของตน

ในสมัยรัชกาลที่ 6 พระองค์ทรงต้องการที่จะสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าให้ประเทศไทยให้ทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ โดยทรงปรับปรุงขนบธรรมเนียม ชีวิตความเป็นอยู่และระเบียบประเพณีในสังคม ตลอดจนการแต่งกายให้คล้ายคลึงกับประเทศที่เจริญแล้วทางซีกโลกตะวันตก ทรงขยายการศึกษาไปสู่ประชาชนให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น ทรงส่งเสริมความรู้ศึกษานิยม ทรงส่งเสริมการค้า การสหกรณ์และการออมทรัพย์เพื่อช่วยพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ ตลอดจนทรงดำเนินการปลดปล่อยพันธะและความไม่เสมอภาคทางการค้าและการศาลที่มีอยู่กับต่างประเทศ อย่างไรก็ตามนโยบายการพัฒนาประเทศส่วนใหญ่ที่ริเริ่มดำเนินการขึ้นอย่างเอิกเกริกในสมัยนี้ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควรทั้งนี้เนื่องจากโครงการเหล่านั้นไม่สอดคล้องกับสถานการณ์และความ

ต้องการของประชาชนในช่วงเศรษฐกิจถดถอย การเน้นนโยบายชาตินิยมโดยปราศจากความพยายามในการแก้ไขโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคม ดังนั้นเมื่อประสบกับสภาพเศรษฐกิจที่เกิดความปั่นป่วนทางการเงินและการค้าในปี พ.ศ.2456 ธนาคารจีนสยามล้มละลาย โรงสีที่อาศัยเงินทุนจากธนาคารแห่งนี้ปิดกิจการลง ราคาข้าวตกต่ำ ธนาคารสยามกัมมาจลที่รัฐบาลอุปถัมภ์พลอยเกือบล้มละลาย รัฐบาลโดยพระคลังข้างที่ที่ต้องช่วยเหลือโดยรับซื้อหุ้น นโยบายเศรษฐกิจของรัฐเป็นไปตามมาตรการเป็นเครื่องมือของชาวต่างชาติกอบโกยทรัพยากรของประเทศไทยในลักษณะกึ่งอาณานิคม ถึงกับมีคำกล่าวว่า“ประเทศไทยเป็นอาณานิคมของอังกฤษทุกประการ เว้นเสียแต่ชื่อเท่านั้น” และยังทำให้มีผู้พิจารณาว่าช่วงเวลาในสมัยนี้เป็นช่วงเวลาซบเซาของประเทศไทยหลังจากที่ได้วางแนวทางเป็นอย่างดีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 (ถาวรดี มหาจันทร์, 2527: 134-152)

ในสมัยรัชกาลที่ 7 สภาพสังคมยังคงไม่แตกต่างจากสมัยก่อนมากนัก เพียงแต่ในสมัยนี้เป็นช่วงเวลาที่มีปัญหาชนรุ่นใหม่อันเป็นผลผลิตของนโยบายพัฒนาคนของรัชกาลที่ 5 เริ่มเข้ามา มีบทบาท ปัญหาชนเหล่านี้ได้เรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง การปกครองเพื่อให้พวกเขาได้มีส่วนร่วมในสถาบันต่าง ๆ ด้วย สภาพการณ์ดังกล่าวดำเนินเรื่อยมา จนกระทั่งคณะราษฎรยึดอำนาจและเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในปี พ.ศ.2475

4.2 วัด : สถาบันที่ทำหน้าที่พิพิธภัณฑ์ในอดีต

แม้ประเทศไทยจะมีหลายศาสนา แต่ประชากรถึงร้อยละ 95.24 นับถือพุทธศาสนา (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2533ก: 255) ดังนั้นพุทธศาสนาจึงย่อมมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมหลักของคนไทยอย่างยิ่ง วัดจึงเป็นส่วนประกอบสำคัญของชุมชน เป็นศูนย์กลางการทำกิจกรรมต่าง ๆ อาทิ เป็นแหล่งการศึกษาของประชาชนทุกระดับ เป็นสถาบันหลักในการฝึกอบรมพระสงฆ์ที่จะสืบอายุพระพุทธศาสนาและประชาชนพลเมืองที่จะรับผิดชอบสังคม สมาชิกของสังคมที่เป็นเพศชายต้องผ่านการบวชสำหรับการเตรียมตัวเป็นผู้นำสังคม พระภิกษุสงฆ์มีฐานะเป็นครูอาจารย์อบรมสั่งสอนประชาชน เจ้าอาวาสก็มีฐานะเป็นผู้นำของชุมชน ดังนั้น วัดนอกจากจะเป็นสถาบันทางพุทธศาสนาแล้วยังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชนและสังคมไทยอย่างใกล้ชิด โดยบทบาทของวัดในอดีตที่มีต่อสังคมประกอบด้วย(พระราชวรมุนี(ประยูรค์ ปยุตโต), 2523: 16)

1. เป็นสถานศึกษาสำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระเพื่อรับการฝึกอบรมทางศีลธรรม และเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ ตามที่สอนในสมัยนั้น รวมทั้งเป็นศูนย์รวมเยาวชนด้วย

2. เป็นสถานสงเคราะห์ที่บุตรหลานชาวบ้านผู้ยากจนได้อาศัยเลี้ยงชีวิตและศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดถึงผู้ใหญ่ที่ตกทุกข์ได้ยากมาอาศัยเลี้ยงชีพ
3. เป็นสถานพยาบาลที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิรัฐของคนในสมัยนั้น
4. เป็นที่พักคนเดินทาง
5. เป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ หย่อนใจ หาความรู้เพิ่มเติม
6. เป็นสถานบันเทิงที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่าง ๆ สำหรับชุมชน
7. เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตครอบครัวและความทุกข์ต่าง ๆ
8. เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรมที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ เป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์
9. เป็นคลังพัสดุสำหรับเก็บของใช้ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่วัด หรือ ยืมไปใช้เมื่อตนมีงาน
10. เป็นศูนย์กลางการบริหารหรือปกครอง ที่กำนันผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านมาประชุมบอกแจ้งกิจการ
11. เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือให้บริการด้านพิธีกรรม อันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคนในระยะเวลาต่าง ๆ ของชีวิต

ทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ ขณะดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร(พ.ศ.2529) ก็ได้ยอมรับบทบาทของวัดในการทำหน้าที่ที่ใกล้เคียงกับพิพิธภัณฑ์สถานไว้ว่า “บรรดางานศิลปกรรมต่าง ๆ ที่เราพบเห็นหรือสามารถเข้าไปศึกษาหาความรู้ นอกจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ก็คือ วัด นับแต่โบราณมาวัดจะเป็นสถานที่รวบรวมงานศิลปกรรมทุกแขนงไว้จำนวนมาก อาจจะได้ด้วยความเก่าแก่ของตัววัดเอง รวมทั้งความมีศรัทธาของประชาชนที่มีต่อวัด หรือที่มีต่อพระเถระในวัดแต่ละแห่ง รวมทั้งความมีศรัทธาและความเชื่อถือในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้าของคนในท้องถิ่น ดังพิจารณาได้จากการที่ทายาทได้นำสมบัติสิ่งของเครื่องใช้ ตลอดจนมรดกล้ำค่าของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ไปถวายวัด ทั้งนี้เพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้กับบรรพบุรุษของตน ไม่ว่าจะที่บ้าน ที่ดิน เครื่องถ้วยชาม เครื่องประดับต่าง ๆ พระพุทธรูป หีบใส่เสื้อผ้าเครื่องใช้ ตู้ใส่ของ ตลอดจนเครื่องเรือนต่าง ๆ”(ทวีศักดิ์ เสนาณรงค์, อ้างถึงใน ฌัญฐภัทร จันทวิช, 2529; คำนำ)

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช(2533ก: 257-259)ก็ได้สรุปบทบาทหน้าที่ของวัดไว้อย่างสอดคล้องกันว่าบทบาทสำคัญของวัดในอดีตนั้นมีไม่น้อยกว่า 5 ประการ คือ

1. เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

วัดเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนาของคนในชุมชน ให้บริการด้านการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตคนไทย เช่น การตั้งชื่อ พิธีโกนจุก พิธี

บวชนาค พิธีทำบุญตามประเพณี เวียนเทียน เข้าพรรษา ออกพรรษา ตรีชงกรานต์และพิธีกรรมทางศาสนาอื่น ๆ หรือแม้แต่พิธีเผาศพ นอกจากนี้ประชาชนยังสามารถไปใช้บริการของวัดด้านการขอ ยืมใช้อาคารสถานที่ เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ เมรุ และสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น ถ้วย ช้อน ชาม จาน โตะ แก้ว ฯลฯ เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้จากวัดอีกด้วย เพราะ สิ่งของเหล่านี้เป็นของที่มีจิตศรัทธาได้สร้างหรือบริจาคไว้

2. เป็นสถาบันที่ให้ความรู้ประจักษ์โรงเรียนในปัจจุบัน

สมัยโบราณวัดทำหน้าที่เป็นสถาบันให้การศึกษาแก่คนในชุมชนเพียงสถาบันเดียว ส่วนสถาบันการศึกษาอื่น ๆ พึ่งจะเกิดขึ้นในภายหลัง วัดเคยมีบทบาทเป็นสถาบันให้ความรู้ทุก ด้านแก่คนไทยมาก่อน ไม่ว่าจะเป็นด้านการอ่านออกเขียนได้คิดเลขเป็น ตลอดจนด้านขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม วิชาการและวิชาชีพ กุลบุตรไทยเมื่อถึงวัยอันควรก็จะเข้าไปบวชเรียน เพื่อศึกษาหาความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมเพื่อเตรียมตัวสึกออกไปเป็นผู้นำครอบครัวและสังคมต่อไป นอกจากนี้วัดยังเป็นแหล่งวิชาการให้ความรู้แก่คนทุกเพศทุกวัยในระบบเปิด กล่าวคือเปิดโอกาสให้ทุกคนเข้าไปศึกษาตักดวงความรู้ได้ตามต้องการและตามความสนใจของตัวเอง

3. เป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมในชุมชน

กิจกรรมที่เป็นส่วนรวมของคนในชุมชนมักจะเลือกใช้วัดเป็นสถานที่จัดกิจกรรม ทั้งนี้เพราะปกติวัดจะมีที่ตั้งในบริเวณที่เป็นจุดกึ่งกลางของชุมชน ซึ่งคนทุกคนในชุมชนสามารถไป มาหาสู่วัดได้โดยสะดวก ประกอบกับความพร้อมในด้านอื่น ๆ เช่น อาคารสถานที่และวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องใช้ในการจัดกิจกรรม

4. เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ คลายความทุกข์กังวลและความเดือดร้อนทางใจ

ภายในบริเวณวัดมักจะเป็นพื้นที่ที่มีความร่มรื่นมีต้นไม้ร่มรื่นและเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจเป็นที่พึ่งของสัตว์นานาชาติ ผู้ที่ไปวัดจึงได้พบกับความสงบสุขร่มรื่น ครั้นเมื่อได้พบกับพระภิกษุที่ประพฤติจริยาวัตรเคร่งครัดกริยาสงบเสงี่ยมเยือกเย็นเทศนาให้การอบรมสั่งสอนก็ยิ่งเพิ่มความเลื่อมใสศรัทธา เกิดการผ่อนคลายความเครียดความทุกข์กังวลใจ วัดจึงเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของคนทั่วไปที่สุดและเสียค่าใช้จ่ายน้อยที่สุด

5. เป็นศูนย์กลางรวบรวมศิลปวัฒนธรรมของคนในชุมชน

สมัยก่อนเมื่อใครมีศิลปวัตถุ สิ่งของดี ๆ หรือแปลกก็จะนำไปถวายวัดโดยความเชื่อและความศรัทธาว่าวัดจะสามารถคุ้มครองสิ่งเหล่านั้น เพื่อเอาไว้ให้ผู้อื่นได้ชื่นชมหรือศึกษา เครื่องใช้เก่าแก่โบราณ ภาพเขียนงาม ๆ พระพุทธรูปที่พุทธลักษณะงดงามจะสามารถหาได้ที่วัด ขนบธรรมเนียมประเพณีและการเล่นของไทย เช่น ประเพณีสงกรานต์ เข้าพรรษา ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า การเล่นต่าง ๆ เช่น การเล่นสะบ้า ลูกช่วง ไม้หึ่ง ฯลฯ หรือแม้แต่ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน เช่น

ลิเก ละคร โขน หนัง ลำตัด หมอลำ ฯลฯ สมัยก่อนก็จะสามารถหาดูได้ที่วัด วัดจึงเป็นทั้งศูนย์กลาง และเป็นต้นตำรับของศิลปวัฒนธรรมของชาวบ้านในชุมชนที่ประชาชนที่เข้าไปวัด ได้ศึกษาหาความรู้มาแต่โบราณกาล

จากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าวัดมีบทบาทสำคัญต่อการเป็นแหล่งวิทยากรของคนในชุมชนเป็นอย่างมากในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการให้การอบรมสั่งสอนโดยตรงแก่ประชาชนทั่วไป และการอบรมสั่งสอน โดยเฉพาะแก่กุลบุตรเพื่อให้เตรียมตัวออกไปเป็นผู้นำที่ดีของครอบครัวและชุมชน หรือให้การศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ นอกจากนี้บริการต่าง ๆ ที่วัดให้แก่ชุมชนในรูปของกิจกรรมทางศาสนานั้นก็เท่ากับได้ให้การศึกษาไปในตัว ทั้งนี้เพราะประชาชนสามารถเรียนรู้อะไรก็ได้ด้วยการสังเกตพูดคุยปรึกษาหารือหรือเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ส่วนบทบาทของวัดในด้านการเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจนั้นก็เช่นเดียวกัน เมื่อประชาชนเข้าไปในวัดเพื่อพักผ่อนหย่อนใจก็จะเกิดการเรียนรู้ต่าง ๆ ไปโดยไม่รู้สีกตัว เช่น เรียนรู้วิถีปฏิบัติจิตให้สงบเยือกเย็นตามหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาจากพระภิกษุที่ถ่ายทอดให้ นอกจากนี้บางวัดยังจัดบริเวณสถานที่ให้เอื้อต่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง เช่น ปลูกพืชนานาพรรณพร้อมกับเขียนชื่อต้นไม้ติดเอาไว้ ซึ่งผู้เข้าวัดก็มีโอกาสศึกษาหาความรู้ เป็นต้น และที่กล่าวมาทั้งหมดและที่ยังไม่ได้กล่าวถึงอีกมากนี้แหละคือบทบาทของวัด ศาสนสถานในพุทธศาสนาที่เป็นแหล่งวิทยากรเคียงคู่กับสังคมไทยมาแต่ครั้งอดีต

4.2.1 กรณีศึกษาวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

“วัดโพธิ์เป็นวัดสำคัญของบ้านเมือง เป็นที่รวบรวมศิลปของชาติ เป็นสถานศึกษาความรู้ในวิชาชีพชั้นสูง ใครจะเรียนเป็นนักกลอน จะเรียนการช่าง ช่างเขียน ช่างแกะสลัก ช่างพระพุทธรูป ช่างก่อสร้าง ฯลฯ จะเรียนเป็นหมอยา หมอนวด ก็มาเรียนด้วยตนเองที่วัดโพธิ์ เพราะมีศิลาจารึก มีสิ่งก่อสร้างตัวอย่าง ตลอดจนต้นไม้ที่จะใช้เป็นยาสมุนไพรอยู่อย่างพร้อมเพรียง ตำรายาก็มีอยู่เต็มไปหมด ไม่ว่าจะเป็นโรคอะไร มีคำอธิบายบอกวิธีรักษาไว้ทั้งนั้น”(สุนนชาติ สวัสดิกุล ในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, 2525: 17)

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม หรือวัดโพธิ์ เดิมชื่อวัดโพธาราม เป็นวัดเก่าแก่มาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา คาดว่าจะเป็นวัดที่ประชาชนทั่วไปเป็นผู้สร้าง การก่อสร้างครั้งแรกน่าจะเป็นช่วงหลัง พ.ศ.2231 ในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่พระนครธนบุรีเป็นเมืองที่อยู่ทั้งสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยานั้น วัดโพธารามตั้งอยู่ในเขตกำแพงพระนครฝั่งตะวันออก และจึงได้กลายเป็นพระอารามหลวงตั้งแต่นั้นมา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดเกล้าฯ บรมะปฏิสังขรณ์วัดโพธารามเป็นการใหญ่เพื่อให้สมกับเป็นพระอารามหลวงที่ตั้งอยู่ในบริเวณกำแพงพระนคร โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาขึ้นเป็นพระอารามหลวงและพระราชทานนามว่า“วัดพระเชตุพน

วิมลมังคลาวาส” ในปี พ.ศ.2332(พระครูปลัดสัมพิพัฒนพรหมจริยาจารย์, 2536: 7-8) พร้อมกันในเรื่องนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้โปรดฯ ให้นำพระพุทธรูปที่อัญเชิญมาจากทางภาคเหนือ 1,248 องค์ คัดเลือกเฉพาะองค์ที่สำคัญและมีพุทธลักษณะงดงามจำนวน 394 องค์ นำมาประดิษฐานไว้ในวิหารทิศ ส่วนที่เหลือให้นำไปประดิษฐาน ณ พระระเบียง แต่เนื่องจากหลายองค์ชำรุดทรุดโทรมมากจึงโปรดฯ ให้นำบูรณะแล้วเอาปูนพอกแปลงพระพักตร์ให้เป็นรูปเดียวกันหมด* (วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, 2525: 38) นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯ ให้ช่างปั้นถายีตัดตนด้วยดิน** มีคำอธิบายบนแผ่นศิลา จำนวน 80 ทำอีกด้วย(วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, 2525: 82)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดโพธิ์ปรากฏความทรุดโทรมอย่างเด่นชัด จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ ในปีมะโรง พ.ศ.2375 โดยโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทแบ่งงานรับผิดชอบในด้านต่าง ๆ ลงมือพร้อมกัน ซึ่งบรรดานายงานและช่างเขียนนั้นก็ล้วนแต่เป็นพระสงฆ์ในพระอารามหลวงต่าง ๆ การบูรณะปฏิสังขรณ์ในครั้งนี้เป็นด้วยพระปรีชาญาณของพระองค์ว่า “วัดย่อมเป็นที่ศึกษาวิชาต่าง ๆ ไม่เฉพาะแต่การศึกษาในทางพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียว เพราะฉะนั้นการที่ทรงปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ เป็นครั้งใหญ่ในครั้งนี้ อาศัยเหตุที่ทรงพระราชดำริที่จะให้วัดพระเชตุพนฯ เป็นสถานใหญ่สำหรับมหาชนได้ศึกษาต่าง ๆ ซึ่งตรงกับที่เรียกในชั้นหลังนี้ว่ามหาวิทยาลัย เพราะในสมัยนั้นยังไม่มีวิธีพิมพ์หนังสือ จึงโปรดฯ ให้ประจมนักปราชญ์ราชบัณฑิตและนายช่างต่าง ๆ ที่มีความรู้และชำนาญในวิชานั้น ๆ ทำเป็นตำรับตำราวิชาต่าง ๆ เป็นรูปปั้น รูปเขียน รูปหล่อ เป็นต้น และที่เป็นหนังสือก็จารึกลงในแผ่นศิลาประดับไว้ในที่เปิดเผย เมื่อมหาชนผู้ใดใคร่จะเรียนวิชาสิ่งใด ๆ ก็ให้ไปพากเพียรศึกษาได้ที่วัดพระเชตุพนฯ เสมอหน้าทั่วกัน มิให้ปิดสอนกันชั่วแต่ลูกหลานดังที่เคยเป็นมาแล้วอย่างแต่ก่อน”(พระครูปลัดสัมพิพัฒนพรหมจริยาจารย์, 2536: 54-55)

สภาพของวัดพระเชตุพนฯ ภายหลังจากการบูรณะปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 3 ปรากฏรายละเอียดในโคลงฉันท์ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส(2533) ทรงพรรณนาถึงวิชาต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในวัดพระเชตุพนฯ นั้น เมื่อรวบรวมกล่าวโดยย่อแล้วจะประกอบด้วย(พระครูปลัดสัมพิพัฒนพรหมจริยาจารย์, 2536: 55)

- 1) วิชาหนังสือ คือ กาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ โคลงกลบท กลอนกลบทต่าง ๆ ในเนื้อเรื่องประกอบด้วยสุภาษิตทั้งสิ้น

* ปัจจุบันทางวัดได้ทำการกะเทาะปูนที่พอกปิดออกพร้อมกับปิดทอง และร่วมมือกับทางกรมศิลปากรจัดแยกแสดงเรียงตามลำดับอายุสมัย

** ถายีตัดตนได้รับการซ่อมแซมใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยปั้นจากดินผสมดินบุก แต่ปัจจุบันคงเหลือที่สภาพดีไม่มากนัก

- 2) **วิชาแพทย์** คือ ตำรายาแก้โรคต่าง ๆ และตำราหมอนวด ล้วนแล้วแต่ได้เลือกสรรแล้ว ทั้งสิ้น และมีภาพและรูปหล่อเป็นเครื่องประกอบอีกด้วย ชั้นที่สุดจนพรรณไม้สำหรับใช้ในสรรพคุณยาต่าง ๆ ก็โปรดฯ ให้นำมาปลูกไว้เพื่อให้เป็นตัวอย่าง
- 3) **วิชาช่าง** คือ ช่างเขียนภาพและลาย ช่างหล่อ ช่างปั้น ช่างแกะ ช่างสลัก ช่างประดับ ซึ่งเป็นฝีมือสำหรับที่จะนำไปใช้เป็นแบบอย่างวิเศษที่สุด

อนึ่ง ภาพซึ่งเขียนไว้นั้น มิใช่จะเขียนไว้เฉพาะสำหรับชมหรือสำหรับเป็นแบบอย่างในการช่างเท่านั้น หากแต่เขียนเพื่อให้เป็นตำรับตำราอย่างอื่น ๆ ต่อไปอีก ได้แก่ แพทยศาสตร์ ดาราศาสตร์ คชศาสตร์ อักษรศาสตร์ และยังมีประกอบในทางความรู้เบ็ดเตล็ดต่าง ๆ คือทางพระพุทธศาสนาสุภาสิตและนิยาย ทั้งเป็นทำเนียบสมณศักดิ์พิศยศตราตำแหน่ง และทำเนียบหัวเมืองปักษ์ใต้ฝ่ายเหนือ ตลอดจนขนบธรรมเนียมแบบแผนกระบวนพยุหยาตราในครั้งนั้น

มีความพยายามของกรมศิลปากรที่จะยกฐานะวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามให้เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในช่วงการฉลอง 100 ปี พิพิธภัณฑฯ ไทย โดยปรากฏในเอกสารว่าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นหนึ่งในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ได้รับการยกฐานะมาจากสถานสะสมของวัด(จิรา จงกล ใน กรมศิลปากร, 2517: 37) โดยไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนนักว่าได้มีความพยายามในช่วงเวลานั้นประการใดบ้าง แต่แม้ว่าด้วยเหตุผลใดก็ตาม ปัจจุบันวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามก็ยังไม่ได้รับการยกฐานะเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ความใกล้ชิดระหว่างกรมศิลปากรและวัดพระเชตุพนฯ มีปรากฏเพียงในช่วงปี พ.ศ.2531-2534 เมื่อกรมศิลปากรได้จัดงบประมาณส่วนหนึ่งร่วมกับงบประมาณของทางวัด(ทุกรายการงบประมาณของทางวัดจะสูงกว่างบประมาณที่ได้รับการสนับสนุนจากกรมศิลปากร)เพื่อทำการบูรณะศิลปสถานต่าง ๆ โดยที่กรมศิลปากร โดยอธิบดีกรมศิลปากรเป็นผู้ลงนามในสัญญาจ้าง จำนวน 7 สัญญา รวมเป็นเงินทั้งสิ้น 59,606,992 บาท* (พระครูปลัดสัมพิพัฒน์พรหมจริยาจารย์, 2536: 107-196)

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามในปัจจุบันได้ทำหน้าที่ที่หากจะว่าไปแล้วก็ไม่ได้แตกต่างไปจากแนวการปฏิบัติของพิพิธภัณฑสถานประเภท Open Air Museum เท่าใดนัก มีการเก็บค่าผ่านประตู(เฉพาะชาวต่างประเทศ) มีร้านจำหน่ายของที่ระลึก ทั้งของประดับตกแต่ง เอกสารสิ่งพิมพ์และยาสมุนไพรตำรับวัดโพธิ์ มีพื้นที่นวดแผนโบราณ มีการปรับปรุงการบริการสาธารณะ อาทิ พื้นที่สะอาด โทรศัพท์สาธารณะ ห้องสุขาสะอาดมาก แผนที่แผนผัง ห้องสมุดขนาดเล็ก มัคคุเทศก์นำชม ฯลฯ นอกจากนั้นภายในบริเวณวัดเองก็มีงานสถาปัตยกรรมไทย-จีน งาน

* ในการจัดจ้างทั้งหมดนี้มีข้อที่น่าสังเกตประการหนึ่งว่ามีเพียง 2 บริษัทที่สามารถประมูล ได้สลับกันไป ที่พิเศษไปกว่านั้นก็คือผู้รับผิดชอบของทั้งสองบริษัทแม้จะมีชื่อบริษัทและสถานที่ตั้งแตกต่างกัน แต่ผู้ลงนามในสัญญาของทั้งสองบริษัทมีชื่อสกุลเดียวกัน

จิตรกรรม งานประดับมุก ลายรดน้ำ จารึกสุภายิต ศิลาจารึกตำรายาแผนโบราณ ศิลากำหลักเรื่องรามเกียรติ์ ฯลฯ ด้วยความสมบูรณ์พร้อมของวัดทำให้มีประชาชนทั้งชาวไทยและนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเดินทางมาเข้าชมจำนวนมากในทุกวัน และวัดเองก็เปิดการให้บริการโดยไม่มีวันหยุด

4.2.2 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่ได้รับการยกฐานะจากสถานสะสมของวัด

นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ ขณะดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของวัดกับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติไว้ในคำนำของหนังสือประกอบนิทรรศการพิเศษเนื่องในเทศกาลบูรณมพรรษา 18 กรกฎาคม 2529 ไว้ว่า “กำเนิดของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ส่วนใหญ่ก็ได้ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุที่รวบรวมสะสมอยู่ในวัดมาจัดแสดงแบ่งตามประเภทหรือตามอายุสมัยเพื่อให้ประชาชนได้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจในโบราณศิลปวัตถุต่าง ๆ เหล่านี้ยิ่งขึ้น” (ณัฐภักดิ์ จันทวิช, 2529: คำนำ)

การกล่าวถึงกำเนิดของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติของอธิบดีกรมศิลปากรข้างต้นมีความหนักแน่นมากขึ้นเมื่อได้ทำการศึกษาความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติทั้ง 40 แห่ง นั้นปรากฏว่ามีจำนวนถึง 11 แห่งที่เคยเป็นสถานสะสมของวัดมาก่อน ภายหลังกรมศิลปากรจึงได้ประกาศยกฐานะให้เป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ มีการปรับปรุงการจัดแสดงโดยมีพื้นฐานสิ่งของที่วัดมีอยู่เดิม และปรับระบบการจัดการทั่วไปให้เป็นไปตามระบบบริหารงานราชการ ดังนี้

4.2.2.1 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ไชยา

เปิดดำเนินการครั้งแรก: สมัยรัชกาลที่ 5

ได้รับการยกฐานะ: พ.ศ.2474

ตั้งอยู่ที่วัดพระบรมธาตุไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พิพิธภัณฑ์สถานแห่งนี้กำเนิดมาจากการเป็นสถานสะสมของวัด โดยพระครูโสภณเจตสิกการามได้รวบรวมโบราณวัตถุที่พบในเมืองไชยาและใกล้เคียงจัดแสดงไว้ในพระอุโบสถ พระระเบียง โดยได้เปิดห้องสะสมให้ประชาชนได้เข้าชมมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ภายหลังกรมศิลปากรได้ประกาศยกฐานะพร้อมกับได้จัดสร้างอาคารจัดแสดงขึ้นเพิ่มเติมในปี พ.ศ.2474 ภายหลังจากการสร้างอาคารหลังแรกเสร็จก็ได้จัดแสดงประติมากรรมศิลาและสำริดที่พบในเมืองไชยา อาคารหลังที่สองจัดแสดงกลองมโหระทึกที่มีลักษณะและลวดลายสมบูรณ์ที่สุด ศิลปะในประเทศไทย ประณีตศิลป์ และเครื่องอัฐบริวาร

4.2.2.2 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ มัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา

เปิดดำเนินการครั้งแรก: พ.ศ.2482

ได้รับการยกฐานะ: พ.ศ.2500

ตั้งอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา โดยปรับปรุงมาจากสถานสะสมของวัดที่พระเทพวิสุทธิคุณ ได้บูรณะปฏิสังขรณ์ตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์และห้องสมุดมาตั้งแต่ พ.ศ.2482 ศิลปวัตถุที่จัดแสดงเป็นสิ่งของที่รวบรวมมาจากพื้นที่ในจังหวัดสงขลา กรมศิลปากรปรับปรุงรูปแบบการจัดแสดงเป็น “ศิลปวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์ถึงสมัยรัตนโกสินทร์”

4.2.2.3 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม

เปิดดำเนินการครั้งแรก: สมัยรัชกาลที่ 5 ปรับปรุงการจัดแสดงครั้งใหญ่ พ.ศ.2478

ได้รับการยกฐานะ: พ.ศ.2514

ตั้งอยู่ในบริเวณวัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม เกิดขึ้นหลังจากการย้ายเมืองนครชัยศรี จากตำบลท่านา มาตั้งที่บริเวณพระปฐมเจดีย์ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยสมัยนั้น ทรงขอให้พระยาศรีวิไชยชนินทร์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครชัยศรี ให้รวบรวมโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุที่พบในเมืองนครปฐม และพระยาศรีวิไชยชนินทร์มอบหมายให้หลวงพุทธเกษตรานุรักษ์(จร จาณี) กับหลวงชัยราษฎร์รักษา(โพธิ์ เคหะนันท์) เป็นผู้ช่วยจัดการรวบรวมโบราณวัตถุไว้ตามระเบียบคด และต่อมาย้ายไปไว้ในพระวิหารตรงข้ามพระอุโบสถ ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ทรงให้ชื่อวิหารนี้ว่า “พระปฐมเจดีย์พิพิธภัณฑ์สถาน” ภายหลังกรมศิลปากรได้สร้างอาคารใหม่ลักษณะเป็นอาคารทรงไทยประยุกต์ 2 ชั้น พร้อมกับย้ายสิ่งของเข้ามาจัดแสดง โดยจัดให้ชั้นล่างเป็นสถานที่ทำงานของเจ้าหน้าที่และห้องจัดแสดง ชั้นบนใช้เป็นคลังเก็บของและห้องจัดนิทรรศการพิเศษชั่วคราว ลักษณะของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ จึงมีความเป็นมาที่ผสมกันระหว่าง Site Museum รวมกับสถานสะสมของวัด

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ ทำพิธีเปิดการจัดแสดงเมื่อวันที่ 30 ตุลาคม 2515 โดยจอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี

4.2.2.4 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ มหาวิทยาลัย จังหวัดนครราชสีมา

เปิดดำเนินการครั้งแรก: พ.ศ.2497

ได้รับการยกฐานะ: พ.ศ.2504

ตั้งอยู่ในบริเวณวัดสุทธจินดา อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ดิสโส) ได้รวบรวมศิลปโบราณวัตถุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาจัดแสดง โดยเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2497 ต่อมาจึงได้มอบให้กรมศิลปากรใน พ.ศ. 2504 การจัดแสดง นอกจากสิ่งของเดิมของวัดแล้วยังมีศิลปโบราณวัตถุที่ได้จากการสำรวจขุดค้นขุดแต่งโบราณสถานในจังหวัดนครราชสีมาและใกล้เคียง รวมถึงสิ่งของที่ประชาชนมอบให้

4.2.2.5 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ วัดเบญจมบพิตร จังหวัดกรุงเทพฯ

เปิดดำเนินการครั้งแรก: สมัยรัชกาลที่ 5

ได้รับการยกฐานะ: พ.ศ.2504

จัดแสดงพระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่ได้รวบรวมมาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพรวบรวมจากที่ต่าง ๆ เพื่อให้เป็น“พิพิธภัณฑ์พระพุทธรูปของไทย” ภายในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งนี้จัดแสดงพระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศ ในวิหารสมเด็จพระวิหารคดและพิพิธภัณฑ์พระอนุสรณ์

นอกจากการรวบรวมพระพุทธรูปแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง“หอพุทธศาสนสังคหะ” โดยมีพระราชประสงค์ให้เป็นหอธรรมของวัดเบญจมบพิตรในประกาศแจ้งความเรื่องสร้างหอพุทธศาสนสังคหะ วันที่ 11 กรกฎาคม ร.ศ.119 ว่า “เพื่อจะเก็บรวบรวมพระไตรปิฎกแลหนังสือทั้งปวงที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาทุก ๆ ภาษา รวบรวมไว้ในที่แห่งเดียว เพื่อสำหรับจะได้เป็นที่สอบค้นได้ง่าย สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทรงพระราชศรัทธารับจะสร้างหนังสือซึ่งจะไม่มีฉบับเก่าต้องสร้างขึ้นใหม่ แลเครื่องประดับมีผ้าห่อคัมภีร์เป็นต้น จึงทรงพระราชดำริห์หวังว่าท่านทั้งปวง บรรดาที่สะสมหนังสือต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องในพระพุทธศาสนา จะมีใจศรัทธาแลพอใจช่วยในการพระราชกุศลแลพระราชประสงค์อันนี้บ้าง จึงโปรดเกล้าฯ ให้แจ้งพระราชดำริห์ซึ่งจะทรงตั้งหอธรรมนี้มาให้ทราบเป็นเค้า. . . ให้จัดการวางแบบอย่าง ที่จะตั้งเจ้าพนักงานตามแบบอย่างหอสมุด แลในระหว่างที่ยังไม่ได้จัดตั้งหอธรรมขึ้นนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ที่เปนครมการเป็นผู้เก็บรวบรวมหนังสือไปพลางฝากไว้ในหอสมุดวชิรญาณก่อน”(วัดเบญจมบพิตร, 2538ก: 429-431)

4.2.2.6 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก

เปิดดำเนินการครั้งแรก: พ.ศ.2480

ได้รับการยกฐานะ: พ.ศ.2504

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระพุทธชินราช เป็นพิพิธภัณฑ์สถานที่ได้รับการยกฐานะมาจากสถานสะสมของวัด ตั้งอยู่ภายในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร อาศัยวิหาร 2 หลัง ซึ่งเคยเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรชินสีห์และพระศรีศาสดา พระพุทธรูปสำคัญสมัยสุโขทัยที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญลงมาประดิษฐาน ณ วัดบวรนิเวศวิหาร และวิหารคดทั้งสองด้าน

สิ่งของที่จัดแสดงรวบรวมมาจาก โบราณศิลปวัตถุที่ได้ทำการขุดค้นทั้งในเขตจังหวัดพิษณุโลก จังหวัดใกล้เคียงและสิ่งของที่มีผู้มอบให้

4.2.2.7 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

เปิดดำเนินการครั้งแรก: -

ได้รับการยกฐานะ: พ.ศ.2510

ตั้งอยู่ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง การดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ แห่งนี้อยู่ภายใต้การดูแลของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หริภุญไชย จังหวัดลำพูน สิ่งของที่ใช้ในการจัดแสดงจะเป็นสิ่งของสะสมของวัดที่มีอยู่แล้ว

4.2.2.8 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ชัยนาทมุนี จังหวัดชัยนาท

เปิดดำเนินการครั้งแรก: พ.ศ.2510

ได้รับการยกฐานะ: พ.ศ.2512

ตั้งอยู่ในบริเวณวัดพระบรมธาตุวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดชัยนาท พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติแห่งนี้เดิมพระชัยนาทมุนีเป็นผู้รวบรวมโบราณวัตถุและได้จัดแสดงเป็นพิพิธภัณฑ์ประจำวัด ต่อมากรมศิลปากรได้ก่อสร้างอาคารใหม่และปรับปรุงการจัดแสดง ประกอบด้วยการจัดแสดงโบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์จากแหล่งโบราณคดีบ้านพลอง อำเภอเมือง ชัยนาท แหล่งบ้านดงคอน อำเภอสรรคบุรี สมัยทวารวดี พระพุทธรูปแบบต่าง ๆ เครื่องถ้วยไทยและจีน ส่วนอาคารชั้นบนจัดแสดงพระพิมพ์แบบต่าง ๆ

4.2.2.9 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี

เปิดดำเนินการครั้งแรก: พ.ศ.2482

ได้รับการยกฐานะ: พ.ศ.2517

ตั้งอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี สร้างขึ้นโดยท่านเจ้าคุณพระราชเมธาภรณ์ เจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี-อุทัยธานี ซึ่งต่อมาได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระเทพสุทธิโมลี ก่อสร้างเป็นอาคาร 2 ชั้น คณะกรรมการของวัดได้จัดให้เป็นหอสมุดและพิพิธภัณฑ์ แสดงศิลปโบราณวัตถุให้ประชาชนเข้าชม โดยทางวัดได้จัดให้มีเจ้าหน้าที่ให้บริการและดูแลรักษา ต่อมากรมศิลปากรได้ประกาศยกฐานะเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พร้อมทั้งได้ปรับปรุงการจัดแสดง เปิดดำเนินการอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2517 โดยมีอาคารจัดแสดง 2 อาคารเชื่อมต่อกัน ดังนี้

อาคารหลังที่ 1 จัดแสดงเครื่องลายครามชุดน้ำชาสมัยราชวงศ์เซ็ง พัดยศสมณศักดิ์ พัดรองในงานพิธีต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5-รัชกาลที่ 6 เครื่องดนตรีไทย และพระพิมพ์จากกรุพระปรางค์วัดราชนูณะ

อาคารหลังที่ 2 จัดแสดงพระพุทธรูป ธรรมจักรสมัยทวารวดีที่ขุดค้นได้จากคูเมืองตำบลห้วยชัย อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี นอกจากนั้นยังได้จัดแสดงเครื่องถ้วยและเครื่องปั้นดินเผาอีกด้วย

4.2.2.10 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หริภุญไชย จังหวัดลำพูน

เปิดดำเนินการครั้งแรก: พ.ศ.2478

ได้รับการยกฐานะ: พ.ศ. 2517

เป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติส่วนจังหวัด ประจำจังหวัดลำพูน กรมศิลปากรได้พัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติแห่งนี้จากการรวบรวมสะสมสิ่งของโบราณวัตถุต่าง ๆ ที่มีผู้ศรัทธาบริจาคให้กับวัดพระธาตุหริภุญไชย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระยาราชนุกุลวิบุรณภักดี สมุหเทศาภิบาลซึ่งทางวัดก็ได้นำมาจัดแสดงให้ประชาชนได้ชมด้วยรูปแบบง่าย ๆ ต่อมากรมศิลปากรได้ประกาศยกฐานะและจัดสร้างอาคารหลังใหม่เพิ่มเติมเพื่อการจัดแสดงศิลปโบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และโบราณคดีท้องถิ่น

4.2.2.11 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

เปิดดำเนินการครั้งแรก: พ.ศ. 2514

ได้รับการยกฐานะ: พ.ศ.2521(พิธีเปิดอย่างเป็นทางการ 2527)

ตั้งอยู่ที่ตำบลวังไม้ขอน อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย เดิมเป็นสถานสะสมของวัดสวรรคารามหรือวัดกลาง ซึ่งท่านเจ้าคุณสวรรคโลกได้สะสมศิลปวัตถุ โบราณวัตถุไว้เป็นจำนวนมาก และท่านแสดงเจตนาไว้ว่าหากมรณภาพแล้วให้ยกทรัพย์สินทั้งหมดให้เป็นสมบัติของชาติ โดยขอให้กรมศิลปากรจัดตั้งขึ้นเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติขึ้นภายในวัด การจัดแสดงชั้นบนแสดงประติมากรรมสมัยต่าง ๆ ชั้นล่างจัดแสดงเครื่องถ้วยสังคโลกที่ขุดค้นพบจากเตาบ้านเกาะน้อยและบ้านปายาง พร้อมทั้งเครื่องถ้วยที่ขุดได้จากอ่าวไทย

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นประธานในพิธีเปิด พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สวรรคโลก อย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2527

หากพิจารณาตามคำจำกัดความว่า “พิพิธภัณฑ์สถานเป็นสถาบันถาวร ตั้งขึ้นเพื่อบริการและพัฒนาสังคม และเปิดบริการแก่สาธารณชนทั่วไป โดยไม่หวังผลกำไร ทำหน้าที่รวบรวม สงวนรักษา วิจัย และจัดแสดงเพื่อประโยชน์ในการศึกษา และความเพลิดเพลินในเรื่องของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม” จากเงื่อนไขพื้นฐานของการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ อันประกอบด้วยการรวบรวมสิ่งของ การให้บริการความรู้นอกระบบและการเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เมื่อเปรียบเทียบกับบทบาทของวัดจะเห็นได้ว่า โดยหลักการพื้นฐานของการสะสมและจัดแสดงนั้น ทั้งวัดและพิพิธภัณฑ์สถานมีรูปแบบการดำเนินงานด้าน“การสะสมและจัดแสดง”ที่ใกล้เคียงกัน และนอกจากนั้นวัดยังคงน่าจะได้เปรียบพิพิธภัณฑ์สถานในหลาย ๆ ด้าน อาทิเช่น

1. วัดเป็นสถาบันที่เก่าแก่ควบคู่มา กับสังคมไทย แทบทุกชุมชนจะมีวัดตั้งเป็นศูนย์กลาง วัดจึงเป็นสถาบันที่คนไทยคุ้นเคย อยู่ใกล้ชิดในชุมชนรวมทั้งยังทราบเงื่อนไขในการปฏิบัติตัวเมื่อตนจะต้องติดต่อสัมพันธ์กับวัด ในขณะที่พิพิธภัณฑสถานนั้นนับเป็นสถาบันใหม่ในสังคม อีกทั้งยังพัฒนาในระยะแรกโดยการสนับสนุนของชนชั้นสูง และแม้ปัจจุบันพิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินั้นจะเปลี่ยนมาเป็นหน่วยงานของรัฐดำเนินการ โดยระบบราชการแล้ว กลับยังมีเงื่อนไขอีกหลายประการที่ทำให้ประชาชนยังรู้สึกห่างเหิน

2. วัดเป็นสถาบันที่คนในชุมชนร่วมกันสร้างและพัฒนาขึ้นมา ดังนั้นชุมชนจึงมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ต่างคนต่างพร้อมให้การสนับสนุนหรือรับบริการจากวัด ส่วนพิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินั้นชุมชนมีส่วนร่วมน้อยมากในการดำเนินการ ผลต่อความรู้สึกการร่วมเป็นเจ้าของ ความรักและหวงแหนก็ย่อมลดน้อยลงตามลำดับ

3. เมื่อวัดเป็นศูนย์กลางแห่งประเพณีและวัฒนธรรม กิจกรรมในสังคมมีส่วนอย่างมากที่จะต้องทำให้คนต้องเข้าวัดอยู่เสมอ ทั้งการทำบุญส่วนตัวหรืองานบุญตามประเพณีต่าง ๆ การที่วัดมีกิจกรรมที่ทำให้คนต้องสัมพันธ์โดยปริยายเช่นนี้ ย่อมเป็นโอกาสอันดีที่ผู้เข้าวัดจะกลายเป็นผู้รับบริการ“งานพิพิธภัณฑฯ”ของวัดด้วย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเองกลับไม่มีกิจกรรมใดที่จะเป็นกิจกรรมที่คนจำเป็นต้องเดินทางมาสัมพันธ์ และนั่นย่อมเป็นการขาดโอกาสที่วัดมีอยู่

4. สิ่งของที่วัดรวบรวมขึ้นนั้นหากจะแยกอย่างคร่าว ๆ ก็จะมีอยู่ 2 ประเภทคือสิ่งเคารพในพุทธศาสนาและสิ่งของที่ไม่ใช่สิ่งเคารพ สิ่งของที่เป็นสิ่งเคารพอาทิพระพุทธรูปนั้นมีการจัดวาง(แสดง)เพื่อให้คนได้กราบไหว้ไว้ในพื้นที่ที่เหมาะสม ส่วนสิ่งของอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นของดีหรือของแปลกประหลาดก็จะมีการจัดตำแหน่งที่ตั้งไว้ทั่วไปที่ประชาชนสามารถพบเห็นและเข้าถึงได้อย่างใกล้ชิดเป็นกันเอง ในส่วนนี้หากนำมาเปรียบเทียบกับวิธีการจัดแสดงของพิพิธภัณฑสถานแล้วหลายอาจจะเห็นว่าจัดวางไม่เหมาะสมกับวัฒนธรรมไทยดังที่ปรากฏในพิพิธภัณฑสถานหลายแห่ง ทั้งนี้เนื่องจากพิพิธภัณฑสถานมองว่าเป็นเพียง“สิ่งของที่จัดแสดง”ซึ่งจะมีการพิจารณาเพียงจากองค์ประกอบทางด้านในการจัดแสดง เป็นเหตุให้หลายคนเห็นว่าไม่เหมาะสม และความรู้สึกอย่างนี้ไม่มากก็น้อยย่อมส่งผลกระทบต่อความรู้สึกของผู้ที่ได้พบเห็น ซึ่งนั่นย่อมส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของพิพิธภัณฑสถานและกระทบถึงจำนวนผู้เข้าชมที่เป็นเครื่องชี้วัดผลการดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถาน

นอกจากนั้นในประเด็นการให้ความสำคัญกับวัตถุ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเน้นที่การอนุรักษ์และให้ความสำคัญในฐานะวัตถุอย่างมากจนบางครั้งจะเกินความจำเป็น มีการจัดแสดงในตู้รักษาความปลอดภัย มีข้อห้ามเรื่องการถ่ายรูป ห้ามแตะต้อง ห้ามส่งเสียงดัง หรือข้อห้ามอื่นตามหลักการอนุรักษ์และหลักการระบบรักษาความปลอดภัย ส่งผลให้ผู้เข้าชมรู้สึกถูกกีดกันงานห่างเหิน

5. สิ่งของที่วัดสะสมเป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน อาทิ การสะสมและ“จัดแสดง”พระพุทธรูปนั้นก็เพื่อให้ผู้ศรัทธาได้“เข้าถึง”กราบไหว้ แต่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติส่วนใหญ่มักจะเป็นพิพิธภัณฑ์สถานประเภทโบราณคดี ประเด็นที่น่าเสียดายมักจะเป็นเรื่องราวในอดีต โดยเฉพาะเรื่องประวัติศาสตร์ชนชาติไทยที่เกือบทุกแห่งให้ความสนใจนั้นเป็นประเด็นที่อยู่ไกลจากความสนใจของประชาชนยิ่ง อีกทั้งยังเป็นเรื่องที่ไม่สามารถหาข้อสรุปได้อย่างแท้จริง การจัดแสดงจึงไม่ชัดเจน ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้เข้าชมได้ ซึ่งหากเป็นเรื่องที่คนสนใจย่อมไม่ส่งผลให้อัตราผู้เข้าชมลดลงอย่างที่เห็นในปัจจุบัน

จากที่กล่าวมา ย่อมพอที่จะชี้ได้ว่าเงื่อนไขสนับสนุนให้วัดดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ได้เป็นอย่างดี เหตุผลรองรับในเรื่องนี้ก็คือมีสถานสะสมของวัดถึง 11 แห่ง ที่ได้รับการยกฐานะและปรับปรุงการจัดแสดง พร้อมกับประกาศให้เป็นสาขาของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ แต่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติกลับไม่ปรากฏความพยายามในการทำความเข้าใจปัจจัยเสริมอันเป็นเอกลักษณ์ตามแบบของวัด นั่นย่อมเป็นการเสียโอกาสในการปรับตัวเข้าหาประชาชนซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการ

4.3 พัฒนาการงานบริการสาธารณะในสังคมไทย

Professor Georges Condominas ได้กล่าวถึงการจัดนิทรรศการ งานมหกรรมสินค้า และ งานExposition ว่าเป็น“พิพิธภัณฑ์ชั่วคราวขนาดใหญ่” เป็นการจัดงานในลักษณะ Temporary Museum การจัดงานไม่เป็นเพียงแต่การนำเสนอความก้าวหน้าทางศิลปวิทยาการเท่านั้น แต่ยังนำมาสู่บูรณาการทางพิพิธภัณฑ์ด้วย และงาน Expo หลายครั้งได้ส่งผลให้เกิดพิพิธภัณฑ์สถาน เช่นงาน Expo ครั้งแรกในปี พ.ศ.2394 ที่กรุงลอนดอน ซึ่งเรียกชื่อว่า “Crystal Palace Exhibition” ซึ่งภายหลังจากการจัดงานก็ได้รวบรวมสิ่งของจัดเป็นพิพิธภัณฑ์ Victoria and Albert Museum เป็นต้น นอกจากนั้น งาน Expo บางครั้งก็จะเกิดสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่หลงเหลือมาเป็นอนุสรณ์ถึงปัจจุบัน อาทิเช่น หอไอเฟล สัญลักษณ์ของกรุงปารีสก็เป็นการสร้างขึ้นเพื่องาน Expo พ.ศ.2432(จอร์จ กงโดมินาส, ปาฐกถา. 2536)

งานสาธารณะในสังคมไทยที่จะกล่าวในที่นี้หมายถึงงานที่จัดขึ้นเป็นกิจกรรมสังคมขนาดใหญ่ที่ประชาชนทุกคนทุกชนชั้นทุกเพศทุกวัยสามารถมีส่วนร่วมในการเข้าร่วมกิจกรรมงานสาธารณะที่จัดขึ้นในประเทศไทยในแต่ละยุคสมัยที่มีการบันทึกไว้สามารถแสดงถึงโอกาสในการเข้าร่วมกิจกรรมของประชาชนที่มีพัฒนาการในทางที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้าร่วมใกล้ชิดขึ้นเป็นลำดับ หากเป็นการจัดงานที่ยิ่งใหญ่นั้น ในครั้งแรก ๆ นั้น ประชาชนอาจจะเพียงได้ดูอยู่ใน

ระยะไกล แล้วค่อย ๆ ขยับระยะใกล้ซิดขึ้นจนได้รับโอกาสให้เข้าร่วมกิจกรรม และเป็นส่วนหนึ่งของงาน

สังคมไทยตั้งแต่ยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึง พ.ศ.2475 ประเทศไทยปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นเสมือนสมมุติเทพ กิจกรรมสังคมที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่ในยุคแรก ๆ นั้นเป็นไปเพื่อตอบสนองสถาบันกษัตริย์ โดยมีชนชั้นสูงเข้าร่วมเพื่อเชิดชูพระบารมี แต่ในอีกระดับหนึ่งยังมีกิจกรรมที่จัดขึ้นสำหรับคนทั่วไปโดยไม่แยกชนชั้น ประชาชนทุกคนสามารถที่จะเข้าร่วมสนุกสนานเป็นส่วนหนึ่งของงานอย่างอิสระ งานที่กล่าวถึงในที่นี้คืองานวัดที่น่าจะมีความเป็นมาที่ยาวนานคู่กับสังคมไทยที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา งานวัดจึงนับเป็นกิจกรรมที่ประชาชนสามารถเข้าร่วมสนุกได้อย่างเสรี ส่วนกิจกรรมอื่น ๆ นั้นส่วนใหญ่จะเริ่มจัดขึ้นในแวดวงของพระมหากษัตริย์เป็นเบื้องต้น ภายหลังจึงค่อย ๆ เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วม พัฒนาการดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งประกอบขึ้นจากพัฒนาการทางสังคมที่ระบบชนชั้นได้คลี่คลายลงในทุกยุคสมัย ซึ่งนั่นย่อมหมายถึงโอกาสแห่งความเสรีของไพร่และทาส จนกระทั่งในระยะหลัง ๆ กิจกรรมสังคมยังได้จัดเตรียม“บริการ”บางอย่างสำหรับประชาชน กิจกรรมสาธารณะที่จัดขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์นั้นมีเป็นจำนวนไม่น้อย แต่ในที่นี้จะขอยกกิจกรรมที่เป็นตัวแทนของแต่ละยุคสมัยดังต่อไปนี้

4.3.1 งานวัด

งานวัดหรืองานเฉลิมฉลองในโอกาสต่าง ๆ ที่วัดหรือประชาชนจัดให้ขึ้นภายในวัดนั้นน่าจะเป็นงานที่มีมาเป็นเวลาอันยาวนานยิ่ง และเนื่องจากวัดไม่มีการแบ่งแยกชนชั้นหรือหากมีก็คงจะไม่รุนแรง งานวัดที่มีบันทึกไว้แม้จะไม่ค่อยชัดเจนมากนัก แต่ก็ก็เป็นงานที่พอจะเป็นตัวแทนจำลองภาพงานวัดในอดีตได้เป็นอย่างดีคืองานฉลองวัดประยูรวงศาวาสในสมัยรัชกาลที่ 3 หลังจากการสร้างวัดเสร็จสิ้นจึงได้จัดให้มีการรื่นเริงฉลองวัดในวันที่ 13 มกราคม 2379 “งานฉลองคราวนั้นเป็นที่สนุกครึกครื้นยากที่จะหางานใดมาเปรียบได้ มีทั้งละครแลย์เกลาตดฉลองกันครื้นเครง พวกแม่ค้าแม่ขายก็พากันมาออกร้านขายสิ่งของเครื่องกินต่าง ๆ หลายอย่างทั้งเหล่ายาสารพัน พวกคนหนุ่มสาวพากันสนุกใจเฮฮากันอ้ออึง ฝ่ายพระสงฆ์องค์หนึ่งท่านเป็นผู้มีฝีมือในการทำดอกไม้ไฟกว่าใคร ในงานฉลองวัดคราวนั้นท่านก็เลียดคิดจะทำไฟพะเนียงอย่างพิศดารสักหน่อยเพื่อจะได้เลื่องลือไปไกลว่าปลาดมหัสจรรย์ ท่านเลขขออนุญาตเอาปืนใหญ่มาทำตามวิธีของท่าน เจ้าพระยาพระคลังท่านเชื่อสืมื่อว่าคงมีบังเกิดอันตรายเป็นแน่ท่านก็เลขอนุญาตให้ดังประสงค์ พระองค์นั้นก็ตระเตรียมการทั้งปวงหมายใจจะให้เป็นที่รอบคอบ จึงเอาโคนกระบอบปืนใหญ่นั้นฝังลงในดิน เพราะคิดว่าหากตั้งยิงบนพื้นจะบังเกิดแรงถีบเกินไบนัก แต่เมื่อใช้วิธีนี้แล้ว แรงถีบหาได้ลดน้อยลงไป กลับทวีหนักขึ้นพิศคาด พอถึงเวลาจุดเลขเกิดระเบิดตูมขึ้น โดยเอาท่านอาจารย์เจ้าดำหรับ

ดอกไม้ไฟพิศดารเข้าเองเล่นเสียแขนห้อยร่องแรง ส่วนผู้คนที่พากันสนใจดอกไม้ไฟพิศดารพากันไปยืนออคูอยู่ใกล้ก็เลยพากันมรณาไปอีก 8 ศพ ที่บาดเจ็บด้วยสะเก็ดระเบิดนั้นหลายสิบที่ล้มทับกันจนหัวโนบวม หน้าแข็งถลอกปอกเปิกนั้นนับไม่ได้. .”(ศิลปชัย ชาญเฉลิม. 2497: 136-140.) งานวัดครั้งนี้เป็นเหตุการณ์ที่บันทึกการผ่าตัดครั้งแรกในเมืองไทยโดยหมอบรัดเลแสดงฝีมือการแพทย์ตะวันตกทำการตัดแขนพระรูปนั้นเพื่อรักษาชีวิต งานวัดครั้งนี้แม้จะมีผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บเป็นจำนวนมาก แต่งานก็ยังดำเนินต่อ “เศษของปืนใหญ่ที่ระเบิดครั้งนั้นกระเด็นไปไกลมาก บางชิ้นกระเด็นมาถูกบ้านเรือนทางฝั่งพระนคร แต่ก็ไม่ถูกผู้คนบาดเจ็บ นอกจากผู้ที่อยู่บริเวณวัดเท่านั้นละครและการมหรสพต่าง ๆ ซึ่งได้เตรียมว่าจะเล่นกันอย่างขนานใหญ่ในคืนวันนั้นหยุดหมดด้วยความเศร้าโศกและถือกันว่าเหตุการณ์เช่นนั้นขึ้นเป็นลางร้าย ถึงเช่นนั้นก็ดี พอรุ่งขึ้นก็มีงานและการมหรสพต่อไปอีก ๑๖ วัน” ซึ่งนั่นย่อมแสดงว่างานวัดนั้นสนุกสนานยิ่งใหญ่อีกแม้จะมีเหตุการณ์เลวร้ายเพียงใด งานก็ยังสามารถดำเนินต่อได้

งานวัดอีกงานหนึ่งที่มีการบันทึกไว้คืองานวัดภูเขาทองที่จัดเพื่อฉลองภูเขาทองที่สร้างเสร็จในรัชกาลที่ 4 มีประกาศ เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม ร.ศ.118(รัชกาลที่ 5) ว่า “ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปีชวด ฉศก จุลศักราช 1226 มีงานพระเมรุบรมบรรพตท้องสนามหลวงแล้ว ทรงพระราชดำริเริ่มสร้างพระเจดีย์บนยอดภูเขาทอง ครั้นถึงเดือน 6 ปีฉลู สัปตศกจุลศักราช 1127 ได้เสด็จพระราชดำเนินไปก่อพระฤกษ์ และโปรดเกล้าฯ ให้มีละครข้างในเป็นการฉลองด้วย โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อภูเขาทองว่าบรมบรรพต” และในสมัยรัชกาลที่ 4 นั้นก็ได้มีการนัดไหว้พระและปิดทองที่พระบรมบรรพตนี้บ้างแล้ว ทั้งนี้ก็เพื่อให้เหมือนกับภูเขาทองที่อยุธยา แต่การไหว้พระในครั้งนั้นค่อนข้างจะสนุก มีการเล่นแข่งเรือ ร้องเพลงเรือ เล่นดอกสร้อยสักวา จุดดอกไม้ไฟทั้งในน้ำและบนบก บ้านเรือนผู้คนปลุกอยู่ตามริมคลองมาก เรือแพก็มากมาย ฉะนั้นความสนุกในครั้งนั้นจึงไปรวมอยู่ในน้ำมากกว่าบนบก โดยงานไหว้พระกำหนดในเดือน 12 ซึ่งมีน้ำมากเหมาะแก่การแข่งเรือ คลองมหานาคในสมัยนั้นก็มีชื่อเสียงน่าเที่ยว โดยเฉพาะเกาะขายซีที่อยู่กลางน้ำนั้นนับเป็นจุดศูนย์กลางของผู้มาชุมนุม(สมบัติ พลายน้อย. 2525: 241-242.)

4.3.2 งานวัดเบญจมบพิตรและนิทรรศการภาพพระนักษัตรประภค(ศักดิ์ ศิริพันธ์, 2535: 92-104)

พ.ศ.2447 เป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ทรงสนพระราชหฤทัยการถ่ายภาพอย่างจริงจัง ปีนี้จึงเป็นปีทองของการถ่ายรูปในเมืองไทย ปีนี้เองพระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดห้องสำหรับถ่ายรูปในงานไหว้พระวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม พระองค์ทรงถ่ายรูปด้วยพระองค์เองพร้อมกับโปรดเกล้าฯ ให้มีการจำหน่ายรูปถ่ายเพื่อนำเงินไปช่วยในการสร้าง

พระอาราม ซึ่งปรากฏหลักฐานใน“รายการพระราชกุศลในการสถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ร.ศ.123” ดังนี้(วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม, 2538ข: 156)

ประกาศแม่พระราชกุศล

ในการที่จะตั้งเข้าหมุกกันนำรูปถ่ายถ้ำมองมาตั้ง แลถ่ายรูปสำเร็จในทันใด ที่ร้านหลวงวัดเบญจมบพิตร ในกำหนดงานปีครั้งนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แม่พระราชกุศลมายังท่านทั้งปวงผู้เล่นถ้ำรูปด้วยกล้องขนาดเล็ก ขอให้หมึกน้ำใจศรัทธานำรูปของตัวซึ่งได้ถ่ายไว้ จะเป็นได้จัดบรรจุถ้ำมองไว้แล้วก็ดี ยังไม่ได้บรรจุส่งมาแต่แผ่นกระจกก็ดี เพื่อจะได้ให้ผู้ซึ่งมาดูได้ความพอใจแลให้เงินช่วยในการสร้างพระอารามตามแต่จะได้อันใดทำบุญด้วยฝีมือ พร้อมทั้งสร้างความสะดวกที่เล่นถ้ำรูปนั้นด้วย การที่จะจัดนั้นต่อไปดังนี้

1. บรรดาผู้ซึ่งมีแต่รูป ไม่มีตักสิโไฟเตถ้ำมอง ฤมิตักสิโไฟแต่แต่กลัวว่าหมุกกันมากจะเสีย ขอให้นำแผ่นกระจกรูปมาส่งที่กรมหมื่นสรรพศาสตรศุภกิจ แลพระยานุรักษ์รัตนราชพัลลภที่สวนดุสิต จะเริ่มรับตั้งแต่วันที่ 12 ธันวาคม ไปจนถึงงาน จะตรวจตราไม่ให้สับปนกับของผู้อื่น กันไว้ปนพวก
2. ผู้มีตักสิโไฟเตถ้ำมอง ให้นำมาส่งในวันที่ 18 ฤวานที่ 19 ธันวาคม จะได้จัดตั้งให้ทันในวันที่ 20 ซึ่งเป็นวันเริ่มเปิดตลาดนั้น
3. ถ้าผู้ใดไปดูครั้งหนึ่ง ไม่ว่าจะช้าหรือเร็วเพียงใด จะได้เก็บเงินตามสมควรทุกครั้ง
4. บรรดาผู้ซึ่งได้ส่งรูปมาช่วยในการพระราชกุศลนี้ จะนับว่าเป็นเจ้าของ จะได้ประโยชน์ได้เปล่าไม่ต้องเสียเงิน แลต้องเป็นผู้ช่วยจัดรูปที่จะให้คนดู ถ้ามีเวลาว่างฤพาใจจะมาช่วยรับแขกที่จะมาดู ก็จะเป็นที่พอพระราชหฤทัย
5. จะได้จัดห้องสำหรับถ้ำรูปไว้ห้องหนึ่ง จะได้ทรงถ่ายเองด้วยพระหัตถ์ ถ้าผู้ถ่ายไม่พอใจ ก็จะโปรดให้ผู้อื่นถ่าย จะพิมพ์ให้แล้วเสร็จในกลางคืนวันนั้น ให้เจ้าของมารับเมื่อเวลาจะกลับไปจากวัด เว้นไว้แต่ถ้าถ่ายเวลาจวนเลิกซึ่งจะพิมพ์ไม่ทันจึงจะได้นำไปคืนต่อไป
6. รูปนั้นจะพิมพ์ในแผ่นกระจกสำหรับไปสอดในถ้ำมองก็ได้หรือจะพิมพ์ลงกระดาษก็ได้จะให้เข้ากรอบด้วยก็ได้ จะพิมพ์ในโปรสเนียร์ซึ่งจะเตรียมไว้วันเพาก็ได้ตามแต่ผู้ถ่ายจะสั่ง จะได้เก็บเงินเข้าวัดตามสมควร
7. รูปที่ถ่ายใหม่ๆ ถ้าเจ้าของไม่ยอมให้ขายก็จะไม่ขาย ถ้าเจ้าของยอมให้ขายผู้ใดอื่นๆ จะไปขอซื้อรูปนั้นก็ขายให้ตามแต่จะทำได้ การถ้ำรูปนี้ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์จะได้เปนแม่กองล้างแลพิมพ์

แม่พระราชกุศล มาวันที่ 13 ธันวาคม รัตนโกสินทร์ศก 123

และในปีต่อมา คือ พ.ศ.2448 ได้มีการจัดงานวัดเบญจมบพิตรอย่างมโหฬารอีกครั้ง มีการออกร้านขายของนานาชนิดถึง 63 ร้าน และมีร้านขายรูปถ่ายของหลวงรวมอยู่ด้วย นอกจากการออกร้านแล้วยังมีการมหรสพรวมทั้งเครื่องดูเล่น เช่น รูปถ่ายกระดิกได้และถ้ำมอง จุดเด่นของงานปีนี้คือมีการประกวดรูปถ่าย ดังรายละเอียดที่ระบุใน“รายการพระราชกุศลในการสถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม รัตนโกสินทร์ศก 125” ดังนี้(วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม, 2538ข: 160)

ประกาศการอวดรูปถ่าย

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์ฯ รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศแจ้งความแก่บรรดาผู้ที่เล่นถ่ายรูปให้ทราบทั่วกันว่า ในการไหว้พระวัดเบญจมบพิตรกลางเดือนอ้ายปีนี้ จะโปรดให้มีการอวดรูปซึ่งเป็นฝีมือของผู้ถ่ายเล่น และจะโปรดให้มีการตรวจตัดสินว่ารูปใดดี ควรได้รับพระราชทานเหรียญทอง เหรียญเงินหรือเหรียญทองแดงอย่างใด ก็จะมีโปรดเกล้าฯ พระราชทานเหรียญอย่างนั้น ๆ เป็นรางวัลตามสมควร

รูปที่จะส่งมานั้น มีข้อกำหนดเพียงว่าต้องเป็นรูปที่ผู้ส่งได้ถ่ายเอง และขอให้ชานานามสำหรับเรียกรูปนั้นด้วย แต่จะเป็นรูปขนาดใด ๆ และจะส่งคนละกี่แผ่นก็ได้ไม่ห้ามปราม รูปถ้ามองสองตาอย่างเล็ก ขนาดที่ถ่ายด้วยกล้องเวริสโคปเป็นต้นนั้น จะตัดสินรางวัลเป็นส่วนหนึ่ง เฉพาะรูปขนาดนั้นเอง ไม่พ้องกับรูปขนาดอื่น อนึ่งรูปที่ส่งมาประกวดนั้น ถ้าเป็นรูปถ้ามองสองตาไม่ต้องมีกรอบ แต่ถ้าเป็นรูปเดี่ยวขอให้เข้ากรอบมาสำหรับติดฝาด้วย ผู้ใดจะส่งรูปถ่ายมาอวดในงานนี้ ขอให้ส่งรูปนั้นมายังกรรมการ ณ วัดเบญจมบพิตร กำหนดตั้งแต่วันที่ 4 ธันวาคม จนถึงวันที่ 8 ธันวาคม

ประกาศแจ้งความมา ณ วันที่ 23 เดือนพฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก 124

ในการประชันรูปครั้งนั้นแม้ว่าจะมีการประกาศระยะเวลาเปิดรับรูปอย่างกระชั้นชิด(ประกาศลงวันที่ 23 พฤศจิกายน และเปิดรับรูปถ่าย 4-8 ธันวาคม) แต่กลับปรากฏว่ามีผู้ส่งภาพเข้าร่วมจำนวนถึง 140 คน รวมเป็นรูปภาพทั้งหมด 395 ภาพ สามารถแยกประเภทผู้ส่งรูปถ่ายเข้าร่วมประชันได้ดังนี้

1. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	จำนวน 19 รูป
2. สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอและพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า 4 พระองค์	จำนวน 7 รูป
3. พระบรมวงศานุวงศ์ 24 พระองค์	จำนวน 95 รูป
4. ขุนนางและข้าราชการ 33 คน	จำนวน 74 รูป
5. ประชาชนคนไทย 6 คน	จำนวน 11 รูป
6. คนจีน 3 คน	จำนวน 21 รูป
7. คนญี่ปุ่น 2 คน	จำนวน 2 รูป
8. คนต่างชาติเป็นฝรั่ง 67 คน	จำนวน 156 รูป

มีการเตรียมจัดพิมพ์จดหมายเหตุการเสด็จประพาสยุโรปออกจำหน่ายในงานนี้ด้วย แต่การจัดพิมพ์ล่าช้า แต่แสดงถึงแนวคิดที่พัฒนาขึ้นใหม่อีกประการถึงแม้ไม่ได้ปฏิบัติจริง

ผลจากการจัดงานวัดเบญจมบพิตรนอกจากจะส่งผลกระทบต่อการพัฒนาการถ่ายรูปในเมืองไทยแล้ว ยังได้นำเงินที่ได้จากการออกร้านมาใช้ประโยชน์ในการก่อสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ รวมทั้งสะพานพระรูปที่ยังคงเหลือมาอยู่ถึงปัจจุบัน ซึ่งมีจารึกไว้ที่แผ่นโลหะกึ่งกลางของสะพาน ความ

ว่า “สพานพระรูป สพานนี้สร้างขึ้นด้วยเงินค่าขายพระบรมรูปอันจำหลักในแผ่นทองแดงก้ำไหล่ทอง ซึ่งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสรรพศาสตร์สุภกิจถวายช่วยในการปฏิสังขรณ์พระอารามเมื่อ ร.ศ. 119 จึงพระราชทานนามว่าสพานพระรูป สร้างเสร็จเมื่อ ร.ศ.121”

4.3.3 งานชุมนุมมรดยนต์หลวงครั้งแรกในเมืองไทย พ.ศ.2451(กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมานุการ, 2538: 8-13; กรมศิลปากร, 2527: 138-173)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดรถยนต์มากเป็นพิเศษพอกับการถ่ายภาพ พระองค์ทรงโปรดขับรถยนต์ที่นั่งเสด็จประพาสตามถนนสายต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ ในช่วงเวลาเย็นทุกวันไม่ขาด ดังที่ปรากฏในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน แม้กระทั่งเมื่อคราวเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 ถึงกับทรงนำรถยนต์พระที่นั่งไปด้วย ในช่วงปลายรัชกาล ด้วยทรงมีเวลาว่างจากพระราชกรณียกิจมากขึ้น จึงทรงโปรดฯ ให้จัดชุมนุมมรดยนต์หลวงขึ้นเป็นครั้งแรกเพื่อทรงสำราญพระราชหฤทัย และโปรดให้จัดอีกหลายคราวในเวลาต่อมา

งานชุมนุมมรดยนต์หลวงครั้งแรกในเมืองไทยจัดขึ้นวันที่ 3 พฤษภาคม 2451 เพื่อเป็นการรื่นเริงพิเศษและทรงสำราญพระราชอิริยาบถ ทรงชักชวนบรรดาเจ้านาย ข้าราชการ พ่อค้า และทูตานุทูตที่มีรถยนต์ส่วนตัวให้เข้าร่วมในขบวนดังกล่าว นอกจากนี้ยังทรงพระกรุณาให้เชิญเจ้านายและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ยังไม่มีรถยนต์ส่วนตัวให้มานั่งรถยนต์หลวงได้เป็นกรณีพิเศษ ทรงกำหนดจุดเริ่มต้นตั้งขบวนอยู่ที่ถนนเบญจมาศในพระราชวังสวนดุสิต มีรถยนต์เข้าร่วมขบวนทั้งสิ้น 98 คัน เริ่มขบวนด้วยรถยนต์พระที่นั่งชื่อทศมารุต ตามด้วยรถของกรมหลวงราชบุรีฯ รถหลวง ถัดไปเป็นรถของบรรดาเจ้านาย ข้าราชการ ทูตานุทูต และพ่อค้านายห้างเป็นลำดับสุดท้าย ครั้นเวลาบ่ายสี่โมงเศษขบวนรถยนต์เริ่มออกจากพระราชวังสวนดุสิต ข้ามคลองเปรมประชากร เลี้ยวมุมวังกรมหลวงชุมพรฯ ถึงสี่แยกถนนกรุงเกษมเลี้ยวข้ามสะพานยศเสไปตามถนนสระปทุม เลี้ยวขวาไปถนนสนามม้าจนสุดถนน เลี้ยวขวาขึ้นสะพานเฉลิม 42 ผ่านถนนหัวลำโพง ถึงสามแยกเข้าถนนเจริญกรุง ข้ามสะพานดำรงสถิตย์ไปตามถนนเจริญกรุงจนถึงสนามไชย เลี้ยวขวาตรงไปถนนราชดำเนินใน ผ่านถนนราชดำเนินกลางและถนนราชดำเนินนอก ข้ามสะพานมัทมาพริ้งสรรค์ จนถึงที่หมายเดิมคือถนนเบญจมาศแล้วตรงเข้าพระราชวังสวนดุสิต ทรงโปรดให้จอดรถทั้งหมดไว้ที่สนามหน้าพระที่นั่งอภิเศกดุสิต ส่วนรถพระที่นั่งทรงขับเข้าจอดประทับที่สวนแ่งเต็ง หลังจากนั้นทรงจัดเลี้ยงน้ำชาและมีการจับฉลากรางวัลแก่ผู้ที่เข้าร่วมขบวน สิ่งของที่จับฉลากล้วนแต่เป็นอุปกรณ์เครื่องใช้สำหรับรถยนต์ พระองค์ทรงสำราญพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง ในระหว่างเคลื่อนขบวนรถยนต์หลวงนั้น ได้มีประชาชนจำนวนมากพากันมาเฝ้าแห่แห่นชมพระบารมีด้วยความตื่นเต้นทั้งสองข้างทาง

งานชุมนุมรถยนต์ครั้งที่สองจัดเป็นส่วนหนึ่งของงานพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก ร.ศ.127(11-18 พฤศจิกายน 2451) โดยในงานเริ่มวันที่ 11 พฤศจิกายน ทรงวางศิลาเก็จพระฤกษ์พระที่นั่งอนันตสมาคม การถวายพระบรมรูปทรงม้าและพระราชทานธงประจำกองทหาร วันที่ 12-13 มีการสำคัญเนื่องในพระราชพิธีคือ“การแห่รถโมเตอร์คาร์” และ“การจัดกระบวนรถในการแห่ถวายไชยมงคล” จากบันทึกปรากฏการณ์ที่ร่วมขบวนประกอบด้วยรถพระที่นั่ง 2 คัน รถกระบวนแห่ 110 คัน และจากรูปถ่ายที่บันทึกภาพรถที่เข้าร่วมขบวนนั้นต่างประดับตกแต่งอย่างสวยงามวิจิตรเป็นต้นว่า รถพระที่นั่งที่ตกแต่งประดับตกแต่งเป็นรูปนารายณ์ทรงครุฑ รถฟองฟ้าของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ตกแต่งเป็นนกกระเรียนที่กำลังกระพือปีกบิน ฯลฯ และจากหลักฐานภาพถ่ายนั้นปรากฏภาพประชาชนเต็มสองฟากข้างถนนเพื่อชมขบวนแห่รถ

4.3.4 การแสดงกลสิกรรมและพานิชการ(พ.ศ.2450, 2453 และ 2454)

4.3.4.1) การประกวดพันธุ์ข้าว (ฉัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, 2524: 242-243)

มีการจัดการประกวดพันธุ์ข้าวครั้งแรกที่เมืองชัยภูมิ ร.ศ.126 (พ.ศ.2450) ตามพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ 5 ที่จะ“ทรงทะนุบำรุงการเพาะปลูกข้าวซึ่งเป็นสินค้าใหญ่อันสำคัญของประเทศสยามให้เจริญดีมีราคายิ่งขึ้น แลต้องตามความต้องการของโลก”

รัตนโกสินทร์ศก 127 (พ.ศ.2451) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงเกษตรธิการขยายการประกวดพันธุ์ข้าวให้กว้างขวางยิ่งขึ้นกว่าครั้งแรก คือ “ให้รวบรวมพันธุ์ข้าวต่าง ๆ ทุกมณฑลทั่วทั้งพระราชอาณาจักร โดยครั้งนี้โปรดเกล้าฯ ให้จัดขึ้นในพระมหรานครซึ่งเป็นที่ประชุมพ่อค้าพาณิชใหญ่น้อย แลอาณาประชาราษฎร์ ด้วยในพระมหรานครนั้นมีทางติดต่อไปมาทั้งทางบกและทางน้ำในระหว่างหัวเมืองมณฑลต่าง ๆ ที่จะเข้ามาสู่พระมหรานครได้โดยสะดวก ด้วยอาศัยทางรถไฟ เรือกลไฟ เรือยนต์ที่มีอยู่โดยทั่วไปนั้นก็โดยทรงพระมหากรุณาธิคุณที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีขึ้น พาหนะพิเศษเหล่านี้นับว่าเป็นกำลังอันสำคัญสำหรับพ่อค้าและราษฎรทั่วไป จะไปมาค้าขายถึงกันแลกันได้โดยสะดวก ไม่พักต้องยากลำบากเสียเวลาเหมือนแต่หนหลัง บรรดาพ่อค้าและราษฎรที่อยู่ห่างไกลก็สามารถมาดูการประกวดนี้ได้โดยสะดวก”

4.3.4.2) การแสดงกลสิกรรมและพานิชการ พ.ศ.2453(ฉัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, 2524: 240-250)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงเกษตรธิการจัดขึ้นระหว่างวันที่ 17-24 เมษายน 2453 ที่ตำบลประทุมวัน โดยทรงพระราชดำริเห็นว่าเป็นทำเลที่เหมาะสมและสมควรก่อสร้างให้เป็นการถาวรได้ กระทรวงจึงได้เตรียมแผนผังดำเนินการก่อสร้างและตกแต่งสถานที่ตั้งแต่เดือนมีนาคม พ.ศ.2452 โดยกระทรวงเกษตรธิการมีความมุ่งหมายจะขยายการประกวดพันธุ์ข้าวในสมัยนี้ให้กว้างขวางออกไปกว่าที่เคยมีมา จึงได้

พิมพ์ประกาศชี้แจงความมุ่งหมายแจกจ่ายแก่ราษฎรและพ่อค้าให้ทราบทั่วกัน เพื่อจะได้ชักนำและปลุกน้ำใจคนเหล่านั้นให้นำสิ่งของที่ตนเพาะปลูกหรือจัดทำขึ้นเองมาตั้งแต่งแสดงให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น และมีการแบ่งการประกวดออกเป็น 6 แผนก คือ

1. แผนกพันธุ์ข้าว
2. แผนกผลไม้กับเปลือกมัน
3. แผนกรังไหมเส้นไหม
4. แผนกสัตว์พาหนะ
5. แผนกปศุสัตว์
6. แผนกเครื่องจักรทำนา

ในงานครั้งนี้นอกจากจะได้จัดให้มีการประกวดพันธุ์ข้าว พืชผล มูลผลอาหารและสัตว์แล้วยังมีการจัดแสดงเครื่องจักรรถยนต์และเครื่องจักรใช้แรงไฟฟ้าที่ใช้ในการกสิกรรมและหัตถกรรม ปรากฏว่ามีผู้นำสิ่งของมาแสดงรอบสถานที่ ประกอบด้วย

ก. พันธุ์ข้าว จากมณฑลกรุงเทพฯ 189 ราย มณฑลกรุงเทพฯ 85 ราย มณฑลนครไชยศรี 138 ราย มณฑลปราจีนบุรี 180 ราย มณฑลนครศรีธรรมราช 202 ราย มณฑลนครราชสีมา 48 ราย มณฑลเพชรบูรณ์ 90 ราย

ข. พืชผลต่าง ๆ เช่น ฝ้าย มะพร้าว พริก ผลไม้ต่าง ๆ เปลือกมัน ถั่ว งา ยาสูบ

ค. สัตว์ต่าง ๆ มีโค กระบือ ม้า สุกร เป็ด ไก่ เป็นต้น

ง. แผนกเครื่องจักรทำนา มีเครื่องจักร ไถนาด้วยแรงน้ำมัน เครื่องนวดข้าว เครื่องสีข้าว ร่อนข้าว เครื่องสูบน้ำด้วยแรงไฟฟ้า

จ. เครื่องมือหัตถกรรมของบริษัทต่าง ๆ ในพระนคร

ฉ. เครื่องทอผ้าแบบญี่ปุ่นและแบบไทย กรมเพาะปลูกนำมาแสดงพร้อมทั้งผืนผ้าต่าง ๆ

ในระหว่างเปิดการแสดงกสิกรรมแลพาณิชยกรรมครั้งนี้ กระทรวงเกษตรธิการได้จัดให้มีพนักงานคอยแจกสมุดวิสัยเลี้ยงไก่เปิดแก่ราษฎรที่มาเที่ยวงานนี้วันละ 3 เวลา เพื่อเป็นที่ระลึกของงานและประโยชน์แก่ผู้ที่จะใช้สมุดนั้นต่อไป

4.3.4.3) การแสดงกสิกรรมและพาณิชยกรรม ครั้งที่ 2 พ.ศ.2454(สมัยรัชกาลที่ 6)(ฉัฐวุฒิ สุทธิสงคราม 2524: 260-268; คณะอำนาจการ, 2470: 145-153)

งานนี้เป็นงานต่อเนื่องที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 มีการซ่อมแซมปรับปรุงสถานที่จัดงาน ณ สระประทุมวัน อย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่เสร็จงานครั้งก่อน ซึ่งมีการเตรียมสถานที่เพื่อ“เป่นที่แสดงกสิกรรมและพาณิชยกรรม และเป็นที่สำหรับมหาชนได้ไปเที่ยวชมเล่นเพื่อเป็นการรื่นเริงบรรเทิงใจผ่อนคลายเกษมสำราญ” มีการเตรียมพื้นที่เพื่อจัดตั้งสิ่งของซึ่งราษฎรมณฑลต่าง ๆ และพ่อค้านำ

มาแสดงจนกระทั่งแล้วเสร็จในวันที่ 8 เมษายน พ.ศ.2454 การแสดงครั้งนี้ได้เพิ่มการจัดแสดงออกเป็น 15 แผนก ได้แก่

- (1) พันธุ์ข้าว, มูลผลอาหาร เช่น ข้าว, ถั่ว, งา, เผือก, มัน, และผลไม้ต่าง ๆ เป็นต้น
- (2) ไหม, ฝ้าย, นุ่น, และป่าน, ปอ เป็นต้น
- (3) ยางไม้ต่าง ๆ เช่น ยางกะดัง กะดิว(ยางอินเดียรับเบอร์) รง, แลร์ก เป็นต้น
- (4) เปลือกไม้ต่าง ๆ ที่เป็นสินค้า เช่น สีสียด เป็นต้น
- (5) แร่ธาตุต่าง ๆ
- (6) เครื่องเทศต่าง ๆ เช่น เร่ว, กระวาน, และลูกจันทน์ เป็นต้น
- (7) ไม้หอมต่าง ๆ เช่น กฤษณา, กะลัมพู เป็นต้น
- (8) ยาสูบ
- (9) ของป่าต่าง ๆ เช่น ขี้ผึ้ง, ครั่ง, และชัน, น้ำมันยาง เป็นต้น
- (10) น้ำตาลต่าง ๆ เช่น น้ำตาล โตนค และน้ำตาลทราย เป็นต้น
- (11) สบู่ต่าง ๆ ที่ทำขึ้นในประเทศไทย
- (12) สัตว์พาหนะต่าง ๆ เช่น สุกร, เบ็ด, ไก่ เป็นต้น
- * (14) เครื่องจักร, เครื่องยนต์, เครื่องไฟฟ้า, และเครื่องมือที่ใช้ในการกลกรรมแลหัตถกรรม
- (15) สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ซึ่งทำขึ้นในประเทศไทย ด้วยฝีมือที่เป็นสินค้า”

งานครั้งนี้จัดขึ้นระหว่างวันที่ 8-19 เมษายน 2454 มีการเปิดให้มหาชนเข้าชมสิ่งของพิพิธภัณฑ์เครื่องจักรเครื่องยนต์และสัตว์ต่าง ๆ อย่างไรก็ตามงานนี้ไม่ได้จัดให้มีมหรสพเอกรีกครึกครื้นเพราะอยู่ในระหว่างความเศร้าโศกของชนชาวไทยจากการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(23 ตุลาคม 2453) แต่ราษฎรและพ่อค้าที่เข้าชมงานต่างก็มีความชื่นชมและนิยมพากันไปชมการแสดงเป็นอันมากคิดเฉลี่ยจำนวนคนที่ไปที่ขางานนี้ตั้งแต่เช้าจนถึงเย็นวันหนึ่งตกประมาณ 10,000 คนเศษ(ประชากรกรุงเทพฯในสมัยนั้นประมาณ 600,000 คนเศษ) และถ้าจะเทียบจำนวนคนที่ไปชมเมื่อปี พ.ศ.2453 ก็ไม่สู้จะลดหย่อนมากนัก

ในระหว่างที่เปิดการแสดงกลกรรมและพาณิชการศกนี้ กระทรวงเกษตรการได้พิมพ์หนังสืออันเกี่ยวกับการแนะนำชี้แจงเรื่องเพาะปลูก เรื่องเลี้ยงไหม ทำไหม และเรื่องทอผ้าสำหรับแจกประชาชนที่ไปชมการแสดง โดยการพิมพ์ครั้งนี้เป็นการสรุปบทเรียนจากการพิมพ์ในครั้งก่อนไว้ว่า “ในแผนกสัตว์นั้นมีเบ็ด ไก่เป็นต้นที่กระทรวงได้พิมพ์สมุดขนาดย่อมแนะนำในการผสม

และเลี้ยงสัตว์เหล่านี้แจกจ่ายไปแล้วนั้น ก็เห็นได้ว่ามีผู้นิยมและพากันเลี้ยงไก่อมากขึ้นและดีขึ้น ดังเห็นปรากฏได้ในการแสดงครั้งนี้”

การจัดงานครั้งนี้ได้มีการวิจารณ์ในหนังสือพิมพ์ “...มีผู้ออกความเห็นตักเตือนไว้ ในหนังสือพิมพ์บางกอกไทมส์บางข้อ ซึ่งเราเห็นว่าจะเปนคุณประโยชน์แก่งานพิพิธภัณฑ์ทุกคราวที่อาจได้มีต่อไปอยู่บ้าง จึงคัดมาลงไว้ต่อไปนี้ ผู้แทนผู้หนึ่งได้ตักเตือนว่าในการที่จะให้ผู้ที่มาในงานทราบความละเอียด ควรจะมีป้ายกระดาษพิมพ์ด้วยอักษรขนาดใหญ่ราว ๒ นิ้วหรือนิ้วครึ่งก็ได้ ข้อความในป้ายนั้นควรจะต้องแจ้งให้ทราบว่าของที่แสดงนี้มาจากแห่งใดและมีสิ่งขบปอกประวัติไว้ด้วย....การที่จะรวบรวมผลไม่ให้ได้เป็นอย่างดีนั้น ทำเช่นนี้ย่อมไม่เปนผล แต่จะทำได้และทั้งเป็นการทำนุบำรุงให้ผลไม่ดีขึ้นก็แต่จัดให้มีงานแสดงตามวัดต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ ไม่ต้องใหญ่โตนัก ตามโอกาสตามฤดูกาลของผลไม้นี้ต่าง ๆ กัน. . .และงานเช่นนี้ย่อมจัดให้แสดงในลานวัดได้โดยง่าย”

และงานที่น่าจะได้รับความคิดต่อเนื่องจากการจัดงานการแสดงกสิกรรมและพาณิชยกรรม คือ การรื้อฟื้นพระราชพิธีรดพระนังคัลขึ้นมาใหม่ในปี พ.ศ.2458 ซึ่งงานนี้ยังคงสืบทอดต่อเนื่องมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

4.3.5 แนวคิดและการเตรียมงานสยามรัฐพิพิธภัณฑ์ พ.ศ.2468(สุทธิลักษณ์ อำพันวงศ์, 2525: 95-104; คณะอำนาจการ, 2468)

พ.ศ.2468 มีการตระเตรียมงานสยามรัฐพิพิธภัณฑ์ รัชกาลที่ 6 พระราชทานที่ดิน 360 ไร่ให้เป็นสมบัติของชาติเพื่อการจัดงาน คาดหมายจะให้เป็งานแสดงสินค้าครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดครั้งแรกของชาติ เพื่อช่วยภาวะเศรษฐกิจของชาติที่ตกต่ำ และเพื่อเป็นไปตามอย่างการแสดงสินค้าในต่างประเทศ เช่น อังกฤษ และฝรั่งเศส ซึ่งช่วยให้กระแสเงินหมุนเวียนดีขึ้น พร้อมกับทรงสละพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์มอบให้รัฐบาลรับภาระในการจัดงานให้ทันฤดูหนาวปลาย

ภายหลังจากการจัดงานนี้ ยังทรงพระราชดำริว่าเมื่อเสร็จงานจะจัดให้เป็นสวนพฤกษชาติสาธารณะเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชน จึงได้พระราชทานนามว่า“ลุมพินี” การก่อสร้างเริ่มด้วยการตัดถนน ขุดถมตัดแบ่งบริเวณตามแผนงาน เป็นเกาะลอยกลางน้ำมีสะพานสวยงาม มีเสาโคมไฟกลางถนน หอนาฬิกาแบบจีน ศาลา ไทย เก๋งจีน รวมทั้งร้านค้า บนเกาะลอยได้ปลูกพันธุ์ไม้หลายร้อยชนิด จัดให้มีป้ายบอกชื่อไว้ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ

ด้านการแสดงสินค้าได้มีการรวบรวมผลิตผล แร่ธาตุ อัญมณี ศิลปวัตถุ เครื่องมือ กสิกรรม อุตสาหกรรม เครื่องเหล็ก เครื่องปั้นดินเผา เครื่องไม้ เครื่องถมและศิลปวัตถุทุกชนิดในประเทศมาจัดแสดง เพื่อให้ชาวไทยและชาวต่างประเทศที่สนใจสินค้าจะได้สั่งซื้อในภายหลัง รวมทั้งยังมีเอกชน หน่วยราชการ องค์กรค้า บริษัทต่าง ๆ เข้าร่วมออกร้านเป็นจำนวนมาก

ด้านมหรสพได้ตกแต่งอย่างสวยงามให้สมกับเป็นงานใหญ่ แต่ขณะที่เตรียมงาน รัชกาลที่ 6 ประชวรพระนาภีและเสด็จสวรรคตอย่างรวดเร็วในคืนวันที่ 25 พฤศจิกายน 2468 เป็นเหตุให้งานสยามรัฐพิพิธภัณฑ์ต้องล้มเลิกไป

อนุสรณ์ของงานที่ตกทอดมาถึงปัจจุบันได้แก่หนังสือที่ระลึกสยามรัฐพิพิธภัณฑ์ สวนลุมพินี พระพุทธศักราช 2468 The Souvenir of the Siamese Kingdom Exhibition of Lumbini Park B.E.2468 トラไปรษณียากรซึ่งกรมไปรษณีย์จัดพิมพ์ในชุดมั่งคั่งศิลปะ ประกอบด้วยราคา 1, 2, 3, 5, 10 และ 20 บาท เป็นภาพพระที่นั่งมั่งคั่งศิลปะอาสน์ มีข้อความ“สมโภชศิริราชสมบัติเสมอด้วย รัชกาลที่ 2 พ.ศ.2468” นอกจากนั้นยังได้นำตราไปรษณียากรรุ่น“อากาศไปรษณีย์” มาพิมพ์เพิ่มเติมว่า“สยามรัฐพิพิธภัณฑ์ 2468” ส่วนอนุสรณ์การเตรียมงานด้านอื่นยังมีการเปิดสัมปทานเส้นทาง รถรางจากบางรักเลียบบคลองสีลมผ่านสวนลุมพินีไปตามถนนราชดำริ สิ้นสุดที่ประตูน้ำสระปทุม รวมถึงโรงแรมทันสมัยที่เป็คขึ้นเพื่อรองรับชาวต่างประเทศที่มาเที่ยวงาน

เมื่องานล้มเลิก ร้านค้าก็ต้องรื้อถอน และสถานที่ที่ถูกทิ้งร้างมาจนถึงในต้นรัชกาล ที่ 7 พระยาศุภชราธิบดี(เทียบ อัสวรักษ์)ได้เข้าทำสวนสนุกตามแบบที่มีในสิงคโปร์มีกำหนดเวลา 10 ปี เริ่มจากปี พ.ศ.2472 ซึ่งงานสวนสนุกจะเริ่มจากหัวค่ำไปจนถึง กลางคืน ในงานมีการออกร้านขายของ สารพัด และสวนสนุกแห่งนี้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เคยเสด็จ

4.3.6 การเปิดสถานีวิทยุกระจายเสียงถาวรแห่งแรกในสมัยรัชกาลที่ 7 (สรรพสิริ วิรยศิริ, ในสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว 2537: เอกสารลำดับที่ 6)

เนื่องจากประเทศอยู่ในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอย่างรุนแรง เป็นเหตุให้งานสาธารณะ ในสมัยรัชกาลที่ 7 นั้นมีน้อยมาก อย่างไรก็ตามในสมัยนี้กลับมีบริการสาธารณะที่ยิ่งใหญ่ประการ หนึ่งเกิดขึ้นในสมัยนี้คือการเปิดสถานีวิทยุกระจายเสียงถาวรแห่งแรกในประเทศสยาม ชื่อสถานีวิทยุกรุงเทพมหานคร โดยในวันพุธที่ 25 กุมภาพันธ์ 2473 เป็นวันพระราชพิธีฉัตรมงคลพระบาท สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว วาระอันเป็นมหามงคลนี้ รัชกาลที่ 7 ได้พระราชทานกระแสพระราช คำร์สถ่ายทอดตามสายไปเข้าเครื่องส่งวิทยุกระจายเสียงของสถานีวิทยุกรุงเทพมหานครที่พญาไท ได้ทำการส่งกระจายเสียงกระแสพระราชดำรัสออกอากาศสู่พสกนิกรที่มีเครื่องรับวิทยุในสมัยนั้น

กิจการด้านวิทยุกระจายเสียงเป็นพัฒนาอย่างต่อเนื่อง มีความชัดเจนมาตั้งแต่ต้น รัชสมัย โดยกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธินทรงทดลองรับส่งวิทยุกระจายเสียงที่วังบ้านดอกไม้ และขณะทรงเป็นเสนาบดีว่าการกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม(พ.ศ.2469) ก็ได้จัดตั้ง“กองช่าง วิทยุ”ขึ้นเพื่อดำเนินงานวิทยุกระจายเสียงในกรมไปรษณีย์โทรเลข ส่งกระจายเสียงเป็นประจำมาตั้งแต่วันที่ 31 พฤษภาคม 2471 เรียกชื่อสถานีว่า“4พีเจ” จนกระทั่งในวันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2473 จึงได้มีการเปิดสถานีวิทยุกระจายเสียงถาวรแห่งแรกของไทยขึ้นที่ไฮเต็ลพญาไท ตำบลพญาไทใช้ชื่อ

“สถานีวิทยุกรุงเทพมหานครที่พญาไท” กระจายเสียงในวันแรกด้วยการถ่ายทอดกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเนื่องในพระราชพิธีฉัตรมงคล นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทยที่ประชาชนได้ยินพระสุรเสียงของพระมหากษัตริย์ กระแสพระราชดำรัสตอนหนึ่งกล่าวถึงกิจการวิทยุกระจายเสียงว่า “การวิทยุกระจายเสียงที่ได้เริ่มจัดขึ้นและทำการทดลองตลอดมานั้น ก็ด้วยความหมายว่าจะส่งเสริมการศึกษาการค้าขายและการบันเทิงแก่พสกนิกรประชาชน”

จากตัวอย่างงานที่ได้กล่าวมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นแนวความคิดการจัดงานสาธารณะในประเทศไทยได้ค่อย ๆ ขยายวงกว้างออกสู่ประชาชน อาจจะเป็นด้วยสาเหตุหลายอย่างประกอบเข้าด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นความคลี่คลายของระบบชนชั้น ระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป และสาเหตุอื่น แต่สิ่งที่ปรากฏให้เห็นนั้นแสดงถึงโอกาสในการเข้าร่วมกิจกรรมของประชาชนได้ค่อย ๆ เพิ่มขึ้น จากในสมัยรัชกาลที่ 4 ที่มีเพียงงานวัดของคนทั่วไป และงานพระราชพิธีที่มีผู้เข้าร่วมเพียงเจ้านายและขุนนาง คลี่คลายมาในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการจัดเป็นกิจกรรมสาธารณะเพื่อให้ประชาชนได้ชื่นชมพระบารมี มีการเชิญชวนพ่อค้านายห้างร่วมกิจกรรมโดยที่ประชาชนได้เข้าร่วมเป็นผู้ชม ก่อนที่จะขยายออกเป็นงานสำหรับบุคคลทั่วไปที่มีการจัดแสดงความรู้ทางเทคโนโลยี จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงกับจัดงานสาธารณะที่มีกิจกรรมบริการประชาชนเพิ่มขึ้น เช่น มีการแจกเอกสารสิ่งพิมพ์ แต่เป็นที่น่าเสียดายยิ่งที่งานสยามรัฐพิพิธภัณฑ์ต้องล้มเลิกไป เนื่องจากงานนี้มีความน่าสนใจเป็นพิเศษเนื่องจากมีแนวความคิดการจัดงานให้เป็นเช่นเดียวกันกับงาน Expo ของยุโรปที่มีโอกาสในการนำสิ่งของที่หลงเหลือจากการจัดงานนำมาสร้างเป็นพิพิธภัณฑ์สถาน และถึงแม้งานจะไม่ได้จัดขึ้นจริง แต่ก็ยังมีมรดกตกทอดเป็นสวนลุมพินี ที่มีหอนาฬิกา สวนพฤกษศาสตร์และอื่นๆ หลงเหลือมาจนกระทั่งปัจจุบัน แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายที่แนวความคิดการจัดงานในลักษณะนี้ไม่ปรากฏในสมัยต่อมา

บทที่ 5

รูปแบบและแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ตามที่ไอค่อมให้คำนิยามว่า “พิพิธภัณฑ์สถานเป็นสถาบันถาวรที่สร้างขึ้นเพื่อบริการและพัฒนาสังคม และเปิดบริการแก่สาธารณชนทั่วไป โดยไม่หวังผลกำไร ทำหน้าที่รวบรวม สงวนรักษา วิจัย และจัดแสดงเพื่อประโยชน์ในการศึกษาและความเพลิดเพลินในเรื่องของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม” ดังนั้น หากพิพิธภัณฑ์สถานต้องเป็น“สถาบัน”ที่เป็นรูปธรรม พิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทยที่จะกำเนิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ.2394-2411) เมื่อพระองค์ทรงนำสิ่งของที่รวบรวมไว้ในขณะทรงผนวชและเสด็จจรดงค์ไปตามหัวเมืองมารวมจัดแสดงไว้ ณ พระที่นั่งราชฤดี พร้อมกับเปิดห้องจัดแสดงนี้ให้แก่บ้านแขกเมืองชมเป็นครั้งคราว โดยทรงนำชมด้วยพระองค์เอง พิพิธภัณฑ์ส่วนพระองค์แห่งนี้เองที่มีความใกล้เคียงกับคำนิยามที่ว่าพิพิธภัณฑ์สถานจะต้องเป็นรูปธรรม และจากพิพิธภัณฑ์สถานส่วนพระองค์แห่งนี้เองที่พัฒนามาจนกระทั่งเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในปัจจุบัน

5.1 พิพิธภัณฑ์สถานในสมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ.2394-2411)

5.1.1 การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานส่วนพระองค์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ.2394 โปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดแสดงสิ่งของที่พระองค์ทรงรวบรวมไว้ในขณะที่ยังทรงผนวช และเสด็จจรดงค์ทางภาคเหนือ(พ.ศ.2376) อาทิ ศิลจารีกรูปอุนรามคำแหง ศิลจารีกรูปวัดป่าม่วง พระแท่นมณีงคศิลาบาตร ฯลฯ รวบรวมมาจัดแสดงในพระที่นั่งราชฤดี

ต่อมาเมื่อโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอภิเนาวนิเวศน์ขึ้น โปรดฯ ให้ย้ายสิ่งของจากพระที่นั่งราชฤดีไปยังพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์ในหมู่พระอภิเนาวนิเวศน์ และด้วยทรงเล็งเห็นว่าในรัชสมัยแห่งพระองค์มีพระราชไมตรีกับมหานครใหญ่ในยุโรปและอเมริกา ได้รับเครื่องมรดกบรรณาการหลายอย่าง ควรจัดเก็บรักษาไว้เป็นที่ระลึกทางพระราชไมตรี แต่ครั้งนั้นจะจัดประดับในพระที่นั่งอย่างไทยก็ดูจะไม่เข้ากับเครื่องบรรณาการ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ออกแบบพระอภิเนาวนิเวศน์เป็นอาคารแบบพระราชวังในยุโรป เริ่มลงมือสร้างในปี พ.ศ.2397 แล้วเสร็จและมีพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียรในปี พ.ศ.2402 โดยปรากฏหลักฐานเหตุผลการสร้างในประกาศเทวดาในงานพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียรตอนหนึ่งว่า(ทวีวงศ์ ถวัลยศักดิ์ อ้างถึงใน เอนก นาวิกมูล, 2534: 92-106)

พระที่นั่งมหาราชย์หรือภินวนนิเวศน์นี้ ทรงสถาปนาประดิษฐานขึ้น ทั้งนี้ใช้จะ
 ล้อมหลงมัวเมาด้วยเบญจพิธกามคุณฤดี ไม่เห็นพระไตรลักษณ์และความชราพยาธิมรณ
 สังวัตตุนั้นก็หามิได้ ซึ่งทรงสร้างขึ้นทั้งนี้หวังพระราชหฤทัยจะให้เป็นที่พระเกียรติยศแด่
 พระบารมีแผ่นดินปัจจุบันนี้สืบไปภายหน้าดังหนึ่งพระที่นั่งมหาราชย์เดิม และหมู่
 พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นพระเกียรติยศแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา
 โลก พระที่นั่งพุทธมหาราชย์และโรงช้างเผือกทั้ง 4 เป็นพระเกียรติยศแด่พระบาท
 สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาทเป็นพระเกียรติยศ
 แด่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

อนึ่งในแผ่นดินปัจจุบันนี้ ได้มีทางพระราชไมตรีด้วยพระมหานครใหญ่ๆ ใน
 แผ่นดินยุโรปและทวีปอเมริกาล้วนบรรดาซึ่งเป็นประเทศไม่ต้องขึ้นแก่เมืองอื่นใด
 หลายพระนครมีสิ่งของเครื่องมงคลราชบรรณาการมาถวายเจริญทางพระราชไมตรี
 ล้วนดีๆ หลายอย่างต่างๆ ของจำพวกนี้จะทรงพระราชศรัทธาถวายบูชาพระรัตนตรัย
 ในพระอารามหลวงเสียดีกหาควรไม่ เพราะเหตุที่มาจากแต่เมืองเจ้าของเครื่องราชบรรณาการ
 เหล่านั้นก็เข้ามาเรื่อยๆ แล้วถามว่าเครื่องราชบรรณาการเหล่านั้นยังคงเก็บไว้เป็นที่
 ระลึกถึงทางพระราชไมตรีสืบไปหรือ ครั้นเมื่อจะจัดประดับประดับในพระที่นั่งสร้าง
 อย่างสยามตามอย่างช่างโบราณก็ดูจะพานขัดพระเนตร เป็นที่ยิ้มเย้ยของแขกเมืองที่มา
 แต่ประเทศยุโรปจะฟังว่าได้ ว่าของใช้สำหรับใช้อย่างอื่นเอามาใช้อย่างอื่น เพราะ
 ฉะนั้นจึงโปรดให้ช่างสร้างพระอภิเนาวนิเวศน์ โดยแบบอย่างท่วงทีละม้ายคล้ายกับ
 พระราชนิเวศน์ซึ่งมีในมหานครข้าง โยรปียปฐพี เพื่อจะต้องท่วงทีกับสิ่งเครื่องประดับ
 ประดาที่ได้มาแต่โยรปียมหานครต่าง ๆ ไว้สำหรับรับแขกเมืองและระลึกถึงทางพระราช
 ไมตรีด้วยพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ใน โยรปียปฐพี เพราะทอดพระเนตรเห็นของราชบรรณา
 การพิเศษที่กล่าวมานี้อยู่เรื่อยๆ นั้น

แม้จะยังไม่สามารถสืบค้นถึงทะเบียนสิ่งของที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานส่วน
 พระองค์รัชกาลที่ 4 แต่จากหลักฐานบันทึกเครื่องราชบรรณาการจากประเทศต่าง ๆ ที่เข้ามาเจริญ
 พระราชไมตรีในสมัยนั้น ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าพระองค์จะนำมาจัดแสดงไว้ในพระที่นั่งประพาส
 พิพิธภัณฑ์ อาทิเช่น (เอนก นาวิกมูล, 2534: 97)

1) เซอร์ ยอน บาวริงเดินทางเข้ามาเจริญพระราชไมตรีใน พ.ศ.2398 ถวาย นาฬิกาพกตลับ
 ทองคำ สายสร้อยทองคำ หีบเขียนหนังสือสำหรับเดินทาง รถไฟจำลอง กำปั้นไฟตัวอย่าง กระจก
 ฉากรูปควีนวิกตอเรียเมื่อได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ กระจกฉากรูปควีนวิกตอเรียเมื่อมีบุตร 8 คน เครื่องคิด
 เลข เครื่องเขียนหนังสือ เครื่องโต๊ะเก้าอี้เงิน และของต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก

2) เทาเซนด์ แฮร์ริส เข้ามาทำสนธิสัญญาในปี พ.ศ.2399 ถวายกระจกรูปประธานาธิบดี ฉากแผ่นที่ระย้ากิ่งทองเหลือง กล้องหุ้มทอง ปืนโก(คอลลด์) กระจกเงา สมุดและหมึก เป็นต้น

3) มองติคนี เป็นทูตเข้ามาทำสนธิสัญญาในปี พ.ศ.2399 ถวายรูปพระเจ้าอัมเปรอ เครื่องเทียมน้าลาก ถ้ามอง หีบใส่รูปชกสำหรับดูในถ้ามอง ปืนโก(คอลลด์) หีบแก้วครอบมีนกร่องได้ ฉากแผ่นที่เมืองฝรั่งเศส เป็นต้น

นอกจากอังกฤษ อเมริกาและฝรั่งเศส ที่กล่าวแล้วยังมีประเทศอื่น ๆ ที่ส่งราชทูตเข้ามาทำสนธิสัญญาในเวลาใกล้เคียงกันประกอบด้วยเดนมาร์ก(2401) โปรตุเกส(2402) ฮอลันดา(2403) ปรัสเซีย(เยอรมัน-2405) สวีเดนและนอร์เวย์ พ.ศ.2411 ซึ่งก็คงจะมีเครื่องราชบรรณาการนำมาถวายเช่นเดียวกัน พระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์จึงเป็นพิพิธภัณฑ์สถานที่จัดแสดงเครื่องราชบรรณาการที่มีค่า รวมทั้งสิ่งของที่พระองค์ได้รวบรวมไว้ก่อนหน้านั้นแล้ว สิ่งของที่ใช้ในการจัดแสดงจึงนับได้นำมาสนใจอย่างยิ่ง

5.1.2 แนวความคิดในการพัฒนากิจการพิพิธภัณฑ์สถาน

แม้จะไม่ปรากฏหลักฐานเป็นที่ชัดเจนนักว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ได้รับแนวพระราชดำริในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานจากที่ใดบ้าง แต่เมื่อพิจารณาจากพระราชประวัติของพระองค์ ปรากฏความเป็นได้จาก 2 แนวทาง ดังนี้

1) การผนวช พระองค์ทรงผนวชอยู่นานถึง 26 พรรษา และวัดนั้นถือได้ว่าเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่อีกด้านหนึ่งเกี่ยวกับการเก็บรวบรวมและจัดแสดงสิ่งของ แม้ว่าแนวความคิดด้านนี้ของวัดกับพิพิธภัณฑ์สถานจะไม่ได้ตรงกันเสียทีเดียว แต่ก็คงปฏิเสธไม่ได้ว่าวัดนั้นเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ด้านนี้มาอย่างยาวนาน และการที่พระองค์ทรงผนวชเป็นเวลานานเช่นนั้นจึงมีความเป็นไปได้อย่างยิ่งที่พระองค์จะทรงคุ้นเคยกับวัฒนธรรมการสะสมและทรงนำมาเป็นแนวพระราชดำริส่วนพระองค์ โดยจะเห็นได้จากคราวเสด็จจรดงค์หัวเมืองฝ่ายเหนือในปี พ.ศ.2376 นั้น พระองค์ได้ทรงนำเอาศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ศิลาจารึกวัดป่าม่วง และพระแท่น มนังคศิลาบาตรนำลงมาไว้ที่กรุงเทพฯ

2) การรับศิลปวิทยาจากชาวยุโรป พิพิธภัณฑ์สถานในยุโรปได้เริ่มพัฒนามาตั้งแต่สมัยกรีกโรมัน จนกระทั่งเฟื่องฟูอย่างมากในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา และพัฒนาเป็นพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับประชาชนในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 22 โดยที่รัฐและหน่วยงานสำคัญมักจะเป็นผู้ดำเนินการ อาทิ พิพิธภัณฑ์สถานของมหาวิทยาลัยออกฟอร์ด(2226) บริติชมิวเซียมในลอนดอน(2256) พิพิธภัณฑ์ชาลสตันในอเมริกา(2319)หรือพิพิธภัณฑ์ลูฟวร์ในฝรั่งเศส(2336) Victoria and Albert Museum ในลอนดอน(2395) พิพิธภัณฑ์ผ้าเมืองลียงส์(Lyons/2398)

ในช่วงที่รัชกาลที่ 4 เสด็จขึ้นครองราชย์ ตรงกับช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นเวลาเดียวกับที่ประเทศต่าง ๆ ในยุโรปสนใจเก็บรวบรวมวัตถุสิ่งของเครื่องใช้พื้นบ้านตั้งเป็นพิพิธ

ภัณฑารักษ์ชาติพันธุ์วิทยา(Museum of Ethnology) พิพิธภัณฑ์ชาติวงศ์วรรณา(Museum of Ethnography) พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน(Folk Museum) ขึ้นเพื่อการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มชนต่าง ๆ ไว้ บางแห่งจัดเป็นแบบหมู่บ้านชนบทจริง บางแห่งจัดแสดงแบบกลางแจ้ง(Open Air Museum) พร้อมกันนั้นยุคนี้ก็ยังเริ่มมีการจัดพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีขึ้นเพื่อเป็นที่เก็บรักษาผลงานการประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์อันเป็นผลงานจากอัจฉริยภาพของมนุษย์ เช่น พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์แห่งลอนดอน

แนวความคิดเรื่องพิพิธภัณฑ์สถานจึงเป็นเรื่องที่อยู่ในความสนใจของชาวยุโรป และชาวยุโรปที่เดินทางเข้ามาพำนักในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก มีความเป็นไปได้ว่าพระองค์ทรงมีโอกาสที่จะมีการแลกเปลี่ยนในเรื่องพิพิธภัณฑ์สถานอันเป็นเรื่องที่ชาวยุโรปสนใจ หลักฐานที่อาจจะนำมาใช้อันอื่นในเรื่องนี้ได้บ้างคือนิราศลอนดอนของหม่อมราชวงศ์ทิพย์ทิพทินท์ภักดีในคราวที่ราชทูตไทยไปลอนดอนในปี พ.ศ.2400 ที่มีการกล่าวถึงการเข้าชมนิทรรศการและพิพิธภัณฑ์สถานหลายแห่ง อันแสดงถึงความสนใจในงานพิพิธภัณฑ์สถานของชนชั้นสูงได้เป็นอย่างดี และองค์รัชกาลที่ 4 เองก็ยังนับเป็นผู้ที่พร้อมจะเปิดรับวิทยาการใหม่ ๆ อยู่แล้ว

5.1.3 เหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับกิจการพิพิธภัณฑ์สถาน ในสมัยรัชกาลที่ 4

พ.ศ.2400 เมื่อรัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งอภิเนาวนิเวศน์ ได้ย้ายสิ่งของจากพระที่นั่งราชฤดี ไปไว้พระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์ในหมู่พระอภิเนาวนิเวศน์ สาเหตุที่ทรงสร้างพระอภิเนาวนิเวศน์เพื่อเป็นอนุสรณ์สถานดังรัชกาลก่อน ๆ ทรงปฏิบัติสืบมา พระอภิเนาวนิเวศน์เป็นอาคารแบบฝรั่งตามลักษณะพระราชวังในยุโรป และจัดให้พระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์เป็นสถานที่รวบรวมสิ่งของต่าง ๆ จากบันทึกของราชทูตปรัสเซีย(เยอรมัน)ที่ได้เข้ามา ณ พระอภิเนาวนิเวศน์ใน ปี พ.ศ.2405 ได้บันทึกข้อความตอนหนึ่งไว้ว่า “จากท้องพระโรง ทูตและคณะได้รับเชิญให้ไปยังพระที่นั่งในบริเวณพระบรมมหาราชวังซึ่งสร้างตามแบบยุโรป ทางปีกด้านข้างตึกมีป้าย ROYAL MUSEUM และมีข้อความว่า PROTECT THIS MUSEUM และ RESPECT THIS ORDINANCE บันไดซึ่งนำสู่พระที่นั่งนั้นกว้างและมีสองระดับ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาทรงต้อนรับแขกตรงประตู แล้วทรงนำไปยังห้องกว้างตกแต่งสวยงาม. . .พื้นห้องปูพรมสีแดง ผาผนังและเพดานประดับด้วยไม้ บนโต๊ะและตู้รอบ ๆ มีหุ่นจำลองภาพท้องฟ้าและดาวนพเคราะห์ พร้อมทั้งเครื่องมือฟิสิกส์ คณิตศาสตร์และลูกโลกตั้งอยู่”(เคลาส เวงค์และเคลาส โรสเซ็นแบร์ก (บรรณาธิการ), 2520: 35-36. อ้างถึงใน กรมศิลปากร, 2536: 23) การจัดแสดงในพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์เป็น Private Museum ที่นับเป็นก้าวแรกที่สำคัญของกิจการพิพิธภัณฑ์สถาน

พ.ศ.2399 จัดแสดงสิ่งของภายในพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์ เปิดให้เฉพาะแขกเมืองเข้าชม

พ.ศ.2400 โปรดฯ ให้ราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ คณะทูตที่เดินทางไปอังกฤษ นั้นนอกจากความสำคัญด้านอื่น ๆ ที่จะไม่กล่าวถึงในที่นี้แล้ว หม่อมราโชทัยซึ่งเดินทางไปพร้อมกับ คณะทูตในฐานะล่าม ได้บันทึกการเดินทางไว้ในนิราศลอนดอน* บันทึกการเข้าชมพิพิธภัณฑ์สถาน และนิทรรศการในต่างประเทศ คณะทูตได้เข้าชมพิพิธภัณฑ์สถาน พระราชวัง และสถานที่ต่าง ๆ หลายแห่ง และหม่อมราโชทัยก็บันทึกได้อย่างที่ผู้อ่านสามารถจินตนาการเห็นภาพที่ท่านได้พบเห็น อาทิเช่น เมื่อกล่าวถึงตอนที่ได้เข้าชมบริติชมิวเซียม ดังนี้ (หม่อมราโชทัย, 2504: 118-120)

แล้วจึงพาพวกไทยไปทั้งหมด	ขึ้นสู่รถคันผายริบหมายมุ่ง
ถึงมิวเซียมเยี่ยมยลเห็นคนมุง	ดูออกยุงขวกไขว่เดินไปมา
ในนั้นมีสารพัดสัตว์ทุกอย่าง	ล้วนต่าง ๆ หลายหลากมากหนักหนา
แต่ว่ามอดม้วยมุดสุดชีวา	เขาใส่ยาไว้ในห้องให้ป้องกัน
ไม่เนาเปื้อยเหมือนคิมิชีวิต	ช่างประดิษฐ์ดูคงเป็นเห็นขยัน
ทั้งเนื้อเบือเสื่อสีห์มีอนันต์	สารพันนกลปลาคนเือง
ครั้นสิ้นแสงสุริยงเรอลงลับ	ฟ้าพยับทิศประจิมดูริมเหลือง
เขาจุดไฟไสสว่างไปทั้งเมือง	แอร่มเรืองแจ้งกระจ่างดั่งกลางวัน
ก็ชวนกันไคลคลากลับมาหมด	ขึ้นสู่รถเรียงรายเร่งผายผัน
จะไปชมของดีที่สำคัญ	ในตึกนั้นหลาก ๆ มีมากมาย
เขาจัดแจงแต่งตั้งไว้ต่าง ๆ	ที่ชั้นล่างล้วนเืองนองด้วยของขาย
อันชั้นสองชั้นสามทำแบบคาย	มีรูปรายเรียงอยู่เหมือนผู้คน
เอาซี่ผึ้งผสมปั้นประสานสี	ทำท่วงทีกริยาน่าเืองน
มีรูปองค์อัครเศศศกล	กับคู่ขึ้นยืนยลดูอย่างเป็น
ทั้งลูกเธอเก๋องค์ทรงสวัสดิ์	ช่างเหมือนซัดดีแท้ดั่งแลเห็น
พร้อมพระญาติบุเขาว์ลำพาเพ็ญ	ที่มาเล่นที่ประชุมชุมนุมใน
รูปกษัตริย์ต่างชาติประหลาดหลาย	บ้างเืองกรายขอบกลพันวิสัย
รูปขุนนางท่าทางแลวิไล	รูปผู้ใหญ่คนคิมิปัญญา
บ้างนั่งขึ้นคั่นคายดูกลาดเคลื่อน	แล้วบิดเบือนเหลี่ยมซ้าชัชฌายา
บ้างแยมยิ้มพริ้มพรายทำชายนดา	บ้างกลอกหน้าเหมือนจะเอื้อนเอื้อนสุนทร
รูปนารีไสยาช่างน่ารัก	ดูผ่องพักตร์พิงหลับอยู่กับหมอน
เห็นทรวงไหวคังหทัยสนิทนอน	นำใคร่ช้อนชมชมให้อิ่มใจ
บรรดารูปทั้งนั้นขยันเหลือ	กางเกงเสื้อสวยตาเป็นผ้าใหม่

* หนังสือเล่มนี้หมอบรัดเลย์ได้ซื้อลิขสิทธิ์และพิมพ์ออกจำหน่ายในปี พ.ศ.2402

ให้ปรากฏตามศทุกคนไป	ช่างทำไว้แลสล้างเหมือนอย่างเป็น
ดั่งหนึ่งนั่งพูดจาประสามิตร	โดยสนิทได้ประสบมาพบเห็น
ครั้นดูทั่วทุกอย่างไม่วางเว้น	ก็กลับคืนโฮเต็ลที่สำนัก ฯ

นอกจากที่หม่อมราชวงศ์บรพราชถึงบริติชมิวเซียมในนิราศลอนดอนแล้วนั้น ยังมีบันทึกในจดหมายเหตุ โดยในตอนเดียวกันกับข้างบนบรพราชไว้ว่า “วันศุกร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๔ ค่ำ พวกราชทูตไปดูที่บริติชมิวเซียมเป็นที่ไว้รูปสัตว์ต่าง ๆ คือสัตว์บก สัตว์น้ำ แต่เป็นรูปสัตว์ตายแล้ว ผ่าท้องเอาไสไม่เนาเปื่อยเสียไปดูเหมือนมีชีวิตอยู่ เวลาเข้าไปดูอีกแห่งหนึ่ง ที่นั่นเรียกว่ามาดามดูสซอร์ด ชั้นล่างเป็นที่ขายของ ชั้น ๒ ชั้น ๓ ทำเป็นรูปปั้นด้วยขี้ผึ้งประสม มีรูปควีน รูปปรีนซ์อัลเบิร์ต และเจ้าลูกเธอทั้ง ๕ องค์ กับพระวงศานุวงศ์และรูปกษัตริย์ต่างเมืองต่างชาติก็มีมาก รูปตุ๊ก รูปเลอร์ด รูปคนอื่น ๆ ยืนบ้างนั่งบ้าง บางรูปก็กลอกหน้ากลอกตาได้ รูปผู้หญิงคนหนึ่งนอนหายใจดูเหมือนคนนอนหลับ รูปทั้งปวงแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าและของอื่น ๆ ตามยศ ล้วนของจริง ๆ ทั้งสิ้น ดูผิวพรรณ สันฐานเหมือนคนเป็น นั่งพูดจาปราศรัยตามมิตรสหายไปมาเยี่ยมเยียนซึ่งกันและกันได้” (ราชบัณฑิตยสภา. 2511: 36-37)

พ.ศ.2403 ราชทูตไทยไปฝรั่งเศส(เดินทางกลับถึงประเทศไทย พ.ศ.2410)

พ.ศ.2404 โปรดฯ ให้ส่งสิ่งของไปร่วมงานแสดงพิพิธภัณฑ์นานาชาติที่ลอนดอน

พ.ศ.2409 โปรดเกล้าฯ ให้จำลองปราสาทนครวัดไว้ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

เพื่อให้คนได้ชม

5.2 พิพิธภัณฑ์สถานในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411-2453)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่เสด็จพระราชดำเนินต่างประเทศ ไม่ว่าเอเชียหรือยุโรป การเสด็จนานาประเทศทำให้ได้ทอดพระเนตรความเจริญของบ้านเมืองที่ทรงเยือน และทรงนำมาเป็นแนวทางพัฒนาประเทศด้วยพระปรีชาญาณ

5.2.1 การปรับปรุงพิพิธภัณฑ์สถาน

พิพิธภัณฑ์สถานในสมัยรัชกาลที่ 5 พัฒนามาจากพิพิธภัณฑ์สถานส่วนพระองค์ในรัชสมัยก่อน และปรับเป็นพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับประชาชน โดยเมื่อแรกที่พระองค์เสด็จขึ้นครองราชสมบัตินั้น พิพิธภัณฑ์สถานยังคงตั้งอยู่ที่พระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์ในหมู่พระอภิเนาวนิเวศน์ จนกระทั่งเมื่อหมู่พระอภิเนาวนิเวศน์ทรุดโทรมลงจนไม่สามารถซ่อมแซมให้คืนดีได้ดั้งเดิม สิ่งของที่เก็บรักษาไว้ถูกย้ายไปเก็บรักษาไว้ที่พระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติเป็นการชั่วคราว

หลังการเสด็จประพาสชวา(2413) ทรงนำรูปแบบอาคารหอประชุมของทหารเมืองปัตตาเวียมาสร้าง“หอคองคอคอดเคียว” โดยแรกสร้างใช้เป็นสโมสรนายทหารมหาดเล็กตามแบบอย่างหอคองคอคอดเคียวเมืองปัตตาเวีย และใช้เป็นที่ประชุมการในพระบรมมหาราชวังเป็นครั้งคราว

ในการเฉลิมพระชนมายุครบ 21 พรรษาอันเป็นปีที่ทรงเริ่มรับพระราชภาระบริหารราชการแผ่นดินโดยสิทธิขาด โปรดให้จัดแสดงสิ่งของภายในหอคองคอคอดเคียว เปิดให้ประชาชนชมในวันเสาร์ เดือนสิบ ขึ้นเก้าค่ำ ปีกจ ออสก หรือวันที่ 19 กันยายน พ.ศ.2417 สิ่งของที่จัดแสดงประกอบด้วย เครื่องราชูปโภค อาวุธ เครื่องประดับ แร่ธาตุ ของแปลกประหลาดและเครื่องบรรณาการ วิธีการจัดแสดงสิ่งของในครั้งนั้นเรียกว่า“ตั้งมิวเซียม” จัดโดยนายทหารกรมทหารมหาดเล็ก มีพระยาภาสกรวงษ์(พร บุนนาค)เป็นหัวหน้าฝ่ายไทย และนายเฮนรี อาลาบาสเตอร์ ชาวอังกฤษเป็นผู้ดำเนินการจัดแสดง การตั้งมิวเซียมให้ประชาชนเข้าชมในครั้งนี้ปรากฏว่าได้รับความสนใจจากประชาชน มีผู้เข้าชมเจ็ดหมื่นถึงแปดหมื่นคน(กรมศิลปากร, 2536: 31) ดังนั้นในการเฉลิมพระชนมพรรษาในปีต่อ ๆ มาจึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งมิวเซียมอีก พร้อมกับมีประกาศให้ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการนำสิ่งของต่าง ๆ มาตั้งที่หอมิวเซียม

พ.ศ.2418 โปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุงการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานตามหลักวิชาสากล โปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้าประวิงและนายเฮนรีอาลาบาสเตอร์เป็นผู้รับผิดชอบ มีการแบ่งโบราณวัตถุออกเป็น 3 ประเภท และจัดแสดงแบ่งเป็นห้อง ๆ ไป ได้แก่ โบราณศิลปวัตถุ 1 ห้อง เครื่องราชูปโภคและเครื่องดนตรี 1 ห้องและศิลปวัตถุจากต่างประเทศอีก 1 ห้อง สิ่งของที่นำมาจัดแสดงในครั้งนี้มี สัตว์ แร่ แม่เหล็ก งาช้าง พระแสงปืน เครื่องพระสำอางค์ เครื่องเขียน เครื่องทำแผนที่ พาน กล้องสูบ หัวโขน บัณเฑาะว์ สังข์ แตรงอน แตรฝรั่ง เครื่องดนตรีเครื่องทรงสำหรับกษัตริย์ รูปพระเจ้าแผ่นดินประเทศต่าง ๆ รูปเขียน รูปสัตว์ ลูกโลก รถไฟจำลอง กล้องส่องทำแผนที่ กล้องสำหรับดูรูปเขียน สมุดตำราวิชาต่าง ๆ ฯลฯ และนอกจากการจัดแสดงแล้วได้มีการเริ่มจัดทำ“แคตตาล็อกสารบัญชียาษาอังกฤษและภาษาไทย”(ชิน อยู่ดี ใน กรมศิลปากร, 2517: 4-5)

กิจการมิวเซียมอยู่ในการดูแลของกรมทหารช่างมหาดเล็กรักษาพระองค์ซึ่งสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงเป็นผู้บังคับการ (นวลจันทร์ รัตนกร และคณะ, 2524: 226-227) มีกูเรเตอร์(curator)หรือภัณฑารักษ์ที่เป็นคนไทยคนแรกคือสิบเอกทัด* แต่งตั้งเมื่อ พ.ศ.2424 อีก 4 ปีต่อมา นายเพ็ง**ได้รับการแต่งตั้งเป็นกูเรเตอร์คนที่สอง(ชิน อยู่ดี ใน กรมศิลปากร, 2517: 5-6)

* ทัด ศิริสัมพันธ์ ต่อมาเป็น พลโทพระยาสุรเสนาบดี

** เพ็ง บุนนาค ต่อมาเป็นเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์

ในคราวสมโภชพระนคร 100 ปี พ.ศ.2425 โปรดเกล้าฯ ให้จัดพิพิธภัณฑ์ที่ยิ่งใหญ่ที่ท้องสนามหลวง เรียกว่า“เอ๊กซิบิเชน”(EXHIBITION) มีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงบดินทร์ไพศาลโสภณผู้บัญชาการกรมอาลักษณ์ ทรงดำเนินการ

ครั้งวันหน้าว่างลงในปี พ.ศ.2430 อันเนื่องมาจากจากการเสด็จทิวงคตของพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ และด้วยมีประกาศยกเลิกตำแหน่งนี้ ทรงโปรดฯ ให้ย้ายหอนิวเซียมไปอยู่พระที่นั่ง 3 องค์ของวังหน้า พร้อมกับยกฐานะเป็นกรมพิพิธภัณฑ์สถาน สังกัดกระทรวงวัง(2431) ต่อมา 4 ธันวาคม 2432 กรมพิพิธภัณฑ์สถานถูกย้ายไปสังกัดกรมศึกษาธิการ เมื่อกรมศึกษาธิการเปลี่ยนเป็นกระทรวงธรรมการ(2434) ทำให้หัวหน้าพิพิธภัณฑ์สถานเปลี่ยนจากอธิบดีเป็นผู้บัญชาการ และปีเดียวกันกรมพิพิธภัณฑ์สถานย้ายสังกัดไปขึ้นกับกองบัญชาการกระทรวงธรรมการ ตำแหน่งเจ้ากรมปรับเป็นผู้บัญชาการ ในช่วงนี้มิวเซียมที่วังหน้าเปิดให้เข้าชมสัปดาห์ละ 2 ครั้ง แต่ไม่ค่อยมีผู้เข้าชมเนื่องจากของที่จัดแสดงน้อยและไม่ได้“ตั้งมิวเซียม” ผู้ชมจะมีจำนวนมากเฉพาะในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาและพระราชพิธีฉัตรมงคล(กรมศิลปากร. 2538: 2-3)

พระองค์เจ้าไชยานุชิตกรมหมื่นพงศาติศรมหิปเป็นอธิบดี/เจ้ากรมพิพิธภัณฑ์สถานคนแรก(2430) และในเดือนสี่ ปีชวด สัมฤทธิศก 1250(พ.ศ.2431)มิวเซียมยกฐานะเป็นกรม มีนายจีนเป็นกฤตเดอรัที่ 1 หม่อมราชวงศ์อ้วนเป็นกฤตเดอรัที่ 2* (จีน อยู่ดี ใน กรมศิลปากร, 2517: 6, 10)

กิจกรรมหนึ่งของ“มิวเซียมหลวงที่วังหน้า”ปรับปรุงขึ้น คือ ได้มีการประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้ประชาชนเข้าชม ลงประกาศในหนังสือพิมพ์บางกอกไทมส์ วันที่ 17 พฤษภาคม ค.ศ. 1893 หรือ พ.ศ.2436 หน้า 2 ความว่า “ประกาศ ด้วยมิวเซียมของหลวงที่วังหน้า ปรากฏให้ราษฎรรู้ทั่วกันว่า ตั้งแต่นี้ไปจะเปิดโรงมิวเซียมนั้น ในวันพุธแลวันเสาร์ ฤาวันพระ ตั้งแต่เวลา ๑๑ โมงเช้า จนถึง ๔ โมงเย็น โดยคำสั่ง เจ้าพระยาภาสกรวงษ์เสนาบดีเจ้ากระทรวงโรงเรียน พระนายศรีสรักษ์ เปนผู้บัญชาดูแลมิวเซียมหลวง NOTICE. THE Royal Museum at Wang Na will in future be opened to the public on Wednesdays and Saturdays from 10 to 4 P.M. excepting on those days which shall fall on the Siamese Sundays, or Wan Phras. By order Chow Phya Bhaskarawongse, Minister of Public Instruction. PHRA NAI SEE SARARACKS, Director of the Royal Museum. Bangkok, 5th May, 1893.”(หอสมุดแห่งชาติ อ้างถึงใน เอนก นาวิกมูล, 2534. 106)

เจ้าหมื่นศรีสรลักษณ์ เจ้ากรมพิพิธภัณฑ์สถาน เดินทางไปดูงานด้านพิพิธภัณฑ์ในยุโรป เช่น พิพิธภัณฑ์สถานกีเมต์ พิพิธภัณฑ์สถานพระราชวังแวร์ซาย ประเทศฝรั่งเศส พิพิธภัณฑ์สถานทาวเวอร์ ออฟ ลอนดอน และบริติชมิวเซียม ประเทศอังกฤษ รวมทั้งพิพิธภัณฑ์สถานใน

* ในเดือนเมษายน 2434 ได้ยกเลิกตำแหน่งกฤตเดอรัคนที่ 2 ส่วนหม่อมราชวงศ์อ้วนถูกปรับตำแหน่งเป็นนายช่าง

ประเทศเยอรมัน โดยได้รับคำสั่งให้ไปติดต่อกองานเพื่อหาทางแลกเปลี่ยนสิ่งของและศึกษาแนวทางเพื่อนำมาปรับปรุงพิพิธภัณฑ์สถานวังหน้า(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ อ้างถึงใน กรมศิลปากร, 2536: 32) ทั้งนี้เนื่องจากสถานการณ์ของพิพิธภัณฑ์วังหน้านั้นน่าเป็นห่วงยิ่ง เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ เสนาบดีกระทรวงธรรมการได้บันทึกไว้เมื่อ พ.ศ.2441 ว่า“พิพิธภัณฑ์ที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้ เปิดให้มหาชนดูอาทิตย์ละ 2 วัน ผู้ที่มานดูน้อย นอกจากงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนม์พรรษาแลรัตนมงคล ซึ่งผู้ที่มานดูนับหมื่น แลขออดดูสวนแนวซรัล ฮิสตอรียิ่งกว่าอื่น...อนึ่งคนต่างประเทศที่เป็น โกลบทรอดเตอร์มาเยี่ยมกรุงเทพฯ ก็ขออดมิวเซียมอยู่เสมอ ต้องมีผู้รู้ภาษารับรองนำไปดู”(จิน อยุธยา ใน กรมศิลปากร, 2517: 21)

เมื่อเจ้าหมื่นศรีสรักษ์กลับมาจากการดูงานพิพิธภัณฑ์ในยุโรปในปี พ.ศ.2440 ได้เสนอรายงานการเดินทางพร้อมด้วยสคริปต์ขอปรับปรุงการจัดแสดง โดยเสนอให้มีจัดแยกแผนกต่าง ๆ คือ (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ อ้างถึงใน กรมศิลปากร, 2536: 33-34)

- 1) แผนกปราณวิทยา แสดงสัตว์น้ำ สัตว์บก หอย หินแร่ เป็นต้น
- 2) แผนกช่างฝีมือไทย และของไทยทั้งปวง ทั้งที่เป็นเครื่องราชูปโภคและเครื่องใช้ในศาสนา เป็นต้น
- 3) แผนกพงศาวดารและราชประเพณี
- 4) แผนกเอเชีย
- 5) แผนกของต่างประเทศยุโรป อเมริกา และอัฟริกา
- 6) แผนกเอทโน โลยี คือประเภทของเกี่ยวกับมนุษย์
- 7) แผนกการค้าและธรรมชาติที่เกิดขึ้นในประเทศ

สคริปต์ที่เสนอในครั้งนี้ไม่ได้เสนอให้ทำในคราวเดียว แต่จะขยายทำไปตามกำลัง เนื่องจากพิพิธภัณฑ์สถานวังหน้ามีปัญหาเรื่องอาคารที่ทรุดโทรม ต้องมีการซ่อมแซมอยู่เสมอ และสิ่งของจัดแสดงก็มีน้อยจำเป็นต้องหาเพิ่มเติม แต่ท้ายที่สุดแล้วแนวทางนี้ก็ต้องหยุดไปด้วยปัญหาการขาดงบประมาณ และตัวเจ้าหมื่นศรีสรักษ์ต้องขอหาและต้องลาออกจากราชการ งานพิพิธภัณฑ์สถานจึงไม่มีผู้สานต่อจนกระทั่งสิ้นรัชกาลที่ 5

นอกจากการพัฒนากิจการพิพิธภัณฑ์สถานวังหน้าแล้วยังได้มีการจัดนิทรรศการส่งไปร่วมในนิทรรศการในต่างประเทศตามที่ได้รับเชิญมา อาทิ การนำของไปร่วมจัดนิทรรศการที่กรุงลอนดอน(2437) และนิทรรศการพิพิธภัณฑ์เมืองเซนต์หลุยส์ สหรัฐอเมริกา (2447)

5.2.2 แนวความคิดในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถาน

พิพิธภัณฑ์สถานในช่วงต้นรัชกาลที่ 5 ชะงักไปในช่วงเวลาสั้น ๆ เมื่อหมู่พระที่นั่งอภิเนาว์นิเวศน์ทรุดโทรมลง สิ่งของที่จัดแสดงอยู่ในพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์ถูกย้ายนำไปเก็บไว้ในพระที่นั่งสมมติเทวราชูปถัมภ์โดยไม่มีการจัดแสดง จนกระทั่งหลังเสด็จประพาสชวา จึงได้มีการสร้างหอคองคอเดียและ“ตั้งมิวเซียม” ในปี พ.ศ.2417

พิพิธภัณฑ์สถานในสมัยรัชกาลที่ 5 มีความเป็นไปได้ว่าน่าจะเลียนแบบมาจากพิพิธภัณฑ์สถานในอารยประเทศตามแนวความคิดที่ว่า“พิพิธภัณฑ์สถานเป็นสถาบันหนึ่งในสังคมที่เจริญแล้ว” ทั้งนี้เนื่องจากพิพิธภัณฑ์สถานหอคองคอเดียเป็นพิพิธภัณฑ์สถานที่เลียนแบบทั้งหมดมาจากหอคองคอเดียเมืองปัดตาเวีย(ขณะนั้นเมืองปัดตาเวียเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ)ที่พระองค์เสด็จทอดพระเนตรในปี พ.ศ.2413 กิจกรรมพิพิธภัณฑ์สถานในสมัยต้นรัชกาลที่ 5 มีความคึกคักอย่างยิ่งซึ่งก็น่าจะมาจากสภาพสังคมที่เปิดใหม่ ๆ และกิจกรรมพิพิธภัณฑ์สถานก็ยังเป็นสถาบันที่เพิ่งเปิดตัวจึงสามารถดึงดูดความสนใจของผู้คนได้เป็นอย่างดี จนกระทั่งในช่วงปลายรัชกาล กิจกรรมพิพิธภัณฑ์สถานจึงค่อย ๆ ชบเซาลง มีผู้ชมน้อย และพิพิธภัณฑ์สถานเองก็ไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหว โดยพิพิธภัณฑ์สถานในสมัยนี้จัดเป็นพิพิธภัณฑ์สถานประเภททั่วไปที่มีสิ่งของสะสมและจัดแสดงหลากหลายประเภท

รัชกาลที่ 5 ทรงมีบทบาทอย่างมากในการพัฒนากิจการพิพิธภัณฑ์สถาน ผลส่วนหนึ่งสืบเนื่องจากการเสด็จประพาสต่างประเทศ ทรงมีโอกาสทอดพระเนตรพิพิธภัณฑ์สถานหลายแห่ง พิพิธภัณฑ์ในระยะแรกของรัชสมัยยังคงอยู่ที่พระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์ กระทั่งเมื่อหมู่พระที่นั่งอภิเนาว์นิเวศน์ทรุดโทรมลงจนไม่สามารถซ่อมแซมให้คืนดีดั้งเดิม สิ่งของที่เคยจัดแสดงอยู่ได้ถูกย้ายไปเก็บรักษาไว้ที่พระที่นั่งสมมติเทวราชูปถัมภ์* ภายหลังเสด็จประพาสชวาและสิงคโปร์(2413) พระองค์ได้ทรงนำรูปแบบอาคารหอประชุมของทหารที่เมืองปัดตาเวียมาสร้างหอคองคอเดีย(2417) เป็นที่ประชุมทหารมหาดเล็ก พร้อมกับโปรดฯ ให้ย้ายศิลปวัตถุ โบราณวัตถุมาจัดแสดงในมิวเซียม หอคองคอเดีย โดยมีพิธีเปิดหอนิวเซียมหรือพิพิธภัณฑ์สถานหอคองคอเดีย** ในวันเสาร์ เดือนสิบ ขึ้นเก้าค่ำ ปีกอ ฉศก หรือตรงกับวันที่ 19 กันยายน 2417 ซึ่งเป็นปีที่รัชกาลที่ 5 มีพระชนมายุครบ 21 พรรษา และเป็นปีที่ทรงเริ่มรับพระราชภาระบริหารราชการแผ่นดินโดยสิทธิขาด การเปิดมิวเซียมหอคองคอเดียให้ประชาชนทั่วไปเข้าชมในครั้งนี้เป็นจุดกำเนิดของพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับ

* พระที่นั่งที่รัชกาลที่ 5 โปรดฯ ให้สร้างขึ้นในบริเวณที่เคยเป็นพระตำหนักแผ่นดินของสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี

** รัชกาลที่ 6 พระราชทานนามหอคองคอเดียใหม่ว่าศาลาสหทัยสมาคม

ประชาชน(Public Museum) และกรมศิลปากรถือเอาวันนี้เป็นวันกำเนิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติของไทย(กรมศิลปากร, 2538: 2)

มิวเซียมหอทองคอกอเดียจัดเป็นพิพิธภัณฑ์สถานประเภททั่วไป(General Museum) คือเป็นที่รวบรวมและจัดแสดงวัตถุหลายประเภท เช่น วัตถุทางธรรมชาติ ได้แก่ สัตว์สตัฟฟ์ โครงกระดูก หินแร่ แม่เหล็กและวัตถุทางวัฒนธรรม ได้แก่ ศิลปวัตถุและโบราณวัตถุ พระแสงปืน เครื่องทำแผนที่ เครื่องเขียน หัวโขน แตรงอน แตรฝรั่ง รถไฟจำลอง ลูกโลก ตำรา เครื่องสูง เครื่องดนตรี เครื่องทรงพระมหากษัตริย์ ฯลฯ (จิรา จงกล ใน กรมศิลปากร, 2517: 26) วิธีการจัดแสดงสิ่งของในครั้งนั้นเรียกว่า“ตั้งมิวเซียม” โดยผู้จัดคือบรรดานายทหารในกรมทหารมหาดเล็ก มีพระยาภาสกรวงษ์ (พร บุนนาค) เป็นหัวหน้าฝ่ายไทย และนายเฮนรี อาลาบาสเตอร์(Henry Alabaster) * ร่วมกันเป็นผู้อำนวยความสะดวก ต่อมาใน พ.ศ.2418 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้าประวิงและนายเฮนรี อาลาบาสเตอร์ปรับปรุงวิธีการจัดแสดงหอทองคอกอเดียอีกครั้งตามหลักวิชาสากล พร้อมกับจัดทำเอกสารบัญชีรายการวัตถุทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ และจากการเปิดพิพิธภัณฑ์สถานหอทองคอกอเดียให้สาธารณชนเข้าชมในครั้งแรกนั้นเป็นที่สนใจของประชาชนจึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดแสดงเป็นพิเศษเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของทุกปี พิพิธภัณฑ์สถานในครั้งแรกอยู่ในความดูแลของกรมช่างมหาดเล็กรักษาพระองค์ โดยมีสิบเอกทศเป็นภัณฑารักษ์ไทยคนแรก จากนั้นอีก 4 ปีได้แต่งตั้งนายเพ็ง เป็นภัณฑารักษ์** แต่ก็ยังมีชาวต่างประเทศปฏิบัติงานด้วยหลายท่าน พ.ศ.2430 เมื่อพระราชวังบวรสถานมงคลหรือวังหน้าว่างลง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้ย้ายพิพิธภัณฑ์สถานมาจัดแสดงที่พระที่นั่งส่วนหน้า 3 องค์

พ.ศ.2431 หอมิวเซียมหรือพิพิธภัณฑ์สถานได้รับการยกฐานะเป็นกรมพิพิธภัณฑ์สถาน สังกัดกระทรวงวัง โดยมีพระองค์เจ้าไชยานุชิต กรมหมื่นพงศาตติสรมหิปี*** ทรงดำรงตำแหน่งเจ้ากรมพิพิธภัณฑ์พระองค์แรก และต่อมาในวันที่ 4 ธันวาคม 2432 กรมพิพิธภัณฑ์สถานถูกย้ายไปสังกัดกรมศึกษาธิการด้วยเหตุผลว่าพิพิธภัณฑ์สถานเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ครั้น พ.ศ.2434 เมื่อกรมศึกษาธิการเปลี่ยนเป็นกระทรวงธรรมการ กรมพิพิธภัณฑ์สถานก็ยังคงอยู่ในสังกัดนี้ แต่พอปลาย ปี 2434 กรมพิพิธภัณฑ์สถานได้ย้ายสังกัดอีกครั้ง โดยได้ขึ้นอยู่กับกองบัญชากรมกลาง กระทรวงธรรมการ ในระยะนี้พิพิธภัณฑ์สถานจะเปิดให้ประชาชนได้เข้าชมสัปดาห์ละ 2 ครั้ง (กรมศิลปากร, 2538: 2-3)

* เฮนรี อาลาบาสเตอร์(Henry Alabaster)ชาวอังกฤษ ครูสอนวิชาโทรศัพท์และโทรเลข การตั้งไปรษณีย์ และเป็นแม่กองซ่อมถนน

** เพ็ง บุนนาค บุตรคนโตของพระยาภาสกรวงษ์ และต่อมาเป็นเจ้าหมื่นศรีสรักษ์เจ้ากรมพิพิธภัณฑ์

*** พระเจ้าน้องยาเธอในรัชกาลที่ 5

5.2.3 เหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับกิจการพิพิธภัณฑ์สถาน ในสมัยรัชกาลที่ 5

พ.ศ.2413 เสด็จประพาสสิงคโปร์และชวา เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตร หอคองคอเดีย การก่อสร้างทางรถไฟในชวา และการไปรษณีย์โทรเลขที่สิงคโปร์

พ.ศ.2414 เสด็จประพาสอินเดียและพม่า เสด็จพระราชดำเนินโดยทางรถไฟจาก เมืองกัลกัตตาไปเดลี อัครา ลักเนา คอนปุระและบอมเบย์ / ส่งนักเรียนไทยออกไปศึกษาที่สิงคโปร์ เป็นรุ่นแรก

พ.ศ.2417 ตั้งมิวเซียม ณ หอคองคอเดีย 19 กันยายน 2417 เปิดให้ประชาชนเข้าชม เป็นครั้งแรก

พ.ศ.2419 จัดการแสดงพิพิธภัณฑ์ของชาติไทย

พ.ศ.2425 โปรดเกล้าฯ ให้สมโภชพระนครครบ 100 ปี

พ.ศ.2430 ย้ายพิพิธภัณฑ์สถานจากหอคองคอเดียไปพระที่นั่งสามองค์ของวังหน้า

พ.ศ.2431 ตั้งกรมพิพิธภัณฑ์สถาน กระทรวงวัง พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้า

ไชยานุชิตเป็นอธิบดี

พ.ศ.2432 ย้ายกรมพิพิธภัณฑ์สถาน ไปสังกัดกรมศึกษาธิการ*

พ.ศ.2434 ปรับให้กรมพิพิธภัณฑ์สถานขึ้นกับกองบัญชา กรมกลาง กระทรวงธรรมการ ในสมัยนี้เปิดให้ประชาชนเข้าชมสัปดาห์ละ 2 ครั้ง

พ.ศ.2435 ส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาทหารในยุโรปรุ่นแรก

พ.ศ.2441(ร.ศ.116)เสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก การเสด็จครั้งนี้พระยาสุรศักดิ์พจนาน (เส็ง วิรัชศิริ) ผู้ทำหน้าที่ราชเลขานุการในพระองค์ฉบับที่กจดหมายเหตุการณ์เสด็จพระราชดำเนินว่า วิทยาการสมัยใหม่ที่ทรงสนพระราชหฤทัยเป็นพิเศษคือการสื่อสารคมนาคม ซึ่งมีพระราชดำริว่า นอกจากจะเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่ชาติบ้านเมืองแล้วยังจำเป็นอย่างยิ่ง สำหรับการป้องกันรักษาอธิปไตยแห่งพระราชอาณาเขตและเอกราชของชาติ

พ.ศ.2447 เสด็จประพาสต้นครั้งแรก

พ.ศ.2449 เสด็จประพาสต้น ครั้งที่ 2

พ.ศ.2450 เสด็จประพาสยุโรป ครั้งที่ 2

พ.ศ.2451 เปิดพระบรมรูปทรงม้า

* กรมศึกษาธิการ ปรับเป็นกระทรวงธรรมการในปี พ.ศ.2434

5.3 พิพิธภัณฑ์สถานในสมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2453-2468)

ในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นประเทศไทยได้เข้าร่วมการจัดนิทรรศการในต่างประเทศหลายครั้งเพื่อเป็นการกระชับพระราชไมตรีและเพื่อเผยแพร่ชื่อเสียงและเกียรติภูมิของชาติให้เป็นที่ปรากฏแก่สายตาโลก ในปี ร.ศ.123(พ.ศ.2447)ประเทศไทยก็ได้เข้าร่วมนิทรรศการที่พิพิธภัณฑ์เมืองเซนต์หลุยส์ สหรัฐอเมริกาในโอกาสฉลองที่ชื่อเขตแขวงหลุยส์เซียน่า ครบ 100 ปี “Louisiana Purchase Exposition” นิทรรศการครั้งนี้ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการเตรียมงานตั้งแต่ปี พ.ศ.2445 และภายหลังเมื่อตกลงจะนำสิ่งของไปจัดแสดงจำนวน 10 หมวดแล้ว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ (รัชกาลที่ 6)องค์ทรงมีพระราชดำริกำหนดวิธีการจัดหาและเลือกเฟ้นสิ่งของโดยให้มีการประกวดและจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานพระนครเป็น preliminary exhibition โดยมีรางวัลพระราชทานแก่ผู้ที่จัดสิ่งของมาตั้ง เพื่อให้คนไทยได้ชมก่อนที่จะนำไปแสดง นิทรรศการนี้จัดขึ้นระหว่างวันที่ 20-24 ธันวาคม พ.ศ.2446 รวม 5 วัน ปรากฏว่าได้รับความสนใจจากผู้ชมเป็นจำนวนมากตามคำกราบบังคมทูลของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ลงวันที่ 25 ธันวาคม ร.ศ.122 ระบุว่า “กรรมการได้จัดการเปิดพิพิธภัณฑ์แต่วันที่ 20 ธันวาคม จนถึงวันที่ 24 ธันวาคม ร.ศ.122 มีจำนวนพระสงฆ์ สามเณร คนไทยและต่างประเทศ เข้าดูชมสิ่งของต่าง ๆ ในวันที่ 20 ธันวาคม 786 คน วันที่ 21 ธันวาคม 1074 คน วันที่ 22 ธันวาคม 2070 คน วันที่ 23 ธันวาคม 3084 คน รวมผู้ที่ได้เข้าไปชมสิ่งของต่าง ๆ ใน 5 วัน 8726 คน เวลาเปิดกำหนดตั้งต้นแต่บ่าย 2 โมง จนถึงห้าค่ำทุกวัน บางวันก็มีครูโรงเรียนขออนุญาตพานักเรียนเข้าชมแต่เวลาบ่าย 1 โมงบ้าง ผู้มีบรรดาศักดิ์ไทยและต่างประเทศมักเข้าชมเวลาเย็นมากกว่าตอนบ่าย เป็นการเรียบร้อยดีตลอดงาน” ไม่มีหลักฐานราชการว่ามีสิ่งของใดบ้างที่ส่งไปแสดงในครั้งนั้น ปรากฏเพียงจุดเน้นของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯว่ามีสิ่งสำคัญสองประการที่ละเว้นไม่ได้ “ข้อหนึ่ง คือ จะต้องมีศาลา ตกแต่งเป็นพิพิธภัณฑ์สถาน ข้อสอง จะต้องพิมพ์สมุดคำอธิบายเครื่องตั้งพิพิธภัณฑ์ และทั้งแสดงเรื่องงานซึ่งเปนไปในประเทศสยามนี้ ทั้งสองอย่างนี้ต้องเปลื้องพระราชทรัพย์มากอยู่ก็จริง แต่ทว่าเป็นคุณประโยชน์แก่บ้านเมืองอเนกประการ เพราะประเทศอย่างอเมริกันนี้ ถ้าทำผิด ๆ แล้วก็ไม่ใครฝังแน่นไว้ในใจพลประเทศได้ และการที่เราจัดของไปตั้งพิพิธภัณฑ์คราวนี้ก็เพื่อประสงค์จะให้คนอเมริกันรู้จักประเทศสยาม, ความเปนไปในประเทศสยาม, แลทั้งสินค้าซึ่งเปนผลแห่งการเพาะปลูกและฝีมือแห่งช่างของเรา สิ่งใดก็ไม่กระทำให้อเมริกันชิมทราบ ได้ดีกว่าที่ได้เห็นสิ่งของด้วยตาแลได้อ่านคำอธิบายในแคตาล็อกนั้นประกอบด้วย” นิทรรศการ ณ เมืองเซนต์หลุยส์ เปิดแสดงระหว่างวันที่ 30 เมษายน-1 พฤศจิกายน 2447 และภายหลังเสร็จงาน รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ส่งคืนเฉพาะของที่ขีมนไปจากพิพิธภัณฑ์สถานเท่านั้น ส่วนสิ่งของอื่นให้แจกจ่ายแก่พิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ ในอเมริกา โดยผู้เกี่ยวข้องส่วนใหญ่เห็นพ้องกับสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯว่า “การบรรจุแลส่งกลับย่อมเปลื้องพระราชทรัพย์

มาก ควรจะพระราชทานให้พิพิธภัณฑสถานอเมริกันเสียทีเดียว อย่าให้เป็นการแลกเปลี่ยน ก็จะเป็นการเชิดชูพระเกียรติยศยิ่ง” (สวนีย์ วิเศษสินธุ์ ใน มหาวิทยาลัยมหิดล, 2539: 36-39)

แนวพระราชดำรินี้ในรัชกาลที่ 6 เกี่ยวกับการจัดนิทรรศการปรากฏในคำกล่าวพิธีเปิดการแสดงกสิกรรมและพานิชการ(2454)ว่า “การใด ๆ ก็ดี ถ้าชักชวนด้วยปากหรือด้วยหนังสืออย่างเดียวมักไม่ใคร่พอ ผู้จัดตั้งแต่งแสดงให้เห็นด้วยตาไม่ได้ เพราะผู้ที่ดูสิ่งใด ๆ ไม่ใคร่รู้สึกเบื่อเหมือนฟังคำอธิบายหรืออ่านหนังสือ การดูเป็นเครื่องทำให้เพลิดเพลิน เพราะฉะนั้นจึงศึกษาไปรู้ไป โดยไม่รู้สีกว่าเรียน ความรู้ที่ได้ไปโดยอาการเช่นนี้ก็มักจะซึมซาบอยู่ในหัวใจแลจดจำไปไว้ได้นาน และเราเชื่อว่าการแสดงครั้งนี้จะมีผลคืออีก”(ฉันทวุฒิ สุทธิสงคราม, 2524: 262-263) พระราชดำรินี้ยืนยันได้เป็นอย่างดีว่าพระองค์ทรงมีความมั่นใจในการจัดแสดงว่าจะสามารถจูงใจผู้ชมเห็นคล้อยและปฏิบัติตาม

5.3.1 การพัฒนากิจการพิพิธภัณฑสถาน

ด้านงานพิพิธภัณฑสถาน รัชกาลที่ 6 มีพระบรมราชโองการประกาศตั้งกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนครเมื่อวันที่ 17 มกราคม 2466 ให้รับผิดชอบงานสำรวจและตรวจตรารักษาโบราณวัตถุสถาน เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่องานโบราณคดี ด้วยพระองค์ทรงมีพระราชดำริว่าในประเทศไทยมีโบราณสถานและโบราณวัตถุต่าง ๆ อยู่มาก โบราณสถานเป็นหลักฐานสำคัญต่อทางด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี เป็นประโยชน์ เป็นเกียรติยศแก่ประเทศชาติ ซึ่งในประเทศอื่น ๆ รัฐบาลจะมีหน้าที่ดูแล สงวนรักษาโบราณสถานและโบราณวัตถุโดยตรง แต่ประเทศไทยมีโบราณสถานเพียงบางแห่งเท่านั้นที่มีการสำรวจ และเนื่องจากไม่มีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบงานด้านนี้โดยตรง จึงไม่มีระเบียบแบบแผนแน่นอน ประกาศจัดตั้งกรรมการหอสมุดสำหรับพระนครจึงเป็นประกาศฉบับแรกที่กล่าวถึงการสงวนรักษาโบราณวัตถุสถานในพระราชอาณาจักร(กรมศิลปากร, 2534: 95) ซึ่งแนวพระราชดำรินี้สอดคล้องกันเป็นอย่างดีกับแนวทางการดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถานซึ่งขณะนั้นอยู่ภายใต้การดูแลของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ และศาสตราจารย์ออร์ซ เซย์เคย์

5.3.2 แนวความคิดในการพัฒนาพิพิธภัณฑสถาน

พิพิธภัณฑสถานในสมัยรัชกาลที่ 6 มีความเปลี่ยนแปลงด้านแนวคิด โดยในสมัยนี้พิพิธภัณฑสถานได้ปรับตัวเป็นพิพิธภัณฑสถานที่มุ่งเก็บสิ่งของทางด้านโบราณคดีเพื่อการอ้างอิงรองรับงานการสร้างประวัติศาสตร์ชาติ จุดเน้นและแนวทางการดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถานในสมัยนี้มีนักวิชาการหลายท่านมีความเห็นว่าเป็นหนึ่งในกระบวนการ “การสร้างประวัติศาสตร์ชาติขึ้นใหม่” (ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์ ใน เชียงอรธวัชธรรม, 2539: 150-151)

ในรัชสมัยของพระองค์ รัชกาลที่ 6 ทรงสร้างและเน้นอุดมการณ์ชาตินิยม “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ในการปกครองประเทศ และกระบวนการสร้างชาติส่วนหนึ่งนั้นคือการ

สร้างประวัติศาสตร์ชาติเพื่อความเป็นหนึ่งเดียวของคนไทย พระองค์ทรงมีพระราชดำริว่าหลักฐานที่จะสนับสนุนประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดีนั้นก็คือโบราณสถาน โบราณวัตถุ การให้ความสำคัญในเรื่องนี้ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมเมื่อมีพระบรมราชโองการประกาศตั้ง“กรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร”(17 มกราคม 2466)ให้รับผิดชอบงานสำรวจและตรวจรักษาโบราณวัตถุสถานเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อทางด้านโบราณคดี ตามพระราชดำริที่ว่า ในประเทศไทยมีโบราณสถานและโบราณวัตถุต่าง ๆ อยู่มาก โบราณสถานเหล่านั้นเป็นหลักฐานสำคัญต่อพงศาวดาร เป็นอุปกรณ์ในการตรวจหาความรู้ทางโบราณคดี ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์ เป็นเกียรติยศแก่ประเทศชาติ

ในสมัยนี้กิจการพิพิธภัณฑ์สถานเป็นหน่วยงานที่สังกัดอยู่กับหอพระสมุดสำหรับพระนครที่มีสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเป็นผู้อำนวยการ พิพิธภัณฑ์สถานในสมัยรัชกาลที่ 6 จึงกลายเป็นสถานที่เก็บสะสมรวบรวมวัตถุสิ่งของ ศิลปกรรมอันแสดงความเก่าแก่ของชาติ และเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการนิยามความเป็นชาติของไทย

พระบรมราชโองการประกาศตั้ง“กรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร”เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2466 รับผิดชอบงานสำรวจและตรวจรักษาโบราณวัตถุสถานเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อทางด้านโบราณคดี ด้วยทรงมีพระราชดำริว่า ในประเทศไทยมีโบราณสถานและโบราณวัตถุอยู่มาก โบราณสถานเป็นหลักฐานสำคัญต่อพงศาวดาร และเป็นอุปกรณ์ในการตรวจหาความรู้ทางโบราณคดี ซึ่งเป็นประโยชน์ เป็นเกียรติยศแก่ประเทศชาติ และด้วยทรงเห็นว่าในต่างประเทศนั้นรัฐบาลมีหน้าที่ดูแล สงวนรักษาโบราณสถานและโบราณวัตถุโดยตรง จึงทรงประกาศตั้งกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนครเพื่อการสงวนรักษาโบราณวัตถุสถาน (กรมศิลปากร, 2534: 93) แนวคิดและหลักการของพิพิธภัณฑ์สถานในสมัยรัชกาลที่ 6 เปลี่ยนแปลงจากเดิมที่เป็นพิพิธภัณฑ์สถานประเภททั่วไปที่เก็บสะสมรวบรวมวัตถุอย่างหลากหลาย กลายเป็นสถานที่เก็บรวบรวมวัตถุสิ่งของศิลปกรรมอันแสดงความเก่าแก่ของชาติ พิพิธภัณฑ์สถานกลายเป็นเครื่องมือที่จะนิยาม“ความเป็นชาติ”ของสยามว่ามีประวัติศาสตร์และอารยธรรมอันยาวนาน เป็นการมองย้อนหลังโดยมีความรุ่งเรืองในอดีตเป็นตัวเปรียบเทียบ การสร้างพิพิธภัณฑ์สถานในสมัยนี้มีนักวิชาการหลายท่านเรียกว่า“การสร้างชีวิตชาติขึ้นใหม่”(ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช ใน เชียงอรธวัฒน์ธรรม, 2539: 150-151) แนวความคิดเรื่องการนำพิพิธภัณฑ์มาปรับใช้ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีของรัชสมัยนี้ปรากฏอย่างชัดเจนในหนังสืออนุสรณ์“ที่ระลึกสยามรัฐพิพิธภัณฑ์ สวณภูมิณี พระพุทธศักราช 2468 The Souvenir of the Siamese Kingdom Exhibition of Lumbini Park B.E. 2468” ซึ่งมีเนื้อหาเป็น“ตำนานสังเขปของประเทศสยาม”ประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ในคำนำของหนังสือเล่มนี้ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์การจัดพิมพ์หนังสือไว้ว่า“การพิมพ์หนังสือเล่มนี้ ด้วยความมุ่งหมายของคณะผู้เริ่มก่อการเพื่อจะเผยแพร่ประวัติการอันเป็นตำนานแห่ง

ชาติตามลำดับยุคพระราชพงศาวดารสยามตั้งแต่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานีตลอดมาจนรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้เป็นการแพร่หลายเพิ่มจำนวนสมุดให้ไพศาลยิ่งขึ้นทั้งภาษาไทยและต่างประเทศ”(คณะอำนวยการ, 2470: คำนำ)

ตั้งแต่ครั้งนั้นมาพิพิธภัณฑสถานของไทยได้มุ่งเน้นงานโบราณคดีเป็นไปในทิศทางที่จะสร้างตัวตนของชาติไทย ในปี พ.ศ.2468 หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัติได้ทรงพระราชดำริให้รวมงานที่เกี่ยวกับวรรณกรรมและโบราณคดีเข้าไว้ในสถาบันเดียวกัน และพระราชทานหมู่พระที่นั่งในพระราชวังบวรสถานมงคลทั้งหมดจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถาน พร้อมกับมีพระราชบัญญัติโอนพิพิธภัณฑสถานให้ขึ้นอยู่ในความดูแลของหอพระสมุดสำหรับพระนคร เรียกชื่อว่า“พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร” พร้อมกับตราพระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ประกาศใช้เมื่อ 5 มีนาคม 2469 และในปีนั้นยังโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งราชบัณฑิตยสภาให้ดูแลงานด้านโบราณคดี วรรณคดี ศิลปากรและพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร โดยมีสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีราชบัณฑิตยสภา และสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีราชบัณฑิตยสภา และสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ร่วมกับศาสตราจารย์ออร์ซ เซเดส์ทำการปรับปรุงการจัดแสดงของพิพิธภัณฑสถานทำให้พิพิธภัณฑสถานเปลี่ยนแปลงจากการเป็นประเภททั่วไปกลายเป็นพิพิธภัณฑสถานที่รวบรวม สงวนรักษาโบราณศิลปวัตถุมรดกของชาติ

5.3.3 เหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับกิจการพิพิธภัณฑสถาน ในสมัยรัชกาลที่ 6

27 มีนาคม 2454 ได้มีประกาศจัดราชการและเปลี่ยนนามกระทรวงโยธาธิการใหม่ พร้อมกับมีการจัดตั้งกรมศิลปากรขึ้น “มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯว่า แยกการช่างที่เป็นประณีตศิลป์ไว้ส่วนหนึ่ง และให้ยกกรมพิพิธภัณฑสถานจากกระทรวงธรรมการมารวมกันตั้งขึ้นเป็นกรมศิลปากร มีผู้บัญชาการกรมขึ้นตรงต่อพระเจ้าแผ่นดิน จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ใดในกระทรวงใด ฤการใดเป็นผู้บัญชาการขึ้นเมื่อใดก็ได้แล้วแต่จะทรงพระดำริเห็นเหมาะกับบุคคล ในครั้งนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรวรฤทธิซึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงมหรธาทรทรงเป็นผู้บัญชาการกรมศิลปากรอีกส่วนหนึ่งด้วย” กรมศิลปากรเมื่อแรกตั้งในครั้งนั้นสังกัดกระทรวงวัง มีหน้าที่ 2 อย่าง คือ รับงานกิจการช่างจากกระทรวงโยธาธิการ และงานกรมพิพิธภัณฑสถานจากกระทรวงธรรมการ(กรมศิลปากร, 2534: 114-115)

พ.ศ.2454 มีการแสดงการบินให้ประชาชนชม โดยเครื่องบินชื่อ“ออร์วิลลีไรท์” ที่สนามม้าสระปทุม เป็นครั้งแรก

พ.ศ.2455 มีงานแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียนครั้งแรก

พ.ศ.2461 สร้างคู่มือตราณี เพื่อทดลองการปกครองและฝึกอบรมให้คนรู้จักปกครอง

พ.ศ.2466 พระบรมราชโองการประกาศตั้ง“กรรมการหอพระสมุดแห่งชาติสำหรับพระนคร”

21 มกราคม 2468 โอนงานพิพิธภัณฑ์จากกรมศิลปากร กระทรวงวังให้ไปอยู่ในความดูแลของกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร(กรมศิลปากร, 2534: 115)

5.4 พิพิธภัณฑ์สถานในสมัยรัชกาลที่ 7(พ.ศ.2468-2477)

5.4.1 การปรับปรุงกิจการพิพิธภัณฑ์สถาน

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนกิจการพิพิธภัณฑ์สถานตลอดระยะเวลาของการดำรงสิริราชสมบัติ พร้อมกับพระราชทานพื้นที่ทั้งหมดของวังหน้าให้เป็นพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร

แรกที่พระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ งานพิพิธภัณฑ์สถานยังคงอยู่ในความดูแลของกรมศิลปากร* ต่อมาทรงมีพระราชดำริว่างานพิพิธภัณฑ์สถานมีลักษณะสอดคล้องกับงานของหอพระสมุดสำหรับพระนคร จึงโปรดเกล้าฯ ให้โอนงานไปอยู่ในความดูแลของหอพระสมุดสำหรับพระนครในปี พ.ศ.2468 และเรียกชื่อว่า “พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร”

พ.ศ.2469 เมื่อมีการจัดระเบียบราชการใหม่ โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งราชบัณฑิตยสภาขึ้นด้วยทรงพิจารณาว่า เดิมหอพระสมุดสำหรับพระนครที่ตั้งมาแต่สมัยรัชกาลที่ 5 มีหน้าที่แต่จัดการหอพระสมุดเพียงอย่างเดียว จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้ทรงเพิ่มกิจการต่าง ๆ ให้เป็นหน้าที่ของหอพระสมุดมากขึ้น คือมีหน้าที่อำนวยความสะดวกศิสโมสรและจัดตรวจรักษาของโบราณในพระราชอาณาเขต เป็นต้น และในรัชสมัยของพระองค์ก็ยังคงโปรดฯ ให้เพิ่มหน้าที่การจัดการพิพิธภัณฑ์สถานและการบำรุงวิชาช่างอย่างประณีตซึ่งยกมาจากกรมศิลปากร รวมถึงงานอื่นที่ได้ทรงมอบหมายเพิ่มอีก ซึ่งนับเป็นงานที่หอพระสมุดจะรับผิดชอบสมควรจะได้แก้ไขปรับปรุงการดำเนินการให้เหมาะสม และทรงพิจารณาว่าในทำเนียบกระทรวงราชการฝ่ายพลเรือนแต่เดิมมีกรมราชบัณฑิตยซึ่งเป็นกรมที่ตั้งสำหรับผู้มีความรู้เข้ารับราชการ ซึ่งสมควรจะได้มีการเพิ่มหน้าที่ของกรมราชบัณฑิตยให้สำคัญขึ้น จึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งราชบัณฑิตยสภาขึ้นทำหน้าที่แทนหอพระสมุดสำหรับพระนครรับผิดชอบงานต่าง ๆ โดยแบ่งงานออกเป็น 3 แผนก คือ(กรมศิลปากร, 2536: 41)

- 1) แผนกวรรณคดี รับผิดชอบงานจัดหอพระสมุดสำหรับพระนคร และสอบสวนพิจารณาวิชาอักษรศาสตร์
- 2) แผนกโบราณคดี มีหน้าที่จัดการพิพิธภัณฑ์สถาน และตรวจรักษาโบราณวัตถุสถาน

* กรมศิลปากรสถาปนาขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6

3) แผนกศิลปากร มีหน้าที่จัดการบำรุงรักษาวิชาช่าง

งานพิพิธภัณฑสถานจึงอยู่ในความดูแลของราชบัณฑิตยสภา ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรียสภา

ต่อมาได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร (5 มีนาคม 2469) เพื่อเป็นการพิทักษ์รักษาสืบของในพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครและเป็นการจัดระเบียบการดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถานให้เจริญก้าวหน้าต่อไป โดยพระราชบัญญัตินี้แบ่งออกเป็น 4 หมวด ดังนี้*

หมวด 1 ว่าด้วยการใช้พระราชบัญญัติ

หมวด 2 ว่าด้วยการปกครองพิพิธภัณฑสถาน

หมวด 3 ว่าด้วยสิ่งของในพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร

หมวด 4 ว่าด้วยการเปิดพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร

เวลาต่อมาเมื่อทรงพระราชดำริเห็นว่ามิชาวต่างชาติชอบหาโบราณวัตถุและศิลปวัตถุในพระราชอาณาเขตและนำออกนอกประเทศอยู่เสมอ ทรงห่วงใยว่าโบราณศิลปวัตถุที่เกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ของชาติ ซึ่งรัฐบาลต้องดูแล จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติว่าด้วยการส่งโบราณวัตถุและศิลปวัตถุออกนอกประเทศ พ.ศ.2469 ให้ราชบัณฑิตยสภาทำหน้าที่ดูแลตรวจตราโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุที่จะนำออกนอกประเทศ

นอกจากนั้น รัชกาลที่ 7 ยังทรงพระราชดำริว่างานพิพิธภัณฑสถานนั้นถือเป็นส่วนหนึ่งของการรักษามรดกของชาติไว้ไม่ให้สูญหาย ทั้งยังเป็นสถานที่ให้ความรู้แก่ประชาชนและถือเป็นเกียรติยศของประเทศ สมควรที่จะอุดหนุนกิจการพิพิธภัณฑสถานให้เจริญก้าวหน้า ทรงริเริ่มในการพระราชทานสิ่งของแก่พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร โดยทรงมุ่งหวังให้เป็นตัวอย่างแก่คนทั่วไป โดยทรงมีพระราชดำรัสในการเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร เมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ.2469 มีความตอนหนึ่งว่า “ถ้าหากว่าพิพิธภัณฑสถานนี้เป็นที่พอใจของท่านทั้งหลายแล้ว ก็หวังว่าจะได้รับความอุดหนุนบ้างตามโอกาส เช่นผู้ที่ชอบในทางค้นคว้าของโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ข้าพเจ้าหวังว่าคงจะยินยอมให้ราชบัณฑิตยสภายืมสิ่งของที่หาได้นั้นมาแสดงให้เห็นมหาชนได้ชมในพิพิธภัณฑสถานตามโอกาสอันควร หรือจะยกของเหล่านั้นให้แก่พิพิธภัณฑหรือทำพิพิธภัณฑ์ให้ก็ดี ย่อมจะช่วยให้พิพิธภัณฑนี้มีของที่มีค่าควรดู ควรชมมากขึ้นเป็นลำดับ เปนทางบำรุงปัญญาความรู้ของมหาชน และจะได้เป็นสง่าแก่พระนครและเป็นสาธารณประโยชน์”

รัชกาลที่ 7 ทรงสนับสนุนกิจการพิพิธภัณฑ์สถานอย่างมาก นอกจากที่กล่าวแล้วยังพระราชทานพระราชทรัพย์และสิ่งของตามที่ราชบัณฑิตยสภากราบบังคมทูลขอพระราชทานอยู่เสมอ อาทิ ในปี พ.ศ.2470 พระราชทานทองแดงพดด้วงและเงินตรา 38 รายการตามหนังสือกราบบังคมทูลขอพระราชทานของราชบัณฑิตยสภา พ.ศ.2471 เมื่อราชบัณฑิตยสภากราบบังคมทูลขอพระราชทานเงินอุดหนุนเพื่อจัดการป้องกันอัคคีภัยก็พระราชทานตามที่กราบบังคมทูลขอจำนวน 10,000 บาท ปี พ.ศ.2473 งานแผนกศิลปากรของราชบัณฑิตยสภาขอพระราชทานเงินอุดหนุนสร้างที่เก็บพระจิตกาธานที่ใช้ในพิธีบรมศพของเจ้านายก็ได้พระราชทานจำนวน 20,000 บาทพร้อมโปรดเกล้าฯ ให้สร้างในบริเวณพิพิธภัณฑ์เพื่อให้ประชาชนชม นอกจากนี้พระองค์ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสิ่งของได้รับมาจากการเสด็จพระราชดำเนินในที่ต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศเป็นจำนวนกว่า 100 รายการอีกด้วย

5.4.2 แนวคิดในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถาน

พิพิธภัณฑ์สถานในสมัยนี้มีแนวคิดและสภาพการดำเนินงานที่ต่อเนื่องมาจากในสมัยรัชกาลที่ 6 แต่มีการปรับปรุงและเน้นการเป็นพิพิธภัณฑ์สถานประเภทประวัติศาสตร์และโบราณคดีมากกว่าเดิม บุคคลที่มีอิทธิพลยิ่งต่อการปรับปรุงพิพิธภัณฑ์สถานในสมัยนี้มีอยู่ 2 ท่าน ประกอบด้วยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ และศาสตราจารย์เซเคส์ บุคคลทั้งสองท่านนี้คงจะไม่ต้องกล่าวถึงมากนักเนื่องจากแทบจะเรียกได้ว่าเป็นเครื่องหมายการค้าของงานประวัติศาสตร์และโบราณคดีอยู่แล้ว การจัดพิพิธภัณฑ์สถานจึงเน้นหนักด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ลักษณะเด่นของพิพิธภัณฑ์สถานในสมัยนี้ปรากฏในบันทึกของ ม.จ.หญิงพูนพิสมัย ดิสกุล ว่า“เสด็จพ่อทรงเล็งเห็นว่าคนไทยกำลังต้องการความรู้ในเรื่องของตัวเอง จึงทรงจัดไปเ็นทางช่วยการศึกษา”

5.4.3 เหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับกิจการพิพิธภัณฑ์สถาน ในสมัยรัชกาลที่ 7

พ.ศ.2468 พระราชทานหมู่พระที่นั่งทั้งหมดในวังหน้าให้จัดเป็นพิพิธภัณฑ์สถานพร้อมกับโอนพิพิธภัณฑ์สถานให้ขึ้นกับหอพระสมุดสำหรับพระนคร

9 มิถุนายน พ.ศ.2469 ได้มีประกาศรวมกรมศิลปากรเข้ากับราชบัณฑิตยสภา และเรียกชื่อใหม่ว่า “ศิลปากรสถาน”

พ.ศ.2469 ประกาศตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสำหรับพระนคร โดยมอบหมายให้ราชบัณฑิตยสภาดูแล สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงดำรงตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสภา ศาสตราจารย์ยอร์จ เซเคส์ปรับปรุงการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสำหรับพระนคร ทำให้พิพิธภัณฑ์เปลี่ยนประเภทจากพิพิธภัณฑ์สถานประเภททั่วไปกลายเป็นพิพิธภัณฑ์สถานที่รวบรวมสงวนรักษาโบราณศิลปวัตถุซึ่งเป็นมรดกของชาติ สภาพของพิพิธภัณฑ์สถานครั้งแรกที่สมเด็จพระ

กรมพระยาดำรงฯ ทรงรับโอนอาคารนั้น ม.จ.หญิงพูนพิศมัย ดิศกุล บันทึกไว้ว่า(มูลนิธิกรมพระยาดำรงฯ, 2529: 99-100; พูนพิศมัย ดิศกุล ใน กรมศิลปากร, 2517: 1-2)

วันที่ไปรับสถานที่จากทหารซึ่งอยู่ในตอนหลังพระที่นั่งนั้น ในบางห้องที่ปิดไม่ได้ใช้ เต็มไปด้วยขี้ค้างคาวกลิ้งคลบอบอวลไปหมด ทางระเบียบพระที่นั่งก็หักพังหลังคาห้อยเป็นแห่ง ๆ เสด็จพ่อทรงพระราชดำเนินตรวจทั่วแล้วตรัสว่า “จะไปขอเงินคลังก็ไม่ได้ เพราะเขาจะต้องตอบว่าให้หรือเพราะราชการด่วนยังมี แต่อายุพ่อมันไม่รอดด้วย ต้องคิดหาสวดงค์เอาเอง” ต่อมาวันหนึ่งท่านตรัสว่า “ลูกพูน พรุ่งนี้เธอทำน้ำชาไปให้พ่อ 20 คน พ่อจะเลี้ยงเพื่อน ๆ แล้วเธอไปรินน้ำชา” ถึงเวลาข้าพเจ้าก็ไปจัดโต๊ะที่สนามด้านเหนือของพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย เพราะแคว้นตรงนั้น สักครู่ก็มีพวกพ่อค้าทั้งฝรั่ง แยก จีน เดินเข้ามาเป็นแถว ท่านก็ทรงเชิญไปนั่งโต๊ะกินน้ำชาจนอิ่มแล้วก็ตรัสกับเขาว่า “ในหลวงท่านประทานที่วังหน้านี้ให้ฉันจัดเป็นพิพิธภัณฑ์ของชาติ จะไปขอเงินคลังเขาก็คงไม่ให้ ฉันก็แกล้งทุกทีก็กลัวจะไม่ได้ทำ จึงคิดว่าจะทำยังไงดี แล้วก็นึกถึงพวกท่านว่า ท่านอยู่ในเมืองไทยมาช้านาน คงจะยินดีที่จะช่วยที่จะเห็นความเจริญของเมืองไทย จึงได้เชิญมาช่วยกันดูสถานที่ในวันนี้ว่าเราจะต้องซ่อมแซมอะไรอย่างไรบ้าง และขอให้ท่านช่วยตัดสินใจช่วยเท่าที่ท่านจะช่วยได้เถิด” ทุกคนอมยิ้มแต่มีสเตอร์มัลคัม(Malcom)นายห้างบอร์เนียว(Boneo Co.)พูดว่า“เพิ่งได้พบผู้เชี่ยวชาญทางขอทาน(Expert beggar)วันนี้เอง” ทุกคนก็หัวเราะ แล้วมีสเตอร์มัลคัมก็พูดอีกว่า “ขอตอนกินแล้วเสียด้วยเรา จะไม่ให้ก็ไม่ได้” แล้วก็ทรงนำพวกแขกเดินดูทั่ว ๆ ไปแล้วต่างคนต่างก็กลับด้วยความเบิกบาน ไม่ได้พูดอะไรกันอีก พอรุ่งเช้ารถยนต์ก็ขนไม้ ขนตะปู ซิเมนต์ กระเบื้องมุงหลังคาและปูพื้น ฯลฯ เข้ามากองไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานอย่างเพียงพอ ท่านทรงพระสรวลแล้วก็เรียกนายอิด หัวหน้าช่างไม้ในพิพิธภัณฑ์มาเป็นผู้ทำ ทรงกำชับว่าให้ใช้คนไทยทั้งหมดเพื่อให้รู้จักทำเป็น พิพิธภัณฑ์ของชาติจึงกลับสมบูรณ์ขึ้นได้โดยรัฐมิได้ออกสวดงค์ช่วยเหลือเลย ภายหลังทรงขอคลังมาทำโรงเก็บราชรถได้ 20,000 บาท ด้วยทรงยื่นคำขาดว่าถ้าไม่ให้จะลาออก เพราะตั้งพระทัยจะจัดเรื่องรอดอย่างเมืองโปรตุเกส เมื่อสถานที่สมบูรณ์ดีแล้วก็ลงมือจัด ของเก่าที่มีอยู่โดยมากคือ นกสตัฟเฟ่นร่ว ๆ และของที่โยน ๆ ไว้ด้วยไม่มีใครเอาใจใส่เท่าใดนัก เสด็จพ่อทรงเห็นว่าคนไทยกำลังต้องการความรู้ในเรื่องตัวเองจึงทรงจัดไปทางช่วยการศึกษา มีห้องราชพิธีบนพุทธไสยาจารย์ ห้องรูปทองแดงจัดเป็นสมัย ๆ ในอิศราวินิจฉัย ฯลฯ ดังเห็นอยู่บัดนี้เป็นคั่น ท่านทรงดำเนินการบอกให้จัดให้จัดเรื่องราวเอาเองทุก ๆ เช้าจนถึงเวลาเสวยกลางวันจึงกลับวัง ถ้าขาดตุ๋นขาดโต๊ะท่านทรงเรียไรรจากเจ้านายพี่น้อง ถ้าเป็น

เรื่องทางศาสนาทำนทรงขอพระสงฆ์ จนสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดเทพศิรินทรวงศ์ ท่านว่า “มีแต่เรียไรครุฑหัสดีนี่ก็กลับตรงกันข้าม” แต่พระมหาเถระท่านก็ช่วยให้ของและขึ้นแจกถวายแทบทุกองค์ เพราะท่านรู้ประโยชน์ส่วนรวมดี ส่วนของอื่น ๆ สิ่งไรไม่มีท่านก็ขนไปจากวังจนเกือบ ๆ จะหมด แล้วท่านก็ทรงเล่นอย่างอื่น เช่น เก็บของปลอมไว้เป็นบทเรียน เป็นต้น มีเพื่อนฝูงพากันทักว่าของจากวังนั้นจะให้เลยได้แน่หรือ ถ้าพระองค์เองออกแล้วผู้ใดจะมาแทน ท่านจนต่อซื้อทักท้วงจึงโปรดให้จัดไว้ว่าประทาน ยืมจนบัดนี้ คราวนี้ถึงคนทำงาน ทรงฝึกสอนหลวงบริบาลบุริภักดิ์ด้วยพระองค์เอง ทุกเช้าจนเป็นที่พอพระทัยมาก วันหนึ่งหลวงบริบาลฯ เกิดป่วยหนักเป็นโรคปอดบวม จนหอบนอนไม่ลง แล้วแม่เสริมภรรยาวิ่งมาทูลเสด็จพ่อในเวลาเกือบ 21 น. พอทรงทราบก็ตรัสกับหญิงพลัดกับหญิงเหลือว่า “เอาธไปเดี๋ยวนี้ จะทำอย่างไรก็ตามต้องไปจัดการไม่ให้หลวงบริบาลฯ ตายให้จงได้” รุดออกไปแล้วจึงตรัสแก่ข้าพเจ้าว่า “ยังไม่มีตัวแทน ถ้าตายงานกำลังเดินก็เสียหาย...” ส่วนพวกพนักงานตามห้องในพิพิธภัณฑน์นั้น ตรัสสั่งให้หลวงบริบาลฯ หาผู้หญิงที่มีพ่อแม่เลี้ยงให้มาทำงาน เพราะเราจะให้ได้เพียงเงินใช้ส่วนตัวเล็กน้อย พิพิธภัณฑน์ไม่มีทุนพอจะให้ถึงเลี้ยงครอบครัวได้ แรกทำงานทางความสะอาดห้องละ 2 คน ถ้าเล่าเรื่องห้องของตัวจนเป็นผู้นำเที่ยวได้และซ่อมแซมสิ่งที่หักขาดได้ด้วย จะขึ้นเงินเดือนให้

10 พฤศจิกายน 2469 รัชกาลที่ 7 เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสำหรับพระนคร หลังจากพิธีเปิดแล้วพิพิธภัณฑน์กลับไม่มีคนไปดู ดังปรากฏใน “พระประวัติลูกเล่า” ที่หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ได้บันทึกเหตุการณ์ตอนนีไว้ว่า “ครั้งจัดการเรื่องพิพิธภัณฑน์ชาติเสร็จ และเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดเป็นทางการแล้ว ก็ไม่มีคนดู เสด็จพ่อทรงมีใบบอกไปยังกระทรวงศึกษาธิการว่าทรงจัดช่วยการศึกษาด้วย ฉะนั้นขอให้สั่งให้นักเรียนมาดูเล่าเรียนได้ ครั้นนักเรียนหญิงและนักเรียนชายมาเจอจะกันเข้าก็กลายเป็นเล่นซ่อนหากันไป ถ้าได้ถามเข้าก็ได้รับคำตอบว่า ไม่มีผู้อธิบายให้เข้าใจ จึงไม่ได้ประโยชน์ เสด็จพ่อทรงลงทุนประทานเล็กเซอร์แก่พวกครูเองที่พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย แต่ครูในเวลานั้นไม่เห็นประโยชน์เสียแล้ว ถ้ามั่นใจว่าเล็กเซอร์อย่างนี้ ๑๕ นาทีได้ไหม ท่านก็ทรงหมดศรัทธา และประจวบกับเวลากำลังจะเปลี่ยนแปลงการปกครองด้วย เสด็จพ่อทรงคิดหาทางที่จะให้ประชาชนไปดูให้ได้ วันหนึ่งจึงรับสั่งกับข้าพเจ้าว่า ‘ลูกพูนทำอาหารว่างไปขายที่พิพิธภัณฑน์อาทิตย์ละครั้งหน่อยเถอะ เพราะถ้ารู้กันว่าอาหารท่านหญิงทำก็เป็นประกันว่ากินได้ไม่สกปรก ฝรั่งที่อยากกินของไทย ๆ จะได้มา เมื่อฝรั่งมา คนไทยก็จะมา’ ข้าพเจ้าทูลว่า ‘ถ้ามาอย่างพวกนักเรียนจะได้ประโยชน์อะไร ท่านตรัสว่า ‘เอาเถอะ เดินผ่านไปผ่านมาก็คงจะเกิดอยากหรืออยากเห็นขึ้นบ้าง เพียงคนสองคนก็ขังดี’ แล้วโปรดให้ปลูกร้านขึ้นข้างหลังพระที่นั่งเป็นที่พัก

เครื่องรอบพิพิธภัณฑน์ มีอาหารว่าง *snack* และน้ำต่าง ๆ ขายก่อน แล้วให้รับของที่ไทยทำแม่จากหัวเมืองต่าง ๆ จะฝากขายได้ เพราะเมื่อเวลาพวกนักท่องเที่ยวนั้นก็ไปดูพิพิธภัณฑน์ทุกครั้ง ได้ผลคือคนมาดูมากขึ้นจริง ๆ แต่ทางส่วนตัวถูกหาว่าเอาลูกเข้าไปหากินในพิพิธภัณฑน์ และพวกข้าพเจ้าก็ได้เงินเดือนเดือนละ ๑๐๐ บาท ซึ่งไม่เคยได้อะไรเลย นอกจากเสียค่าทำของกินไปขายทุกอาทิตย์ด้วยทุนของตัวเอง เป็นเหตุให้ร้านขายของนั้นถูกล้มไปเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว”(มูลนิธิกรมพระยาดำรงฯ, 2529: 100)

พ.ศ.2472 เสด็จประพาสชวา บาห์ลี

พ.ศ.2473 เสด็จประพาสอินโดจีนของฝรั่งเศส

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ ในฐานะรองภัณฑารักษ์พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เดินทางไปดูงานพิพิธภัณฑน์ที่พนมเปญและดูการขุดแต่งรักษาโบราณวัตถุสถานทีนครวัด กัมพูชา ในปี พ.ศ. 2474 และในปี พ.ศ.2475 หลวงบริบาลฯ เป็นผู้แทนราชบัณฑิตยสภาไปประชุมเรื่องของสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่เมืองฮานอย และดูการพิพิธภัณฑน์ที่เมืองฮานอย เมืองเว้ เมืองตุร์น(หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, 2531: 7-8)

3 พฤษภาคม พ.ศ.2476 มีประกาศพระราชบัญญัติจัดตั้งกรมศิลปากรขึ้นอีกครั้ง สังกัดกระทรวงธรรมการ กองพิพิธภัณฑน์และโบราณคดีเปลี่ยนชื่อเป็นกองพิพิธภัณฑน์และโบราณวัตถุ เปลี่ยนชื่ออีกครั้งเป็นกองโบราณคดีสังกัดกรมศิลปากรที่ตั้งขึ้นใหม่ในกระทรวงธรรมการ

1 เมษายน 2477 ได้มีการแต่งตั้งพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ให้ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรเป็นคนแรก เนื่องหลังการแต่งตั้งนี้หม่อมเจ้าพูนพิศมัยบันทึกไว้ในพระประวัติสมเด็จพระบรมราชโองการให้มาทูลว่า “วันหนึ่งเจ้าพระยามหิธรฯ ราชเลขาธิการมาเฝ้าเสด็จพ่อที่วังทูลว่า ‘มีพระบรมราชโองการให้มาทูลว่า พระยามโนปกรณณ์ต้องการตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสภาให้แก่เพื่อน จึงทูลขอให้ทรงไปให้เสด็จพ่อลาออกเสีย’ เสด็จพ่อทรงตอบว่า ทรงยินดีที่จะออก แต่เป็นตำแหน่งที่ไม่ได้รับเงินเดือน ถ้าท่านลาออกก็จะเป็นโทษเคืองเรื่องส่วนตัวที่ถูกจับเข้าไปยัง ชาวต่างประเทศจะดูถูกได้ว่าเอาเรื่องส่วนตัวมาปนกับการงานของประเทศ ถ้าจะให้ท่านออกก็ประกาศปลดเถอะ ทางการก็ประกาศปลด พอส่งงานแล้วก็ออกไปประทับที่หัวหินตามหมอสั่ง. . .”(มูลนิธิกรมพระยาดำรงฯ, 2529: 100)

2477 ตราพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2477

5.5 ความเคลื่อนไหวของพิพิธภัณฑ์สถานในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์

กิจการพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทยในช่วงก่อนที่จะมีการยกฐานะเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติใน พ.ศ.2477 นั้นมีความเคลื่อนไหวตลอดเวลา มีความพยายามในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้มีความเหมาะสมอยู่เสมอ เพียงแต่ยังอยู่ในแวดวงที่ใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์และชนชั้นสูง อาทิเช่น

1) สถานที่ตั้ง ในระยะแรกตั้งนั้น เนื่องจากรูปแบบพิพิธภัณฑ์นั้นเป็นงานที่อยู่ในความดูแลอย่างใกล้ชิดของพระมหากษัตริย์ ที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์จึงอยู่ในพระที่นั่งในพระบรมมหาราชวัง ไม่ว่าจะเป็น ในพระที่นั่งราชฤดี(พ.ศ.2394-2399) พระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์(พ.ศ.2399-2417) หรือ หอทองคอกเดียวหรือศาลาสหทัยสมาคม(พ.ศ.2417-2430) แม้กระทั่งเมื่อพิพิธภัณฑ์ได้ย้ายออกมาจากพระบรมมหาราชวังในปี พ.ศ.2430 แต่ก็ยังออกมาตั้งในอาคารวังหน้า

2) หน่วยงานรับผิดชอบ ในสมัยรัชกาลที่ 4 นั้นไม่ปรากฏว่ามีหน่วยงานหรือบุคคลอื่นทำหน้าที่รับผิดชอบ กิจการพิพิธภัณฑ์สถานในสมัยนี้จึงน่าจะอยู่ในความดูแลของพระองค์อย่างใกล้ชิด ในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น หลังจากได้สร้างหอทองคอกเดียว(พ.ศ.2417)แล้วกิจการพิพิธภัณฑ์สถานอยู่ในความดูแลของกรมทหารช่างมหาดเล็กรักษาพระองค์ ซึ่งก็เนื่องมาจากหอทองคอกเดียวนั้นนอกจากเป็นที่ตั้งของหอนิวเซียมแล้วยังเป็นสโมสรนายทหารมหาดเล็กตามแบบอย่างหอทองคอกเดียวเมืองปัตตาเวีย และใช้เป็นหอประชุมกิจการในพระบรมมหาราชวังอีกด้วย ในช่วงหลังแม้พิพิธภัณฑ์สถานจะขึ้นอยู่กับหน่วยงานที่ตั้งขึ้นใหม่แต่ก็ยังเป็นกิจการที่สนพระทัยของพระมหากษัตริย์และผู้ดูแลก็มักจะเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ที่ไว้วางพระราชหฤทัย ดังแสดงรายละเอียดในตารางที่ 1

งานพิพิธภัณฑ์สถานในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ค่อนข้างผูกพันอยู่กับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 มาจนกระทั่งเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยครั้งแรกที่สมเด็จพระเจ้าดำรงฯ ทรงรับผิดชอบคือตั้งแต่ครั้งจัดการแสดงภายในหอทองคอกเดียว ซึ่งขณะนั้นพระองค์ท่านทรงดูแลในฐานะทรงเป็นผู้บังคับการ กรมทหารช่างมหาดเล็กรักษาพระองค์ และกรมทหารช่างฯ นี้ก็เป็นหน่วยงานดูแล“การตั้งนิวเซียม” ในหอทองคอกเดียว ในปี พ.ศ.2417 และในสมัยรัชกาลที่ 6-7 นั้นสมเด็จพระเจ้าดำรงฯ ทรงดูแลพิพิธภัณฑ์สถานมาโดยตลอด ไม่ว่าพิพิธภัณฑ์สถานจะย้ายสังกัดอย่างไร พระองค์ท่านก็มักจะเป็นองค์ผู้ดูแลสูงสุดของหน่วยงานนั้น ๆ โดยตลอด

3) ผู้เข้าชม ในสมัยรัชกาลที่ 4 ผู้ที่จะมีโอกาสในการเข้าชมพิพิธภัณฑ์ส่วนพระองค์นั้นจะต้องเป็นราชอาคันตุกะซึ่งมักจะเป็นคณะทูต จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อมีการ “ตั้งนิวเซียม” ณ หอทองคอกเดียวแล้วจึงได้มีการเปิดให้“ประชาชน”ได้เข้าชมในโอกาสพิเศษ อาทิเช่น ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นต้น อย่างไรก็ตามแม้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 5 จะมีบันทึกว่าเปิดให้ประชาชนได้

เข้าชม แต่คำนิยามของคำว่าประชาชนในความหมายและบริบทสังคมสมัยที่มีการปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ระบบชนชั้นยังเป็นเรื่องสำคัญ ย่อมเป็นการยากที่จะคาดเดาว่าประชาชนที่กล่าวถึงนั้นจะกินความหมายกว้างเพียงใดแต่ไม่มีหลักฐานใดที่สามารถยืนยันเรื่องนี้

ตารางที่ 1 แสดงสถานที่ตั้ง ผู้รับผิดชอบและผู้เข้าชมของพิพิธภัณฑ์สถานระหว่าง พ.ศ.2494-2477

รัชกาล/ปี	อาคารที่ตั้ง	ฐานะ/ผู้รับผิดชอบ/สังกัด	ผู้เข้าชม
4/2394	พระที่นั่งราชฤดี	พิพิธภัณฑ์สถานส่วนพระองค์	ราชอาคันตุกะ
4/2399	พระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์	พิพิธภัณฑ์สถานส่วนพระองค์	ราชอาคันตุกะ
5/-	เก็บชั่วคราวที่พระที่นั่งสมมตเทวราชอุบัติ	-	ไม่มีการจัดแสดง/ย้ายมาเก็บเนื่องจากพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์ทรุดโทรม
5/2417	หอคองคอเดีย	พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับประชาชน /กรมทหารช่างมหาดเล็ก คูแล	19 กันยายน 2417 เปิดให้ประชาชนเข้าชมเป็นครั้งแรก
5/2418	หอคองคอเดีย	"	-“ตั้งมิวเซียม”ให้ประชาชนชมในวันเฉลิมฯ -2419 จัดแสดงพิพิธภัณฑ์ของชาติไทย -2425 จัดงานเอกซฮิบิเซน ที่ท้องสนามหลวง
5/2430	พระที่นั่ง 3 องค์ในวังหน้า	กรมพิพิธภัณฑ์สถาน สังกัดกระทรวงวัง	
5/2432	"	กรมพิพิธภัณฑ์สถาน สังกัดกรมศึกษาธิการ(2434 เปลี่ยนเป็นกระทรวงธรรมการ)	
5/2434	"	กรมพิพิธภัณฑ์สถาน สังกัดกองบัญชา กรมกลาง กระทรวงธรรมการ	เปิดให้ประชาชนเข้าชม สัปดาห์ละ 2 ครั้ง

ตารางที่ 1 แสดงสถานที่ตั้ง ผู้รับผิดชอบและผู้เข้าชมของพิพิธภัณฑ์สถานระหว่าง พ.ศ.2494-2477

(ต่อ)

รัชกาล/ปี	อาคารที่ตั้ง	ฐานะ/ผู้รับผิดชอบ/สังกัด	ผู้เข้าชม
5/2436	”		ประกาศ“มุเสียมหลวงวังหน้า” หนังสือพิมพ์บางกอกไทมส์เปิดให้ประชาชนเข้าชมในวันพุธ วันเสาร์และวันพระ
5/2446	”		จัดนิทรรศการที่จะนำไปแสดงที่อเมริกาให้ประชาชนเข้าชม 20-24 ธ.ค. 2446
5/2447	ตั้งอยุธยาพิพิธภัณฑ์สถาน		
6/2466		พระบรมราชโองการตั้งกรรมการหอสมุดแห่งชาติสำหรับพระนคร กิจการพิพิธภัณฑ์สถานสังกัด	
6/2466	ตั้งพระนารายณ์ราชนิเวศน์		
7/2469	“พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร”	ตั้งราชบัณฑิตยสภา ซึ่งดูแลกิจการพิพิธภัณฑ์สถานด้วย	
2476	หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐบาลได้ปรับปรุงระบบราชการ มีการตั้งกรมศิลปากรขึ้น สังกัดกระทรวงธรรมการ มีกองพิพิธภัณฑ์และโบราณคดีด้วยกองหนึ่ง ต่อมา มีการเปลี่ยนชื่อกองเป็นกองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ และเปลี่ยนอีกครั้งเป็นกองโบราณคดี(ปี พ.ศ.2518 ตั้งกองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติแยกออกจากกองโบราณคดี)		
2477	พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร เปลี่ยนชื่อเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สำหรับพระนคร ตาม พรบ. โบราณสถาน โบราณวัตถุและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ. 2477		

บทที่ 6

รูปแบบและแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง(พ.ศ.2475) รัฐบาลได้จัดตั้งกรมศิลปากร สังกัดกระทรวงธรรมการขึ้นอีกครั้งในวันที่ 3 พฤษภาคม 2476 พร้อมกับได้มีการแบ่งส่วนราชการเป็น 5 กอง คือ กองกลาง กองสถาปัตยกรรม กองศิลปกรรม กองพิพิธภัณฑ์และโบราณคดี กองหอสมุด ช่วงนี้เองที่เป็นจุดเปลี่ยนของกิจการพิพิธภัณฑ์สถานมาเป็นหน่วยงานของราชการและเรียกชื่อใหม่ว่าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในปี พ.ศ.2477 ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และการพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ พุทธศักราช 2477 ประกาศในราชกิจจานุเบกษา พ.ศ.2478

6.1 โครงสร้างการบริหาร

ในปี พ.ศ. 2477 หน่วยงานที่ดำเนินงานด้านพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติมีฐานะเป็นกอง คือ กองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ กรมศิลปากร กระทรวงธรรมการ(กรมศิลปากรแบ่งส่วนราชการตามพระราชกฤษฎีกา 22 พฤษภาคม 2476 เป็น 5 กองคือ กองกลาง กองสถาปัตยกรรม กองศิลปกรรม กองพิพิธภัณฑ์และโบราณคดี กองหอสมุด) วันที่ 28 เมษายน 2485 ได้มีพระราชบัญญัติโอนกรมศิลปากรไปขึ้นอยู่ในสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี จนกระทั่งวันที่ 12 มีนาคม 2495 จึงมีพระราชบัญญัติโอนกรมศิลปากรมาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ (กรมศิลปากร, 2534: 115)

โครงสร้างการจัดหน่วยงานของกองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ ในปี พ.ศ.2477 ประกอบด้วยแผนกที่รับผิดชอบปฏิบัติงานจำนวน 2 แผนก ได้แก่ แผนกรักษาพิพิธภัณฑ์ และแผนกรักษาวัตถุโบราณ โดยมีลักษณะหน้าที่ดังนี้(กรมศิลปากร, 2536 : 52-53)

- 1) ซ่อมและรักษาโบราณสถานทั่วประเทศ
- 2) จัดการและรักษาพิพิธภัณฑ์ในกรุงเทพฯ และหัวเมือง ซึ่งขณะนั้นพิพิธภัณฑ์สถานในส่วนกลางคือ พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร ส่วนพิพิธภัณฑ์สถานในเขตหัวเมือง ได้แก่ อุทยานพิพิธภัณฑ์สถาน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ลพบุรีพิพิธภัณฑ์สถาน จังหวัดลพบุรี และสาขาพิพิธภัณฑ์สถานจังหวัดต่าง ๆ ที่อยู่ในความอำนวยการของคณะกรรมการจังหวัด คือ

- 2.1) สาขาพิพิธภัณฑ์สถานประจำจังหวัดนครราชสีมา
- 2.2) สาขาพิพิธภัณฑ์สถานประจำจังหวัดนครปฐม
- 2.3) สาขาพิพิธภัณฑ์สถานประจำจังหวัดราชบุรี

- 2.4) สาขาพิพิธภัณฑ์สถานประจำจังหวัดนครศรีธรรมราช
- 2.5) สาขาพิพิธภัณฑ์สถานประจำจังหวัดสุราษฎร์ธานี(อ.ไชยา)
- 2.6) สาขาพิพิธภัณฑ์สถานประจำจังหวัดพิษณุโลก
- 2.7) สาขาพิพิธภัณฑ์สถานประจำจังหวัดลำพูน
- 3) ค้นคว้าโบราณวัตถุและโบราณสถาน
- 4) ตรวจโบราณและศิลปวัตถุที่จะส่งออกนอกประเทศ
- 5) หาโบราณและศิลปวัตถุเพิ่มเติมเข้าพิพิธภัณฑ์สถาน
- 6) เผยแพร่ความรู้ทางโบราณคดี
- 7) ติดต่อกับนัก โบราณคดีในประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง
- 8) ติดต่อกับพิพิธภัณฑ์สถานในต่างประเทศ เพื่อแลกเปลี่ยน โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่

ควรแลกเปลี่ยนกัน

พ.ศ.2485 ขณะที่กองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุได้ทวีบทบาทมากขึ้นเป็นลำดับ กลับมีการปรับปรุงโครงสร้างกรมศิลปากร* ยุบกองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุให้เป็นส่วนหนึ่งของกองโบราณคดี ดังนั้นงานพิพิธภัณฑ์สถานจึงตกเป็นหน้าที่ของกองโบราณคดี ภายใต้การแบ่งส่วนราชการออกเป็น 5 แผนก ได้แก่ แผนกวิชาการ แผนกสำรวจ แผนกขุดแต่งบูรณะ แผนกพิพิธภัณฑ์และโบราณสถานพระนคร และแผนกพิพิธภัณฑ์และโบราณสถานหัวเมือง

5 มีนาคม 2518 พระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ได้กำหนดให้ตั้งกองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเป็นหน่วยงานใหม่ แยกออกจากกองโบราณคดี โดยกองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติได้มีการแบ่งงานออกเป็น 8 หน้าที่ ได้แก่(กรมศิลปากร, 2536: 53-56)

1) งานธุรการ มีหน้าที่เกี่ยวกับการปฏิบัติงานด้านบริหารงานทั่วไปทุกประเภทของกอง คือ การจัดระบบงานธุรการ บุคลากร และงานการเงิน ซึ่งควบคุมงบประมาณรายรับ รายจ่ายของกอง และงานซึ่งเกี่ยวกับการควบคุมการนำออกศิลปวัตถุ โบราณวัตถุออกนอกประเทศ

2) งานวิชาการ มีหน้าที่ความรับผิดชอบเกี่ยวกับการศึกษา ค้นคว้า วิจัยเรื่องราวทางวิชาการ สาขาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับหลักฐานของโบราณวัตถุศิลปวัตถุ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการจัดแสดง นิทรรศการตามพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติต่าง ๆ ที่ราชอาณาจักร รวมทั้งการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติแห่งใหม่ การจัดพิมพ์หนังสือออกเผยแพร่ ติดต่อบริษัทงานกับองค์การระหว่าง

* 6 กอง ได้แก่ สำนักงานเลขานุการกรม กองวรรณคดี กองโบราณคดี กองสถาปัตยกรรม กองการสังคีต มหาวิทยาลัยศิลปากร

ประเทศ กำหนดมาตรการให้ความคุ้มครองศิลปวัตถุ โบราณวัตถุที่เป็นสมบัติวัฒนธรรมของชาติ และยังรับผิดชอบในการวางแผนนโยบายพัฒนากิจกรรมและการพิพิธภัณฑ

3) **งานการศึกษาและประชาสัมพันธ์** มีหน้าที่ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของกอง การจัด นิทรรศการ การบรรยาย ฝึกอบรมและผลิตเอกสารเผยแพร่ความรู้ทาง โบราณคดี ประวัติศาสตร์และ ศิลปวัฒนธรรม ผลิตอุปกรณ์โสตทัศนูปกรณ์ เพื่อใช้ในกิจกรรมของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค รวมทั้งเผยแพร่และประชาสัมพันธ์กิจกรรมของกองพิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ

4) **งานทะเบียน** มีหน้าที่ในการควบคุมดูแลการขึ้นทะเบียน จัดทำทะเบียน โบราณวัตถุศิลป วัตถุของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

5) **งานคลังพิพิธภัณฑ** มีหน้าที่ในการจัดเก็บ โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุในคลังของกองพิพิธ ภัณฑสถานแห่งชาติ รวมไปถึงการรักษาความปลอดภัยในการตรวจสอบสภาพ โบราณวัตถุศิลป วัตถุเพื่อสงวนรักษาให้อยู่ในสภาพดี นอกจากนี้ยังให้ความร่วมมือในการให้ยืม โบราณวัตถุศิลป วัตถุไปจัดแสดงชั่วคราวทั้งในและต่างประเทศ

6) **งานซ่อมสงวนรักษา** มีหน้าที่รับผิดชอบในการอนุรักษ์ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุที่อยู่ใน ความคุ้มครองของกรมศิลปากรทั่วประเทศ ทั้งเป็นศูนย์กลางของการศึกษา ค้นคว้า วิจัย ตรวจสอบ ทดลองทางวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับ โบราณวัตถุศิลปวัตถุและปัญหาของการชำรุดเสื่อมสภาพเพื่อนำไป ศึกษาทดลองหาวิธีการเคมีภัณฑ์ที่เหมาะสมสำหรับการอนุรักษ์ นอกจากนี้ยังเป็นศูนย์กลางให้ การฝึกอบรมด้านการอนุรักษ์ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุทั้งในประเทศแก่เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ ภัณฑารักษ์และเจ้าหน้าที่ของประเทศสมาชิก โครงการ โบราณคดีและวิจิตรศิลป์ขององค์การซีมีโอ (SAEMEO)

7) **งานช่างทั่วไป** มีหน้าที่ในการออกแบบศิลปกรรมเกี่ยวกับการจัดแสดงนิทรรศการ การ ออกแบบอาคารจัดแสดงของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทั่วประเทศ รวมทั้งปฏิบัติการซ่อม ปรังปรุง บำรุง รักษาวัสดุอุปกรณ์สำนักงานของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

8) **งานพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ** มีหน้าที่ในการควบคุมและแนะนำการบริหารงานทั่วไป ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่อยู่ในกรุงเทพมหานคร จำนวน 6 แห่ง คือ

- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ศิลป์ พีระศรีอนุสรณ์
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี

- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ช้างต้น
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ วัดเบญจมบพิตร

พระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร พ.ศ.2524 ระบุให้หน่วยงานภายในกองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติมีฐานะเป็นฝ่าย มีการรวมงานคลังพิพิธภัณฑ์เข้ากับงานทะเบียนเป็นฝ่ายทะเบียนและคลังพิพิธภัณฑ์ โดยประกอบด้วยฝ่ายต่าง ๆ ดังนี้

- ฝ่ายวิชาการ
- ฝ่ายบริหารงานทั่วไป
- ฝ่ายบริการการศึกษาและประชาสัมพันธ์
- ฝ่ายอนุรักษ์ศิลปโบราณวัตถุ
- ฝ่ายเทคนิคและศิลปกรรม
- ฝ่ายพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

ต่อมาในระหว่าง พ.ศ.2532-2536 ได้มีการจัดตั้งฝ่ายอีก 3 ฝ่าย เพื่อให้สอดคล้องกับการเจริญเติบโตของระบบงาน ได้แก่

- ฝ่ายกิจการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ภูมิภาค มีหน้าที่ความรับผิดชอบในการควบคุมดูแลวินิจฉัย สั่งการ วางแผนให้พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติส่วนภูมิภาคปฏิบัติงานเป็นไปตามนโยบายของกอง อีกทั้งประสานงานติดตาม ประเมินผลและพัฒนาให้พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเป็นสถานที่ให้ความรู้ความเพลิดเพลิน ก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมท้องถิ่นอย่างทั่วถึง

- ฝ่ายธุรกิจศิลปโบราณวัตถุ เป็นหน่วยงานแยกมาจากฝ่ายบริหารงานทั่วไป มีหน้าที่เกี่ยวกับการควบคุมการนำออกซึ่งศิลปวัตถุ โบราณวัตถุออกนอกประเทศ

- ฝ่ายโครงการและพัฒนางานพิพิธภัณฑ์สถาน เป็นฝ่ายที่ได้รับการแบ่งส่วนราชการเป็นฝ่ายเมื่อ พ.ศ.2536 มีหน้าที่นำเสนอโครงการต่าง ๆ กำหนดแผนนโยบายการบริหารงานของกองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

พ.ศ.2476 ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ประเทศไทยมีพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอยู่ในสังกัดอยู่เพียง 4 แห่ง ได้แก่(จิรา จงกล ใน กรมศิลปากร, 2517: 37)

- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระราชวังจันทร์เกษม อยุธยา
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนารายณ์ราชนิเวศน์ ลพบุรี
- พิพิธภัณฑ์สถานวัดมหาธาตุ สุราษฎร์ธานี

6.2 รูปแบบและแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

หากจะแบ่งยุคสมัยของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติออกตามแนวทางการดำเนินงาน ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จนถึง พ.ศ. 2540 นั้น สามารถจำแนกแนวความคิดการจัดตั้งและพัฒนาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติได้อย่างคร่าว ๆ เป็น 5 สมัย คือ

- 1) ระยะเวลาปรับเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (พ.ศ. 2477 - 2500)
- 2) Site Museum (พ.ศ. 2500 - 2514)
- 3) Regional Museum (พ.ศ. 2515 -2517)
- 4) Provincial Museum (พ.ศ. 2517 - 2521)
- 5) ยุคปัจจุบัน (พ.ศ. 2521 - 2540)

6.2.1 การพัฒนาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง(พ.ศ.2477-2500)

ภายหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2477 ซึ่งมีการประกาศใช้ในพระราชกิจจานุเบกษา พ.ศ. 2478 นั้น ระยะเวลาในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่เต็มไปด้วยความสับสนในการปรับปรุงระบบการบริหารที่เพิ่งจะเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในฐานะหน่วยงานราชการนั้นก็ยังไม่มีความลงตัวในด้านโครงสร้างการบริหาร ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงสังกัดอยู่หลายครั้ง คือ

พ.ศ.2477 กองพิพิธภัณฑสถานและกองโบราณวัตถุ	กรมศิลปากร	กระทรวงธรรมการ
พ.ศ.2485 เป็นแผนกในกองโบราณคดี	กรมศิลปากร	สำนักนายกรัฐมนตรี
พ.ศ.2495 เป็นแผนกในกองโบราณคดี	กรมศิลปากร	กระทรวงศึกษาธิการ
พ.ศ.2518 กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ	กรมศิลปากร	กระทรวงศึกษาธิการ

แม้จะเต็มไปด้วยการเปลี่ยนแปลงด้านการบริหาร แต่แนวทางการพัฒนางานพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในระหว่างปี พ.ศ. 2477-2500 ก็ยังผูกแน่นอยู่กับงานโบราณคดี ทั้งนี้เนื่องจากในช่วงนี้ผู้นำประเทศได้ให้ความสนใจด้าน โบราณสถาน โบราณวัตถุเป็นพิเศษ และกรมศิลปากรซึ่งเป็นหน่วยงานที่กำกับดูแลงานพิพิธภัณฑสถานนั้นมีหน้าที่หลักคือ การขุดแต่งโบราณสถาน จนถึงกับมีการแต่งตั้งคณะกรรมการขุดค้น โบราณวัตถุศิลปวัตถุจังหวัดพระนครศรีอยุธยา(พ.ศ.2500)ให้มีหน้าที่ควบคุมดูแลการขุดค้นวัดต่าง ๆ โดยถือหลักกว่าเป็นการป้องกันมิให้คนร้ายลักลอบขุดต่อไปอีกได้ งานพิพิธภัณฑสถานก่อนข้างถูกหลงลืมไปกับความยิ่งใหญ่ของการขุดค้นพบทรัพย์สมบัติ

และโบราณวัตถุในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา แต่ครั้งเมื่อพบโบราณศิลปวัตถุเป็นจำนวนมาก เกิดความจำเป็นต้องจัดหาสถานที่เก็บเพิ่มเติมจาก พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ที่เริ่มคับแคบ สภาพการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์สถานในสมัยนี้จึงมีคุณค่าเป็นเพียงสถานที่เก็บ โบราณศิลปวัตถุที่กรมศิลปากรได้รวบรวมจากการขุดค้นมาเท่านั้น

แต่ในช่วงนี้เองกลับมีความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอย่างยิ่งต่อวงการพิพิธภัณฑ์ไทย เมื่อองค์การยูเนสโกได้สนับสนุนให้มีการจัดตั้งสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ(ICOM) ขึ้นในปี พ.ศ.2489 และไทยในฐานะประเทศสมาชิกของยูเนสโกได้รับการสนับสนุนให้สมัครเข้าเป็นสมาชิกของไอคอมในปี พ.ศ.2490 มีการจัดตั้งกรมการพิพิธภัณฑ์ พร้อมกับส่งคณะผู้แทนเข้าร่วมการประชุมครั้งแรกในปี พ.ศ.2491 การเข้าร่วมประชุมครั้งนี้ได้เสนอขอความต่อที่ประชุม และได้เข้าชมพิพิธภัณฑ์หลายแห่งในปารีสและลอนดอน อย่างไรก็ตาม การเข้าเป็นสมาชิกของไอคอมดูเหมือนว่าประเทศไทยยังคงไม่ให้ความสำคัญมากเท่าใดนัก โดยจะเห็นได้จากการประชุมครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2493 นั้นประเทศไทยไม่ได้ส่งตัวแทนเข้าร่วมการประชุม ส่วนในการประชุมครั้งที่ 3 พ.ศ.2496 คณะผู้แทนประเทศไทยได้ตีพิมพ์หนังสือภาษาอังกฤษ(The images of the Buddha และ Archaeological maps of Thailand) แจกเผยแพร่งาน โบราณคดีของไทย แต่แล้วในการประชุมครั้งที่ 4-7(พ.ศ.2499 - 2508) กลับไม่ได้ส่งผู้แทนเข้าร่วมการประชุมอย่างต่อเนื่องถึง 4 ครั้ง

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่ได้รับการยกฐานะขึ้นมาใหม่ในระหว่างปี พ.ศ.2477-2500 มีเพียงแห่งเดียว และเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่กรมศิลปากรเข้าไปปรับปรุงสถานสะสมของวัดที่มีอยู่แล้ว และประกาศเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ คือ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ มัชฌิมาวาส(พ.ศ.2500) ตั้งอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ปรับปรุงมาจากสถานสะสมของวัดที่พระเทพวิสุทธิคุณได้บูรณะปฏิสังขรณ์จัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์และห้องสมุดมาตั้งแต่ พ.ศ.2482 ศิลปวัตถุที่จัดแสดงเป็นสิ่งของที่ได้รวบรวมมาจากพื้นที่ในจังหวัดสงขลา กรมศิลปากรได้เข้าไปปรับปรุงรูปแบบการจัดแสดงเป็น“ศิลปวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์ถึงสมัยรัตน โกสินทร์”

6.2.2 การพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ยุค Site Museum (พ.ศ.2500-2515)

Site Museum หรือพิพิธภัณฑ์สถานประจำแหล่งโบราณสถาน เป็นพิพิธภัณฑ์ที่มักจะสร้างขึ้นในสถานที่หรืออาคารสำคัญทางประวัติศาสตร์ จัดเป็นประเภทย่อยของพิพิธภัณฑ์สถานทางประวัติศาสตร์และ โบราณคดี จัดแสดงสิ่งของที่ได้ออกจากการขุดค้นในสถานที่นั้นเพื่อ

ประโยชน์ในการเข้าใจในเรื่องศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ทำให้เกิดความเข้าใจ เห็นคุณค่าเกิดความภาคภูมิใจและความเพลิดเพลินของประชาชน ทั้งคนในพื้นที่และนักท่องเที่ยว

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติประจำแหล่งโบราณสถานเกิดขึ้นเมื่อกรมศิลปากรได้ดำเนินการสำรวจขุดค้นและขุดแต่งบูรณะโบราณสถานในจังหวัดต่าง ๆ ได้ค้นพบศิลปโบราณวัตถุเป็นจำนวนมาก กรมศิลปากรจึงดำเนินนโยบายจัดสร้างพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติขึ้นในพื้นที่ที่พบศิลปโบราณวัตถุ ให้เป็นสถานที่รวบรวม สงวนรักษาและจัดแสดงสิ่งที่ค้นพบ เพื่อให้ประชาชนที่เข้าชมโบราณสถานได้ชมโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุที่ขุดค้นพบด้วย โดยกรมศิลปากรมีความคาดหวังให้ประชาชนในท้องถิ่นได้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และโบราณคดีของพื้นที่นั้น รวมทั้งมุ่งเผยแพร่ให้นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเข้าชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติประจำแหล่งโบราณสถานแห่งนั้นได้เข้าใจ เห็นคุณค่าและเกิดความภาคภูมิใจ ช่วยกันหวงแหนรักษาสมบัติวัฒนธรรมให้เป็นมรดกของชาติสืบไป

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่กรมศิลปากรจัดให้เป็นประเภท Site Museum มีจำนวนทั้งหมด 8 แห่งที่สร้างขึ้นใหม่ในเวลาไล่เลี่ยกัน คือมีการเปิดดำเนินการระหว่าง พ.ศ.2500-2518 ประกอบด้วย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงแสน(2500) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ रामคำแหง(2503) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ บ้านเก่า(2504) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา(2504) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุทอง(2509) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กำแพงเพชร(2510) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์(2515) และ Site Museum แห่งสุดท้ายคือ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ บ้านเชียง(2518)

นอกจากจะมีการสร้าง Site Museum ขึ้นใหม่ทั้ง 8 แห่งแล้ว ในช่วงเวลาเดียวกันกรมศิลปากรยังได้ประกาศยกฐานะสถานสะสมของวัดให้กลายเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติถึง 5 แห่ง ประกอบด้วย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ มหาวิทยาลัย(2497/2504) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ วัดเบญจมบพิตร(ร.5/2504) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระพุทธชินราช(2480/2504) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ วัดพระธาตุลำปางหลวง(2510) และ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ชัยนาทมุนี(2510/2512)

6.2.3 การพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ยุค Regional Museum (พ.ศ.2515-2517)

Regional Museum หรือพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติส่วนภูมิภาค เป็นนโยบายของกรมศิลปากรที่ต้องการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดีแก่ประชาชนในภูมิภาค โดยคาดหมายว่าพิพิธภัณฑ์สถานจะเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรม และให้การศึกษาแก่ประชาชนแต่ละภูมิภาคทั้ง 4 ภาค ศิลปวัตถุและโบราณวัตถุที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติประเภทนี้

จากจะนำสิ่งของทรงคุณค่ามาจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร เพื่อนำมาใช้ในการจัดแสดงแล้ว ยังได้รวบรวมศิลปวัตถุที่เป็นผลงานการขุดค้นทางโบราณคดีในภูมิภาคที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งนั้นตั้งอยู่ นำมารวมกันจัดแสดง

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่จัดเป็น Regional Museum มีทั้งหมด 4 แห่ง โดย 3 แห่งแรกสร้างในช่วงการฉลอง 100 ปีพิพิธภัณฑ์ไทย ได้แก่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ขอนแก่น (2515) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่(2516) และ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช (2517) ส่วนพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี เป็น Regional Museum ประจำภาคตะวันออกที่ เคยกำหนดไว้ว่าจะเปิดดำเนินการในปี พ.ศ.2517 แต่สามารถเปิดดำเนินการ ได้จริงใน พ.ศ.2528

การจัดสร้างพิพิธภัณฑ์สถานส่วนภูมิภาคของกรมศิลปากรมีความมุ่งหมายที่จะขยายการบริการการศึกษาไปยังประชาชนในภูมิภาค เพื่อให้ประชาชนทุกคนได้มีโอกาสในการศึกษาได้ทัดเทียมกันทั่วประเทศ มีการย้ายสิ่งของส่วนหนึ่งไปจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร นำไปจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานส่วนภูมิภาค ประกอบรวมเข้ากับศิลปวัตถุเด่น ๆ ที่ได้รับจากการขุดค้นทางโบราณคดีในภูมิภาคนั้น ๆ แต่ด้วยความคาดหวังที่ค่อนข้างสูงกับพิพิธภัณฑ์สถานส่วนภูมิภาค ทำให้กรมศิลปากรต้องทุ่มเทงบประมาณ และเกิดปัญหาอุปสรรคในการก่อตั้งค่อนข้างมาก โปรดดูรายละเอียดการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแต่ละแห่งในภาคผนวก

6.2.4 การพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ยุค Provincial Museum (พ.ศ.2517-2521)

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติส่วนจังหวัด หรือ Provincial Museum เป็นแนวคิดการขยายพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติให้กระจายไปอย่างทั่วถึง พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่กรมศิลปากรได้จัดสร้างขึ้นเพิ่มเติมและเรียกว่าเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติส่วนจังหวัด มีจำนวนทั้งหมด 4 แห่ง ประกอบด้วย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หริภุญไชย(2478/2517) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สวรรคตวรนาถ(2514/2521) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สงขลา(2517)และ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ น่าน (2517)

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติส่วนจังหวัดหากพิจารณาดูในรายละเอียดของวัตถุที่ใช้ในการจัดแสดงแล้ว ผู้ชมไม่สามารถจำแนกความแตกต่างออกได้ว่ามีความแตกต่างจากพิพิธภัณฑ์สถานส่วนภูมิภาค ทั้งนี้เนื่องจากพิพิธภัณฑ์สถานส่วนจังหวัดก็มักจะมีสิ่งของที่ใช้ในการจัดแสดงเช่นเดียวกันกับพิพิธภัณฑ์สถานส่วนภูมิภาค คือจัดเป็นพิพิธภัณฑ์สถานประเภทประวัติศาสตร์และโบราณคดีเช่นเดียวกัน สิ่งเดียวที่เป็นเครื่องตัดสินว่าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งนั้นจัดเป็นพิพิธภัณฑ์สถานประเภทใดก็มีเพียงบันทึกการสร้างของกรมศิลปากร อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนี้ กรมศิลปากรได้ยกเลิกการจำแนกประเภทพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติตามแบบที่ระบุเมื่อแรกก่อสร้างแล้ว แต่ได้

ใช้วิธีการจำแนกพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติออกตามภูมิภาคที่พิพิธภัณฑสถานแห่งนั้นตั้งอยู่(กรมศิลปากร, 2536ก: 1-4) โดยในปัจจุบันกรมศิลปากรได้จำแนกภูมิภาคออกเป็น 10 ภูมิภาค ดังแสดงในตารางที่ 3

6.2.5 การพัฒนาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ยุคปัจจุบัน (พ.ศ.2521-2540)

ภายหลังจากการเฉลิมฉลอง 100 ปีพิพิธภัณฑท์ไทยในปี พ.ศ.2517 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเริ่มมีแนวคิดที่เป็นสากลมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ ได้ตระหนักรู้ว่าพิพิธภัณฑสถานนั้นไม่ได้มีความหมายเป็นเพียงแค่สถานที่เก็บของเก่า ดังเช่น การจัดสร้าง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแห่งต่าง ๆ ที่ผ่านมา ซึ่งแม้จะมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันบ้างว่าเป็นสถานสะสมของวัด เป็นพิพิธภัณฑท์ส่วนภูมิภาคหรือพิพิธภัณฑท์ส่วนจังหวัด แต่โดยเนื้อหาของสาระของการจัดแสดงแล้ว พิพิธภัณฑท์เหล่านี้ต่างก็เป็นพิพิธภัณฑสถานด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี โดยไม่มีประเภทอื่นปนอยู่เลย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่เกิดขึ้นใหม่ในช่วงนี้จึงมีรูปแบบและแนวทางที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น รวมถึงยังมีการสร้างพิพิธภัณฑสถานในรูปแบบเดิมเพิ่มเติมขึ้นมาบ้าง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่สร้างขึ้นใหม่ในช่วงดังกล่าวนี้มี 13 แห่ง ประกอบด้วย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี(2517) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ บ้านเชียง(2518) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์(2520) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครคีรี(2522) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ศิลป์ พีระศรีอนุสรณ์(2527) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี(2528) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี(2531) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ถลาง (2530/2532) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชานาไทย(2534) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ช้างต้น(2535) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย(2518/2536) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด(2536)และ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจำเมืองกำแพงเพชร(2539)

ตารางที่ 2 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ แสดงระยะเวลาการเปิดดำเนินการ อาคารหรือสถานที่ตั้ง ประเภท และจังหวัดที่ตั้ง

ลำดับ	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ	เปิดครั้งแรก	อาคารที่ตั้ง	ประเภท	จังหวัด
1.	พช.พระนคร	2417	พระราชวัง	ศิลป์โบราณคดี	กรุงเทพฯ
2.	พช.จันทระเกษม	2447/ร.5	พระราชวัง	ศิลป์โบราณคดี	อยุธยา
3.	พช.สมเด็จพระนารายณ์	2467/ร.6	พระราชวัง	ศิลป์โบราณคดี	ลพบุรี
4.	พช.ไชยา	2474/ร.7	วัด	สถานสะสมของวัด	สุราษฎร์ธานี

ตารางที่ 2 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ แสดงระยะเวลาการเปิดดำเนินการ อาคารหรือสถานที่ตั้ง ประเภท และจังหวัดที่ตั้ง(ต่อ)

ลำดับ	พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ	เปิดครั้งแรก	อาคารที่ตั้ง	ประเภท	จังหวัด
5.	พช.มัชฌิมาวาส	2482/2500	วัด	สถานสะสม ของวัด	สงขลา
6.	พช.เชียงใหม่	2500/2504	สร้างใหม่	Site Museum	เชียงใหม่
7.	พช.รามคำแหง	2503/2507	สร้างใหม่	Site Museum	สุโขทัย
8.	พช.มหาวิรุณ	2497/2504	วัด	สถานสะสม ของวัด	นครราชสีมา
9.	พช.บ้านเก่า	2504/2508	สร้างใหม่	Site Museum	กาญจนบุรี
10.	พช.วัดเบญจมบพิตร	2504	วัด	สถานสะสม ของวัด	กรุงเทพฯ
11.	พช.พระพุทธชินราช	2480/2504	วัด	สถานสะสม ของวัด	พิษณุโลก
12.	พช.เจ้าสามพระยา	2504	สร้างใหม่	Site Museum	อยุธยา
13.	พช.อุททอง	2508/2509	สร้างใหม่	Site Museum	สุพรรณบุรี
14.	พช.วัดพระธาตุลำปาง หลวง	2510	วัด	สถานสะสม ของวัด	ลำปาง
15.	พช.ชัยนาทมนี	2510/2512	วัด	สถานสะสม ของวัด	ชัยนาท
16.	พช.กำแพงเพชร	2510/2514	สร้างใหม่	Site Museum	กำแพงเพชร
17.	พช.พระปฐมเจดีย์	2478/2514	วัด	วัด / Site M.	นครปฐม
18.	พช.สุรินทร์	2515	ศาลากลาง จว.	ศิลปโบราณคดี	สุรินทร์
19.	พช.ขอนแก่น	2515	สร้างใหม่	Regional M.	ขอนแก่น
20.	พช.เชียงใหม่	2516	สร้างใหม่	Regional M.	เชียงใหม่
21.	พช.นครศรีธรรมราช	2517	สร้างใหม่	Regional M.	นครศรีฯ
22.	พช.อินทร์บุรี	2482/2517	วัด	สถานสะสม ของวัด	สิงห์บุรี

ตารางที่ 2 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ แสดงระยะเวลาการเปิดดำเนินการ อาคารหรือสถานที่ตั้ง ประเภท และจังหวัดที่ตั้ง(ต่อ)

ลำดับ	พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ	เปิดครั้งแรก	อาคารที่ตั้ง	ประเภท	จังหวัด
23.	พช.สงขลา	2517	ศาลากลาง จว.	Provincial M.	สงขลา
24.	พช.น่าน	2517	บ้านเจ้าเมือง	Provincial M.	น่าน
25.	พช.หริภุชไชย	2478/2517	วัด-สร้างเพิ่ม	Provincial M.	ลำพูน
26.	พช.เรือพระราชพิธี	2517	อุ้งเตี้ยเรือ		กรุงเทพฯ
27.	พช.บ้านเชียง	2518	สร้างใหม่	Site Museum	อุดรธานี
28.	พช.หอศิลป์	2517/2520	กองสถาปน์	Art Museum	กรุงเทพฯ
29.	พช.สุวรรณคูเวียง	2514/2521	วัด	Provincial M.	สุโขทัย
30.	พช.พระนครคีรี	2522	พระราชวัง	ศิลป์โบราณคดี	เพชรบุรี
31.	พช.ศิลป์ พีระศรี อนุสรณ์	2527	อาคารราชการ		กรุงเทพฯ
32.	พช.อุบลราชธานี	2528	ศาลากลาง จว.	ศิลป์โบราณคดี	อุบลฯ
33.	พช.ปราจีนบุรี	2528	สร้างใหม่	Regional M.	ปราจีนบุรี
34.	พช.ราชบุรี	2531	ศาลากลาง จว.	ศิลป์โบราณคดี	ราชบุรี
35.	พช.ถลาง	2530/2532	สร้างใหม่	ปว. โบราณคดี /ชาติพันธุ์	ภูเก็ต
36.	พช.ชานาไทย	2534	สร้างใหม่		สุพรรณบุรี
37.	พช.ช้างต้น	2535	อาคารโบราณ	เฉพาะทาง	กรุงเทพฯ
38.	พช.พิมาย	2518/2536	สร้างใหม่	ศิลป์โบราณคดี	นครราชสีมา
39.	พช.ร้อยเอ็ด	2536	สร้างใหม่	ศิลป์โบราณคดี	ร้อยเอ็ด
40.	พช.ประจำเมือง กำแพงเพชร	2540	สร้างใหม่	M.ประจำเมือง	กำแพงเพชร

หมายเหตุ เปิดครั้งแรก หมายถึง ปีที่เริ่มดำเนินการ/ปีที่ทำพิธีเปิดเป็นทางการ

จากตารางที่ 2 ในจำนวนพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติทั้งหมดจำนวน 40 แห่ง สามารถจำแนกประเภทและความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์สถาน ออกเป็น 5 ประเภท ดังนี้

1. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่ยกฐานะมาจากสถานสะสมของวัด

กรมศิลปากรมีนโยบายส่งเสริมให้วัดที่รวบรวมศิลปโบราณวัตถุ ให้เปิดเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ และวัดที่ได้เปิดดำเนินการพิพิธภัณฑ์สถานของวัดแล้ว กรมศิลปากรก็ให้ความร่วมมือช่วยเหลือทางด้านวิชาการ และด้านอื่น ๆ เท่าที่จะสามารถช่วยเหลือได้(จิรา จงกล, ม.ป.ป.: 57-64; กรมศิลปากร, 2538: 6-22)ปัจจุบันพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติมีจำนวนมากถึง 11 แห่ง ที่พัฒนามาจากการสะสมของวัด ได้แก่

- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ วัดพระพุทธชินราช พิษณุโลก
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ไชยา วัดมหาธาตุ อ.ไชยา สุราษฎร์ธานี
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ มหาวิทยาลัย วัดสุทธจินดา นครราชสีมา
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อินทร์บุรี วัดโบสถ์ อ.อินทร์บุรี สิงห์บุรี
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ นครปฐม
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ วัดพระธาตุหริภุญไชย ลำพูน
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ วัดมณีมาวาส สงขลา
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ชัยนาทมณี วัดพระบรมธาตุ ชัยนาท
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ วัดพระธาตุลำปางหลวง ลำปาง
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สวรรคตวรนายก วัดสวรรคตวรนายก จ.สุโขทัย

2) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติประจำแหล่งโบราณสถาน(Site museum)

พิพิธภัณฑ์สถานประเภทนี้เกิดขึ้นเมื่อกรมศิลปากรดำเนินการสำรวจขุดค้นและขุดแต่งบูรณะโบราณสถานในจังหวัดต่าง ๆ เป็นเหตุให้พบศิลปวัตถุโบราณวัตถุเป็นจำนวนมาก กรมศิลปากรจึงมีนโยบายจัดสร้างพิพิธภัณฑ์สถานขึ้นตรงแหล่งที่พบศิลปโบราณวัตถุให้เป็นสถานที่รวบรวมสงวนรักษาและจัดแสดงสิ่งของที่ค้นพบในแหล่งโบราณสถานนั้น ๆ เพื่อให้ประชาชนที่ได้มาชมโบราณสถานได้ชมโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุที่ขุดค้นพบด้วย เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดีของแต่ละแห่ง ได้เข้าใจเห็นคุณค่าและเกิดความรัก ภูมิใจ รัก ช่วยกันหวงแหนรักษาสมบัติวัฒนธรรมให้เป็นมรดกของชาติสืบไป พิพิธภัณฑ์สถานในแหล่งอนุสรณ์สถานที่สร้างขึ้นแล้ว ได้แก่

- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงแสน จังหวัดเชียงราย
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดอยุธยา
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ रामคำแหง จังหวัดสุโขทัย

- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุทอง อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ บ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

นอกจากนี้ยังมีพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่ตั้งอยู่ในพระราชวังโบราณ อีก 3 แห่ง

คือ

- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ วังจันทร์เกษม จังหวัดอยุธยา
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ จังหวัดลพบุรี
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนครศรีอยุธยา จังหวัดเพชรบุรี

3) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติส่วนภูมิภาค (Regional museum)

กรมศิลปากร ได้ดำเนินนโยบายเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และโบราณคดีแก่ประชาชนในภาคต่าง ๆ โดยการ ใช้พิพิธภัณฑ์สถานเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมให้การศึกษาแก่ประชาชนแต่ละภาค ประกอบด้วยสาขาต่าง ๆ ดังนี้

- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี

4) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติส่วนจังหวัด

- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ลำพูน
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สงขลา
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ น่าน

5) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติประเภทอื่น ๆ

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่เปิดดำเนินการขึ้นในช่วงหลังจาก พ.ศ.2517 มีความหลากหลายในรูปแบบมากขึ้น อาทิ พิพิธภัณฑ์สถานด้านชาติพันธุ์วิทยา พิพิธภัณฑ์สถานด้านศิลปะ ฯลฯ ได้แก่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี(2517) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หอศิลป์ (2520) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ศิลป์ พีระศรีอนุสรณ์(2527) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ชาวนาไทย (2534) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ช้างต้น(2535) และ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติประจำเมืองกำแพงเพชร(2539)

ตารางที่ 3 แสดงพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจำแนกตามภูมิภาคและจังหวัดที่ตั้ง

ภูมิภาค	พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ	จังหวัด
1. ส่วนกลาง	1. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร 2. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ช้างต้น 3. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี 4. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ศิลป์ พีระศรี อนุสรณ์ 5. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ วัดเบญจมบพิตร 6. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หอศิลป์	กทม.(พระนคร) กทม.(คูสิต) กทม.(บางกอกน้อย) กทม.(พระนคร) กทม.(คูสิต) กทม.(พระนคร)
2. ภูมิภาคที่ 1 (ภาคกลาง)	1. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา 2. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จันทรเกษม 3. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ 4. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อินทร์บุรี 5. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ชัยนาทมุนี	ออยุธยา ออยุธยา ลพบุรี สิงห์บุรี ชัยนาท
3. ภูมิภาคที่ 2 (ภาคตะวันตก)	1. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุททอง 2. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ชาวนาไทย 3. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ 4. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนครคีรี 5. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ บ้านเก่า 6. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ราชบุรี	สุพรรณบุรี สุพรรณบุรี นครปฐม เพชรบุรี กาญจนบุรี ราชบุรี
4. ภูมิภาคที่ 3 (ภาคเหนือตอนล่าง)	1. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ रामคำแหง 2. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สวรรคตวรนายก 3. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กำแพงเพชร 4. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ประจำเมืองกำแพงเพชร 5. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระพุทธชินราช	สุโขทัย สุโขทัย กำแพงเพชร กำแพงเพชร พิษณุโลก
5. ภูมิภาคที่ 4 (ภาคเหนือตอนบน)	1. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่ 2. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงแสน 3. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หริภุญไชย 4. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ วัดพระธาตุลำปางหลวง 5. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ น่าน	เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง น่าน

ตารางที่ 3 แสดงพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจำแนกตามภูมิภาคและจังหวัดที่ตั้ง(ต่อ)

ภูมิภาค	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ	จังหวัด
6. ภูมิภาคที่ 5 (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ)	1. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี	ปราจีนบุรี
7. ภูมิภาคที่ 6 (ภาคอีสานตอนล่าง)	1. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย 2. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มหาวิรุวงศ์ 3. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุรินทร์ 4. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี	นครราชสีมา นครราชสีมา สุรินทร์ อุบลราชธานี
8. ภูมิภาคที่ 7 (ภาคอีสานตอนบน)	1. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น 2. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ บ้านเชียง 3. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด	ขอนแก่น อุดรธานี ร้อยเอ็ด
9. ภูมิภาคที่ 8 (ภาคใต้ตอนบน)	1. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช 2. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ไชยา 3. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ถลาง	นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี ภูเก็ต
10. ภูมิภาคที่ 9 (ภาคใต้ตอนล่าง)	1. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา 2. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มัชฌิมवास	สงขลา สงขลา

จากตารางที่ 3 พบว่า ปัจจุบันมีประเทศไทยมีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจำนวนทั้งหมด 40 แห่ง กระจายอยู่ในทุกภาค ภาคที่มีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน้อยที่สุดคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติตั้งอยู่ที่จังหวัดปราจีนบุรีเพียงแห่งเดียว ส่วนจังหวัดที่มีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติตั้งอยู่มากที่สุดคือกรุงเทพฯ มีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจำนวน 6 แห่ง และทั้ง 6 แห่งมีสถานที่ตั้งอยู่ไม่ไกลกันมากนัก โดยมีที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เขต 3 เขต ได้แก่ เขตพระนคร เขตดุสิตและเขตบางกอกน้อย

6.3 การทำหน้าที่ทางสังคมของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

บทความ The museum and its function ของ Dr.Douglas A Allan ในหนังสือ The Organization of Museum : Practical Advice ซึ่งยูเนสโกตีพิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ. 2503 ได้จำแนกหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานไว้ 8 ประการ ประกอบด้วย การรวบรวมวัตถุ (Collecting) ตรวจสอบจำแนกแยกประเภทและศึกษาวิจัย (Identifying, Classifying, Research) การทำบันทึกหลักฐาน

(Recording) ซ่อมสงวนรักษาวัตถุ (Conservation and preservation) รักษาความปลอดภัย (Museum security) การจัดแสดง (Exhibition) หน้าที่ให้การศึกษา (Museum education) หน้าที่ทางสังคม (Social function)

ในการศึกษาครั้งนี้จะไม่กล่าวถึงหน้าที่ลำดับที่ 1-5 ซึ่งเป็นงานการปฏิบัติงานโดยตรงของเจ้าหน้าที่ แต่จะให้ความสำคัญกับหน้าที่ 3 ประการหลัง ได้แก่ การจัดแสดง การบริการ การศึกษา และหน้าที่ทางสังคม ที่เป็นบทบาทงานบริการที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจำเป็นต้องติดต่อสัมพันธ์กับประชาชน ดังนี้

6.3.1 การจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

เมื่อการจัดแสดง(นิทรรศการถาวรและนิทรรศการชั่วคราว)สามารถให้ได้ทั้งความรู้ ความเพลิดเพลิน และเป็นเครื่องดึงดูดให้มีผู้เข้าชม งานการจัดแสดงจึงนับว่าเป็นงานที่สำคัญอย่างยิ่งของพิพิธภัณฑ์สถาน การจัดการแสดงให้ตรงกับความต้องการและความสนใจของสังคมจึงเป็นภารกิจที่สำคัญยิ่งกว่าจะจัดแสดงอะไรให้ใคร ด้วยเทคนิควิธีการแสดงอย่างไร ในโอกาสไหน ฯลฯ

จากจำนวนพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติของไทยทั้งหมด 40 แห่งนั้น ส่วนใหญ่จัดเป็นพิพิธภัณฑ์สถานประเภทประวัติศาสตร์ศิลปโบราณคดี มีอยู่เพียง 4-5 แห่งเท่านั้นที่เป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติประเภทอื่น ดังนั้นสิ่งของที่ใช้ในการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในภาพรวมก็คือศิลปโบราณวัตถุ หลักการจัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติยึดเป็นหลักสามารถแบ่งแยกออกได้ดังนี้

1) หลักการจัดนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติส่วนภูมิภาค มีวัตถุประสงค์ให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องโบราณคดี ประวัติศาสตร์ของประเทศไทยอย่างกว้าง ๆ และโบราณคดี ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์วิทยา ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นเท่าที่รวบรวมหลักฐานได้

2) การจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติประเภทศิลปและโบราณคดี

2.1) การจัดแสดงประติมากรรม

ให้ความสำคัญกับศิลปวัตถุมากที่สุด สิ่งประกอบอื่น ไม่ว่าจะเป็นครุภัณฑ์ สีแสง และวัสดุตกแต่งอื่นเป็นเพียงสิ่งที่เสริมให้ศิลปวัตถุงามเด่น แต่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติทุกแห่งถือหลักประหยัดใช้วัสดุพอเหมาะแก่สถานะเศรษฐกิจของประเทศ ไม่มีเครื่องปรับอากาศ ใช้แสงธรรมชาติ การจัดแบบพิพิธภัณฑ์สถานศิลป์แบบนี้มักจะไม่ค่อยมีคำบรรยาย ภาพถ่าย ภาพลายเส้น แผนที่ แผนที่ แต่จะเน้นการตั้งแสดงเป็นลำดับตามยุคสมัยให้ผู้ชมมีอิสระในการชื่นชมความงามงานเชิงศิลป์

ประติมากรรมที่สำคัญในประเทศไทย ได้แก่ เทวรูปในศาสนาพราหมณ์ พระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนา ได้จัดแบ่งแยกออกตามลักษณะของศิลปกรรมที่แตกต่างกันตามยุคสมัยและสกุลช่าง

การจัดแสดงประติมากรรมตามลำดับยุคสมัยนั้น เจ้าหน้าที่ผู้ออกแบบนิทรรศการก็ทราบเป็นอย่างดีว่าจะจัดให้น่าสนใจและเกิดความรู้แก่ผู้ชมนั้นได้ยาก ทั้งนี้เนื่องจากผู้ชมที่ไม่มีความรู้เรื่อง โบราณคดีในประเทศไทยเลยก็มักจะมีความรู้สึกว่า แต่ละห้องมีแต่การจัดพระพุทธรูปและไม่สามารถแยกความแตกต่างของแต่ละสมัยหรือสกุลช่าง แต่หากเป็นผู้ที่มีรู้เป็นพื้นหลังและบรรดานักปราชญ์ นักประวัติศาสตร์ศิลป์นั้นจะไม่มีปัญหา เพราะสามารถชื่นชมและได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่จากการจัดแสดงประติมากรรมตามลำดับสมัยโดยมักจะไม่มีการบรรยาย โดยกรมศิลปากรอ้างถึงการจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานศิลปะเฟรียร์ของสมิทโซเนียนและพิพิธภัณฑสถานศิลปะทั่วโลกที่หลักการจัดเดียวกันคือให้ความสำคัญแก่ศิลปวัตถุ สิ่งที่ใช้ในการประกอบการแสดงไม่ว่าจะเป็นครุภัณฑ์ สี แสงและวัสดุตกแต่งอื่นจะเป็นสิ่งเสริมให้ศิลปวัตถุเด่นสง่าน่าประทับใจยิ่งขึ้น ศิลปวัตถุที่มีความงามอย่างยิ่ง หากมีคำบรรยาย ภาพถ่าย แผนที่ประกอบอยู่ด้วย ศิลปวัตถุจะไม่มี ความหมายในทางศิลปะ แต่มีความหมายเป็นวัตถุที่สำคัญเพียงให้เรื่องราวหรือหลักฐานทางโบราณคดีเท่านั้น และที่สำคัญที่สุดการศึกษาโบราณคดีในประเทศไทยยังไม่กว้างขวาง ความรู้ทางโบราณคดียังไม่ก้าวหน้า การสันนิษฐานทางโบราณคดีก็ยังไม่มียุติ ยังไม่สมควรบรรยายข้อโต้แย้งในห้องจัดนิทรรศการสำหรับประชาชน นอกจากนั้นเจ้าหน้าที่จัดนิทรรศการของพิพิธภัณฑสถานยังได้ระบุอ้างถึงการสังเกตของเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานที่ได้พบว่าคนที่เข้าชมโดยการอ่านคำบรรยายจริง ๆ นั้นมีน้อยมาก รวมถึงพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติยังมีเจ้าหน้าที่การศึกษาคอยให้บริการอยู่แล้ว(จิรา จงกล ใน กรมศิลปากร, 2517: 47-50)

2.2) การจัดแสดง โบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์

โบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์สำคัญที่เนื้อเรื่องยิ่งกว่าวัตถุ หลักการจัดแสดงพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจะเน้นคำบรรยายเรื่องราว ภาพถ่าย แผนที่ประกอบ เพื่อให้โบราณวัตถุมีความสมบูรณ์

3) การจัดแสดงศิลปวัตถุและวัตถุทางวัฒนธรรม

สิ่งของประเภทศิลปวัตถุและวัตถุทางวัฒนธรรม อาทิ เครื่องดนตรี เครื่องสูง เครื่องถ้วย เครื่องการละเล่น ผ้าไทย ราชยานคานหาม เป็นต้น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจะจัดแสดงโดยออกแบบครุภัณฑ์ให้เหมาะสมกับการแสดง เพิ่มแสงในตู้จัดแสดงเพื่อให้ชมศิลปวัตถุได้อย่าง

ชัดเจน สี คำบรรยายความรู้ในเรื่องนั้น ๆ หากไม่มีคำบรรยายหรือภาพประกอบที่เหมาะสมก็จะทำให้การจัดแสดงไม่สมบูรณ์

ส่วนการจัดแสดงทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์วิทยา พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจะเน้นการจัดแสดงตามสภาพที่เป็นจริงและใช้หุ่นประกอบ

การจัดนิทรรศการชั่วคราวของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินั้นมีการจัดนิทรรศการชั่วคราวขึ้นเป็นครั้งแรกในพิธีเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุทงเมื่อเดือนพฤษภาคม 2509 ซึ่งในครั้งนั้นนอกจากการจัดนิทรรศการชั่วคราวแล้วยังจัดให้มีห้องบรรยายปรับอากาศเพื่อให้เจ้าหน้าที่ได้ปฏิบัติงานด้านการศึกษาในพิพิธภัณฑ์สถาน ซึ่งนับเป็นงานเริ่มต้นงานพิพิธภัณฑ์สถานตามหลักวิชาสมัยใหม่แห่งแรก ปัจจุบัน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติมีเจ้าหน้าที่จากส่วนกลางเป็นผู้จัดการเกี่ยวกับการจัดนิทรรศการชั่วคราวในวาระต่าง ๆ ให้กับ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในทุกสาขาทั่วประเทศ

6.3.2 หน้าที่ด้านการศึกษา

งานด้านการศึกษาของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (museum education) เป็นงานที่กรมศิลปากรได้ขยายหน่วยงานขึ้นพร้อมกับงานซ่อมสงวนรักษาโบราณศิลปวัตถุ (museum conservation) ในปี พ.ศ. 2512 ตามกระแสของไอคอมที่ให้ความสนใจงานซ่อมสงวนและงานด้านการศึกษาของพิพิธภัณฑ์ อย่างไรก็ตาม งานทั้งสองก็ยังไม่มีหน่วยงานรับผิดชอบอย่างจริงจังยังเป็นการปฏิบัติงานที่แฝงอยู่เป็นการภายใน สภาพนี้ดำเนินเรื่อยมาจนกระทั่งถึงปี พ.ศ.2518 งานด้านการศึกษาของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจะคัดเลือกผู้ปฏิบัติงานจากผู้ที่มีความรู้และคุณสมบัติเหมาะสมแก่หน้าที่มาดำเนินงาน งานที่ฝ่ายการศึกษารับผิดชอบประกอบด้วย

ก. งานบริการให้การศึกษา

- 1) จัดบริการบรรยายและนำชมแก่นักเรียนนักศึกษาซึ่งติดต่อกันวันเวลาล่วงหน้า
- 2) จัดบรรยายและนำชมแก่ประชาชนในวันอาทิตย์ เวลา 14.00 น.
- 3) เปิดสอนศิลปแก่เด็กระหว่างปิดภาคฤดูร้อน

ข. งานเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมแก่ชาวต่างประเทศ

ฝ่ายการศึกษาได้จัดหาอาสาสมัครและทำการอบรมมัคคุเทศก์อาสาสมัครขึ้น และเรียกคณะสตรีชาวต่างประเทศคณะนี้ว่า The National Museum Work-Study Group ได้จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2512 ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นคณะอาสาสมัครช่วยงานพิพิธภัณฑ์สถาน The National Museum Volunteer Group มีกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้

- 1) จัดมัลติมีเดีย นำชม พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร ทุกวันอังคาร พุธ พฤหัสบดี เวลา 9.30 น. เป็นภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส ภาษาเยอรมัน และภาษาญี่ปุ่น
- 2) จัดอบรมวิชาศิลปะในประเทศไทย ระยะเวลา 10-12 สัปดาห์ เป็นภาษาอังกฤษ
- 3) จัดรายการนำชมโบราณสถาน โดยมีเจ้าหน้าที่การศึกษาร่วมไปด้วย
- 4) จัดบรรยายทางวิชาการเดือนละ 1 เรื่อง โดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิเป็นวิทยากร
- 5) ช่วยงานห้องสมุด งานห้องสมุดภาพนิ่งและงานวิจัยอื่น

ก. งานวิชาการ

- 1) จัดห้องสมุดศิลปะโบราณคดี
- 2) จัดห้องสมุดภาพนิ่ง(slide library) มีภาพนิ่งศิลปะโบราณวัตถุ และ โบราณสถาน
- 3) จัดทำ Catalogue ศิลปวัตถุใน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร เป็นภาษาอังกฤษ
- 4) จัดพิมพ์เอกสารวิชาการ

6.3.3 หน้าที่ทางสังคม (Social function)

หน้าที่ทางสังคมของพิพิธภัณฑ์สถานมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับงานด้านการศึกษา เมื่อกล่าวว่าพิพิธภัณฑ์สถานมีหน้าที่รับผิดชอบต่อสังคม หมายความว่าพิพิธภัณฑ์สถานจะต้องเป็นสถาบันที่ต้องปรับตัวเปลี่ยนแปลงตามสภาพสังคม ดำเนินกิจการตามความต้องการของสังคม จัดบริการแก่ชุมชนอย่างกว้างขวาง พิพิธภัณฑ์สถานส่วนมากได้พัฒนาบริการแก่ประชาชน จนส่งผลให้พิพิธภัณฑ์สถานได้กลายเป็นศูนย์ของชุมชน(Community Center)

พิพิธภัณฑ์สถานส่วนมากได้พยายามพัฒนาความสะดวกสบายแก่ผู้เข้าชม สร้างบรรยากาศให้ผู้เข้าชมรู้สึกถึงการต้อนรับ มีความสบายใจเพลิดเพลินตลอดเวลา มีห้องจำหน่ายอาหารเครื่องดื่ม จำหน่ายหนังสือ ของที่ระลึก มีบริการสาธารณะ เช่น โทรศัพท์ ไปรษณีย์ ห้องสุขา ที่สะอาดอย่างเพียงพอ ห้องนั่งพักผ่อน ห้องสูบบุหรี่ ห้องสมุด

นอกจากนั้น พิพิธภัณฑ์สถานยังได้จัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่อำนวยความสะดวกความเพลิดเพลิน เช่น การจัดแสดงดนตรี ละคร หรือแม้กระทั่งการจัดการเล่นเกมเล่นพื้นเมือง ออกเริ่นต่าง ๆ

การเผยแพร่ทางหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์และภาพยนตร์ แผนกประชาสัมพันธ์ จะเป็นผู้ทำหน้าที่ติดต่อประสานงานเพื่อบริการประชาชน โดยความร่วมมือช่วยเหลือที่ทำให้รู้สึกเป็นกันเองใกล้ชิด สร้างความรู้สึกว่าพิพิธภัณฑ์สถานเป็นของประชาชนที่จะมาใช้ได้ในทุกโอกาส

การจัดนิทรรศการเพื่อช่วยปัญหาสังคมเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการรับใช้สังคมของพิพิธภัณฑ์สถาน แต่ก็จำเป็นต้องมีการวางแผนอย่างรอบคอบ ทั้งนี้เนื่องจากพิพิธภัณฑ์สถาน

ไม่ใช่สถานที่โฆษณา หากแต่เป็นสถานที่ให้ความรู้และข้อเท็จจริงแก่ประชาชนอย่างถูกต้อง และจะต้องเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมอีกด้วย

6.4 แนวปฏิบัติของกรมศิลปากรกับสถานสะสมของวัด

เมื่อเปรียบเทียบกับวัด พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติยังขาดเงื่อนไขวิธีปฏิบัติอันเป็นจุดเด่นของวัดในการดำเนินกิจกรรมด้านการพิพิธภัณฑ์ที่วัดมีเงื่อนไขอันหลากหลายและสะดวกในการปฏิบัติของประชาชนในการเข้าวัด แต่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติกลับมีความพยายามที่จะปรับเปลี่ยนให้วัดมีวิธีการและแนวคิดในแนวทางของตน อาทิเช่น การยกฐานะสถานสะสมของวัดให้เป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ การขึ้นทะเบียนศิลปโบราณวัตถุ และการจัดฝึกอบรมพระภิกษุในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานพิพิธภัณฑ์

6.4.1 การยกฐานะสถานสะสมของวัดให้เป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

กรมศิลปากรได้ประกาศยกฐานะสถานสะสมของวัดให้เป็นสาขาของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติมาแล้ว 11 แห่ง โดยภายหลังจากการยกฐานะแล้ว กรมศิลปากรจะจัดสร้างอาคารจัดแสดงเพิ่มเติม ขึ้นทะเบียนวัสดุสิ่งของ มีการปรับปรุงการจัดแสดงตามระบบการจัดการวัสดุของกรมศิลปากร พร้อมกับส่งเจ้าหน้าที่เข้ารับผิดชอบการดำเนินงานทั้งหมด และจัดการในรูปแบบเช่นเดียวกับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติแห่งอื่น ๆ อาทิ การเก็บค่าผ่านประตู การตั้งข้อกำหนดเงื่อนไขต่าง ๆ อาทิ การห้ามถ่ายรูป ห้ามส่งเสียงดัง ห้ามหยิบจับ ฯลฯ

การที่วัดสามารถรวบรวมสะสมสิ่งของและเปิดให้เข้าชมได้นั้น ย่อมแสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการปรับปรุงให้สอดคล้องกับระบบวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ ดังนั้น การที่กรมศิลปากรเข้าจัดการในทุกเรื่องนอกจากจะเป็นการตัดการมีส่วนร่วมของชุมชนแล้ว ยังขาดโอกาสที่ยิ่งใหญ่ที่จะได้ทำความเข้าใจกับระบบสังคม สิ่งที่กรมศิลปากรได้รับมาจึงเป็นเพียงสาขาใหม่ที่เพิ่มขึ้นมาอีกแห่งหนึ่ง แต่สาขาใหม่ที่ได้รับจากการยกฐานะกลับกลายเป็นสิ่งที่สังคมนั้น ๆ ต้องรู้สึกห่างเหิน ซึ่งเป็นไปตามกฎเกณฑ์เงื่อนไขการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์สถานในสังกัดของกรมศิลปากร

แนวปฏิบัติดังกล่าวนี้ ในทัศนะของผู้ศึกษาเองก็ยอมรับว่าเป็นไปด้วยเจตนาที่ดีของกรมศิลปากร แต่เจตนาที่ดีกลับกลายเป็นการก่อความสูญเสียต่อทั้งกรมศิลปากรที่ไม่เข้าใจวัฒนธรรมการพิพิธภัณฑ์ของสังคมไทย อีกทั้งชุมชนก็ยังสูญเสียโอกาสในการพัฒนาเอกลักษณ์งานพิพิธภัณฑ์สถานตามความต้องการของตน

6.4.2 การขึ้นทะเบียนศิลปโบราณวัตถุ

การขึ้นทะเบียนศิลปโบราณวัตถุก็เป็นเจตนาที่ดียิ่งของกรมศิลปากรเช่นกัน หากแต่ภายหลังการขึ้นทะเบียนแล้ว ทรัพย์สินสมบัติสิ่งนั้นก็กลายเป็นสมบัติของชาติ ที่จะห่างไกลจากความผูกพันกับสังคมออกไป อาทิ หากชำรุดทรุดโทรมก็จะต้องแจ้งต่อกรมศิลปากรเพื่อทำการบูรณะ ซึ่งก็จะค่อนข้างล่าช้าในการดำเนินงานตามระบบ ขาดแคลนบุคลากร และรอบประมาณดำเนินการ และหลายครั้งเองที่การบูรณะที่เป็นไปตามระบบการจ้างเหมาที่จะไม่ได้รับผลตามความประสงค์ อาทิเช่น การบูรณะโบสถ์วัดกุฎี จังหวัดเพชรบุรี การบูรณะเจดีย์ในวัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย และที่อื่น ๆ อีกหลายแห่งที่สื่อมวลชนได้วิพากษ์วิจารณ์ถึงความไม่เรียบร้อยในการเก็บแต่งรายละเอียดของงานที่ได้แก้ไขใหม่

6.4.3 การจัดฝึกอบรมพระภิกษุในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานพิพิธภัณฑ์

การจัดฝึกอบรมพระภิกษุนับเป็นอีกเจตนาที่ดีของกรมศิลปากร หลายเรื่องที่จัดฝึกอบรมเป็นเรื่องที่ดี เช่น การดูแลวัสดุทางวัฒนธรรม ระบบการดูแลการรักษาความปลอดภัย เป็นต้น แต่หากเป็นเรื่องที่ลึกในระดับแนวความคิดด้าน“การสะสมและจัดแสดง”นั้น ผู้ศึกษาเห็นว่าการปล่อยให้พระภิกษุและวัดได้ดำเนินไปด้วยรูปแบบและวิธีการที่หลากหลายจะสามารถสร้างเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน เพื่อที่จะเกิดความหลากหลายในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย

6.5 วิเคราะห์เปรียบเทียบพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติกับพิพิธภัณฑ์ในยุโรป

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติมีการนำเข้ามาแนวความคิดมาจากประเทศตะวันตก แต่มีข้อสังเกตประการหนึ่งว่าการเริ่มต้นของวงการพิพิธภัณฑ์ไทยนั้นไม่ได้เชื่อมตรงกับสิ่งที่เป็นไปในยุโรป หากแต่ดูเหมือนว่าจะเริ่มต้นจากจุดเริ่มของแนวคิดพื้นฐานงานพิพิธภัณฑ์ดังแสดงในตารางที่ 4 แสดงพัฒนาการพิพิธภัณฑ์สถานในยุโรป

ตารางที่ 4 แสดงพัฒนาการพิพิธภัณฑ์สถานในยุโรป

ระยะเวลา	ลักษณะเด่นของงานพิพิธภัณฑ์ในยุโรป
300 ปีก่อนคริสตกาล (=พ.ศ.243) (สมัยกรีก) (2,000 – 146 ปีก่อนคริสตกษัตราช) (=1457ก่อน พ.ศ.-พ.ศ.397)	พิพิธภัณฑ์สถานอเล็กซานเดรีย ในอียิปต์ (The museum of Alexandria) ตั้งขึ้นโดย Ptolemy Philadelphus เป็นส่วนหนึ่งของพระราชวังของกษัตริย์ปโตเลมิก ประกอบด้วยห้องบรรยาย ห้องโถงรวบรวมจัดแสดงศิลปโบราณวัตถุ มีสวนพฤกษชาติและสวนสัตว์รวมอยู่ภายในสถานที่เดียวกัน วัตถุสิ่งของที่รวบรวมไว้มีหลายประเภท ทั้งด้านศาสนา การแพทย์ ภูมิศาสตร์ สัตวศาสตร์ ปรัชญาและศิลปะ
สมัยโรมัน (1,000 ปีก่อนคริสตกาล-ค.ศ.475) (=457ปี ก่อน พ.ศ.-พ.ศ.1018)	พิพิธภัณฑ์สถานถือเป็นส่วนหนึ่งของพระราชวัง มีห้องแสดงภาพเขียนและจัดห้องให้มีแสงสว่างเพื่อแสดงภาพ ที่เมืองTribur พระเจ้า Hadrianโปรดฯ ให้จำลองสถานที่ที่มีชื่อเสียงของกรีกโบราณมาสร้างไว้ในพระราชวังของพระองค์ในลักษณะพิพิธภัณฑ์กลางแจ้ง(Open air museum of models of monuments)
ยุคกลาง (ค.ศ.5-13=พ.ศ.548-556)	ชนชั้นสูง บุคคลผู้มีอำนาจ เช่น กษัตริย์ วัดและขุนนางนิยมรวบรวมสมบัติและวัตถุที่มีคุณค่าในลักษณะการสะสมทรัพย์ ของเก่าแก่และของประหลาด แต่ก็ยังเป็นเพียงคลังสมบัติส่วนตัวไม่ได้มีการเปิดให้ประชาชนเข้าชม
สมัย Renaissance (ค.ศ.15-16= พ.ศ.558-559)	ชาวยุโรปรู้สึกตื่นตัวมีความคิดถึงอดีตและอนาคต โดยเฉพาะวัฒนธรรมที่รุ่งเรืองในอดีต กษัตริย์ ขุนนาง คหบดี ต่างก็แสวงหา รวบรวมทรัพย์สมบัติ ศิลปวัตถุเป็นอันมาก ทั้งนี้เพื่อแสดงถึงความมั่งคั่งไว้ให้อวดกัน และมักจะเรียกสถานที่เก็บรักษาสีงของนั้นหลายอย่าง ได้แก่ Museum, Gallery, Closet, Chamber และ Cabinet

ตารางที่ 4 แสดงพัฒนาการพิพิธภัณฑ์สถานในยุโรป(ต่อ)

ระยะเวลา	ลักษณะเด่นของงานพิพิธภัณฑ์ในยุโรป
พุทธศตวรรษที่20	<p>คำว่า Museum ปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกที่เมืองFlorence เมื่อคลังสมบัติของ Medicis ถูกเรียกว่า Museum(พ.ศ.1977) ตระกูลนี้สะสมสมบัติอันมีค่าและศิลปวัตถุ ทั้งจิตรกรรมและประติมากรรม มีภัณฑารักษ์ พร้อมทั้งมีการซ่อมรักษาวัตถุ</p> <p>ในกรุงโรม สันตะปาปาสร้างพิพิธภัณฑ์สถาน Pope Sinte IV & Capitole(พ.ศ.2014) มีการแยกประเภทวัตถุจิตรกรรมประติมากรรม</p> <p>เป็นยุคที่มีนักสะสมมากมาย อาทิ Charle I แห่งอังกฤษ เป็นนักสะสมศิลปวัตถุที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในพุทธศตวรรษที่ 22</p> <p>ในยุคนี้ปราชญ์และศิลปินได้รับการยกย่อง เช่น da Vinci, Angelo, Rembrandt และคนอื่น ๆ ศิลปวิทยาต่าง ๆ ได้รับความสนใจ ไม่ว่าจะเป็นความตื่นตัวว่าวิชาโบราณคดีที่เกิดขึ้นและกลายเป็นกุญแจดอกสำคัญในวิชาประวัติศาสตร์ วิชาวิทยาศาสตร์ทำให้เข้าใจในโลกระบบสุริยะ เกิดการเดินทางรอบโลก ของ Columbus และ Vasco da Gamas ได้เปิดเส้นทางใหม่ก่อเกิดระบบอาณานิคมในเวลาต่อมา แม้วิทยาการด้านอื่นจะพัฒนาไปมากแล้ว แต่พิพิธภัณฑ์สถานก็ยังเป็นเพียงพิพิธภัณฑ์ส่วนบุคคล(Private Collection)ตามลักษณะความนิยมในสมัยนั้น</p>
พุทธศตวรรษที่22-23	<p>ประชาธิปไตยส่งผลกระทบต่อรูปแบบการดำเนินการของพิพิธภัณฑ์อย่างมาก โดยเฉพาะในฝรั่งเศสและอเมริกาที่เห็นว่าประชาชนทุกคนสามารถเรียนได้เท่ากัน ความรู้สูง รสนิยมสูง การชื่นชมในศิลปะความงามและอื่น ๆ จึงไม่ควรมิไว้ให้เพียงคนชั้นสูงฝ่ายเดียว แต่ควรเปิดกว้างให้ทุกคน กระแสดังกล่าวได้ผลักดันให้พิพิธภัณฑ์เปลี่ยนบทบาทของตัวเอง</p> <p>มีพิพิธภัณฑ์ที่เด่นมาก เช่น พิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัยออกฟอร์ด (พ.ศ.2226) พิพิธภัณฑ์บริติชในอังกฤษ(พ.ศ.2256) พิพิธภัณฑ์ซาเลสดันในอเมริกา(พ.ศ.2319) และพิพิธภัณฑ์ลูฟวร์ในฝรั่งเศส(พ.ศ.2336)</p>

ตารางที่ 4 แสดงพัฒนาการพิพิธภัณฑ์สถานในยุโรป(ต่อ)

ระยะเวลา	ลักษณะเด่นของงานพิพิธภัณฑ์ในยุโรป
<p>พุทธศตวรรษที่22-23 (ต่อ)</p>	<p>แม้พิพิธภัณฑ์จะเปิดให้ประชาชนเข้าชมแต่ก็มีการกำหนดเงื่อนไข ส่วนใหญ่มักจะเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เป็นสถานที่รวบรวมสมบัติวัฒนธรรมของชาติ ไม่จำกัดประเภทสิ่งของ ในสายตาประชาชนจึงเป็นคลังวัตถุโบราณ</p> <p>พ.ศ.2394 อังกฤษได้จัดงานแสดงผลผลิตภัณฑอุตสาหกรรมนานาชาติขึ้นเป็นครั้งแรกที่Crystal Palace ในลอนดอน หลังการจัดงานครั้งนี้ทำให้เกิดพิพิธภัณฑ์Victoria and Albert Museum(2395)</p> <p>พ.ศ.2398 ฝรั่งเศสได้จัดแสดงผลผลิตภัณฑอุตสาหกรรม การจัดงานในครั้งนี้ทำให้เกิดพิพิธภัณฑ์ผ้าที่เมืองลียงส์(Lyons)</p>
<p>พุทธศตวรรษที่24</p>	<p>ความเจริญทางเทคโนโลยีแพร่กระจายออกไปถึงชนบทของยุโรป วิธีชีวิตและข้าวของดั้งเดิมเริ่มสูญหาย เกิดความตระหนักว่ามรดกพื้นบ้านอาจจะไม่เหลือ จึงเร่งเก็บรวบรวมวัตถุสิ่งของเครื่องใช้พื้นบ้าน ตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยา(Museum of Ethnology) พิพิธภัณฑ์ชาติวงศ์วรรณ(Museum of Ethnography) พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน(Folk Museum) บางแห่งจัดแสดงแบบ Open Air Museum</p> <p>มีการจัดพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีขึ้นเพื่อเป็นที่เก็บรักษาผลประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์อันเป็นผลงานจากอัจฉริยภาพของมนุษย์ เช่น พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์แห่งลอนดอน</p>
<p>พุทธศตวรรษที่ 25</p>	<p>พิพิธภัณฑ์ปรับบทบาทหน้าที่ภายใต้อิทธิพลของสังคมและการศึกษา ราว พ.ศ.2443-2473 มีการพัฒนาบทบาทด้านการศึกษา ตีพิมพ์ตำราและจัดรายการการศึกษาในพิพิธภัณฑ์ และหันมาให้ความสนใจกับเยาวชน จนทำให้เกิดมีพิพิธภัณฑ์เด็ก</p>

ในสมัยรัชกาลที่ 4 (2394-2411) เมื่อเปรียบเทียบกับพิพิธภัณฑ์สถานในยุโรปจะเป็นช่วงร่วมสมัยในพุทธศตวรรษที่ 24-ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 แนวงานพิพิธภัณฑ์สถานในยุโรปอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านสำคัญ คือ การก้าวผ่านช่วงการเป็นสถาบันสำหรับประชาชน พิพิธภัณฑ์สถานที่เกิดขึ้นมักจะเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ซึ่งนอกจากจะเก็บสิ่งของโดยทั่วไปแล้วยังเริ่มมี

พิพิธภัณฑ์เฉพาะด้าน อาทิ Victoria and Albert Museum(2395) เก็บรวบรวมงานประณีตศิลป์ พิพิธภัณฑ์ผ้าที่เมืองลียงส์(Lyons-พ.ศ.2398)เก็บตัวอย่างเพื่อเป็นการส่งเสริมอุตสาหกรรมผ้า นอกจากนั้นยังเป็นช่วงที่แนวพิพิธภัณฑ์สถานเชิงมานุษยวิทยากำเนิดขึ้นหลายแห่ง ได้แก่ พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยา(Museum of Ethnology) พิพิธภัณฑ์ชาติวงศ์วรรณา(Museum of Ethnography) พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน(Folk Museum) ซึ่งบางแห่งจัดเป็นแบบหมู่บ้านชนบทจริง หรือ จัดแสดงแบบกลางแจ้ง(Open Air Museum) และมีพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีขึ้นแล้ว

แต่พิพิธภัณฑ์ส่วนพระองค์ในรัชกาลที่ 4 กลับมีลักษณะที่ใกล้เคียงกับพิพิธภัณฑ์สถานในสมัยแรกเริ่มถึงพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งมักจะจัดเก็บและแสดงสิ่งของส่วนพระองค์ จัดแสดงในพื้นที่พระราชวัง ซึ่งความล่าหลังดังกล่าวนี้คิดเป็นช่วงเวลาได้ถึงประมาณ 100-200 ปี

พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับประชาชนของไทยคំต้นการขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อ พระองค์โปรดฯ ให้สร้างหอกองคเณย์(พ.ศ.2417) จนกระทั่งถึงการย้ายมาจัดแสดงอยู่ที่วังหน้า (พ.ศ.2430) ในขณะที่ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ยุโรปได้พัฒนาอุตสาหกรรมจนเกิดการจัดงาน นิทรรศการทางอุตสาหกรรม(Exposition)ที่มีผลพวงให้เกิดพิพิธภัณฑ์หลายแห่ง รวมถึงเมื่อความ เจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก้าวหน้าและแพร่กระจายออกไปถึงชนบท และวิถีชีวิตและ ข้าวของเครื่องใช้ดั้งเดิมเริ่มสูญหาย เกิดความตระหนักว่ามรดกพื้นบ้านอาจจะไม่หลงเหลือ จึงตั้ง เป็นพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยา(Museum of Ethnology) พิพิธภัณฑ์ชาติวงศ์วรรณา(Museum of Ethnography) พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน(Folk Museum) และบางแห่งก็จัดแสดงกลางแจ้ง(Open Air Museum)

การจัดงานนิทรรศการใหญ่ ๆ ดำเนินการอย่างพอเห็นรูปธรรมในช่วงปลายรัชกาล ที่ 5 ถึงต้นรัชกาลที่ 6 เมื่อประเทศไทยได้มีการจัด “การแสดงกลสิกรรมและพานิชการ” ในปี พ.ศ.2450, 2453 และ 2454 รวมถึงการเตรียมงาน “สยามรัฐพิพิธภัณฑ์” พ.ศ.2468 แต่งานเหล่านี้ก็ ยังไม่มีพัฒนาการจนถึงการเกิดพิพิธภัณฑ์สถานภายหลังการจัดงานดังเช่นในยุโรป และถึงแม้ว่า หากมองในเชิงพัฒนาการแล้วก็มีความเป็นไปได้ว่าหากมีการจัดงานในลักษณะนี้อีกก็อาจจะเป็นไปได้ที่จะเกิดพิพิธภัณฑ์สถาน แต่งานมหกรรมสินค้าก็ไม่ได้มีการจัดต่อมาอีกเลย

พ.ศ.2443-2473 พิพิธภัณฑ์สถานในยุโรปได้มีการพัฒนาบทบาทด้านการศึกษา ตี พิมพ์ตำราและจัดรายการการศึกษาในพิพิธภัณฑ์ และหันมาให้ความสนใจกับเยาวชน จนทำให้เกิด มีพิพิธภัณฑ์เด็ก ในขณะที่ปัจจุบัน(พ.ศ.2540)ในประเทศไทยเพิ่งจะเริ่มมีพิพิธภัณฑ์เด็กที่ดำเนินการ โดยเอกชน

ในมุมมองเชิงพัฒนาการนั้น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติถือกำเนิดและมีแนวทางการพัฒนามาในรูปแบบเดียวกันกับพิพิธภัณฑสถานในยุโรป และในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่พระมหากษัตริย์ทรงสนพระทัย พัฒนาการของพิพิธภัณฑสถานของไทยก็มีพัฒนาการที่ค่อนข้างรวดเร็ว จากพิพิธภัณฑสถานส่วนบุคคล (Private Museum) ในสมัยรัชกาลที่ 4 กลายเป็นพิพิธภัณฑสถานเพื่อประชาชน (Public Museum) ในสมัยรัชกาลที่ 5 จนกระทั่งกลายเป็นพิพิธภัณฑสถานของชาติในสมัยรัชกาลที่ 6 และ 7 แต่ครั้งเมื่อประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติต้องดำเนินการตามระบบระเบียบราชการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกลับมีพัฒนาการที่ช้าลงอย่างเห็นได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะในช่วงเวลาจาก พ.ศ.2477-พ.ศ.2500 เป็นเวลานานถึง 23 ปี ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไม่ได้แสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในเชิงการพัฒนา จนกระทั่งถึง พ.ศ.2500 จึงได้มีการสร้างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงแสน มีลักษณะเป็น Site Museum และเกิดความตึงเครียดในการเพิ่มสาขาเรื่อยมาจนกระทั่งถึงช่วงการฉลอง 100 ปีของการก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานในสังคมไทยในปี พ.ศ.2517 หากแต่ความตึงเครียดนี้เป็นแต่เพียงการเพิ่มด้านปริมาณ ส่วนรูปแบบและแนวทางของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกลับยังคงเป็นพิพิธภัณฑสถานด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีมาโดยตลอด ไม่ว่าพิพิธภัณฑสถานแห่งนั้นจะถูกเรียกว่าเป็นประเภท Site Museum Regional Museum หรือ Provincial Museum ก็ตาม ลักษณะพิพิธภัณฑสถานที่น่าเสนาองานด้านประวัติศาสตร์และ โบราณคดีนี้เป็นงานที่ดำเนินงานมาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพและศาสตราจารย์ออร์ซ เซเดส์ ได้พัฒนามาเพื่อรองรับการสร้างประวัติศาสตร์ชาติมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2469 และเคยประสบกับปัญหาผู้สนใจไม่มากมาตั้งแต่ครั้งนั้น “. . . ครั้นจัดการเรื่องพิพิธภัณฑสถานเสร็จ และเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดเป็นทางการแล้ว ก็ไม่มีคนดู เสด็จทอดรมมีใบบอกไปยังกระทรวงศึกษาธิการว่าทรงจัดช่วยการศึกษาด้วย ฉะนั้นขอให้สั่งให้นักเรียนมาดูแลเรียนได้ ครั้นนักเรียนหญิงและนักเรียนชายมาจจะกันเข้าก็กลายเป็นเล่นซ่อนหากันไป ถ้าได้ถามเข้าก็ได้รับคำตอบว่า ไม่มีผู้อธิบายให้เข้าใจ จึงไม่ได้ประโยชน์. . .” (มูลนิธิกรมพระยาดำรงฯ, 2529: 100) ความเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมาเริ่มขึ้นหลังจากปี พ.ศ.2517 เมื่อได้เปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี (พ.ศ.2517) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์ (พ.ศ.2520) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ศิลป์ พีระศรี อนุสรณ์ (พ.ศ.2527) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชวนาไทย (พ.ศ.2534) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ช้างต้น (พ.ศ.2535) และการพัฒนาเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจำเมือง (ร้อยเอ็ด/2536 และกำแพงเพชร/2539) กระนั้นก็ดี ผลการดำเนินงานก็ยังไม่สามารถดึงประชาชนให้เข้าชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติได้ตามเกณฑ์มาตรฐาน

ของสภาการพิพิธภัณฑ์สถานระหว่างชาติ(ไอคอม)ที่กำหนดไว้สูงถึง 12.5% ของประชากรในเมืองที่พิพิธภัณฑ์ตั้งอยู่

พัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เมื่อเปรียบเทียบกับพิพิธภัณฑ์สถานในยุโรป หากใช้เวลาเป็นตัวเปรียบเทียบ จะเห็นได้ว่าวงการพิพิธภัณฑ์ไทยมีความล่าช้ากว่าในเชิงความคิดในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ แต่บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างกันเป็นพื้นฐานย่อมส่งผลต่อพัฒนาการที่แตกต่างเช่นนี้ สิ่งที่น่าเป็นห่วงยิ่งกว่าก็คือ หากพื้นฐานของสังคมไทยและยุโรปแตกต่างกันจริงแล้ว เหตุใดพัฒนาการของวงการพิพิธภัณฑ์ไทยจึงดำเนินมาในลักษณะเดียวกันกับพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานในยุโรป มีความเป็นไปได้ว่า“พิพิธภัณฑ์สถาน” นั้นเป็นสถาบันที่เป็นไปตามระบบวัฒนธรรมของชาวยุโรป ที่อาจไม่สอดคล้องกับพื้นฐานสังคมและวัฒนธรรมไทย แต่สังคมไทยได้เลือกเส้นทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานตามแนวทางดังกล่าว ตามการชี้นำของชนชั้นปกครอง ทำให้เกิดจากความต้องการของประชาชน ทำให้สถาบันกับโครงสร้างสังคมยังไม่สามารถหาจุดขึ้นที่เหมาะสม อีกทั้งยังไม่ได้หาแนวทางในการพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย อันเป็นปัญหาที่ส่งผลให้ให้พิพิธภัณฑ์สถานของไทยไม่สามารถเป็นได้ดังเช่นพิพิธภัณฑ์ในต่างประเทศที่มีผลการดำเนินการที่ดี สามารถปรับตัวสนองความต้องการของสังคมได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย

บทที่ 7

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

7.1 บทสรุป

7.1.1 พัฒนาการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในสังคมไทย

พิพิธภัณฑสถานในรูปแบบที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติดำเนินการอยู่ในปัจจุบันนั้นเป็นวัฒนธรรมที่นำเข้ามาจากประเทศตะวันตก แต่การนำเข้าและพัฒนากิจการพิพิธภัณฑสถานในระยะแรกได้เริ่มต้นขึ้นจาก “Royal Museum” ส่วนพระองค์ในรัชกาลที่ 4 ที่มีรูปแบบการดำเนินงานในลักษณะเป็นประเภท Private Museum ซึ่งหากเปรียบเทียบกับพิพิธภัณฑสถานในยุโรปในช่วงระยะเวลาเดียวกันนั้นก็จะเป็นรูปแบบที่ทันสมัย ความล่าช้าในรูปแบบนี้เมื่อเปรียบเทียบกับเชิงพัฒนาการ พบว่าแนวทางและวิธีปฏิบัติของพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยมีความล่าช้ากว่าชาวตะวันตกอยู่ถึงประมาณ 100-200 ปี ในระยะเริ่มก่อตั้ง แต่เป็นแนวกิจกรรมที่ผู้มืบทบาทในการพัฒนาพิพิธภัณฑสถานให้ความสนใจและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง มีผลการดำเนินงานตลอดจนการพัฒนาแนวคิดที่พัฒนามาเป็นลำดับในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ถึงแม้จะมีพัฒนาการที่ดี จำนวนผู้เข้าชมมีน้อยตลอดมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง มีข้อกวนขว้างหากมีการจัดนิทรรศการหรือกิจกรรมพิเศษที่มีไม่บ่อยครั้งนักในรอบปีที่จะมีผู้ชมจำนวนค่อนข้างสูง

การพัฒนาแนวทางการดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติดำเนินไปตามกรอบความคิดและความสนใจของผู้นำซึ่งเป็นผู้พัฒนากิจการพิพิธภัณฑสถานของไทยในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ต่อเนื่องถึงปลายสมัยรัชกาลที่ 7 พิพิธภัณฑสถานจึงได้มีรูปแบบแนวทางการดำเนินงานที่ชัดเจน โดยได้ปรับตัวเป็นพิพิธภัณฑสถานด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี ทั้งนี้เพื่อเป็นการปฏิบัติงานรองรับการสร้างประวัติศาสตร์ชาติตามแนวพระราชดำริ “ชาตินิยม” ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กิจการพิพิธภัณฑสถานในครั้งนั้นอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ และศาสตราจารย์เซเคส์ แต่แม้พิพิธภัณฑสถานจะสามารถพัฒนารูปแบบได้เป็นผลสำเร็จ จำนวนผู้เข้าชมก็ยังมีไม่มากนัก

ภายหลังจากการปรับเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติตามพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2477 เรื่อยมาจนกระทั่งถึง พ.ศ.2500 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติซึ่งขณะนั้นได้เป็นหน่วยงานราชการแล้ว แต่ก็ไม่ได้มีการปรับเปลี่ยนใด ๆ ยังคงรักษารูปแบบและจำนวนที่คงเดิมไว้เป็นเวลาหลายปี ภายหลังกปี พ.ศ.2500 ได้มีการปรับปรุง

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติโดยการเปิดสาขาใหม่ในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์สถานประจำแหล่งโบราณสถาน(Site Museum)ถึง 7 แห่ง หลังจากนั้นก็ได้ขยายสาขาเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติส่วนภูมิภาค(Regional Museum) จำนวน 3 ภูมิภาค(ยังไม่มีพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติส่วนภูมิภาค ภาคตะวันออก) จากนั้นมา กรมศิลปากรได้มองกรอบพื้นที่ที่แคบลงเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติส่วนจังหวัด(Provincial Museum) จำนวน 3 แห่ง รวมการเปิดสาขาของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่เปิดดำเนินการขึ้นใหม่ 13 แห่ง และเมื่อรวมเข้ากับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่กรมศิลปากรประกาศยกฐานะสถานสะสมของวัดในระยะเวลาเดียวกันนี้อีก 8 แห่ง ดังนั้นในรอบ 17 ปีนี้(พ.ศ.2500-2517) กรมศิลปากรสามารถเพิ่มจำนวนพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติได้ถึง 21 แห่ง เมื่อพิจารณาในเชิงปริมาณนับเป็นเรื่องที่น่ายินดีอย่างยิ่งในพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ แต่หากพิจารณาจากรูปแบบของพิพิธภัณฑ์สถานกลับพบว่าทุกสาขาที่เปิดขึ้นใหม่เป็นพิพิธภัณฑ์สถานรูปแบบเดิมคือประเภทประวัติศาสตร์และโบราณคดี มีรายละเอียดที่ไม่แตกต่างกันกับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนครที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้พัฒนาจนประสบผลสำเร็จมาตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ.2475

ความหลากหลายในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเพิ่งจะเริ่มต้นขึ้นในปี พ.ศ.2517 เมื่อกรมศิลปากรได้เปิดการจัดแสดงของ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี(พ.ศ. 2517) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หอศิลป์(2520) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ศิลป พีระศรีอนุสรณ์(2527) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ชวนาไทย(2534) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ช้างต้น(2535) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ประจำเมืองกำแพงเพชร(2539) ทั้ง 6 แห่งมีความหลากหลายในรูปแบบและเนื้อหาการนำเสนอมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามในช่วงเวลานี้พิพิธภัณฑ์อีกหลายแห่งที่เปิดขึ้นใหม่อีก 7 แห่ง ได้แก่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ บ้านเชียง(2518) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนครคีรี(2522) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี(2528) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ราชบุรี(2531) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ถลาง(2530/2532) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิมาย(2518/2536) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด(2536) ซึ่งทั้ง 7 แห่งนี้ยังจัดเป็นพิพิธภัณฑ์สถานประเภทประวัติศาสตร์และโบราณคดีเช่นเดิม แต่ถึงแม้จะยังคงแนวทางเดิม กรมศิลปากรก็ได้พยายามเพิ่มประเด็นการจัดแสดงอีกหลายประการเพื่อให้เนื้อหาครอบคลุมเรื่องราวของพื้นที่ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินั้น ๆ ตั้งอยู่

7.1.2 วัดกับการแสดงบทบาทพิพิธภัณฑ์สถานในสังคมไทย

ทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ ขณะดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรได้ยอมรับบทบาทของวัดว่า “บรรดางานศิลปกรรมต่าง ๆ ที่เราพบเห็นหรือสามารถเข้าไปศึกษาหาความรู้ นอกจากพิพิธ

ภัณฑสถานแห่งชาติก็คือวัด นับแต่โบราณมาวัดจะเป็นสถานที่รวบรวมงานศิลปกรรมทุกแขนงไว้จำนวนมาก”(ทวีศักดิ์ เสนาณรงค์, อ้างถึงใน ฌัญญุภัทร จันทวิช, 2529; คำนำ)

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้กล่าวถึงแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ไว้ว่า “แต่ในการทรงปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ มีพระราชประสงค์อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งจะให้เป็นที่เรียนวิชาความรู้ของมหาชน ไม่เลือกชั้นบรรดาศักดิ์ ถ้าจะเรียกอย่างทุกวันนี้คือจะให้เป็นที่เรียนมหาวิทยาลัย เพราะในสมัยนั้นยังไม่มี การพิมพ์หนังสือไทยได้ การเล่าเรียนส่วนสามัญศึกษามีที่เรียนอยู่ตามวัดทั่วไป แต่ส่วนวิสามัญศึกษาอันจะเป็นวิชาชีพของคนทั้งหลายยังศึกษาได้แต่ในสกุล ผู้อยู่นอกสกุล โดยเฉพาะที่เป็นชั้นพลเมืองสามัญไม่มีโอกาสที่จะเรียนได้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดให้รวบรวมเลือกสรรค้ำสำหรับตำราต่าง ๆ ซึ่งสมควรจะเรียนเป็นชั้นวิสามัญศึกษามาตรวจแก้ไข ใช้ของเดิมบ้าง หรือประหมผู้รู้จักวิชานั้น ๆ ให้แต่งขึ้นมาใหม่บ้าง แล้วโปรดให้จารึกศิลาประดับไว้ที่วัดพระเชตุพน มีรูปเขียน รูปปั้นประกอบกับตำหรับตำรานั้น ๆ โดยมาก”(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ อ้างถึงใน นิยะดา เหล่าสุนทร, 2539: 6) วัดโพธิ์ได้รับการสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์ให้มีสภาพที่ใกล้เคียงปัจจุบันมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นตัวอย่างที่แสดงได้อย่างชัดเจนว่า “การสะสมและจัดแสดง” นั้นดำเนินอยู่อย่างเป็นปกติในสังคมไทย “วัดโพธิ์เป็นที่รวบรวมศิลปของชาติ เป็นสถานศึกษาความรู้ในวิชาชีพชั้นสูง ใครจะเรียนเป็นนักกลอน จะเรียนการช่าง ช่างเขียน ช่างแกะสลัก ช่างพระพุทธรูป ช่างก่อสร้าง ฯลฯ จะเรียนเป็นหมอยา หมอนวด ก็มาเรียนด้วยตนเองที่วัดโพธิ์ เพราะมีศิลาจารึก มีสิ่งก่อสร้างตัวอย่าง ตลอดจนต้นไม้ที่จะใช้เป็นยาสมุนไพรอยู่อย่างพร้อมเพรียง”(สุนนชาติ สวัสดิกุล ในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, 2525: 17) ลักษณะของวัดโพธิ์ในปัจจุบันน่าจะสามารถเรียกได้ว่าเป็น Open Air Museum เนื่องจากจะมีทั้ง การ “จัดแสดง” ที่จัดไว้แต่ครั้งการบูรณะปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 1 และ 3 รวมเข้ากับสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ที่น่าสนใจภายในบริเวณพื้นที่ของวัด ประกอบรวมเข้ากับการปรับปรุงระบบบริการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น โทรศัพท์สาธารณะ ห้องสุขา ร้านจำหน่ายหนังสือและสิ่งของที่ระลึก การปรับปรุงพื้นที่ทางเดินให้สะอาดสวยงาม แผนที่แผนผังทางเดิน มัคคุเทศก์นำชม ฯลฯ ซึ่งการปรับปรุงนี้เป็นการทำเพื่อ “ผู้เข้าชม” และพุทธศาสนิกชนทั่วไป ในขณะที่กิจกรรมในการเป็นศาสนสถานก็ยังคงสามารถดำเนินต่อไปอย่างเป็นปกติ แน่ใจว่าวัดแห่งอื่น ๆ ไม่ได้มีศักยภาพในการทำหน้าที่ด้านการพิพิธภัณฑ์เทียบเท่าวัดโพธิ์ หากแต่ทุกแห่งก็มักจะเป็นแหล่งรวมวิทยาการของชุมชนไม่มากนักน้อย มีการสะสมสิ่งของและอาจจะมีการจัดแสดงในระดับที่สามารถทำได้

นอกจากนั้น หากพิจารณาจากเงื่อนไขพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติทั้ง 40 แห่ง ปรากฏว่ามีจำนวนมากถึง 11 แห่งที่เป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่กรมศิลปากรยกฐานะขึ้นมาจากสถานสะสมของวัด ด้วยสัดส่วนที่มากกว่า 1 ใน 4 นี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าวัดนั้นได้แสดงบทบาทหน้าที่ต่อสังคมในลักษณะที่ไม่ห่างไกลกันนักกับแนวทางการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์สถาน

7.2 ปัญหาและความล้มเหลวของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

7.2.1 สถิติผู้เข้าชม: เครื่องชี้วัดผลการดำเนินงาน

ตารางที่ 5 แสดงจำนวนผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร พ.ศ.2520-2536(รัชชชย ผลเพิ่ม, 2523: 55; กรมศิลปากร, 2536: 66; 2538: 39)

ปี พ.ศ.	นักเรียน นักศึกษา	ประชาชน ไทย	พระภิกษุ สามเณร	ชาวต่าง ประเทศ	แขกทาง ราชการ	รวม ทั้งหมด	%ประชา ชนเข้าชม
2520	ไม่มีการแยกประเภทผู้เข้าชม					749,476	?
2521	ไม่มีการแยกประเภทผู้เข้าชม					641,287	?
2522	ไม่มีการแยกประเภทผู้เข้าชม					570,811	?
2531	72,519	69,543	?	52,543	?	194,697	3.24
2532	138,427	584,848	?	3,299	?	726,574	12.11
2533	32,294	72,008	?	69,877	?	174,134	2.90
2534	62,486	73,345	?	1,556	?	137,387	2.29
2535	64,900	75,897	?	57,178	?	206,973	3.62
2536	55,388	60,841	7,930	53,610	1,532	179,301	?

หมายเหตุ

- 1) ? หมายถึง ไม่มีการบันทึกข้อมูล หรือไม่มีการแยกประเภท
- 2) 2520-2522 ข้อมูลจากรัชชชย ผลเพิ่ม, 2531-2535 ข้อมูลจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้ากับการพิพิธภัณฑ์ไทย และ 2536 ข้อมูลจากรายงานประจำปี 2536
- 3) ตัวเลขที่มีเส้นขีดทับ หมายถึงข้อมูลอ้างอิงตามต้นฉบับที่มีการบวกจำนวนคลาดเคลื่อน

จากตารางที่ 3 เมื่อได้ทำการตรวจสอบเปรียบเทียบกับหลักฐานอื่น ๆ แล้ว พบว่าการคำนวณจำนวนร้อยละของผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2531-2535 นั้น เปรียบเทียบคิดจากการกำหนดอย่างคร่าว ๆ ว่าประชากรในกรุงเทพฯ มีจำนวน 6,000,000 คน(ซึ่งตัวเลขนี้ต่ำกว่าความเป็นจริงของจำนวนประชากรในกรุงเทพฯ ซึ่งในที่นี้จะไม่

กล่าวถึง) แต่แม้กระนั้น จำนวนผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ก็ยังต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานที่ไอคอมกำหนดไว้ที่ร้อยละ 12.5 ของประชากรที่พิพิธภัณฑ์สถานตั้งอยู่

นอกจากอัตราผู้ชมที่ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานแล้ว จากตารางข้างต้นกลับได้พบสิ่งที่น่าเป็นห่วงยิ่งกว่า คือ แนวโน้มของยอดรวมผู้เข้าชมที่ลดลง จาก ปี พ.ศ.2520 ที่มีผู้เข้าชมราว 500,000-700,000 คนต่อปี แต่ในช่วงปี พ.ศ.2530 กลับมีผู้เข้าชมในราว 100,000-200,000 คนต่อปี เท่านั้น ยกเว้นปี พ.ศ. 2532 ที่ปรากฏว่ามียอดรวมผู้เข้าชมที่มากผิดปกติจากปีอื่น นอกจากนั้น เมื่อพิจารณาตามแนวโน้มก็จะพบว่ายังมีความเป็นไปได้ที่จำนวนผู้เข้าชมจะยังลดลงได้อีก

7.2.2 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ: วัฒนธรรมนำเข้า

จากการศึกษาครั้งนี้ทำให้เชื่อได้ว่า พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติมีพัฒนาการและการดำเนินงานตามรูปแบบพิพิธภัณฑ์แนวทางของประเทศตะวันตก มีทั้งการส่งเจ้าหน้าที่เดินทางไปศึกษาดูงานอยู่เสมอ อีกทั้งในหลายช่วงเวลาก็มีการว่าจ้างเจ้าหน้าที่ชาวต่างประเทศให้ปฏิบัติงานในระดับผู้กำหนดนโยบายหรือเป็นที่ปรึกษา อย่างไรก็ตาม การนำเข้รูปแบบพิพิธภัณฑ์สถานก็หาได้เข้าถึงแก่นแท้ของพิพิธภัณฑ์สถานตามแบบของตะวันตก มีการเลือกปฏิบัติเฉพาะสิ่งที่พอทำได้ ซึ่งส่วนใหญ่ก็คือการเลียนแบบปรับปรุงสิ่งของที่ใช้จัดแสดง และแน่นอนวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ก็มีปรับลดตามข้อจำกัดของงบประมาณและความสามารถของเจ้าหน้าที่

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติของไทยกับองค์กรต่างประเทศที่จัดตั้งเพื่อให้ความช่วยเหลือดูแลการจัดการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์สถานในระดับนานาชาติ 2 องค์กร ได้แก่ International Museum Office และ ICOM พอจะสรุปได้ดังนี้

1) International Museum Office

เป็นหน่วยงานย่อยของ International Institute of Intellectual Cooperation ซึ่งเป็นองค์การส่งเสริมการศึกษาขององค์การสันนิบาตชาติ ตั้งขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 และสลายไปในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2

วงการพิพิธภัณฑ์ไทยไม่ปรากฏความสัมพันธ์กับองค์กรนี้

2) ICOM (International Council of Museums)

ICOM หรือสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2489 เป็นองค์กรระหว่างประเทศที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนพิพิธภัณฑ์สถานทั้งปวง และเป็นตัวแทนผู้ประกอบอาชีพในวงการพิพิธภัณฑ์สถาน ฐานะเทียบเท่ากับองค์กรระหว่างประเทศที่ไม่ใช่ของค์การรัฐบาล

ไอคอมอยู่ภายใต้การสนับสนุนของ UNESCO (United Nation Educational, Scientific and Cultural Organization)

ไอคอมได้ตีพิมพ์แนวทางการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ออกเผยแพร่แก่สมาชิกอยู่เสมอ บทความสำคัญที่ถือได้ว่าเป็นหัวใจของการปรับปรุงพิพิธภัณฑ์สถานมี 2 ฉบับ ได้แก่

- บทความ The museum and its functions ของ Dr. Douglas A, Allan ในหนังสือ The Organization of Museum : Practical Advice ตีพิมพ์ในปี พ.ศ.2503
- ธรรมนูญของสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ เผยแพร่ในปี พ.ศ.2517

ประเทศไทยภายหลังจากการเป็นสมาชิกไอคอมแล้ว ได้ส่งคณะผู้แทนเข้าร่วมประชุมในครั้งแรก(2490) ขาดประชุมครั้งที่ 2(2493) เข้าร่วมครั้งที่ 3(2496)หลังจากนั้นก็ไม่ได้ส่งผู้แทนเข้าร่วมประชุมอีก 4 ครั้งติดต่อกันในการประชุมครั้งที่ 4-7(2499, 2502, 2505, 2508) กระทั่งในการประชุมสามัญไอคอมครั้งที่ 8 พ.ศ.2511 ประเทศไทยจึงได้ส่งผู้แทนเข้าร่วมการประชุมอีกครั้ง และทุกครั้งในครั้งต่อมา

ในการเข้าเป็นสมาชิกไอคอมนั้น วงการพิพิธภัณฑ์ไทยได้เข้าเป็นสมาชิกโดยการสนับสนุนขององค์การยูเนสโกให้ประเทศสมาชิกขององค์การยูเนสโกเข้าเป็นสมาชิกของไอคอม กลุ่มประเทศสมาชิกของไอคอมจะมีการประชุมสัมมนาและเผยแพร่บทความเกี่ยวกับการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานของตนให้สมาชิกอื่น ๆ ได้รับทราบอยู่เสมอ นอกจากนั้น กฎเกณฑ์เงื่อนไขและแนวทางการดำเนินงานหลายประการก็จะเกิดขึ้นจากการประชุมประจำปี แต่ดูเหมือนว่าประเทศไทยยังไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะสมาชิกที่สมบูรณ์ดีนัก กล่าวคือ มีการขาดประชุมบ่อยครั้ง ทำให้การติดตามความเคลื่อนไหวในวงการพิพิธภัณฑ์สากลได้ไม่มากเท่าที่ควร ตัวแทนที่ไปเข้าร่วมการประชุมไม่ได้นำเนื้อหาในการประชุมมาเผยแพร่ หลายสิ่งทีกล่าวมาอาจจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้แนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานของประเทศไทยไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานเดียวกันกับวงการพิพิธภัณฑ์โลก

7.2.3 การละเลยพื้นฐานสังคมและวัฒนธรรมไทย

ระหว่างการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทยตามกระแสหลักอยู่นั้น ได้ส่งผลกระทบต่อการทำงานพิพิธภัณฑ์ของวัด วัดใดที่มีสิ่งของสะสมที่ดีและเปิดให้เข้าชมอยู่แล้ว จะได้รับการยกฐานะเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ที่ผ่านมามีการประกาศยกฐานะสถานสะสมของวัดให้เป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จำนวน 11 แห่ง ประกอบด้วย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ไชยา (2474) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ มัชฌิมาวาส(2500) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์(2515)

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ มหาวิทยาลัย(2497/2504) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ วัดเบญจมบพิตร (2504) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระพุทธชินราช(2480/2504) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ วัดพระธาตุลำปางหลวง(2510) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ชัยนาทมุนี (2510/2512) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หริภุญไชย(2478/2517) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อินทร์บุรี(2482/2517) และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สวรรคตวรนายก(2514/2521)

งานพิพิธภัณฑ์รูปแบบของวัดดำเนินคู่กับสังคมไทยมาอย่างช้านาน ภายใต้การบริหารจัดการที่มีลักษณะเฉพาะของวัดแต่ละแห่งสอดคล้องกับสังคมและวัฒนธรรมไทย โดยที่วัดบางแห่งนอกจากจะทำหน้าที่ธำรงพระพุทธศาสนาแล้วยังเป็นสถานที่สะสม จัดแสดงและให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งของที่สะสม ไม่ว่าจะสิ่งของนั้นจะเป็นของดีมีค่าควรเมือง ของแปลกประหลาดหรือสิ่งของที่เชื่อว่าเป็นของไม่เป็นสิริมงคลต่างก็มักถูกนำมาถวายวัด โดยผู้ถวายก็มักจะทำตามคุณค่าของสิ่งของนั้น ๆ อาทิ การถวายสิ่งที่ดีให้วัดนั้นก็จะเป็นการสะสมบุญหรือไถ่บาป ส่วนการนำสิ่งของแปลกประหลาดและของไม่เป็นสิริมงคลมอบถวายให้แก่วัดด้วยความเชื่อว่าบุคคลธรรมดาหากครอบครองไว้จะเกิดโทษภัย การนำไปถวายวัดซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นทางออกเพียงทางเดียวที่จะแก้ไขเรื่องร้ายให้กลายเป็นดี เมื่อวัดได้รับสิ่งของต่าง ๆ เหล่านี้มาก็จะนำมารวบรวมเก็บไว้ด้วยกัน โดยถ้าเป็นสิ่งของที่ดี เป็นต้นว่า พระพุทธรูปก็จะจัดไว้ในสถานที่อันเหมาะสมเพื่อให้คนในชุมชนได้กราบไหว้ บันาน ตามความเชื่อและความศรัทธา แต่หากเป็นสิ่งของอื่น ๆ ก็มักจะมียุทธวิธีอันสมควรอื่นภายในบริเวณวัด ซึ่งจะมีการพิจารณาจัดการตามความเหมาะสมตามเงื่อนไขของชุมชนนั้น อาจจะเป็นการกลบฝัง หรือจัดวางไว้ในสถานที่พิเศษ ภายหลังจากที่สิ่งของเหล่านี้มีผู้นำไปมอบถวายก็จะมีกรบอกต่อประชาสัมพันธ์ จนกระทั่งบางเรื่องถึงกับกลายเป็นตำนานนิทานท้องถิ่น ไปก็มี นอกจากนั้นเมื่อมีผู้สนใจสิ่งของเหล่านี้ก็จะมีพระภิกษุซึ่งเดิมก็มักจะเป็นคนในชุมชนอยู่แล้วเป็นผู้นำชมและร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งการเก็บสิ่งของเหล่านี้ของวัดอาจจะเทียบได้กับการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์สถานได้ ดังนั้นบทบาทของพระที่ทำหน้าที่อธิบายเรื่องราวต่าง ๆ ก็จะใกล้เคียงกับบทบาทของภัณฑารักษ์ที่ทำหน้าที่ในพิพิธภัณฑ์สถาน จึงอาจกล่าวได้ว่าวัดเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่“การพิพิธภัณฑ์”มาก่อนที่ประเทศไทยจะมีพิพิธภัณฑ์สถานตามรูปแบบของชาวตะวันตก

ถึงแม้วัดและพิพิธภัณฑ์สถานจะมีการเก็บสะสมสิ่งของอย่างเดียวกัน ทั้งสิ่งของหายากของแปลกประหลาดหรืออื่น ๆ แต่ก็มีวิธีการจัดแสดงที่แตกต่างกัน กล่าวคือ วัดจะมีการจัดแสดงภายใต้เงื่อนไขความเชื่อความเคารพนับถือ ขณะที่พิพิธภัณฑ์สถานจัดแสดงโดยใช้เกณฑ์ด้านความงามทางศิลปะ ความสวยงามหรือหาดูได้ยาก กฎเกณฑ์ทางโบราณคดีอันเป็นหลักฐานแสดง

ความยิ่งใหญ่ในทางประวัติศาสตร์ของชาติ วิธีการรวบรวมสิ่งของทั้งสองแห่งยังมีความแตกต่างกันด้วย พิพิธภัณฑ์สถานใช้วิธีการเสาะหา การขุดค้นทางโบราณคดี และประกาศขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ ในขณะที่วัดได้รับสิ่งของจากการมีผู้ศรัทธามอบถวายตามความเชื่อศรัทธาและวิถีปฏิบัติที่สืบทอดกันมา การมอบสิ่งของให้พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติมีไม่มากนัก การที่ประชาชนมอบสิ่งของให้เพื่อการจัดแสดงนั้นมีประโยชน์อีกด้านคือความรู้สึกผูกพันระหว่างผู้มอบสิ่งของกับสิ่งของนั้น ดังนั้นหากสิ่งของนั้นมาอยู่ในวัดหรือในพิพิธภัณฑ์สถานก็จะนำมาซึ่งความผูกพันกับสถานที่นั้น ๆ ด้วย

7.2.4 วิสัยทัศน์ของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเกี่ยวกับผู้รับบริการ

ถึงแม้ว่าคำนิยามของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจะชี้ว่าเป็นสถาบันที่ดำเนินงานเพื่อประชาชน ทั้งด้านความรู้ทางวิชาการและความเพลิดเพลิน แต่จากการศึกษาครั้งนี้สามารถสรุปภาพรวมด้านความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติได้ดังนี้

1) การให้ความสำคัญกับผู้เข้าชมและประชาชนทั่วไป

ประชาชนผู้รับบริการเป็นกลุ่มเป้าหมายของพิพิธภัณฑ์สถาน ผู้เข้าชมเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่ไม่สามารถละเลยไม่น้อยไปกว่าหน้าที่ด้านอื่น ๆ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติยังไม่ให้ความสำคัญกับประชาชน เริ่มตั้งแต่การจัดตั้งสาขาของ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ก็จะดำเนินการโดยการวางแผนและจัดการโดยกลไกของรัฐ ซึ่งก็เป็นการละเลยตามระบบการจัดการของระบบราชการเช่นเดียวกันกับการพัฒนางานในเรื่องอื่น การจัดการเช่นนี้นับเป็นการปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ประชาชนจะได้รับทราบก็ต่อเมื่อ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติแห่งนั้นกำลังจะเปิดบริการ การออกแบบการจัดแสดงก็จะใช้เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานกลางซึ่งก็มักจะมีรูปแบบและเงื่อนไขที่ไม่ค่อยแตกต่างจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่มีอยู่ก่อน การจัดการตามระบบนี้นอกจากจะขาดโอกาสในการทำให้ประชาชนรู้สึกถึงการเป็นเจ้าของร่วมกันแล้ว ยังทำให้ขาดโอกาสในการรับทราบความต้องการของชุมชน

ประชาชนเมื่อเข้าชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ก็มักจะพบกับข้อห้ามต่าง ๆ อันเป็นข้อห้ามที่ใช้กับพิพิธภัณฑ์สถานทั่วโลก อาทิ ห้ามส่งเสียงดัง ห้ามถ่ายภาพ ห้ามนำอาหารและเครื่องดื่มเข้าในห้องจัดแสดง ห้ามแตะต้องสิ่งของ ฯลฯ การมีเงื่อนไขเหล่านี้เป็นไปตามระบบของสากล แต่หากมีการนำเทคนิควิธีการที่ดีก็จะลดความรู้สึกไม่สบายใจของผู้เข้าชม เป็นต้นว่า การจัดทางเดินที่เหมาะสม การจัดตู้จัดแสดงให้สามารถป้องกันการหยิบจับสัมผัส ซึ่งทำให้ผู้เข้าชมมีความรู้สึกที่ดีว่าการควบคุมอย่างเข้มงวด

2) วัตถุประสงค์ในการจัดแสดงนิทรรศการถาวร

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติค่อนข้างจำกัดอยู่เพียงงานด้าน โบราณคดีและประวัติศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ สิ่งของด้าน โบราณคดีที่จัดแสดงอยู่ในนิทรรศการประจำในเกือบทุกสาขาอาจจะส่งผลต่อความเข้าใจของประชาชนที่อาจจะไขว้เขวต่อภาพลักษณ์ของ“พิพิธภัณฑ์” ประชาชนอาจจะเข้าใจว่าพิพิธภัณฑ์สถานเป็นเพียงสถานที่เก็บของเก่า ซึ่งโดยหลักแล้วพิพิธภัณฑ์สถานมีความหมายที่กว้างและลึกซึ้งยิ่ง และหากปล่อยไว้เช่นนี้ไว้เนิ่นนานไป การแก้ไขภาพลักษณ์ของ“พิพิธภัณฑ์”ย่อมยากยิ่งขึ้นกว่าเดิม

นอกจากนั้นวัตถุประสงค์ของการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ทุกสาขานั้นยังมีมักจะเป็นสิ่งของที่ไม่ค่อยแตกต่างกัน ซึ่งก็เนื่องมาจากเงื่อนไขการแบ่งรูปแบบทางศิลปะที่ค้นพบในประเทศไทยนั้นถูกกำหนดให้เป็นแบบเดียวจากส่วนกลาง โดยในประเด็นนี้ทำให้ผู้ชมที่เข้าชม พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติแห่งหนึ่ง แล้วไปชมสาขาอื่น ๆ ก็มักจะไม่พบความแตกต่างมากนัก สว่าง เลิศฤทธิ์(ใน ศิลปวัฒนธรรม มกราคม 2534: 87-95) ได้วิจารณ์แนวการจัดแสดงแบบนี้ว่า“...ในเยอรมันนั้นแม้ว่าจะมีพิพิธภัณฑ์หลายแห่งในเมืองเดียวกัน แต่ละแห่งจะให้ความรู้ ความเพลิดเพลินแตกต่างกันออกไป ไม่ต้องกลัวว่าจะถูกหลอกให้มาชมของอย่างเดียวกัน พิพิธภัณฑ์ในบ้านเรานั้นจะเอาอย่างบ้าง เช่น โบราณวัตถุที่พบในภาคเหนือก็ควรอยู่แต่ในพิพิธภัณฑ์ทางภาคเหนือ เป็นต้น แต่ปัจจุบันไม่เป็นเช่นนั้น อย่างหม้อบ้านเชียงพบในพิพิธภัณฑ์ทุกแห่งในประเทศไทย”

วัตถุประสงค์ที่ใช้จัดแสดงเมื่อมีคำอธิบายไม่มากนักก็จะส่งผลให้ผู้ชมไม่สามารถจินตนาการถึงสิ่งที่จะเกี่ยวข้องกับคุณ ประเด็นนี้เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์(ใน ศิลปวัฒนธรรม กันยายน 2532: 46-49) ได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า“ภาพพิพิธภัณฑ์ในความคิดของผมก็คือที่เก็บของนึกทีไรก็เห็นแต่ภาพโรงพิมพ์ ๆ ที่เก็บรถเก็บเรือพระราชพิธีและเศษพระพุทธรูปหัก ๆ กระเบื้องแตกอิฐหักในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติของเราเท่านั้น คือล้วนเป็นซากอดีตสมัยไกลฟุ้ง ยากจะจินตนาการไปถึงได้ว่าแล้วมันมาเกี่ยวข้องกับเรา กับชีวิตวันนี้ตรงไหน อย่างไร”

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติและกรมศิลปากรนับเป็นหน่วยงานใหญ่ที่มีวัตถุประสงค์ของทางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย การเลือกประเด็นที่จะนำเสนอสู่ประชาชนเผยแพร่ในรูปของการให้ความรู้ผ่านระบบงานพิพิธภัณฑ์สถานจึงไม่ได้เป็นประเด็นปัญหาในด้านวัตถุประสงค์ของการจัดให้มีพิพิธภัณฑ์เฉพาะด้าน การเลือกบางประเด็นในการนำมาเสนอในรูปแบบนิทรรศการชั่วคราวหรืออื่น ๆ ย่อมไม่เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นกว่าความสามารถของหน่วยงานที่มีศักยภาพสูงเช่นกรมศิลปากร

เพียงแต่จะต้องปรับกระบวนการในการคิดในทุกขั้นตอน แน่แน่นอนว่าควรที่จะคิดในแบบที่ไม่ย้อนรอยความผิดพลาดในอดีต

3) วิธีการจัดแสดง

บทความ The museum and its functions ของ Dr. Douglas A Allen ให้ความสำคัญกับการจัดแสดงอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งนิทรรศการประจำ นิทรรศการประจํานั้นก็ไม่ได้หมายความว่าจัดแสดงอย่างถาวร หากแต่จะต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นประจำเพื่อเรียกความสนใจของผู้ชม ประชาชนไปพิพิธภัณฑ์สถานก็เพื่อชมการจัดแสดง พิพิธภัณฑ์สถานแห่งใดจัดแสดงได้ดีตรงกับความสนใจของประชาชน สามารถให้ได้ทั้งความรู้และความเพลิดเพลินก็จะสามารถดึงดูดให้มีผู้เข้าชมเป็นจำนวนมาก(Douglas A Allan อ้างถึงใน นิคม มุสิกคามะ และคนอื่นๆ, 2521: 4)

รัชชชัย ผลเพิ่ม(2523: 46) ได้กล่าวถึงวิธีการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติไว้ว่าเทคนิคการจัดแสดงยังไม่ดึงดูดหรือเข้าใจผู้ชม “มีการนำเทคโนโลยีทางการศึกษามาใช้น้อยมาก ซึ่งเหตุผลที่เจ้าหน้าที่ใช้เป็นเงื่อนไขการจัดแสดงเช่นนี้มักจะอ้างว่าเพื่อเป็นการให้ความสำคัญกับวัตถุ หากใช้เทคนิคและคำอธิบายประกอบจะทำให้วัตถุลดคุณค่า การปฏิบัติเช่นนี้ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากขาดแคลนสื่อ และการขาดผู้มีความรู้ความชำนาญ” ซึ่งเหตุผลก็คือแนวทางในการจัดแสดงนิทรรศการประจำของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในปัจจุบันยังคงรักษาแนวคิดที่อาจารย์จิรา จงกลไว้วางรากฐานไว้ว่า “พิพิธภัณฑ์สถานศิลป์ทั่วโลกที่หลักการจัดเดียวกันคือให้ความสำคัญแก่ศิลปวัตถุ สิ่งที่ใช้ในการประกอบการแสดงไม่ว่าจะเป็นครุภัณฑ์ สี แสงและวัสดุตกแต่งอื่นจะเป็นสิ่งเสริมให้ศิลปวัตถุเด่นสง่าน่าประทับใจยิ่งขึ้น ศิลปวัตถุที่มีความงามอย่างยิ่ง หากมีคำบรรยายภาพถ่าย แผนที่ประกอบอยู่ด้วย ศิลปวัตถุจะไม่มี ความหมายในทางศิลปะ แต่มีความหมายเป็นวัตถุที่สำคัญเพียงให้เรื่องราวหรือหลักฐานทางโบราณคดีเท่านั้น และที่สำคัญที่สุดการศึกษาโบราณคดีในประเทศไทยยังไม่กว้างขวาง ความรู้ทางโบราณคดียังไม่ก้าวหน้า การสันนิษฐานทางโบราณคดีก็ยังไม่ค่อยมีข้อยุติ ยังไม่สมควรบรรยายข้อโต้แย้งในห้องจัดนิทรรศการสำหรับประชาชน นอกจากนั้นเจ้าหน้าที่จัดนิทรรศการของพิพิธภัณฑ์สถานยังได้ระบุอ้างอิงถึงการสังเกตของเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์สถานที่ได้พบว่าคนที่เข้าชมโดยการอ่านคำบรรยายจริง ๆ นั้นมีน้อยมาก รวมถึงพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติยังมีเจ้าหน้าที่การศึกษาคอยให้บริการอยู่แล้ว”(จิรา จงกล ใน กรมศิลปากร, 2517: 47-50) แนวคิดในการจัดแสดงดังกล่าวยังคงดำเนินอยู่ในปัจจุบัน ตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชรที่ธีรศักดิ์ วิเศษชัยยุทธ^{*} ได้ทำการศึกษาในปี พ.ศ.2538 ระบุว่าผู้ออกแบบการจัดแสดงของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชร คือ นางจิรา จงกล ภัณฑารักษ์เอก จากกองโบราณคดี กรมศิลปากร และการจัดแสดงนี้ยังไม่มีมีการเปลี่ยนแปลงอีกเลย ตั้งแต่สมัยเริ่มเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชร(ธีรศักดิ์ วิเศษชัยยุทธ, 2538: 45, 60) โดยที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชรแห่งนี้มีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการมาตั้งแต่ 19 มีนาคม 2514 การที่การจัดแสดงไม่มีความเปลี่ยนแปลงเป็นเวลานานมากเช่นนี้อาจจะเป็นหนึ่งในสาเหตุที่ทำให้ผู้ที่เคยเข้าชมมาแล้วครั้งหนึ่ง เมื่อย้อนกลับมาเข้าชมอีกครั้งได้พบกับการจัดแสดงแบบเดิม ซึ่งอาจจะตัดสินใจไม่มาเข้าชมอีกก็เป็นได้ ส่วนประเด็นของวิทยากรนำชมนั้น ธีรศักดิ์ วิเศษชัยยุทธ(2538: 92) ได้ทำการสำรวจและปรากฏว่านักเรียน “ได้รับความรู้ น้อยมากจากวิทยากรนำชม ส่วนใหญ่ตอบว่าไม่มีวิทยากรนำชม และมีบางส่วนที่ตอบว่าเจ้าหน้าที่ประจำห้องจัดแสดงมิได้นำชม เพียงแต่อธิบายตามป้ายคำอธิบายของวัตถุแต่ละชิ้นมากกว่า ซึ่งนักเรียนสามารถอ่านเองก็ได้ . . . ส่วนเอกสารแจก มีนักเรียนเพียงร้อยละ 5 เท่านั้นที่ได้รับเอกสารแจก ซึ่งเป็นเอกสารเก่ามาก และนักเรียนจะต้องไปขอ เจ้าหน้าที่จึงจะมอบให้”

อีกประเด็นที่ค่อนข้างน่าสนใจและ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ในหลายสาขาได้ปฏิบัติอยู่ก็คือ ในห้องนิทรรศการประจำมักจะจัดจุดเด่นของห้องโดยใช้เทวรูปซึ่งมีขนาดใหญ่เป็นจุดเด่น แน่นนอนว่าการจัดจุดเด่นนั้นเป็นเรื่องที่ค่อนข้างสำคัญ แต่ประติมากรรมที่มีขนาดใหญ่ที่ค้นพบในประเทศไทยก็มักจะเป็นเทวรูป ในขณะที่สังคมไทยเป็นสังคมพุทธซึ่งหลายครั้งผู้ชมอาจจะรู้สึกไม่สบายใจเมื่อการจัดแสดงประติมากรรมในตำแหน่งที่มองเห็นพระพุทธรูปและเทวรูปเป็นเพียงวัตถุสิ่งของตามแบบการจัดแบ่งรูปแบบทางศิลปะและ โบราณคดีที่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ดำเนินการ อาทิ พระอิศวรขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่อันเป็นจุดเด่นของห้องนิทรรศการประจำของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชร(เปิดดำเนินการ พ.ศ.2514) และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ถลาง(เปิดดำเนินการ พ.ศ.2532) ด้วยระยะเวลาการเปิดให้บริการที่ห่างกันหลายปี แต่การออกแบบก็ยังเป็นเช่นเดียวกัน

การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในการจัดแสดงนิทรรศการประจำเป็นความเคลื่อนไหวของพิพิธภัณฑสถานที่มีความสำคัญยิ่ง นิทรรศการประจำไม่ได้หมายความว่าต้องคงอยู่ตลอดไป จำเป็นที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงในระยะเวลาที่เหมาะสม หากจัดแสดงค้างไว้เช่นเดิมหลาย ๆ ปี ย่อมทำให้ผู้เข้าชมไม่อยากจะกลับมาเพื่อดูการจัดแสดงที่ตนเคยเห็นมาแล้ว

^{*} ธีรศักดิ์ วิเศษชัยยุทธ ขณะที่ทำการศึกษา(2538)เรื่อง “บทบาทของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในระดับมัธยมศึกษา กรณีศึกษาจังหวัดกำแพงเพชร” ดำรงตำแหน่งหัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชร

4) กิจกรรมพิเศษ

นอกจากการจัดนิทรรศการชั่วคราวตามวาระและโอกาสสำคัญแล้ว กิจกรรมพิเศษที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติได้จัดไว้บริการประชาชนนั้นมีไม่มากนัก สิ่งที่มีก็มักจะเป็นไปตามประเพณี เช่น การจัดกิจกรรมในวันเด็ก วันเข้าพรรษา วันพ่อแห่งชาติ ฯลฯ กิจกรรมเหล่านี้แต่ละปีที่ผ่านมาไปก็มักจะหาความแตกต่างกันได้ไม่มาก ข้อจำกัดของเงื่อนไขที่น่าจะมาจากการดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติตามข้อกำหนดและเงื่อนไขของทางราชการที่ต้องมีการเสนอแผนงานประจำปี การเปิดโอกาสให้ภาคเอกชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมจะเป็นการกระตุ้นให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ภูมิภาคเคลื่อนไหว เจ้าหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ก็ได้มีความตื่นตัว แน่ใจว่าภาคเอกชนก็จะต้องหวังผลอยู่บ้าง อีกทั้งยังต้องปรับปรุงขั้นตอนระเบียบราชการที่เป็นสาเหตุแห่งความไม่สะดวก

7.3 ข้อเสนอแนะ

7.3.1 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา

Dr. Douglas A Allen เจ้าของบทความ The museum and its functions ซึ่งตีพิมพ์เผยแพร่แก่สมาชิกไอคอมในปี พ.ศ.2503 ให้ความสำคัญยิ่งกับผู้เข้าชม “ประชาชนเป็นส่วนสำคัญที่สุดที่พิพิธภัณฑสถานจะต้องคำนึงถึงเป็นประการแรก เพราะเมื่อพิพิธภัณฑสถานไม่แยแสต่อปฏิกิริยาของประชาชนแล้ว ฐานะทางด้านงบประมาณซึ่งรัฐบาลของประชาชนจะจัดให้ก็ดี ความเจริญรุ่งเรืองเกี่ยวกับการศึกษาในพิพิธภัณฑสถานก็ดี ย่อมประสบแต่อุปสรรค ถ้ายังเป็นพิพิธภัณฑสถานทางชาติพันธุ์วิทยาด้วยแล้ว ความหายนะจะเกิดขึ้นต่อกิจการพิพิธภัณฑสถานนั้นทันที” (กรมศิลปากร, 2536: 127)

“ความสัมพันธ์ระหว่างระบบราชการกับชุมชนเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใช้อำนาจการปกครองกับผู้รับบริการจากรัฐ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างกลไกอำนาจของรัฐบาล ซึ่งมีองค์กร บุคลากร ทรัพยากรต่าง ๆ ในครอบครอง และสามารถใช้เป็นประโยชน์ได้ด้านหนึ่ง กับสังคมโดยรวมอีกด้านหนึ่ง ปัญหาเรื่องระบบราชการกับชุมชนจึงเป็นปัญหาที่มีมาช้านาน เพราะปัญหานี้เกิดจากการมีข้อจำกัดด้านทรัพยากรที่มีอยู่และศักยภาพที่จะขยายสิ่งเหล่านั้น กับความต้องการของคนซึ่งมีมากมาย หลากหลาย และมีความเข้มข้นในการเรียกร้องให้ได้มาซึ่งความต้องการเหล่านั้นแตกต่างกันไป ทั้งในแง่สถานที่และในมิติด้านเวลา การที่จะพิจารณาถึงความสัมพันธ์เช่นนี้ได้ จะต้องมีความคิดพื้นฐานก่อนว่ามนุษย์ทุกคนมีสิทธิและมีส่วนเป็นเจ้าของทรัพยากรทั้งหลายที่มีอยู่ในชุมชนตามธรรมชาติร่วมกัน”(ชัชอนันต์ สมุทวณิช, ใน ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, บรรณาธิการ, 2527: 28-29)

“การพัฒนาชุมชนและสังคมในระบบของรัฐมักจะมีมุมมองว่าประชาชนขาดแคลน วัตถุหรือมีความล้าหลังในสิ่งที่เป็นอย่างนี้ จึงคิดว่าจะต้องเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น จึงพยายามผลักดันใน สิ่งที่ดีตนเห็นว่าดีว่างาม เพลิดเพลินกับการยึดเยียดรูปแบบการพัฒนาสำเร็จรูปทั้งในระดับมหภาค และในรายละเอียด โดยพื้นฐานความเชื่อที่ว่าประชาชนจะเห็นด้วยกับสิ่งนั้น ๆ ท้ายที่สุด ถาวรวัตถุ หลายอย่างก็จะถูกปล่อยทอดทิ้งเป็นอนุสาวรีย์ของการพัฒนา จนเกิดคำถามว่าทำไมประชาชนจึง ทิ้งร้างไม่รู้สึกรู้สีกเป็นเจ้าของสิ่งเหล่านั้น การแก้ไขประการหนึ่งที่เกิดจากการทบทวนก็คือการเปิด โอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่แรก ช่วยกันคิด ช่วยกันวิเคราะห์ และร่วมกันทำ และ การสร้างองค์กรชุมชน”(บำรุง บุญปัญญา, ใน ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, บรรณาธิการ, 2527: 309)

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติยังไม่ให้ความสำคัญกับศึกษาวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายซึ่งก็คือประชาชนทั่วไป ถึงแม้ว่ากลุ่มเป้าหมายของพิพิธภัณฑสถานจะมีพื้นฐานความคิดและความ ต้องการที่แตกต่างกัน ซึ่งอาจจะทำให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไม่สามารถตอบสนองความต้องการ ต่าง ๆ ได้ครบถ้วนสมบูรณ์ แต่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติก็จำเป็นที่จะต้องเข้าใจและให้ความสนใจ ที่จะทำความเข้าใจกลุ่มเป้าหมายของตนและพยายามดำเนินงานให้ใกล้เคียงกับความต้องการ ให้มากที่สุด ภายใต้กรอบงานของ“พิพิธภัณฑฯ” และรวมถึงการปรับปรุงการให้บริการความสะดวก สบายต่าง ๆ

7.3.2 การเสริมศักยภาพของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในด้านการศึกษาวิจัย

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติควรสร้างหรือพัฒนางานศึกษาวิจัยอย่างจริงจัง เพื่อทำ การศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างวัตถุและองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีอันเป็นเนื้อหา หลักของการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพและมีศักยภาพเพียงพอที่จะสนองต่อการดำเนินงาน ด้านอื่น ๆ ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เช่น งานคลังพิพิธภัณฑฯ งานศูนย์ข้อมูล และโดยเฉพาะ อย่างยิ่งงานจัดแสดงนิทรรศการของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่จะได้รับจากผลของงานวิจัย

7.3.3 การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการพัฒนาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

สิ่งหนึ่งที่ผู้ศึกษาไม่มั่นใจไปกว่าผู้บริหารและบุคลากรของพิพิธภัณฑสถานแห่ง ชาตินั้นได้ยอมรับว่าการดำเนินงานไม่ค่อยประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ทั้งนี้เนื่องจากในเวทีการ สัมมนาในหลายระดับ เจ้าหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมักจะกล่าวถึงเพียงความผิดพลาด เพียงในบางจุด พร้อมกันกับการนำเสนอแนวทางใหม่ที่จะแก้ไขมาพร้อมกันในตัว เน้นอนการนำ เสนอในลักษณะนี้ออกจะค่อนข้างปิดตัวเองที่จะให้บุคคลภายนอกเข้าไปส่วนร่วมในการประมวล ปัญหาและพิจารณาหาทางออก พัฒนาการของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเป็นมาในรูปแบบนี้มา

อย่างเนิ่นนาน ประเด็นสำคัญที่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ละเลยอีกประการก็คือการเปิดโอกาสให้สังคมเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ แต่ในอีกมุมหนึ่ง ผู้ศึกษาเองก็มีความเห็นใจพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่เมื่อสื่อมวลชนกล่าวถึงมักจะค่อนข้างรุนแรง จนทำให้ผู้เกี่ยวข้องจำเป็นต้องออกมาปกป้องตนเอง และปิดโอกาสในการร่วมมือกันในการพัฒนาปรับปรุงระบบงานพิพิธภัณฑฯ อีกทั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเองก็ยังเป็นระบบราชการที่มีปัญหาของความเป็นองค์กรใหญ่ ที่ต้องใช้เวลามากในการดำเนินงานในเรื่องต่าง ๆ

แนวทางที่ผู้ศึกษามั่นใจว่าจะเป็นการดียิ่งต่อพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติก็คือจะต้องหันกลับมามองตนเองอย่างจริงจังทั้งในเชิงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และสถานภาพในปัจจุบัน โดยอาจจะจัดตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจขึ้นมาเพื่อเรื่องนี้โดยเฉพาะ หรืออาจจะมอบหมายหน้าที่ให้กับหน่วยงานด้านการศึกษาให้เป็นผู้ที่รับผิดชอบ คณะทำงานชุดนี้จะศึกษาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทุกด้าน จัดเก็บและรวบรวมข้อมูล(จากข้อมูลของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จากสื่อมวลชน และจากการสำรวจความคิดเห็นของประชาชน) แยกแยะประเด็นที่เกี่ยวข้องเพื่อนำข้อมูลเสนอเพื่อหาแนวทางการปรับปรุงที่ถูกต้องแท้จริง อย่างไรก็ตาม ในทัศนะของผู้ศึกษาเองก็ยังคงเป็นห่วงเกี่ยวกับผู้ทำงานในขณะนี้ เนื่องจากการมองตัวเองอาจจะเกิดปัญหาด้านทัศนคติ ดังนั้นจึงควรอย่างยิ่งที่ควรจะมีกรรมการจากบุคคลภายนอก และที่สำคัญก็คือบุคลากรของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจะต้องเปิดใจกว้างเพื่อที่จะรับการ“ตีเพื่อก่อ” เพื่อการย้ายกระบวนทัศน์(Paradigm Shift)การพัฒนาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไปสู่การเป็น“สถาบันที่ดำเนินงานเพื่อประชาชน ทั้งด้านความรู้ทางวิชาการและความเพลิดเพลิน”อย่างแท้จริง สอดคล้องกับวัตถุประสงค์สากลของการพิพิธภัณฑฯ อันจะยังประโยชน์อย่างสูงต่อสังคมและประชาชนผู้เป็นเจ้าของอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2517). นิราศลอนดอนและจดหมายเหตุเรื่องราวทูตไทยไปประเทศอังกฤษ ในรัชกาลที่ 4 เมื่อปีมะเส็ง พ.ศ.2400 ของหม่อมราชโองไทย(ม.ร.ว.กระต่าย). (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คลังวิทยา.
- _____. (2527). นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคตวรรษายก. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: กุรุสภา. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสวรรคตวรรษายก สุโขทัย วันที่ 15 มีนาคม 2527).
- _____. (2536). พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการพิพิธภัณฑน์ไทย. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์(1977). (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในมหามงคล เฉลิมพระเกียรติ 100 ปีวันพระราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว 8 พฤศจิกายน 2536).
- _____. (2537). พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชาวนาไทย. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชาวนาไทย 29 สิงหาคม 2537).
- _____. (2537). นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ไอเดียสแควร์.
- _____. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2523). การเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ร.ศ.116 เล่ม 1. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่.
- _____. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2527). จดหมายเหตุพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก ร.ศ.126, 127. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่.
- _____. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2529). สมุดภาพพระประวัติและพระกรณียกิจของสมเด็จพระยาตากสินมหาราช. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.
- _____. กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. (2536). คู่มือ: การปฏิบัติงานของภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในมหามงคลเฉลิมพระเกียรติ 100 ปี พระราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว 8 พฤศจิกายน 2536).

..... กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ.(2536ก). นามานุกรมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในประเทศไทย. ฝ่ายบริการการศึกษาและประชาสัมพันธ์ กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร.(จัดพิมพ์เนื่องในมหามงคลเฉลิมพระเกียรติ 100 ปี พระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว 8 พฤศจิกายน 2536)

..... กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ.(2538). รายงานประจำปี 2536. กรุงเทพฯ: คุรุสภา ลาดพร้าว, 2538.

..... คณะทำงานจัดทำหนังสือในโอกาส 80 ปีกรมศิลปากร. (2534). 80 ปี แห่งการอนุรักษ์มรดกไทย. กรุงเทพฯ: โอ เอส พริ้นติ้ง เฮาส์.

..... ฝ่ายเผยแพร่และประชาสัมพันธ์.(ม.ป.ป). เครื่องทองกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์ การพิมพ์.

กองบรรณาธิการ. (2538). พิพิธภัณฑสถานในยุคพัฒนา : อนาคตของพิพิธภัณฑสถานไทย. วารสารศิลปวัฒนธรรม. 16 (12), 165-167.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2537). สรุปผลการสัมมนา โครงการถวายเป็นความรู้ด้านการปรับปรุงและอนุรักษ์วัดแด่พระสงฆ์. วันศุกร์ที่ 28 มกราคม 2537 ณ วัดโพธิสมภรณ์ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี.

กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมมาจूर. (2538). การขุดพบมรดกวัฒนธรรมครั้งแรกในเมืองไทย. วารสารความรู้ คือประทับใจ, 2538(3), 8-13.

ขจร สุขพานิช.(2524). ข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยบางกอก. (พิมพ์ครั้งที่ 2). ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

คณะอำนวยการ. (2470). ที่ระลึกสยามรัฐพิพิธภัณฑสถานสวนลุมพินี พระพุทธศักราช 2468. กรุงเทพฯ: เติมล์.

จอร์จ กองโดมินาส, ศาสตราจารย์ ดร. 2 กันยายน 2536. ปาถกฐาพิเศษ เรื่อง พิพิธภัณฑสถาน: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต ในงานสัมมนาทางวิชาการเรื่องพิพิธภัณฑสถานเพื่อการศึกษา ณ ห้องประชุมอาทิตยาทรรกิติคุณ อาคารสยามินทร์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล.

จิรา จงกล. (2525). พัฒนาการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในประเทศไทย. ในกรมศิลปากร, กิจการพิพิธภัณฑสถาน (27-55). ม.ป.ท. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์ ในงานฉลองครบรอบ 100 ปี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ 17 กันยายน 2517).

- _____. (2525). สภาการพิพิธภัณฑสถานระหว่างชาติ หรือ ไอคอม. ในกรมศิลปากร, กิจการพิพิธภัณฑสถาน (56-69). ม.ป.ท. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์ ในงานฉลองครบรอบ 100 ปี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ 17 กันยายน 2517).
- _____. จิราจันทร์. (ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพอาจารย์จิรา จงกล).
- _____. (ม.ป.ป.). พิพิธภัณฑสถานวิทยา. ม.ป.ท.(กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ จัดพิมพ์).
- จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. (2514). เจ้าชีวิต. กรุงเทพฯ: อักษรสมัย.
- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. (2531). คู่มือมัคคุเทศก์ พุทธศาสนาและความเชื่อ. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์.
- ชนม์สวัสดิ์ ชมพูนุช, ม.ร.ว. (2515). คนสำคัญต่างชาติในประวัติศาสตร์ชาติไทย. นครหลวง: เอกศิลป์การพิมพ์.
- ชนิตร ภูกาญจน์. (2538). โลกของนักสะสมรุ่นเยาว์. ศิลปวัฒนธรรม. 16 (12), 168-170.
- ชัย เรื่องศิลป์. (2527). ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ.2352-2453 ด้านสังคม. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: อมรการพิมพ์.
- ชิน อยู่ดี. (2525). ผู้ทำงานพิพิธภัณฑสถานระหว่าง พ.ศ.2428-2445. ในกรมศิลปากร, กิจการพิพิธภัณฑสถาน (4-26). ม.ป.ท. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์ ในงานฉลองครบรอบ 100 ปี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ 17 กันยายน 2517).
- ขุมนมพระนิพนธ์สมเด็จพระยาบรมราชานุภาพ. (2534). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ.
- ณรงค์ พ่วงพิศ. (2523). ประวัติศาสตร์ไทย 3 : ประวัติศาสตร์การปกครองและการเมืองไทย. ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. (2524). พระประวัติและงานสำคัญของพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น 2 กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ต้นราชสกุลวงศ์ “สนิทวงศ์”. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.
- ดวงจิตร จิตรพงศ์. (2526). พระประวัติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2513). ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 26 เรื่องตำนานวังเก่า. ม.ป.ท. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพันเอก หม่อมราชวงศ์เล็ก องรต ฌ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสราชวรวิหาร วันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ.2513).

_____. (2522). พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5. ม.ป.ท. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ น.ส.ธิตี บุนนาค ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 26 เมษายน พุทธศักราช 2522).

ทวี มุขระโกษา. (2506). พระมหาธีรราชเจ้า. พระนคร: รุ่งเรืองธรรม.

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. บรรณาธิการ. (2527). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภการพิมพ์.

ธวัชชัย ผลเพิ่ม.(2523). แบบจำลองการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์การศึกษาจังหวัด. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาโสตทัศนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธิดา สารระยา แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย และปราณี กล้าส้ม.(2533). สมบัติวัดโพธิ์. กรุงเทพฯ: อักษรสัมพันธ์.

ธิดา สารระยา. (2539). ประวัติศาสตร์เก็บตกจากยุโรป. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สารคดี.

ธีรศักดิ์ วิเศษชัยอนุสรณ์. (2538). บทบาทของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในระดับมัธยมศึกษา กรณีศึกษาจังหวัดกำแพงเพชร. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.

นคร พันธุ์รงค์. (2526). ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์. (พิมพ์ครั้งที่ 2). โครงการตำรา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก.

นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา. (2514). ไปชวา. พระนคร: พระจันทร์.

นวลจันทร์ รัตนกร ชูติมา สัจจนันท์และมารศรี สีวรัภย์. (2524). ปกิณกะเรื่องหนังสือในสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.

นิคม มูสิกะคามะ กุลพันธ์ธาดา จันทร์โพธิ์ศรีและ. (2521). วิชาการพิพิธภัณฑ์. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2533). ความหลากหลายของวัฒนธรรมไทย : การท้าทายใหม่. ใน สำนักงานคณะกรรมการแห่งชาติ, ปัจจุบันและอนาคตของงานวัฒนธรรม : รวมข้อคิดเห็นบางประการของผู้ทรงคุณวุฒิ.(56-82). ม.ป.ท. (สำนักงานคณะกรรมการแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการจัดพิมพ์)

_____. (2538). หมายเหตุวัฒนธรรมร่วมสมัย. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์.

_____. (ม.ป.ป.จ) สู่ประวัติศาสตร์ประชาชนไทย. อัดสำเนา.

_____.(ม.ป.ป.ก). ภาษาไทยมาตรฐานกับการเมือง. อัดสำเนา.

นิยะดา เหล่าสุนทร. (2539). ศิลาจำหลักเรื่องรามเกียรติ์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

เนตรนภิส นาควัชระ และคณะ. (2525). วัดในกรุงเทพฯ : การเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ.2325-2525). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (โครงการวิจัยเรื่องศิลปะและวัฒนธรรมไทยในรอบ 200 ปีแห่งกรุงรัตน โกสินทร์).

บริบาลบุรีรักษ์, หลวง. (2531). เรื่องโบราณคดี. ม.ป.ท. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงบริบาลบุรีรักษ์(เป่วน อินทวงศ์) ท.ช., ท.ม., ต.จ.ว. ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันพฤหัสบดีที่ 10 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2531).

ประยูทธ สิทธิพันธ์. (2514). ตามรอยบาทพระพุทธรเจ้าหลวง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม.

พระครูปลัดสัมพิพัฒน์พรหมจริยาจารย์, พระธรรมราชาภูวดี. (2536). ประวัติวัดพระเชตุพน วิมลมังคลาราม. คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนฯ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระราชประสิทธิ์วิมล(เจริญ เหมโก) 17 มกราคม 2536

พระราชวรมุนี(ประยูทธ์ ปยุตโต). (2533). ชาวพุทธกับชะตากรรมของสังคม. กรุงเทพฯ: ศึกษิตสยาม.

พลาดิษฐ์ สิทธิธัญกิจ. (2537). บันทึกลสยาม. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พินิจ ลาภานานนท์. (2529). บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (โครงการหนังสือเล่ม สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).

พูนพิศมัย ดิศกุล, ม.จ. (2525). แรกตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. ในกรมศิลปากร, กิจการพิพิธภัณฑสถาน (1-3). ม.ป.ท. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์ ในงานฉลองครบรอบ 100 ปี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ 17 กันยายน 2517).

_____. (2515). ชีวิตและงานของสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยราชานุภาพ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา.

ภาวดี มหาจันทร์. (2527). รัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ(พ.ศ.2394-2475). กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. สถาบันไทยคดีศึกษา.(2528). หมอบรัดเลย์กับสังคมไทย. (เอกสารประกอบการสัมมนาของโครงการไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. วันที่ 16-17 กรกฎาคม 2528).

มหาวิทยาลัยมหิดล. (2539) หนังสือสรุปการสัมมนาทางวิชาการเรื่องการใช้ภาษาไทยทางวิทยา
ศาสตร์การแพทย์ ครั้งที่ 2 และพิพิธภัณฑ์เพื่อการศึกษา ครั้งที่ 1. นครปฐม: มหาวิทยาลัย
มหิดล ศาลายา.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. (2533ก). การพัฒนาและการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชน หน่วยที่
1-8. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

_____. (2533ข). การพัฒนาและการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชน หน่วยที่ 9-15. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

มูลนิธิปริยัติศึกษา ญสส.ในพระสังฆราชูปถัมภ์. (2538). พิธีวางศิลาฤกษ์พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
ประจำเมืองกำแพงเพชร. กรุงเทพฯ: สุรวัฒน์.

มูลนิธิพิพิธภัณฑ์วังวรดิศ. (2529) สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ กับงานกระทรวงมหาดไทย.
กรุงเทพฯ: บริษัท วัชรินทร์การพิมพ์ จำกัด.

มูลนิธิสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. (2530) ความทรงจำ พระนิพนธ์สมเด็จพระยาดำรง
ราชานุภาพที่ทรงค้างไว้ 5 ตอน พ.ศ.2489. ม.ป.ท. (จัดพิมพ์เนื่องในวันประสูติครบ
125 ปี วันที่ 21 มิถุนายน 2530.)

_____. ฝ่ายเผยแพร่งานและประชาสัมพันธ์.(ม.ป.ป). เครื่องทองกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์
การพิมพ์.

_____. (2533). สาส์นสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ฉบับที่ยังไม่เคยตีพิมพ์ พ.ศ.2475. ม.ป.ท. (จัดพิมพ์เนื่องในวัน
ประสูติของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช 21 มิถุนายน 2533).

ยศ สันตสมบัติ. (2531). มนุษย์กับวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ยุคติ มุกดาวิจิตร. (2537). การเมืองเรื่องวัฒนธรรมในสังคมไทย พ.ศ.2501-2537. วารสารธรรม
ศาสตร์. 20 (3)

ราชบัณฑิตยสภา. (2511). ประชุมพงศาวดาร เล่ม 27 รวมจดหมายเหตุเรื่องราวทูตไทยไปอังกฤษ
เมื่อ พ.ศ.2400. กรุงเทพฯ : คุรุสภา.

เลื่อนศักดิ์ เข็มอุดม. (2533). ภาพประวัติวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร(วัดโพธิ์).
ม.ป.ท. (อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายเลื่อนศักดิ์ เข็มอุดม จ.ช. ณ เมรุวัดเทพ
ศิรินทราวาส วันเสาร์ที่ 24 มีนาคม 2533).

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม. (2538ก). ประมวลเอกสารสำคัญเนื่องในการสถาปनावัดเบญจมบพิตร
ดุสิตวนาราม เล่ม 1. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด.

_____. (2538ข). ประมวลเอกสารสำคัญเนื่องในการสถาปनावัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม
เล่ม 2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด.

วัดพระเชตุพน วิมลมังคลาราม.(2525). ภาพประวัติวัดพระเชตุพน วิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร.

กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิพร.

วิถัลย์ พงศ์พนิตานนท์. (2533). คนกรุงเทพฯ ในยุคต้นรัตน โกสินทร์. วารสารศิลปวัฒนธรรม. 11

(9), 8-103.

ศักดิ์ดา ศิริพันธุ์. (2535). กษัตริย์ กล้อง วิวัฒนาการการถ่ายภาพในประเทศไทย พ.ศ.2388-2535.

กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์.

ศิลป์ชัย ชาญเฉลิม. (2497). หมอบลัดเล็กกับกรุงสยาม. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: แพร์พิทยา.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. (2533). โคลงต้นปฐมสังขรณ์วัดพระเชตุพน.

กองทุนสมเด็จพระสังราช 17 พิมพ์ประกาศเกียรติคุณงาน 200 ปีสมเด็จพระปรมานุชิตชิโรต. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

ส.พลายน้อย. (2525). เล่าเรื่องบางกอก. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บำรุงสาส์น.

สรรพสิริ วีรยศิริ. (2537) พระมหากษัตริย์ผู้พระราชทานหุทิพย์. ใน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สังคม

ไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว. เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเนื่องในวาระครบรอบ 100 ปี พระราชสมภพพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 7-9 กุมภาพันธ์ 2537.

สวนีย์ วิเศษสินธุ์. (2536). นิทรรศการสยาม ณ เมืองเซนต์หลุยส์ ร.ศ.123 เอกสารประกอบการ

สัมมนาทางวิชาการ พิพิธภัณฑสถานเพื่อการศึกษา ครั้งที่ 1 วันที่ 2-4 กันยายน 2536 ณ ห้องประชุมอาทิตยาทภิติคุณ อาคารสยามินทร์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล. อัดสำเนา.

สอาด ปายะนันท์. (2507). การจัดพิพิธภัณฑสถาน. พระนคร: สามมิตร. (หนังสือแถลงข่าวของจังหวัด

นนทบุรีเพื่อการประชาสัมพันธ์ฉบับพิเศษ).

สิทธิเดช จันทศิริ และอำพันสี สิริยากรนุรักษ์. เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในรอบ 200 ปี ใน คณะ

กรรมการประมวลเอกสาร คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตน โกสินทร์ 200 ปี, ชีวิตและผู้คน 200 ปี กรุงรัตน โกสินทร์. Z75-112). กรุงเทพฯ: บริษัท บพิการพิมพ์ จำกัด.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2536). คนสร้างพิพิธภัณฑสถาน พิพิธภัณฑสถานที่สร้างคน. ใน นิตยสารมติชนสุดสัปดาห์

มิถุนายน 2536.

สุทธิลักษณ์ อำพันวงศ์. (2525). เมืองไทย. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย (บรรณาธิการ). (2531). พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมือง

โบราณ.

- หมอดี้ บี บรัดเล. (2508). ประชุมพงศาวดารภาคที่ 31 จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามา
ประเทศสยาม. (ป่วน อินทวงษ์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: กุรุสภา.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์.(2538). การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 4-
พ.ศ.2475. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อร่าม สวัสดิวิชัย. (2530). บันทึกรับสั่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ประทาน ม.ร.ว.สุมน
ชาติ สวัสดิถกุล. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บำรุงบัณฑิต.
- อารีย์ อ้วนภาพ. (2532). การนำเสนอรูปแบบพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาโสตทัศนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- เอนก นาวิกมูล. (2534). แรกมีในสยาม 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงแดด.

ภาคผนวก ก

ประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ

มีพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเหนือเกล้าให้ประกาศทราบทั่วกันว่า ในสยามประเทศนี้มีของโบราณ เช่น เจดีย์สถานและวัตถุต่าง ๆ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินและช่างผู้ชำนาญศิลปศาสตร์ได้สร้างไว้แต่ปางก่อนเป็นอันมากของโบราณเหล่านี้มีคุณค่าเป็นหลักฐานในพงศาวดาร และเป็นเครื่องอุปการะการตรวจหาความรู้โบราณคดีต่าง ๆ อันเจริญประโยชน์และเกียรติยศของบ้านเมือง เพราะฉะนั้นบรรดาอารยประเทศจึงถือว่าเป็นหน้าที่ของรัฐบาลจะต้องเอาเป็นธุระ เกี่ยวกับการตรวจตรา รักษาของโบราณอันมีอยู่ในประเทศของตน ของโบราณอันมีอยู่ในพระราชอาณาเขตประเทศสยามนี้ มีพนักงานดูแลรักษาอยู่ตามสมควรแล้วก็มีที่ยังทอดทิ้งมิได้มีผู้ใดพิทักษ์รักษาที่มี ที่ควรจะตรวจตราหาความรู้ให้เป็นที่ประโยชน์ยิ่งขึ้นได้ แต่ยังมีได้ตรวจตราก็มาก เหตุเพราะยังไม่มีเจ้าหน้าที่ในรัฐบาลที่จะอำนวยความสะดวกตรวจตราและการรักษาของโบราณการนั้นจึงยังไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย

ทรงพระราชดำริเห็นว่า กรรมการหอพระสมุดฯ สำหรับพระนคร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธทรงพระกรุณาโปรดเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสถาปนาขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ และได้โปรดฯ ให้พระองค์เสด็จดำรงตำแหน่งสถานายกเป็นเดิมมา แม้ตัวผู้ที่เป็นกรรมการได้เปลี่ยนแปลงบ้างเป็นครั้งคราวก็ดี การที่กรรมการได้จัดหอพระสมุดฯ สำหรับพระนครก็เจริญรุ่งเรืองเป็นอันดับมา จนหอพระสมุดฯ เป็นสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งในบัดนี้ ก็และการงานของหอพระสมุดฯ ที่เกี่ยวเนื่องด้วยเรื่องสอบสวนโบราณคดีเป็นพื้น และมีกรรมการที่สามารถจะทำการอยู่แล้ว สมควรที่จะเพิ่มหน้าที่กรรมการหอพระสมุดฯ สำหรับพระนคร ให้เป็นพนักงานอำนวยความสะดวกรักษาของโบราณขึ้นใหม่อีกกรมหนึ่งต่างหาก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรรมการหอพระสมุดฯ สำหรับพระนครเป็นพนักงานอำนวยความสะดวกรักษาของโบราณในพระราชอาณาเขตแดนนี้ไป ให้มีหน้าที่ดังกล่าวต่อไปนี้เป็นสำคัญ คือ

ข้อ ๑ ให้พิเคราะห์เลือกสรรและกำหนดค่าของโบราณแห่งใดและสิ่งใด ควรจะตรวจตรารักษาไว้สำหรับบ้านเมืองบ้าง

ข้อ ๒ ให้คิดอ่านวิธีการตรวจตรารักษาของโบราณ ซึ่งสมควรจะรักษาไว้สำหรับบ้านเมือง

ข้อ ๓ ให้ตรวจตราและเป็นที่ยกยอแนะนำเจ้าหน้าที่และผู้อื่นซึ่งเป็นพนักงานตรวจรักษาของโบราณ

ข้อ ๔ ให้พุดจ่าว่ากล่าวในเรื่องการตรวจตรารักษาของโบราณได้ตรงต่อเจ้ากระทรวงทบวง
การหรือเทศบาลและผู้อื่นตามซึ่งเห็นควรแก่ประโยชน์ของการนั้น

ข้อ ๕ ให้ทำรายการการที่ได้จัดทำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายไม่น้อยกว่าปีละครั้งหนึ่งเป็น
กำหนด

ประกาศมา ณ วันที่ ๑๗ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๖๖

ที่มา : กรมศิลปากร. พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการพิพิธภัณฑสถานไทย. จัดพิมพ์เนื่องในมหามงคล

เฉลิมพระเกียรติ 100 ปีวันพระราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว 8 พฤศจิกายน 2536. กรุงเทพฯ: รุ่ง
ศิลป์การพิมพ์, 2536.

ภาคผนวก ข

พระราชดำรัส

ในการเปิดพิพิธภัณฑ์สถานและหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร

ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้มาเปิดพิพิธภัณฑ์สถานและหอสมุดวชิรญาณที่ได้จัดขึ้นใหม่ในวันนี้ เพราะเป็นอันว่า ได้เห็นกิจการส่วนหนึ่งซึ่งข้าพเจ้าได้มอบให้ราชบัณฑิตสภาจัดการนั้น สำเร็จผลสมความประสงค์.

การศิลปนั้น อารยประเทศทั้งหลายย่อมถือว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับชาติส่วนหนึ่ง เป็นของควรรักษาไว้ และควรบำรุงให้เจริญขึ้นโดยลำดับ

ศิลปวัตถุก็ดี โบราณวัตถุก็ดี ย่อมเป็นส่วนหนึ่งของตำนานและพงษา-คารของชาติ เป็นสิ่งซึ่งแสดงให้เห็นความเจริญและอารยธรรมของประเทศตามลำดับกาล ทั้งเป็นสิ่งซึ่งแสดงให้เห็นวิญญานและอุปนิสัยของประชาชนแห่งชาตินั้นด้วย ด้วยเหตุเหล่านี้จึงเป็นของควรบำรุงรักษาไว้เป็นอย่างดี.

ในอารยประเทศทั้งหลาย เช่น ในทวีปยุโรปแผ่นดิน ทุกประเทศย่อมมีสภาพหลายสภาสำหรับบำรุงศิลปต่างๆ เช่นการวรรณคดี การวาดเขียน สลักและปั้น การก่อสร้าง ตลอดจนการดนตรีและฟ้อนรำ แต่ละอย่างมักจะมีสภาพสำหรับบำรุงและฝึกหัดสั่งสอนประชาชนในศิลปกรรมกรรมเหล่านั้น สำหรับประเทศสยามนี้ก็มีศิลปของชาติ ซึ่งนับว่าบังเกิดขึ้นในประเทศของเราโดยแท้ และเจริญต่อมาเป็นลำดับ มีลักษณะแปลกกว่าของชาติอื่น เป็นศิลปของชาติไทยโดยแท้ สมควรอย่างยิ่งที่จะรักษาไว้และบำรุงให้เจริญขึ้นอีกต่อไป ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงได้ให้รวมกรมศิลปากรเก่าและหอพระสมุดวชิรญาณ จัดขึ้นเป็นราชบัณฑิตสภาเพื่อบำรุงวิชาวรรณคดี โบราณคดี และศิลปให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นสืบไป ราชบัณฑิตยสภาที่ได้จัดขึ้นนี้ต้องนับว่าเป็นขั้นต้นของการบำรุงศิลปและวิชาที่กล่าวมาแล้วนั้นเท่านั้น ด้วยเวลานี้ประเทศสยามยังขัดแคลนในการเงินอยู่ และยังมีกิจการที่จะต้องกระทำอีกมากหลาย แต่ครั้งนั้นจะไม่พยายามบำรุงศิลปและวิชาเหล่านั้นเสียเลย ก็มีแต่จะเสื่อมสูญไปทุกที จะเป็นที่น่าเสียดายยิ่งนัก.

ข้าพเจ้าเชื่อว่าถึงแม้ว่ากิจการที่ราชบัณฑิตสภาจะสามารถจัดต่อไปได้ด้วยจำนวนเงินอันน้อยนั้น ก็จะเป็นหนทางที่จะรักษาไม่ให้ศิลปของชาติไทยเสื่อมสูญไป และหวังว่าต่อไปจะขยายรูปโครงการนี้ได้ตามลำดับ.

บัดนี้ราชบัณฑิตสภาได้จัดหอพระสมุดวชิรญาณและพิพิธภัณฑ์สถานขึ้นใหม่แล้ว ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านทั้งหลายคงจะยินดีด้วยกับข้าพเจ้าที่ได้เห็นพิพิธภัณฑ์สถานอันใหญ่โตและพอสม

ควรกับเกียรติยศของพระนคร ข้าพเจ้าหวังใจว่าพิพิธภัณฑ์ใหม่นี้คงเป็นที่พอใจของท่านทั้งหลาย ตลอดจนมหาชนที่จะได้มาชมในวันต่อไป.

ถ้าหากว่าพิพิธภัณฑ์สถานนี้เป็นที่พอใจของท่านทั้งหลายแล้ว ก็หวังว่าจะได้รับความอุดหนุนบ้างตามโอกาส เช่นผู้ที่ชอบในทางคันคว่าหาของโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ข้าพเจ้าหวังว่าคงจะยินยอมให้ราชบัณฑิตยสถานยืมสิ่งของที่หาได้นั้นมาแสดงให้มหาชนได้ชมในพิพิธภัณฑ์สถานตามโอกาสอันควร หรือจะยกสิ่งเหล่านั้นให้แก่พิพิธภัณฑ์หรือทำพันธกรรมให้ก็ได้ ย่อมจะช่วยให้พิพิธภัณฑ์นี้มีของมีค่าควรดู-ควรชมมากขึ้นเป็นลำดับ เป็นทางบำรุงปัญญาความรู้ของมหาชน และจะได้เป็นสง่าแก่พระนครและเป็นสาธารณประโยชน์ ตลอดจนต่างชาติก็จะได้ชมศิลปวัตถุของชาติไทย เป็นหนทางประกาศเกียรติยศและอารยธรรมของประเทศสยามด้วยประการฉะนี้

ข้าพเจ้าขอแสดงความยินดีเปิดพิพิธภัณฑ์สถาน ณ บัดนี้ และขอเชิญท่านทั้งหลายเที่ยวชมสถานที่ที่ได้จัดขึ้นใหม่นี้ต่อไป.

หลวงวัลย์

เขียน

หลวงอักษร

ทาน

ลิขิต

คัด

ชำนาญ ทาน

หมายเหตุ : การสะกดคำเป็นไปตามต้นฉบับ

ที่มา: กรมศิลปากร. พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการพิพิธภัณฑ์ไทย. จัดพิมพ์เนื่องในมหามงคลเฉลิมพระเกียรติ 100 ปี วันพระราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว 8 พฤศจิกายน 2536. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2536. หน้า 47-49.

ภาคผนวก ก**พระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร**

มีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศจงทราบทั่วกันว่า

โดยที่ได้ทรงพระราชดำริจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครขึ้นเป็นที่รวบรวมเก็บรักษาของโบราณและศิลปวัตถุต่าง ๆ เพื่อจะให้เป็นที่ประโยชน์แก่มหาชนในการศึกษาหาความรู้ และให้เป็นเกียรติยศแก่บ้านเมือง และบัดนี้พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครได้จัดตั้งสำเร็จดังพระราชประสงค์แล้ว

และโดยที่ได้ทรงพระราชดำริว่าควรมีพระราชบัญญัติตั้งขึ้นไว้เพื่อพิทักษ์รักษาสิ่งของในพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครให้มั่นคง และวางระเบียบการบำรุงพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครให้เจริญต่อไปภายหน้า

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติไว้สืบไปดังนี้

หมวด 1**ว่าด้วยการใช้พระราชบัญญัติ**

มาตรา 1 พระราชบัญญัตินี้ให้เรียกว่า พระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร พุทธศักราช 2469

มาตรา 2 ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ตั้งแต่วันที่ได้ประกาศในพระราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

มาตรา 3 พระราชบัญญัตินี้ไม่เกี่ยวข้องถึงพิพิธภัณฑสถานซึ่งจัดตั้งขึ้นตามกระทรวงอื่นสำหรับสิ่งของแต่บางประเภทอาจจะเพาะการแต่บางอย่าง

มาตรา 4 ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้เฉพาะพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครซึ่งตั้งอยู่ในจังหวัดกรุงเทพฯ ต่อไปเมื่อได้ประกาศตั้งพิพิธภัณฑสถานขึ้นตามหัวเมืองมณฑลใด และถ้าจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้สำหรับพิพิธภัณฑสถานที่ตั้งขึ้นนั้นด้วย ก็จะได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาต่อไปภายหลัง

หมวด 2**ว่าด้วยการปกครองพิพิธภัณฑสถาน**

มาตรา 5 ให้ราชบัณฑิตยสถานมีหน้าที่และรับผิดชอบจัดการบำรุงรักษาพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร และให้มีอำนาจบังคับบัญชาข้าราชการบรรดามีตำแหน่งในพิพิธภัณฑสถานฯ ทั้งสิ้น

มาตรา 6 พนักงานรักษาพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครนั้นให้มีตำแหน่งภัณฑารักษ์ ผู้จัดการเป็นหัวหน้าคน 1 และมีข้าราชการตำแหน่งชั้นรองลงไปตามสมควร ล้วนสังกัดขึ้นในราชบัณฑิตยสภา ระเบียบตำแหน่งหน้าที่ให้จัดอนุโลมตามกระทรวงราชการพลเรือน

มาตรา 7 เงินซึ่งรัฐบาลจ่ายบำรุงพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครนั้น โดยปกติให้จ่ายเป็นจำนวนเงินอุดหนุนประจำปี แล้วแต่ราชบัณฑิตยสภาจะจัดการเป็นรายการอย่างไร ถ้าในปี 1 ใช้เงินที่รัฐบาลอุดหนุนไม่หมด มีเงินเหลืออยู่เท่าใด ก็ให้ราชบัณฑิตยสภามีอำนาจที่จะสงวนเงินนั้นไว้ใช้เพิ่มเติมในปีอื่นได้ต่อไป

มาตรา 8 เงินซึ่งได้จากค่าธรรมเนียมดูพิพิธภัณฑสถานฯ ก็ดี ฤาเงินที่มีผู้มีใจบริจาคช่วยบำรุงพิพิธภัณฑสถานฯ ก็ดี ฤาเงินซึ่งราชบัณฑิตยสภาหาได้เพื่อประโยชน์แห่งพิพิธภัณฑสถานฯ ก็ดี มิให้โอนเอาไปใช้ในราชการอย่างอื่น

มาตรา 9 ให้กระทรวงพระคลังฯ มีอำนาจและหน้าที่จะตรวจตราการรับและจ่ายเงิน ทั้งการทำบัญชีเงินสำหรับพิพิธภัณฑสถานฯ เช่นเดียวกับที่มีอำนาจหน้าที่ตรวจกระทรวงอื่น ๆ

หมวด 3

ว่าด้วยสิ่งของในพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร

มาตรา 10 สิ่งของในพิพิธภัณฑสถานฯ นั้น ให้กำหนดแตกต่างกันเป็น 3 ประเภท คือ ของหลวงสำหรับพระนครประเภท 1 ของยืมประเภท 1 ของฝากประเภท 1 มีลักษณะผิดกันดังกล่าวต่อไปนี้

1) สิ่งของซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งประจำในพิพิธภัณฑสถานฯ ก็ดี สิ่งของซึ่งมีผู้ให้เป็นสิทธิแก่พิพิธภัณฑสถานฯ ก็ดี ฤาส่งของซึ่งซื้อหาได้มาเป็นสิทธิแก่พิพิธภัณฑสถานฯ ก็ดี เหล่านี้กำหนดว่าเป็นของหลวงสำหรับพระนคร

2) สิ่งของซึ่งราชบัณฑิตยสภาขอยืมผู้อื่นมาตั้งไว้ในพิพิธภัณฑสถานฯ เพื่อให้มหาชนได้ชมก็ดี ฤาของหลวงสำหรับใช้ราชการ แต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มาตั้งไว้ในพิพิธภัณฑสถานฯ เพื่อให้มหาชนได้ชมก็ดี เหล่านี้กำหนดว่าเป็นของยืม

3) สิ่งของซึ่งมีผู้มาฝากพิพิธภัณฑสถานฯ เพื่ออารักขาและราชบัณฑิตยสภารับตั้งไว้ให้มหาชนได้ชมก็ดี สิ่งของซึ่งบุคคลนำมาตั้งอวดประกวดกัน และราชบัณฑิตยสภายอมอนุญาตให้ตั้งไว้อวดในพิพิธภัณฑสถานฯ ก็ดี เหล่านี้กำหนดว่าเป็นของฝาก

มาตรา 11 ห้ามมิให้โอนกรรมสิทธิ์ในบรรดาของหลวงสำหรับพระนครที่เก็บรักษไว้ในพิพิธภัณฑสถานฯ เว้นแต่ในพฤติการณ์ต่อไปนี้คือ

1) เมื่อผู้จัดการพิพิธภัณฑสถานฯ ได้ขอร้องและได้รับความยินยอมของราชบัณฑิตยสภาที่
จะโอนกรรมสิทธิ์ในสิ่งของนั้น ๆ

2) เมื่อราชบัณฑิตยสภาเห็นว่าจะเป็นการ ได้ผลดีในอันที่จะเอาสิ่งของที่มีอยู่มากเกินความ
ต้องการมาแลกเปลี่ยนกับสิ่งของอย่างอื่นที่เป็นคุณ ฤจะจำหน่ายสิ่งของที่มีอยู่เป็นจำนวนมากหา
ได้ไม่ยาก เพื่อประโยชน์ของพิพิธภัณฑสถานฯ

มาตรา 12 ถ้าหากมีราชการอันสมควรจะเอาของหลวงสำหรับพระนคร ไปจากพิพิธภัณฑ
สถานฯ ชั่วคราว แล้วกลับส่งคืน กรรมการราชบัณฑิตยสภาผู้มีหน้าที่กำกับพิพิธภัณฑสถานฯ แต่
เพียงคนเดียวอาจออกใบอนุญาตได้ แต่กรรมการผู้นั้นต้องรับผิดชอบจะเพาะตัว จนกว่าราช
บัณฑิตยสภาจะได้ให้สัตยาบัน

อนึ่ง ในการที่อนุญาตให้เอาของหลวงสำหรับพระนคร ไปจากพิพิธภัณฑสถานฯ ชั่วคราว
นั้น ต้องมีกำหนดวันซึ่งจะส่งคืนปรากฏอยู่ในใบอนุญาต และกรรมการผู้อนุญาตต้องนำความแจ้ง
ต่อราชบัณฑิตยสภาทราบโดยเร็ว

ห้ามมิให้ผู้จัดการพิพิธภัณฑสถานฯ ส่งมอบของหลวงสำหรับพระนคร อันเก็บรักษาไว้ใน
พิพิธภัณฑสถานฯ แก่ผู้หนึ่งผู้ใดก่อนได้รับอนุญาตของราชบัณฑิตยสภา กรรมการราชบัณฑิตย
สภาดังกล่าวเป็นอันขาด

มาตรา 13 ของยืมถากของฝากไว้ในพิพิธภัณฑสถานฯ นั้น ถ้าเจ้าของก็ดี ฤในส่วนของ
หลวงสำหรับพระนคร ถ้าเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจตามตำแหน่งหน้าที่ก็ดี จะขอรับเอาไปเมื่อใด ผู้จัด
การพิพิธภัณฑสถานฯ อาจส่งมอบให้ไปได้ แต่ผู้จัดการพิพิธภัณฑสถานฯ ต้องรับผิดชอบในการส่ง
มอบนั้นจนกว่าจะ ได้รับสัตยาบันของนายกราชบัณฑิตยสภา และต้องนำความขึ้นเสนอต่อนายกราช
บัณฑิตยสภาให้ทราบ โดยเร็วด้วย

อนึ่ง สิ่งของหลวงสำหรับพระนครซึ่งถอนไปใช้ราชการชั่วคราวนั้น ถ้ายังมีได้รับส่งโปรด
เกล้าฯ ให้โอนขาดจากพิพิธภัณฑสถานฯ ครบใดเมื่อใช้ราชการในคราวนั้นเสร็จแล้วให้เจ้า
พนักงานส่งของนั้นคืนยังพิพิธภัณฑสถานฯ เหมือนอย่างยืมไปใช้ราชการจงทุกคราว

มาตรา 14 ในการที่จะเรียกถากของไปจากพิพิธภัณฑสถานฯ นั้น ไม่ว่าจะ เป็น โดย
ประการใด ๆ ให้มีบัตรหมายถากหมายลายลักษณ์อักษรเป็นสำคัญ และผู้รับมอบต้องทำใบรับให้
แล้วจึงจะรับของไปได้ ห้ามมิให้ผู้จัดการพิพิธภัณฑสถานฯ ส่งของมอบให้แก่โดยฟังถ้อยคำและไม่
มีใบรับเป็นสำคัญ

มาตรา 15 การที่จะเลือกหาสิ่งของตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครนั้น ให้ราชบัณฑิตย
สภามีอำนาจที่จะซื้อ ฤจะรับในนามของรัฐบาลเมื่อมีผู้มีแก่ใจให้สิ่งของไว้สำหรับพระนคร ฤจะ
ยืมและรับฝากไว้ชั่วคราวได้ตามเห็นสมควร

มาตรา 16 ให้ราชบัณฑิตยสภาจัดให้มีบัญชีสิ่งของสำหรับพิพิธภัณฑสถานฯ ไว้ทุกประเภท และต้องให้ตรวจตราสิ่งของสอบกับบัญชีปีละครั้ง 1 เป็นอย่างน้อย

อนึ่ง สิ่งของซึ่งตั้งให้มหาชนรมในพิพิธภัณฑสถานฯ นั้น ให้แสดงประเภทไว้ที่สิ่งของ ถ้าแลเป็นของผู้ใดให้ ฎาให้ฮั ฤษฝัก ให้ปรากฏชื่อผู้นั้นด้วย

หมวด 4

ว่าด้วยการเปิดพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร

มาตรา 17 ให้ราชบัณฑิตยสภามีอำนาจที่จะกำหนดวันและเวลาเปิด พิพิธภัณฑสถานฯ จะเปิดให้มหาชนรมได้ไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมสำหรับบำรุงพิพิธภัณฑสถานฯ ในวันใดก็ได้ตามเห็นสมควร

มาตรา 18 ให้ราชบัณฑิตยสภามีอำนาจที่จะอนุญาตให้มีการประชุม ฎาให้ตั้งอวดประกวดกัน ในบริเวณพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร เมื่อเห็นว่าการณ์นั้น ๆ เป็นประโยชน์เกื้อกูลวิชาความรู้ และเป็นประโยชน์แก่พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร

มาตรา 19 ให้ราชบัณฑิตยสภามีรักษาการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ และทำรายงานประจำปีขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย รายงานนี้ให้ประกาศโฆษณาทุก ๆ ปี

ให้ราชบัณฑิตยสภามีอำนาจออกกฎข้อบังคับ เพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้ กฎข้อบังคับนั้นเมื่อได้ประกาศราชกิจจานุเบกษาแล้วให้เป็นอันใช้บังคับได้

ประกาศมา ณ วันที่ 5 มีนาคม พุทธศักราช 2469 เป็นปีที่ 2 ในรัชกาลปัจจุบันนี้

ภาคผนวก ง

สภาพการดำเนินงานของสาขาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

1. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร (พ.ศ. 2417)

ตั้งอยู่ที่ถนนหน้าพระธาตุ เขตพระนคร กรุงเทพฯ เป็นพิพิธภัณฑ์สถานประเภทประวัติศาสตร์โบราณคดี เป็นพิพิธภัณฑ์ที่พัฒนามาจากพิพิธภัณฑ์ส่วนพระองค์ที่รัชกาลที่ 4 ทรงจัดขึ้นภายในพระบรมมหาราชวังตั้งได้กล่าวมาแล้ว

การจัดแสดงในปัจจุบันได้มีการปรับปรุงการจัดแสดงตามหลักวิชาการสากลเพื่อเป็นประโยชน์ในการเผยแพร่ความรู้ให้การศึกษาแก่ประชาชนในเรื่องสมบัติวัฒนธรรมของชาติโดยมีการแยกการจัดแสดงตามอาคารต่าง ๆ ดังนี้

- พระที่นั่งศิวโมกษพิมาน เป็นที่จัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทยและโบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์

- อาคารมหาสุรสิงหนาท จัดแสดงประติมากรรมศิลปเอเชียและประติมากรรมที่พบในประเทศไทยก่อนตั้งอาณาจักรไทยในสุวรรณภูมิ ได้แก่ ประติมากรรมสมัยทวารวดี ศรีวิชัยและลพบุรี

- อาคารประพาสพิพิธภัณฑ์ จัดแสดงศิลปกรรมไทยทั้งหมด ตั้งแต่สมัยเชียงแสน สุโขทัย อยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์

- หมู่พระวิมาน (พระที่นั่งวสันตพิมาน พระที่นั่งวายุสถานอมเรศและพระที่นั่งพรหมเมศธาดา) จัดแสดงศิลปวัตถุที่แสดงถึงวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีศิลปของไทย ได้แก่ เครื่องทอง เครื่องถม เครื่องมุก เครื่องดนตรี เครื่องไม้จำหลัก ผ้าโบราณ เครื่องถ้วย เครื่องสูง ราชยานคานหาม อาวุธโบราณ เครื่องใช้ในพุทธศาสนาพิธีและอุบาสการของสงฆ์ และเครื่องการละเล่นต่าง ๆ เช่น หัวโขน หุ่นกระบอกและหนังใหญ่

นอกจากนั้นภายในบริเวณ พ.ช.พระนคร ยังมีสถาปัตยกรรมสำคัญอีกหลายองค์ เช่น พระที่นั่งพุทธโรศวรย์ที่ภายในเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปศิลา มีจิตรกรรมฝาผนังสวยงาม พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ พระตำหนักแดง ศาลาสภาราษฎรฆมาตย์ พระที่นั่งมิ่งคลาภิเษกและพระที่นั่งปาฏิหารย์ทัศนัย ที่มีความสวยงามเชิงสถาปัตยกรรมไทย

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิด พ.ช.พระนคร เมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน 2469 และหลังจากการสร้างอาคารเพิ่มเติมและปรับปรุงการจัดแสดงแล้วเสร็จ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว องค์ปัจจุบัน เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิด พ.ช.พระนคร เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2510 และในการปรับปรุงการจัดแสดงภายในพระที่นั่งศิวโมกษพิมานในคราว

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช 200 ปี สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนิน ทรงเปิดห้องประวัติศาสตร์ชาติไทย เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2525

2. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จันทรเกษม (พ.ศ.2447)

ตั้งอยู่ที่ถนนอุทงคด้านทิศเหนือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อาคารพิพิธภัณฑสถาน เดิมเป็นอาคารที่รัชกาลที่ 4 โปรดฯ ให้สร้างในบริเวณที่ประทับของสมเด็จพระนเรศวรฯ พฯ.แห่งนี้ พระยาโบราณราชธานินทร์ได้รวบรวมศิลปวัตถุในเขตใกล้เคียงจัดเป็นอยุธยาพิพิธภัณฑสถานมา ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5

3. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ.2467/2504)

ตั้งอยู่บริเวณพระนารายณ์ราชนิเวศน์ จังหวัดลพบุรี อาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ เดิมเป็นพระราชวังของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่ถูกทิ้งร้าง กระทั่งรัชกาลที่ 4 ทรงโปรดฯ ให้ บูรณะพระราชวังและสร้างพระที่นั่งขึ้นใหม่ และในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้พระราชทานหมู่พระที่นั่ง พิมานมงกุฎให้เป็นศาลากลางจังหวัดและได้จัดตั้งเป็นลพบุรีพิพิธภัณฑสถานในปี พ.ศ. 2467 จัด เป็นพิพิธภัณฑสถานประเภทประวัติศาสตร์โบราณคดี และกรมศิลปากรประกาศเป็นพิพิธภัณฑ สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ และได้ปรับปรุงการจัดแสดงพร้อมทั้งทำพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ เมื่อ พ.ศ. 2504

การจัดแสดงแบ่งออกเป็น 12 ห้อง โดยห้อง 1/2 จัดแสดงเรื่องประวัติศาสตร์การเมือง สังคม วัฒนธรรมและพระราชประวัติของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ห้อง 3/4 จัดแสดงเรื่อง สมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่พบจากแหล่งโบราณคดีลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ห้องที่ 5 เรื่องภาคกลางของ ไทยสมัยทวารวดี ห้องที่ 6 จัดแสดงอิทธิพลศิลปะเขมร-ลพบุรีที่พบในภาคกลาง ห้องที่ 7 เรื่องประ วัติศาสตร์ การเมือง สังคม วัฒนธรรมและพระราชประวัติของรัชกาลที่ 4 ห้องที่ 11 และ 12 จัด แสดงเรื่องชีวิตไทยภาคกลาง

4. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ไชยา (พ.ศ.2474)

ตั้งอยู่ที่วัดพระบรมธาตุไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พิพิธภัณฑสถาน แห่งนี้กำเนิดมาจากการเป็นสถานสะสมของวัด โดยพระครูโสภณเจตติการามได้รวบรวมโบราณ วัตถุที่พบในเมืองไชยาและใกล้เคียงจัดแสดงไว้ในพระอุโบสถ พระระเบียง โดยได้เปิดห้องสะสม ให้ประชาชนได้เข้าชมมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ภายหลังกรมศิลปากรได้ประกาศยกฐานะพร้อมกับ ได้จัดสร้างอาคารจัดแสดงขึ้นเพิ่มเติมในปี พ.ศ.2474 ภายหลังจากการสร้างอาคารหลังแรกเสร็จก็

ได้จัดแสดงประติมากรรมศิลาและสำริดที่พบในเมืองไชยา อาคารหลังที่สองจัดแสดงกลองมโหระทึกที่มีลักษณะและลวดลายสมบูรณ์ที่สุด ศิลปะในประเทศไทย ประณีตศิลป์ และเครื่องอัฐบริวาร

5. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ มัชฌิมาวาส(พ.ศ.2500)

ตั้งอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา โดยปรับปรุงมาจากสถานสะสมของวัดที่พระเทพวิสุทธิคุณ ได้นำพระพุทธรูปจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์และห้องสมุดมาตั้งแต่ พ.ศ.2482 ศิลปวัตถุที่จัดแสดงเป็นสิ่งของที่รวบรวมมาจากพื้นที่ในจังหวัดสงขลา กรมศิลปากรปรับปรุงรูปแบบการจัดแสดงเป็น “ศิลปวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์ถึงสมัยรัตนโกสินทร์”

6. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงแสน จังหวัดเชียงราย (พ.ศ.2500)

ตั้งอยู่ในแหล่งโบราณคดีเมืองโบราณเชียงแสน รวบรวมศิลปโบราณวัตถุที่ได้จากการสำรวจและการขุดแต่งพระพุทธรูปโบราณสถานเชียงแสนและพื้นที่ใกล้เคียง การจัดแสดงแบ่งหัวเรื่องออกเป็นการจัดหลักแหล่งของชุมชน เครื่องมือเครื่องใช้ มีการจำแนกโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดแต่งตามแหล่งที่ค้นพบ และศิลปะพื้นบ้าน

7. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (พ.ศ.2504)

ตั้งอยู่ที่ถนนโรจนะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อาคารพิพิธภัณฑ์สถานสร้างขึ้นจากเงินที่ประชาชนเข้าพระพิมพ์ซึ่งขุดพบในกรุปรางค์วัดราชบูรณะ จำนวน 3,461,928.22บาท อาคารแห่งนี้จัดเป็นอาคารที่มีสถานที่การจัดแสดงที่ทันสมัยแห่งแรกในส่วนภูมิภาค แบ่งการแสดงออกเป็น 2 อาคาร หลังที่ 1 จัดแสดงศิลปโบราณวัตถุที่พบและจากการขุดแต่งโบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ส่วนอาคารหลังที่ 2 จัดแสดงศิลปะสมัยต่าง ๆ ที่พบในประเทศไทย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถได้เสด็จทอดพระเนตรสิ่งของที่ขุดค้นและที่ยึดคืนจากคนร้ายที่ลักลอบขุดปรางค์วัดราชบูรณะเมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2500 และทรงมีพระราชปรารภว่าสมควรจะจัดให้มีพิพิธภัณฑ์สถานเพื่อการเก็บรักษา กรมศิลปากรรับใส่เกล้าฯ ดำเนินโครงการจัดตั้ง พช.เจ้าสามพระยาขึ้น หลังจากปรับปรุงการแสดงสำเร็จ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธีเปิดเมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2504

8. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ रामคำแหง จ.สุโขทัย (พ.ศ.2507)

ตั้งอยู่ในบริเวณเมืองเก่าสุโขทัย ตำบลเมืองเก่า อ.เมือง จ.สุโขทัย ตามโครงการขุดแต่งบูรณะเมืองเก่าสุโขทัยที่ได้เริ่มขึ้นมาตั้งแต่ พ.ศ.2496 ได้ขุดค้นพบสมบัติวัฒนธรรมสุโขทัยเป็นจำนวนมาก และนำพระพิมพ์ที่ขุดค้นได้ออกจำหน่ายแก่ประชาชนได้เงินจำนวนหนึ่งสมทบรวมกับงบประมาณ อาคารพิพิธภัณฑสถานเป็นอาคารทรงไทย 2 ชั้น จัดแสดงศิลปโบราณวัตถุที่ได้จากการสำรวจขุดค้น ขุดแต่งแหล่งโบราณคดีสุโขทัยศรีสัชนาลัยและกำแพงเพชร ศิลปินสุโขทัย เครื่องถ้วยสังคโลกและพระพุทธรูปแบบต่าง ๆ อาคารลายสือไทยจัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองสุโขทัยด้านต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยก่อนการสถาปนาอาณาจักรสุโขทัยจนถึงการพัฒนาเมืองสุโขทัยให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธีเปิดเมื่อวันที่ 25 มกราคม 2507

9. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี (พ.ศ.2509)

ตั้งอยู่ที่ถนนมาลัยแมน อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ในปี พ.ศ.2504 กรมศิลปากรได้ขุดแต่งโบราณสถานในเมืองอุ้มทอง พบศิลปโบราณวัตถุสมัยทวารวดีเป็นจำนวนมากถึงได้สร้างอาคาร 2 หลังเชื่อมต่อกัน หลังที่ 1 ชั้นล่างจัดแสดงโบราณศิลปปะทวารวดีที่ได้จากการขุดแต่งโบราณสถานเมืองอุ้มทอง เมืองอู่บัว ชั้นบนจัดแสดงศิลปโบราณวัตถุสมัยต่าง ๆ ที่พบใน จังหวัดสุพรรณบุรี ส่วนอาคารที่ 2 จัดแสดงศิลปโบราณวัตถุจากปราสาทเมืองสิงห์ นอกจากนี้ยังได้จัดแสดงเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมและลักษณะการอยู่อาศัยของชาวไท่งในพื้นที่กลางแจ้งภายในบริเวณพิพิธภัณฑสถาน

พช.อุ้มทองเป็นพิพิธภัณฑสถานที่เริ่มการจัดแสดงโดยใช้คำบรรยาย ภาพถ่าย และแผนที่ประกอบในการจัดแสดง เพื่อให้เรื่องราวเกี่ยวกับโบราณคดีเมืองอุ้มทองตามที่ได้มีการขุดค้นพบหลักฐานทั้งหมด และอาคารของ พช.อุ้มทองจัดว่าเป็นพิพิธภัณฑสถานขนาดเล็กแห่งแรกของกรมศิลปากรที่ได้สร้างขึ้นโดยคำนึงถึงงานหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถาน คือ ไม่ใช่เป็นแต่เพียงอาคารที่มีห้องนิทรรศการและห้องทำงานของเจ้าหน้าที่เท่านั้น แต่ได้จัดให้มีทั้งห้องนิทรรศการถาวร นิทรรศการชั่วคราว ห้องบรรยาย ห้องปฏิบัติการช่างไม้ ช่างภาพ ห้องสมุด และห้องทำงานของเจ้าหน้าที่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธีเปิดเมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม 2509

10. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร (พ.ศ.2514)

ตั้งอยู่ที่ถนนปิ่นดำริห์ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร อาคารพิพิธภัณฑ์จัดสร้างขึ้นในแหล่งโบราณสถานสมัยสุโขทัยและอยุธยาที่จังหวัดกำแพงเพชร เพื่อจัดแสดงศิลปโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดแต่งโบราณสถาน และยังมี การนำศิลปโบราณวัตถุจากคลังของ พช.พระนครไปสมทบจัดแสดง โดยแบ่งการจัดแสดงออกเป็น 3 ส่วน คือ ภายในอาคารชั้นล่างจัดแสดงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในดินแดนไทยทั้งหมดอย่างกว้าง ๆ ชั้นบนจัดแสดงเรื่องราวของศิลปโบราณคดีในท้องถิ่นคือ กำแพงเพชรและจังหวัดใกล้เคียง และการจัดแสดงกลางแจ้งซึ่งสิ่งของที่จัดแสดงส่วนใหญ่เป็นเครื่องประดับโบราณสถาน

พช.กำแพงเพชรทำพิธีเปิดให้ประชาชนเข้าชมอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2514 โดย ฯพณฯ นายสุกิจ นิมมานเหมินทร์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในสมัยนั้น พิธีเปิด พช.กำแพงเพชรนี้ตามหมายกำหนดการเดิม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ จะเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิด แต่เนื่องจากเกิดพายุฝนหนัก เป็นเหตุให้พระราชยานเครื่องเฮลิคอปเตอร์ไม่สามารถลงได้ จึงจำเป็นต้องงดเสด็จพระราชดำเนินและโปรดเกล้าฯ ให้ ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธานเปิดงาน

11. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ บ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี(พ.ศ.2508)

ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 3 ตำบลบ้านเก่า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี สร้างขึ้นในบริเวณแหล่งขุดค้นทางโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์แห่งแรกในประเทศไทย จัดการแสดงเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกจัดแสดงเรื่องราวและ โบราณวัตถุที่ได้จากการสำรวจขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านเก่า ส่วนที่สองจัดแสดงโบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์จากแหล่งโบราณคดีตามลำน้ำแควน้อยและแควใหญ่ และด้านหน้าอาคารจัดแสดงโรงศพไม้โบราณ

12. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม (พ.ศ.2515)

ตั้งอยู่ในบริเวณวัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม เกิดขึ้นหลังจากการย้ายเมืองนครชัยศรี จากตำบลท่านา มาตั้งที่บริเวณพระปฐมเจดีย์ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยสมัยนั้น ทรงขอให้พระยาศรีวิไชยชนินทร์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครชัยศรี ให้รวบรวมโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุที่พบในเมืองนครปฐม และพระยาศรีวิไชยชนินทร์มอบหมายให้หลวงพุทธเกษตราษฎ์รักษ์(จร จาณี) กับหลวงชัยราษฎร์รักษา(โพธิ์ เคหะนันท์) เป็นผู้ช่วยจัดการรวบรวมโบราณวัตถุไว้ตามระเบียบคดี และต่อมาย้ายไปไว้ในพระวิหารตรงข้ามพระอุโบสถ ซึ่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงให้ชื่อวิหาร

นี้ว่า“พระปฐมเจดีย์พิพิธภัณฑสถาน” ภายหลังกรมศิลปากรได้สร้างอาคารใหม่ลักษณะเป็นอาคารทรงไทยประยุกต์ 2 ชั้น พร้อมกับย้ายสิ่งของเข้ามาจัดแสดง โดยจัดให้ชั้นล่างเป็นสถานที่ทำงานของเจ้าหน้าที่และห้องจัดแสดง ชั้นบนใช้เป็นคลังเก็บของและห้องจัดนิทรรศการพิเศษชั่วคราว ลักษณะของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ จึงมีความเป็นมาที่ผสมกันระหว่าง Site Museum ร่วมกับสถานสะสมของวัด

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ ทำพิธีเปิดการจัดแสดงเมื่อวันที่ 30 ตุลาคม 2515 โดยจอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี

13. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี (2518)

จัดแสดงหลักฐานที่ได้จากการขุดค้นที่บ้านเชียงและแหล่งใกล้เคียง ประกอบด้วยกลุ่มภาชนะดินเผาหลายเขียนสี เครื่องมือสำริดและเครื่องมือเหล็ก การจัดแสดงแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ในอาคารชั้นเดียวจัดแสดงก่อนประวัติศาสตร์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และอาคารสมเด็จพระศรีนครินทร์ฯ จัดแสดงกลุ่มวัฒนธรรมบ้านเชียงและหลุมขุดค้นวัดโพธิ์ศรีใน

14. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มหาวิทยาลัย จังหวัดนครราชสีมา (พ.ศ.2497/2504)

ตั้งอยู่ในบริเวณวัดสุทธจินดา อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ดิสโส) ได้รวบรวมศิลปโบราณวัตถุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาจัดแสดง โดยเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2497 ต่อมาจึงได้มอบให้กรมศิลปากรใน พ.ศ. 2504 การจัดแสดง นอกจากสิ่งของเดิมของวัดแล้วยังมีศิลปโบราณวัตถุที่ได้จากการสำรวจขุดค้นขุดแต่งโบราณสถานในจังหวัดนครราชสีมาและใกล้เคียง รวมถึงสิ่งของที่ประชาชนมอบให้

15. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วัดเบญจมบพิตร (พ.ศ. 2504)

จัดแสดงพระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่ได้รวบรวมมาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพรวบรวมจากที่ต่าง ๆ เพื่อให้เป็น“พิพิธภัณฑสถานพระพุทธรูปของไทย” ภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้จัดแสดงพระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศ ในวิหารสมเด็จพระวิหารคดและพิพิธภัณฑสถานพระอนุสรณ์

นอกจากการรวบรวมพระพุทธรูปแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง“หอพุทธศาสนสังคหะ” โดยมีพระราชประสงค์ให้เป็นหอธรรมของวัดเบญจมบพิตรในประกาศแจ้งความเรื่องสร้างหอพุทธศาสนสังคหะ วันที่ 11 กรกฎาคม ร.ศ.119 ว่า “เพื่อ

จะเก็บรวบรวมพระไตรปิฎกแลหนังสือทั้งปวงที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาทุก ๆ ภาษา รวบรวมไว้ในที่แห่งเดียว เพื่อสำหรับจะได้เป็นที่สอบค้นได้ง่าย สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทรงพระราชศรัทธารับจะสร้างหนังสือซึ่งจะไม่มีฉบับเก่าต้องสร้างขึ้นใหม่ แลเครื่องประดับมีค่าห่อคัมภีร์เป็นต้น จึงทรงพระราชดำริห์หวังว่าท่านทั้งปวง บรรดาที่สะสมหนังสือต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องในพระพุทธศาสนา จะมีใจศรัทธาแลพอใจช่วยในการพระราชกุศลแลพระราชประสงค์อันนี้บ้าง จึงโปรดเกล้าฯ ให้แจ้งพระราชดำริห์ซึ่งจะทรงตั้งหอธรรมนี้มาให้ทราบเป็นเค้า. . . ให้จัดการวางแบบอย่าง ที่จะตั้งเจ้าพนักงานตามแบบอย่างหอสมุด แลในระหว่างที่ยังไม่ได้จัดตั้งหอธรรมขึ้นนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ที่เป็นกรรมการเป็นผู้เก็บรวบรวมหนังสือไปพลางฝากไว้ในหอสมุดวชิรญาณก่อน”

16. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก (พ.ศ.2480/2504)

สิ่งของที่จัดแสดงรวบรวมมาจากโบราณศิลปวัตถุที่ได้ทำการขุดค้นทั้งในเขตจังหวัดพิษณุโลก จังหวัดใกล้เคียงและสิ่งของที่มีผู้มอบให้

17. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง (พ.ศ.2510)

ตั้งอยู่ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง การดำเนินงานของ พช. แห่งนี้อยู่ภายใต้การดูแลของ พช.หริภุญไชย จังหวัดลำพูน

18. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ชัยนาทมุนี จังหวัดชัยนาท (2510/2512)

ตั้งอยู่ในบริเวณวัดพระบรมธาตุวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดชัยนาท พช.แห่งนี้เดิมพระชัยนาทมุนีเป็นผู้รวบรวมโบราณวัตถุและได้จัดแสดงเป็นพิพิธภัณฑ์ประจำวัด ต่อมากรมศิลปากรได้ก่อสร้างอาคารใหม่และปรับปรุงการจัดแสดง ประกอบด้วยการจัดแสดงโบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์จากแหล่งโบราณคดีบ้านพลอง อำเภอเมือง ชัยนาท แหล่งบ้านดงคอน อำเภอสรรคบุรี สมัยทวารวดี พระพิมพ์ พระพุทธรูปแบบต่าง ๆ เครื่องถ้วยไทยและจีน

19. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุรินทร์ (พ.ศ.2515)

พช.สุรินทร์เป็นพิพิธภัณฑ์สถานประจำจังหวัด อาคารที่ทำการของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งนี้ปรับปรุงมาจากอาคารศาลากลางจังหวัดเดิม จัดแสดงวัตถุสิ่งของประเภทศิลปโบราณคดีที่ค้นพบในจังหวัดสุรินทร์และใกล้เคียง ทำพิธีเปิดให้บริการอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ.2515

20. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ขอนแก่น (พ.ศ.2515)

พช.ขอนแก่นเป็นพิพิธภัณฑ์สถานประจำภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งอยู่ที่ตำบลศิลา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น โบราณศิลปวัตถุที่แสดงส่วนใหญ่ได้มาจากการขุดค้นตามแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งจัดอยู่ในวัฒนธรรมบ้านเชียงและการขุดแต่งโบราณสถานในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน เช่น เมืองฟ้าแดดสงยางจังหวัดกาฬสินธุ์ เมืองนครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม นอกจากนี้ยังมีโบราณวัตถุสมัยต่าง ๆ ที่ย้ายมาจากพช.พระนคร

งานก่อสร้าง พช.ขอนแก่น ใช้เวลานานมาก เนื่องจากได้รับงบประมาณที่ไม่ต่อเนื่องกัน ได้รับงบประมาณครั้งแรกเฉพาะค่าก่อสร้างอาคารส่วนหน้า 1,499,800 บาท ในปีต่อมาไม่ได้รับงบประมาณ ต้องทิ้งค้างไว้อีกหนึ่งปีจึงได้รับงบประมาณสร้างอาคารส่วนหลัง 1,170,000 บาท ค่าทำรั้วและถนน 1,320,000 บาท ค่าครุภัณฑ์ 220,020 บาท ครั้นสร้างอาคารเสร็จ อาคารด้านหน้าถูกพายุฝนซำรุดเสียหาย ครุภัณฑ์ที่จัดทำแล้วถูกน้ำฝนเสียหาย การดำเนินการงานจัดแสดงต้องชะงักรองบประมาณซ่อมอาคารและครุภัณฑ์ จนถึงปี พ.ศ.2515 จึงสามารถเปิดการแสดง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2515

21. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่ (พ.ศ.2516)

พช.เชียงใหม่เป็นพิพิธภัณฑ์สถานประจำภาคเหนือ ตั้งอยู่ที่ถนนชูปเปอร์ไฮเวย์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จัดแสดงศิลปโบราณวัตถุที่พบในภาคเหนือ ของใช้และศิลปพื้นเมืองที่ได้จากพุทธสถานจังหวัดเชียงใหม่ ศาลากลางจังหวัด วัดต่าง ๆ จากเอกชนให้ยืมในระยะยาวและโบราณวัตถุที่ค้นพบในคราวสร้างเขื่อนภูมิพลและที่ประชาชนร่วมกันบริจาค รวมทั้งศิลปวัตถุสมัยต่าง ๆ จาก พช.พระนคร ความพิเศษของ พช.เชียงใหม่คือเป็น พช.แห่งแรกที่มีการรวบรวมและจัดแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านและชาติพันธุ์วิทยา

โครงการสร้าง พช.เชียงใหม่ ให้เป็นพิพิธภัณฑ์สถานประจำภาคเหนือเริ่มต้นตั้งแต่ พ.ศ. 2510 โดยได้รับงบประมาณจัดซื้อที่ดินจำนวน 32 ไร่ เป็นเงิน 2 ล้านบาท ต่อมาได้รับงบประมาณค่าก่อสร้างใน พ.ศ.2513 เป็นเงิน 2,115,000 บาท สร้างรั้วโดยรอบเป็นเงิน 380,000 บาท ปรับบริเวณ 300,000 บาท และงบประมาณสร้างครุภัณฑ์ 200,000 บาท ดำเนินการจัดแสดงแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2515

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดเมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2516

22. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช(2517)

พช.นครศรีธรรมราช เป็นพิพิธภัณฑ์สถานประจำภาคใต้ ตั้งอยู่ที่ถนนราชดำเนิน ตำบลศาลาามีชัย อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ในสถานที่ซึ่งเดิมเป็นวัดร้างเรียกวัดสวนหลวง มีเนื้อที่ประมาณ 11 ไร่ เริ่มการก่อสร้างในปี พ.ศ. 2514 ด้วยงบประมาณ 2,600,000 บาท การจัดแสดงส่วนใหญ่เป็น โบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่พบในภาคใต้ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึง สมัยประวัติศาสตร์ ศิลปวัตถุที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ พระพิมพ์แบบต่าง ๆ พระพุทธรูปสกุล ช่างนครศรีธรรมราช เครื่องถ้วย และชาติพันธุ์วิทยาภาคใต้ ซึ่งนับว่า พช.นครศรีธรรมราชเป็น พช. แห่งที่สองที่มีการจัดแสดงศิลปวัตถุพื้นบ้านพื้นเมือง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วย ค่ายพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2517

23. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อินทร์บุรี (2482/2517)

ตั้งอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี สร้างขึ้นโดยท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร เจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี-อุทัยธานี ซึ่งต่อมาได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระเทพสุทธิโมลี ก่อสร้างเป็น อาคาร 2 ชั้น คณะกรรมการของวัดได้จัดให้เป็นหอสมุดและพิพิธภัณฑ์ แสดงศิลปโบราณวัตถุให้ ประชาชนเข้าชม โดยทางวัดได้จัดให้มีเจ้าหน้าที่ให้บริการและดูแลรักษา ต่อมากรมศิลปากรได้ ประกาศยกฐานะเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พร้อมทั้งได้ปรับปรุงการจัดแสดง เปิดดำเนินการ อย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2517 โดยมีอาคารจัดแสดง 2 อาคารเชื่อมต่อกัน ดังนี้

อาคารหลังที่ 1 จัดแสดงเครื่องลายครามชุดน้ำชาสมัยราชวงศ์เซ็ง พดยศสมณศักดิ์ พัดรอง ในงานพิธีต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5-รัชกาลที่ 6 เครื่องดนตรีไทย และพระพิมพ์จากกรุพระ ปรากฏวัดราชบูรณะ

อาคารหลังที่ 2 จัดแสดงพระพุทธรูป ธรรมจักรสมัยทวารวดีที่ขุดค้นได้จากคูเมืองตำบล ห้วยชัย อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี นอกจากนั้นยังได้จัดแสดงเครื่องถ้วยและเครื่องปั้นดินเผา อีกด้วย

24. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี (2528)

ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง อยู่ติดกับศาลากลางจังหวัดปราจีนบุรี กรมศิลปากรได้ สำรวจขุดแต่งโบราณสถานในจังหวัดปราจีนบุรีและจังหวัดใกล้เคียง ได้พบศิลปวัตถุเป็นจำนวนมาก อายุระหว่างสมัยทวารวดีจนถึงอิทธิพลเขมร จึงได้สร้างพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในภาคตะวันออก

ขึ้น การจัดแสดง ชั้นบนจัดแสดงประติมากรรมทุกแบบสมัยของศิลปะ โบราณคดีได้นำในอ่าวไทย ส่วนชั้นล่าง จัดแสดงศิลปโบราณวัตถุที่พบในเขตจังหวัดปราจีนบุรีและใกล้เคียง

25. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย จังหวัดลำพูน (2478/2517)

เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติส่วนจังหวัด ประจำจังหวัดลำพูน กรมศิลปากรได้พัฒนาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแห่งนี้จากการรวบรวมสะสมสิ่งของโบราณวัตถุต่าง ๆ ที่มีผู้ศรัทธาบริจาคให้กับวัดพระธาตุหริภุญไชย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระยาราชนกุลวิบุรณภักดี สมุหเทศาภิบาล ซึ่งทางวัดก็ได้นำมาจัดแสดงให้ประชาชนได้ชมด้วยรูปแบบง่าย ๆ ต่อมากรมศิลปากรได้ประกาศยกฐานะและจัดสร้างอาคารหลังใหม่เพิ่มเติมเพื่อการจัดแสดงศิลปโบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และโบราณคดีท้องถิ่น

26. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย (2514/2521)

ตั้งอยู่ที่ตำบลวังไม้ขอน อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย เดิมเป็นสถานสะสมของวัดสวรรคารามหรือวัดกลาง ซึ่งท่านเจ้าคุณสวรรคโลกได้สะสมศิลปวัตถุ โบราณวัตถุไว้เป็นจำนวนมาก และท่านแสดงเจตนาไว้ว่าหากมรณภาพแล้วให้ยกทรัพย์สินทั้งหมดให้เป็นสมบัติของชาติ การจัดแสดง ชั้นบนแสดงประติมากรรมสมัยต่าง ๆ ชั้นล่างจัดแสดงเครื่องถ้วยสังคโลกที่พบจากเตาบ้านเกาะน้อยและบ้านปายาง พร้อมทั้งเครื่องถ้วยที่ขุดได้จากอ่าวไทย

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นประธานในพิธีเปิด พช.สวรรคโลกอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2527

27. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา (2517/2525)

ตั้งอยู่เลขที่ 11 ถนนจะนะ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา อาคารพิพิธภัณฑสถานเป็นแบบเก็งจีน 2 ชั้น จำนวน 4 หลังมีทางเดินเชื่อมต่อกัน และศาลาโถงชั้นเดียว 2 หลัง เดิมเป็นบ้านของพระยาสุนทรารักษ์ (เนตร ณ สงขลา) ต่อมาทางราชการได้ซื้อมาใช้เป็นศาลากลางจังหวัด ภายหลังกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน (6 มิถุนายน 2516) และปรับปรุงเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา จัดแสดงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของศิลปโบราณวัตถุที่พบในประเทศไทยศิลปะพื้นบ้านภาคใต้ ศิลปะโบราณวัตถุของตระกูล ณ สงขลา

วันที่ 25 กันยายน 2525 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ มกุฎราชกุมารเสด็จพระดำเนินแทนพระองค์ทรงประกอบพิธีเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสงขลา

28. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ น่าน (2517)

ตั้งอยู่อำเภอเมือง จังหวัดน่าน อาคารพิพิธภัณฑ์เดิมเป็นของอดีตเจ้าผู้ครองนครน่าน การจัดแสดง ชั้นล่างจัดแสดงด้านชาติพันธุ์วิทยาเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของชาวไทยพื้นเมืองเหนือและชนกลุ่มน้อยในเมืองน่าน ชั้นบนจัดแสดงประวัติศาสตร์เมืองน่านรวมทั้งศิลปะและโบราณคดี

29. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี (2517)

ตั้งอยู่บริเวณปากคลองบางกอกน้อย เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ เดิมเป็นอู่หรือโรงเก็บเรือพระราชพิธี อยู่ในความควบคุมดูแลของสำนักพระราชวังและกองทัพเรือ ซึ่งเกิดความเสียหายในสงครามโลกครั้งที่ 2 กรมศิลปากรได้ทำการซ่อมแซมในปี พ.ศ. 2490 และใช้เป็นอู่ซ่อมแซมเรือพระราชพิธี ปัจจุบันเนื่องจากความจำกัดของพื้นที่จึงจัดแสดงเรือพระราชพิธีได้เพียง 8 ลำ ได้แก่ เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช เรือพระที่นั่งอนนทชาดิภุชงค์ เรือครุฑเหินเห็จ เรือพาลีรั้งทวีป เรือกระบี่ปราบเมืองมาร เรือสุรวายุภักษ์ และเรือเอกชัยเหินหาว นอกจากนั้นยังได้จัดแสดงบัลลังก์บุษบก บัลลังก์กัญญา พาย เครื่องแต่งฝีพาย ฯลฯ

30. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หอศิลป์ (2520)

ตั้งอยู่เชิงสะพานพระปิ่นเกล้าด้านถนนเจ้าฟ้า เขตพระนคร กรุงเทพฯ ตัวอาคารปรับปรุงจากอาคารโรงภาพยนตร์เก่าที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมแบบประยุกต์ที่ผสมผสานระหว่างศิลปะตะวันตกและศิลปะไทยอย่างลงตัว โดยอาคารหลังนี้ได้รับความร่วมมือจากกรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง ด้านการจัดแสดง พช.หอศิลป์ได้รวบรวมและจัดแสดงผลงานทางศิลปะอันประกอบด้วยงานศิลปะแบบประเพณี ส่วนใหญ่เป็นภาพจิตรกรรมฝาผนัง เขียนไว้ในโบสถ์ วิหารของวัด และภาพเขียนบนแผ่นผ้าแขวนตามโบสถ์และวิหารที่เรียกว่าภาพพระบฏ ภาพเขียนบนแผ่นไม้และในสมุดข่อย งานศิลปะร่วมสมัย ภาพฝีพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบัน นอกจากนั้น พช.หอศิลป์ ยังได้จัดให้มีหอนิทรรศการชั่วคราวที่เปิดให้สถาบันการศึกษาด้านศิลปะ ตลอดจนศิลปินอิสระได้ใช้ในการจัดแสดงผลงาน

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2520

31. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนครคีรี (2522)

ตั้งอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ในบริเวณพระราชวังที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นบนยอดเขา ประกอบด้วยพระที่นั่งมไหสวรรย์ พระที่นั่งราชธรรมสภา พระที่นั่งเวียงยันทวีเชียรปราสาทและหอชัชวาลเวียงชัย ภายในพระที่นั่งจัดแสดงเครื่องราชูปโภค เครื่องตกแต่งอาคารและเครื่องใช้ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งเสด็จมาประทับที่พระนครคีรี

32. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ศิลป์ พีระศรีอนุสรณ์ (2527)

ตั้งอยู่ด้านข้างทางทิศใต้ของกรมศิลปากร ถนนหน้าพระธาตุ เขตพระนคร กทม. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติแห่งนี้ก่อตั้งขึ้นโดยศิษย์เก่าและผู้เคารพนับถือศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ซึ่งนับตั้งแต่อาจารย์ศิลป์เสียชีวิตเมื่อปี พ.ศ.2505 ดึงหลังเล็กอันเป็นที่ทำงานของท่านซึ่งก่อสร้างมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ก็ถูกปิดตายมาตลอดและทรุดโทรมมาก ดังนั้น บรรดาศิษย์ของอาจารย์ศิลป์จึงได้รวบรวมเงินกันซ่อมแซมอาคารเพื่อรำลึกถึงอาจารย์โดยไม่ต้องของบประมาณจากทางราชการ จนกระทั่งวันที่ 15 กันยายน 2527 ซึ่งถือกันว่าเป็นวันศิลป์ พีระศรี ก็ได้ทำพิธีเปิด พช.ศิลป์ พีระศรี อนุสรณ์ เป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติขนาดเล็ก เป็นห้องชุดเดียวหลังคาสูง 8 เมตร ฝาผนังทั้งสองข้างเจาะเป็นช่องกระจกขนาดใหญ่เพื่อรับแสง ภายในอาคารแบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกจัดแสดงศิลปประร่วมสมัย ผลงานศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี รวมทั้งผลงานของศิษย์รุ่นอาวุโส อีกส่วนหนึ่งจัดแสดงถึงลักษณะห้องทำงานของศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี เหมือนเมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่

33. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี (2528)

ตั้งอยู่ที่ถนนเขื่อนธานี อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ตัวอาคารเป็นศาลากลางจังหวัดหลังเดิมที่ทางจังหวัดมอบให้อยู่ในความดูแลของกรมศิลปากร ภายหลังจากปรับปรุงซ่อมแซมแล้วได้จัดแสดงเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งนี้นับเป็นแห่งแรกในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ชุมชนในท้องถิ่นใช้เป็นศูนย์ศึกษาอนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรมตามแนวทางการพัฒนากิจการพิพิธภัณฑ์สถานสมัยใหม่ การจัดแสดงเน้นเรื่องราวเกี่ยวกับท้องถิ่นในด้านภูมิศาสตร์ ธรณีวิทยา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรมพื้นบ้านและชาติพันธุ์วิทยา

34. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ราชบุรี (2531)

ตั้งอยู่ที่ถนนวรเดช อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี อาคารพิพิธภัณฑ์สถานเดิมเป็นศาลากลางจังหวัดที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 เนื่องจากจังหวัดราชบุรีมีร่องรอยและหลักฐานทาง

วัฒนธรรมซึ่งแสดงว่ามีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ถึงปัจจุบัน การจัดแสดงเน้นหนักไปทางประวัติศาสตร์ ศิลปโบราณคดีรวมทั้งชาติพันธุ์วิทยา ศิลปะพื้นบ้านในจังหวัดราชบุรี

35. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ถลาง (2530/2532)

ตั้งอยู่ที่ถนนป่าคลอก ตำบลศรีสุนทร อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต เป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงท้าวเทพกระษัตรี ท้าวศรีสุนทร ครบ 200 ปี อาคารจัดแสดงได้รับรางวัลออกแบบสถาปัตยกรรมดีเด่นประเภทอาคารส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ของสมาคมสถาปนิกสยาม เมื่อ พ.ศ.2530 การจัดแสดงแบ่งเป็น สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ชายฝั่งทะเลตะวันตก สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ ศิลปะพื้นบ้านและชาติพันธุ์วิทยา หุ่นจำลองศึกถลางและชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในเกาะภูเก็ต

พช.ถลางเปิดให้ประชาชนเข้าชมอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 14 มีนาคม 2532 โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเสด็จมาเป็นองค์ประธาน

36. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ชวนาไทย (2534)

ในปี พ.ศ.2528-2529 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นประธานในพิธีทำบุญหมักรวมชาติที่บ้านแหลมสะแก อำเภอเค็มบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี และหลังจากนั้นไม่นานได้เสด็จพระราชดำเนินลงมาโดยทรงหว่านข้าวและบุญหมักลงในแปลงนาสาธิต ณ บึงไผ่แขก อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ครั้นถึงฤดูกลเก็บเกี่ยวก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณอีกวาระหนึ่ง นับเป็นเหตุการณ์ที่ยิ่งใหญ่สมควรจารึกไว้เป็นประวัติศาสตร์ กรมศิลปากรจึงได้ออกแบบการจัดแสดงโดยได้รับงบประมาณสนับสนุนการแสดงผลและค่าก่อสร้างจากเอกชนเป็นเงินจำนวน 8,970,125 บาท รวมทั้งได้รับการบริจาคโบราณวัตถุและสิ่งของจากประชาชน นอกจากนี้ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารยังได้ทรงพระกรุณาเสด็จทรงวางศิลาฤกษ์อาคาร พช.ชวนาไทย เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2532

พช.ชวนาไทย จะแตกต่างจาก พช.อื่นคือจัดแสดงเฉพาะเรื่อง ไม่เน้นการแสดงโบราณศิลปวัตถุของชาติตามแบบเดิม พช.ชวนาไทย ได้จัดแสดงสิ่งสำคัญ อาทิ รวงข้าวจำนวน 9 รวงแรกที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารทรงเกี่ยวเป็นปฐมฤกษ์ เตียวดำมทอง คำ ภาพเหตุการณ์ อุปกรรมและเครื่องมืออื่นที่ทรงใช้ในการทำนาประวัติศาสตร์ครั้งนี้มาจัดแสดงด้วย นอกจากนี้ยังได้แสดงความสัมพันธ์ของพระมหากษัตริย์กับชวนาไทย ร่องรอยข้าวในอดีต

วิวัฒนาการทำนาในประเทศไทย ตลอดจนประเพณี วิถีชีวิตของผู้ที่ได้รับยกย่องเป็นกระดูกสันหลังของชาติ โดยมีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการจัดแสดงให้มีชีวิตและน่าสนใจ

37. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ช้างต้น (2535)

ตั้งอยู่บริเวณรัฐสภา ถนนอุทอง เขตดุสิต กรุงเทพฯ โรงช้างต้นแต่เดิมในพระราชวังดุสิตมีอยู่ 2 โรง สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 สำหรับพระเสวตอุดมวรมณ์ ส่วนอีกโรงสร้างในสมัยรัชกาลที่ 7 สำหรับพระเสวตคชดิลก ต่อมาเมื่อพระเสวตทั้งสองล้ม โรงช้างต้นจึงว่างลง และภายหลังเมื่อโปรดฯ ให้สร้างโรงช้างต้นใหม่บริเวณสวนจิตรดา เป็นเหตุให้โรงช้างต้นเดิมเลิกใช้งาน จนกระทั่งเมื่อมีโครงการสร้างรัฐสภาขึ้นใหม่บริเวณใกล้โรงช้างต้น จึงให้ความสนใจกับโรงช้างต้นอีกครั้ง โดยกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ และจัดแสดงความรู้ต่าง ๆ ด้านคชกรรม อาคารหลังแรกที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 ใช้จัดนิทรรศการถาวรและโบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับช้าง อาคารหลังที่สองที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 7 ได้จำลองพระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางช้างเผือกพร้อมเครื่องประกอบพิธีครบถ้วน

พ.ช.ช้างต้น เปิดให้ประชาชนเข้าชมตั้งแต่เดือนธันวาคม 2535 เป็นต้นมา

38. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย (2518/2536)

ตั้งอยู่ใกล้กับปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา กรมศิลปากรได้ทำการบูรณะปราสาทหินพิมาย และได้นำโบราณวัตถุที่ได้จากการบูรณะนำมาเก็บรวบรวมไว้ส่วนมากเป็นชิ้นส่วนสถาปัตยกรรม ศิลปะเขมร ศิลปะทวารวดี

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเป็นประธานในพิธีเปิดเมื่อวันที่ 4 สิงหาคม 2536

39. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด (2536)

ตั้งอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นงานความร่วมมือกันระหว่างกรมศิลปากร และจังหวัดร้อยเอ็ด มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นสถาบันหลักในการจัดเก็บรวบรวม จัดแสดงและเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดร้อยเอ็ดในแขนงต่าง ๆ มีการจัดแสดงศิลปโบราณวัตถุที่มีการค้นพบในเขตจังหวัดร้อยเอ็ดและใกล้เคียง

40. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ประจำเมืองกำแพงเพชร

พช.ประจำเมืองกำแพงเพชร หรือ พช.พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจังหวัดกำแพงเพชร เฉลิมพระเกียรติ พิพิธภัณฑ์เมืองเป็นรูปแบบพิพิธภัณฑ์ที่เกิดขึ้นตามแนวพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์เมืองจะประกอบด้วยภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดีทั่วไป ภาควิชามรดกทางธรรมชาติวิทยา

พช.ประจำเมืองกำแพงเพชร ดำเนินการก่อตั้งโดยความร่วมมือของหลายฝ่าย ทั้งทางจังหวัด กรมศิลปากร และที่สำคัญคือ มูลนิธิปรีดิธรรม ญสส.ในพระสังฆราชูปถัมภ์ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนทุนทรัพย์ส่วนหนึ่งในการจัดตั้ง พช.แห่งนี้ รวมทั้งยังสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานขั้นต่อ ๆ ไปอีกด้วย

ความน่าสนใจของ พช.กำแพงเพชรอยู่ที่การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาประกอบการจัดแสดง ทั้งในห้องนิทรรศการถาวรและห้องมัลติมีเดียซึ่งได้จัดงบประมาณว่าจ้างให้บริษัทเอกชนเป็นผู้จัดทำสื่อการแสดง

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ

นายวิเชียร วิไลแก้ว

วัน เดือน ปีเกิด

17 พฤศจิกายน 2507

สถานที่เกิด

จังหวัดขอนแก่น

ประวัติการศึกษา

- ศิลปศาสตรบัณฑิต(ประวัติศาสตร์)

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, พ.ศ.2527-2531

- ประกาศนียบัตรบัณฑิต บัณฑิตอาสาสมัครพัฒนาชนบท

มหาวิทยาลัยขอนแก่น, พ.ศ. 2531-2532

- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา

แขนงวิชาพิพิธภัณฑ์ศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล

ตำแหน่งและ

ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมไทย

สถานที่ทำงานปัจจุบัน

มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

ตำแหน่ง: นักวิชาการ

